

Markku Aukia

LAPSET OLKOOT IHMISIKSI

Suomen talonpoikaiskotien hiljainen kasvatus

Kansatieteellinen tutkimus

TACIT UPBRINGING OF CHILDREN IN PEASANT
FAMILIES

THE WAY OF LIVING AS AN INSTRUMENT OF CULTURE

ISBN 978-951-29-4197-1

Esipuhe

Kulttuurin ominaisluonteeseen kuuluu, että se pyrkii löytämään ratkaisut elämän eteen tuomiin ongelmiin. Niihin kuuluu sukupolvesta toiseen toistuva kysymys, kuinka lapsista voidaan saada elinkelpoisia ja sosiaalisesti sopeutuneita yksilöitä. Kulttuurit vastaavat siihen tuottamalla menettelytapoja, joilla yksilöiden kehitykseen pyritään vaikuttamaan halutun suuntaisesti, menettelytapoja, joita voidaan yhteisesti kutsua kasvatukseksi, lapsuuskauden osalta lastenkasvatukseksi. Koska kasvatettavat reagoivat heihin kohdistettaviin toimenpiteisiin, kasvatustilanteissa on pohjimmiltaan kysymys kasvattajien ja kasvatettavien vuorovaikutussuhteesta.

Jo kansatieteen alkuvuosien opetukset kulttuurin periytymisestä ja kasvatuksesta avasivat minulle uusia ja mielenkiintoisia näkymiä ihmisyyksilöiden kehitykseen. Tämä kulttuurin alue alkoi tuntua erityisen tärkeältä sen jälkeen, kun sain tutustua Ruotsissa kansanomaisesta lastenkasvatuksesta tehtyyn aineistonkeruuseen ja tutkimukseen. Etsiessäni jatko-opintoja varten lisensiaatintyön aihetta, kansanomainen kasvatustilanne löytyi hakematta. Vaikka aihe työn valmistumisen jälkeen jäi vuosiksi syrjään, mielenkiinto siihen säilyi.

Kun siirryin Turun yliopiston kansatieteen lehtorin toimesta muihin tehtäviin, suunnitelmani saattaa väitöskirjatyö aiheesta työni ohella valmiiksi osoittautui ajanpuutteen takia epärealistiseksi. Ja vasta virkatyöstä vapaana olen voinut palata aiheen pariin eli ”pakolainen on palannut jäljilleen”. Näkökulma aiheeseen on kuitenkin vuosien saatossa muuttunut. Se on vaihtunut verbaalin kasvattamisen tarkastelusta elämäntavan avulla kasvattamisen sekä vanhempien ja lasten vuorovaikutuksen tutkimiseen, lasten omasta lapsuudestaan antamien kuvausten ja tulkintojen korostuessa siinä.

Koska jokainen tutkija on käytännössä yksin tutkimustyönsä kanssa, tärkeää edistymisen kannalta on ympäristön tuki. Turun yliopiston kansatieteen professori Pekka Leimu kannusti minua jatkamaan tutkimustani ja suostui työni ohjaajaksi tarjoten myös työskentelytilan oppiaineensa tiloissa, mistä kaikesta esitän vilpittömän kiitokseni. Suuri kiitos kuuluu

tietenkin työni esitarkastajille, kansatieteen dosenteille Virpi Nurmelle ja Eero Sappiselle sekä varhaiskasvatuksen tutkijalle, kasvatustieteen professorille Leena Alaselle. He ovat esittäneet hyödyllisiä huomautuksia ja ehdotuksia työni kehittämiseksi, jotka olen pyrkinyt parhaani mukaan ottamaan huomioon. Avusta kiitän myös historioitsijaa, yliopistonlehtori Veikko Laaksoa, joka on antanut minulle tietoja tärkeistä Suomen historian lähdeeteoksista, ja kansatieteilijää, yliopistonlehtori Timo Virtasta, joka on lukenut käsikirjoitukseni ensimmäisen version ja antanut siitä asiallista ja hyödyllistä palautetta, samoin kuin kansatieteen oppiaineen muuta henkilökuntaa avusta ja ystävällisestä suhtautumisesta. Työni tiivistelmän kääntämisestä englanniksi kiitän kielenkääntäjä Sirkka-Liisa Lohtajaa ja omia poikiani tietoteknisistä neuvoista.

Suureen kiitollisuuden velkaan jäin edesmenneelle opettajalleni ja esimiehelleni, professori Ilmar Talvelle, jonka perusteelliset ja selkeästi jäsennellyt luennot toivat aikanaan minut kansatieteen pariin. Opiskelu ja työskentely tämän poikkeuksellisen laaja-alaisen ja vaativan mutta ymmärtävän opettajan koulussa ovat antaneet hyödyllisiä kokemuksia myös yliopiston ulkopuolista toimintaani varten. Lämmöllä muistelen toista keskeistä akateemista opettajaani, suomalais-ugrilaisen kielitieteen professoria Matti Liimolaa, jonka viisas ohjaus avasi kiinnostavia näköaloja fennougristiikkaan ja jonka tuen ansiosta sain stipendiaattikauden Unkariin, jonka kieli ja kulttuuri ovat muodostuneet rikkauksiksi elämässäni.

Kiitollisena ajattelen myös lapsuuskotiani ja sitä, kuinka paljon isäni varhain menettäneenä nuorimpana lapsena ja veljenä olen saanut henkistä ja aineellista tukea äidiltäni ja kaikilta neljältä veljeltäni. Kiitän myös vaimoani Helenaa, joka on ollut kaikissa hankkeissani tukenani, ja lapsistani, joiden elämä ja kehitys ovat olleet tärkeä motivaatiotekijä paitsi tämän tutkimuksen suorittamisessa myös kaikessa toiminnassani.

Turussa joulukuun 2009

Markku Aukia

Vanhemmilleni

kamreeri Väinö Aukia (1904-1945)

kauppias Maija Aukia (1908-1998)

SISÄLLYS

1. ”Kansa” kasvattajana 8

2. Elämäntapa kasvattaa ihmisiksi olemiseen 13

KULTTUURI – HILJAINEN INFORMAATIO JA KASVATUS 13

TUTKIMUKSEN TARKOITUS 20

AINEISTO 24

LÄHDEKRITIIKKI 28

TUTKIMUSTAPA 34

3. Kehtolapsista perheenjäseniksi 37

LASTEN HOITAJAT JA KASVATTAJAT 37

KEHDOSTA KÄVELEMÄÄN 39

Pitkä kapalointi oppimisen esteenä 39

Istumaan, seisomaan ja kävelemään harjaannuttaminen 44

Reikätuoli- halpa apulainen 58

VAATTEISTAAN LAPSI TUNNETAAN 71

Määrätyn vaatetyypin saamisen ehdot 72

*Vaatetus ja kasvatus uskonnollisuuteen –
esimerkkinä herännäisyys* 86

ISÄN PÖYDÄSSÄ 89*Ateriat kotikasvatuksen näyttämönä 90**Ruokailupaikat ja istumajärjestys 94**Puulusikoista veitsiin ja haarukoihin 107**Oikea ja vasen käsi 110**Jumala nostaa leipäkorin korkealle 111***LAPSET JA VIERAAT 116***Kotona ja vieraisilla 117**Kirkko-, markkina- ja kaupunkimatkat 121**”Herrat” 124**Suhteet vieraskielisiin 125***4. Työ opettaa tekijäänsä 131****PIENET PALVELUKSET SIIRTYMÄVAIHEENA LEIKISTÄ TYÖHÖN 133****TYÖKASVATUS TÖITÄ ERITTELEMÄTTÄ 139****TYÖKASVATUS TÖITTÄIN JA TYÖVAIHEITTAIN 141***Kotitaloustyöt 145**Karjataloustyöt 152**Peltoviljelys ja puinti 158**Kotikäsityöt 169**Metsä- ja keruutyöt 176***TULKINTOJA LASTEN TYÖKASVATUKSESTA 180****5. Kun sana ei tehoa 188****SANKTIOT 188**

RAJOITUKSET 202

HÄPEÄRANGAISTUKSET 203

RUUMIILLINEN RANKAISEMINEN 204

Rankaisemisen alkamisikä ja rankaisemisen syyt 205

Rankaisemisen toimittaminen 217

TULKINTOJA SANKTIOIDEN KÄYTÖSTÄ 223

6. Johtopäätökset 227

KOTIKASVATUSTYYLIT 227

SUKUPUOLIROOLIIN KASVATTAMINEN 231

MILLOIN NUORI KATSOTTIIN AIKUISEKSI 233

KULTTUURIN MURROS HILJAISEN KASVATUKSEN NÄKÖKULMASTA 234

HILJAINEN KASVATUS ENKULTURAATION OSANA 236

TALONPOIKAISEN KOTIKASVATUKSEN MYYTIT 239

Lähteet 243

Summary 274

1. ”Kansa” kasvattajana

1800- ja 1900- luvun vaihteen suomalaisesta talonpoikaisesta lastenkasvatuksesta ei ole julkaistu laajempia kansatieteellisiä tutkimuksia, vaikka aihetta on käsitelty useammassakin suppeammassa esityksessä ja yleiskatsauksessa.¹ Vilkkainta suomalaisen kotikasvatuksen käsittely on ollut kasvatustieteessä, sosiologiassa ja psykologiassa.² Koska kansatiede vanhastaan on profiloitunut perinteitä tutkivaksi tieteenä, tietojen ja taitojen välittymistä sukupolvelta toiselle voidaan pitää perustellusti sen yhtenä keskeisenä tutkimusalueena.³ Sen takia lastenkasvatuksen jääminen syrjään tutkimuksessa kiinnittää huomiota, samoin kuin se, että keskusteluakaan siitä kansatieteen piirissä ei juuri ole käyty.⁴ Voidaan tietysti kysyä, kuinka tärkeä tutkimusaihe se ylimalkaan on tämän päivän tutkimuksessa. On jo esitetty mielipidekin, että talonpoikaiskulttuurissa tutkittavaa on enää vain sen murroskauden piirteiden osalta.⁵ Koska elävän kulttuurin perustekijöitä on sen välittyminen niin vertikaalisesti kuin horisontaalisesti, myös vanhempien ja lasten vuorovaikutusta koskevan tietämyksen syventämistä uusien aineistoin ja tulkinnoin voidaan pitää perusteltuna tutkimustehtävänä aikakaudesta riippumatta.⁶

Talonpoikaisen kotikasvatuksen tutkiminen on tärkeää myös sen takia, että talonpoikaiskulttuuriksi kutsuttu agraarinen kulttuuri on vielä nykyajassa monella tavalla läsnä. Se elää kertomuksina, materiaalisena varustuksena mutta myös sekä arvoissa että asenteissa. Kulttuurikausien periodisointi määrittelemällä niiden välille selkeät ajalliset rajat niin kuin historioivissa yleisesityksissä on tapana, on ensisijassa käytännöllis-pedagoginen ratkaisu eikä niinkään todellista kehitystä huomioiva.⁷ On myös tunnettua, että nykyaika hyödyntää menneen ajan kulttuuria valikoiden siitä sopivia piirteitä. Näin on tehty talonpoikaiskulttuurinkin suhteen nostamalla siitä yleiseen tietoisuuteen erilaisia hyveitä. Niitä ovat *talonpoikaisjärki* kuvaamassa käytännöllistä ja selkeää ajattelua ja *talonpoikainen olemus*, jolla tarkoitetaan suoraa ja vaatimatonta käyttäytymistä. Nämä luonnehdinnat ovat tietenkin paikkansa pitäviä siinä suhteessa, että parhaimmillaan talonpoikaisuus on

---

¹ Wichmann 1902; Aukia 1983, 1984; Åström 1985; Anttila-Räsänen 1987; Hämäläinen-Forslund 1987; Talve 1990; Räsänen 1991; Korhonen 2003; Korkiakangas 2004; Tuomaala 2004.

² Suomen tieteen historia 2000, 398 js.

³ Pedersen 1988, 77.

⁴ Talve 1976, 186-188 ja 1990, 161-162; Räsänen 1991.

⁵ Räsänen 1997, 22-24.

⁶ Eilola 2006, 26-27; Kirveennummi 1997, 42-43.

⁷ Vrt. Talve 1990, 358.

perustunut käytännölliseen ja selkeään ajatteluun, samoin talonpojilla on ollut edustajia, joiden olemus on ollut suora ja vaatimaton. Kysymys on kuitenkin valikoidusta kuvasta. Sen takia on perusteltua kysyä, miten se on syntynyt ja mitä tarkoitusta se palvelee.

Lähtitieteissä talonpoikaista kotikasvatusta on käsitelty kahdessa monografiassa. Vuonna 1948 kasvatustieteilijä Matti Wilska julkaisi tutkimuksen Kansanomaisesta kasvatuksesta alaotsikkona Etupäässä Karjalassa tehtyjen tutkimusten mukaan, jonka aineistona ovat tekijän haastattelujen ohella kalevalaiset runot, pyrkien selvittämään suomalaisille tyypillisiä kasvatuskäytäntöjä, jotka nähdään jokseenkin ihanteellisessa valossa. Vaikka teos on ajattelultaan ja metodisesti vanhentunut, se sisältää kirjoittajan itsensä kenttätöyssä tekemiä hyödyllisiä havaintoja kotikasvatuksesta. Teokseen sisältyy myös eräänlainen kansanomaisen kotikasvatuksen tutkimuksen ohjelmajulistus: *Tutkielmani ei ole mikään täydellinen esitys Suomen kansan kasvatuksesta, vaan on vain alkuyritys selostaa eräitä kohtia kansanomaisesta kasvatustyöstä ja sen tarkoituksesta. Päämääräni on kiinnittää huomiota ... tutkimusalaan, joka on jäänyt melkein koskemattomaksi, mutta joka kuitenkin on epäilemättä erittäin tärkeä*.⁸

Toistaiseksi ainoa ja laaja koko maata käsittelevä esitys aiheesta on kielitieteilijä Veikko Ruoppilan vuonna 1954 julkaisema tutkimus Kansa lastensa kasvattajana. Ruoppilan tutkimus kuvaa talonpoikaissäestön piirissä toteutettua lastenkasvatusta ja käsittelee sitä keskeisillä kotielämän osa-alueilla fyysisestä kasvatuksesta tapakasvatukseen ja työnteon opettamiseen sekä palkitsemiseen ja pakotteiden käyttämiseen kattaen ikäkauden lapsen syntymästä aikuisuuden kynnykselle. Tutkimuksen aineistona on vuonna 1938 Sanastaja-lehtisen välityksellä ensisijassa kielitieteellisiä tutkimusta varten kerätty aineisto, jota täydentävät Kansankielen sanakirjan kokoelmista saadut tiedot ja Ruoppilan omat kenttätöyaineistot.⁹ Tutkimuksen ilmeisenä tavoitteena on kuvata ns. perinteistä talonpoikaista kotikasvatusta, jolla vähemmän tarkkarajaisesti voidaan tarkoittaa kotikasvatusta ennen yleisen oppivelvollisuuden säätämistä vuonna 1921 tai koulunkäynnin lopullista yleistymistä Suomessa 1930-luvulle tultaessa.¹⁰

Jo Ruoppilan tutkimuksen ilmestymisen aikaan siinä nähtiin kansatieteen näkökulmasta

---

⁸ Wilska 1948, 21.

⁹ Ruoppila 1954, 187.

¹⁰ Halila 1950.

heikkouksia. Teoksen kritiikissä todetaan, että tutkimuksessa talonpoikainen kotikasvatus esitetään staattisena järjestelmänä, josta puuttuvat sosiaaliset tasot, eikä muutoksia huomioida.¹¹ Kasvattajien on nähty toteuttaneen kasvatustoimia, joiden avulla lapsia on voitu opettaa työntekoon jo leikki-iässä ja elättämään itsensä omien kätensä töillä jo pian sen jälkeen. Lisäksi talonpoikaiset kasvattajat ovat pitäneet ruumiillista työtä erityisenä ihanteena. Kotikasvatukseen on kuulunut ehdoton ja ankara kuri, jonka avulla on ohjattu lapsia kehdosta rippikouluikään, jonka on katsottu muodostaneen rajan lapsuuden ja aikuisuuden välillä.¹²

Muitakin huomioita Ruoppilan tutkimuksesta on tehtävissä. Siinä keskeisen aineistoryhmän muodostavat sananlaskujen ja sanomusten muotoon puetut kasvatusohjeet. Ne perustuvat pitkälle kasvatusmaksimeihin, sananparsimuotoiseen profaaniin kasvatustietouteen ja Raamatusta peräisin oleviin kasvatusohjeisiin. Tyytyminen selvimmin näkyvien tyypillisten kotikasvatuspiirteiden esittelemiseen ja verbaalien kasvatusohjeiden keskeinen rooli tutkimuksessa käyvät ilmi myös kirjoittajan toteamuksesta: *Aineistoa käsitellessäni olen pyrkinyt esittelemään ensi sijassa tyypilliset tapaukset, yksilölliset seikat ovat saaneet vähemmän huomiota osakseen. Sananparret ja muut kiinteään muotoon valautuneet sanonnat, joita on siroteltu esitykseen pitkin matkaa melko runsaasti...*¹³ Ruoppilan tutkimuksen kasvattajilla on tarjota lähes jokaiseen kasvatustilanteeseen jokin sananparsi, muu kiteytynyt elämänviisaus tai uskomus. Näillä valinnoillaan Ruoppila pyrkii osoittamaan, että talonpoikaislasten kulttuuriin ohjaaminen on noudattanut selkeitä kasvatuseriaatteita ja että siihen on kuulunut lasten tietoinen kehittäminen. Tutkimuksen lähestymistavassa on nähtävissä kasvatustieteen ajattelun vaikutusta siitä huolimatta, että Ruoppila itse kirjoituksessaan erottaa tiedepohjaisen kasvatuksen ja ”kansan” antaman kasvatuksen. Sekä Vanhasta että Uudesta testamentista onkin löydettävissä ”kasvatusopit”, joita talonpoikaisperheissä on käytetty ja joita Ruoppilakin ahkerasti lainaa.

Ruoppilan tutkimuksessa maaseudun agraariväestöä käsitellään jakamattomana ”kansana”¹⁴, johon myös teoksen nimi viittaa ja joka on toteuttanut edellisiltä sukupolvilta perittyjä selkeitä kasvatuseriaatteita, ja kasvatettavat ovat muodostaneet kasvottoman, passiivisen ja alistuvan joukon. Tällaisessa tutkimustavassa elävillä ihmisillä, konkreettisella kansalla, ei

¹¹ I.T. (Ilmar Talve) 1956, 63; vrt. Anttila 1954, 151.

¹² Ruoppila. 1954, 27-29, 75.

¹³ Ruoppila 1954, 188.

¹⁴ Ruoppila 1954, 187-188.

ole jalansijaa, kuten kansatieteilijä Nina Sääskilahti on kiteyttänyt kritiikkinsä tällaista tutkimustapaa kohtaan.¹⁵ Toisaalta kysymys on tietenkin myös siitä, minkälaista todellisuuskuvaa tutkimuksella tavoitellaan. Pyrkimys yleistämiseen, jossa yksilöiden kulttuurikäyttäytyminen on toissijaista, vastaa aikansa tutkimustavoitteita.¹⁶ Vaikka näin aikaan saatu kokonaisuus on helposti lähestyttävä, kulttuurin kompleksisuutta ajatellen se on yksipuolinen ja luo *uutta todellisuutta* tarjoten aineksia myös menneisyyden tendenssimäiseen tarkasteluun. Toinen asia on, että yleistäminen on tarpeen yleiskatsauksissa, joissa rajoitettu sivumäärä antaa mahdollisuuden vain pääpiirteitten esittämiseen käsiteltävänä olevasta ilmiöstä. Kun tieteen yleisenä tehtävänä on pelkistäen suodattaa lukuisasta ilmiöjoukosta oleelliset piirteet, voidaan kysyä, mitkä niitä ovat kulttuurintutkimuksessa. Oleellisinta lienee kulttuurikäyttäytymisen monenkirjavuuden tuominen esille eikä vain näkyvien tai ennakkoon lukkoon lyötyjen piirteiden esitleminen.

Epäilemättä Ruoppilan aineistonaan käyttämät Raamatusta peräisin olevat ja profaanit kasvatusohjeet, jotka kotikasvattajat ovat sisäistäneet hyvin eritasoisesti, kuvastavat osaltaan myös todellisia kasvatusasenteita ja -sisältöjä. Vaikka ne ovat joka tapauksessa olleet joissakin kodeissa hyvinkin ahkerassa käytössä, ne eivät sellaisinaan kelpaa todisteiksi todellisista kasvatustapahtumista, joiden kulkuun ovat vaikuttaneet myös jokapäiväisen elämän vaatimukset ja tilanteet sekä myös kasvatettavien reaktiot. Itse asiassa ne eivät anna välttämättä täyttä kuvaa edes verbaalista kasvatuksesta. Kaikkiaan Ruoppilan tutkimuksessa annetaan kasvatustodellisuutta idealisoiva, kasvatusmaksimien mukainen ja kasvattajakeskeinen kotikasvatuskuva, jossa talonpoikaissäestön eri ryhmät ja kasvatustilanteiden kompleksisuus sivuutetaan. Sinänsä verbaalin aineiston korostuminen tutkimuksessa on ymmärrettävää nykyajasta käsin, ajasta, jolloin verbaali tiedon välittäminen ja painettu sana ovat näkyvässä asemassa ja kasvatukseen voidaan mieltää pelkästään verbaaliksi toiminnaksi.¹⁷ Verbaalin tutkimusaineiston tulkintaongelmista varoitti kuitenkin aikanaan jo ruotsalainen etnologiklassikko Sigurd Erixon, jonka tätä koskeva ydinajatus on, että kielellinen materiaali elää tosiolojen kuvauksen lisäksi myös omaa luovaa elämäänsä eikä sitä voi ilman kritiikkiä yhdistää todellisuuden kuvaukseen.¹⁸ Kasvatustieteilijä Martti Takala puolestaan huomauttaa abstraktien sanojen monitulkintaisuudesta ja toteaa, että

¹⁵ Sääskilahti 1997, 89, 96.

¹⁶ Esim. Mikkeli-Pakkasvirta 2007, 79.

¹⁷ On otaksuttu, että länsimaaisessa kulttuurissa semanttinen ja retorinen kompetenssi olisivat nykyaikana saamassa yhä suuremman merkityksen, Kvideland 1979, 40.

¹⁸ Erixon 1958, 48.

kasvatuksessa kaikki tärkeä kokemus ei edes ole verbalisoitavissa.¹⁹

Periaatteessa Ruoppilan tutkimus voitaisiin tarkistaa käyttämällä samaa aineistoa. Tulokset tuskin muuttuisivat johtuen siitä, että sen aineiston kuvaukset voidaan ajoittaa vain hyvin viitteellisesti ja sosiaaliryhmätkin jäävät pitkälti tuntemattomiksi. Kuitenkin käytetty aineisto sopii muun aineiston oheisaineistoksi, jonka perusteella voidaan tunnistaa kasvatukseen liittyneitä ilmiöitä. Kritiikistä huolimatta Ruoppilan tutkimus on uraa uurtava siinä suhteessa, että se on ensimmäinen koko maata koskeva laajahko esitys aiheesta. Siihen sisältyy runsaasti kotikasvatusilmiöitä koskevia tietoja ja lisäksi murreilmaisuja, viitteitä alueellisista eroista ja kulttuurihistoriallisista yhteyksistä. Se ulottuu myös ajassa kauemmas taaksepäin kuin myöhemmin kerätyt muistitietoaineistot antaen niitä pitemmän perspektiivin monille kotikasvatusilmiöille. Nykyinen kuva talonpoikaisesta kotikasvatuksesta pohjaa paljolti Ruoppilan tutkimukseen, joka on ollut joko ainoa tai tärkeä lähde monille myöhemmille talonpoikaista kotikasvatusta käsitteleville esityksille.²⁰

Jossakin määrin ongelmallinen on tässäkin tutkimuksessa käytetty käsite talonpoikainen (talonpoikaisväestö jne.). Terminä se ei ole kaikkein paras, koska se niin selvästi viittaa maata omistaviin talollisiin ja ikään kuin sivuuttaa maaseudun maata omistamattoman väestön. Myös kansainvälisesti käsite talonpoikaisväestö on pulmallinen, kuten on huomautettu jo aikaisemmassa tutkimuksessa. Pohjoismaissa sillä on tarkoitettu vapaata maata omistavaa talonpoikaa, talollista, muualla Euroopassa koko maatalousväestöä.²¹ Käsitteeseen sisältyvä ongelma voidaan nähdä osana tutkimuksen historiaa. Kun kansatieteen varhaisvaiheessa pyrittiin hakemaan kaupungistumisen ja teollistumisen synnyttäneiden ympäristö- ja sosiaalisten epäkohtien vastapainoksi puhdas esikuva ja malli terveellisenä pidetyltä maaseudulta, joksi talollisten kulttuuri ja puhdas luonnonympäristö olivat sopivia, ei huomiota juuri kiinnitetty maaseudun maattomien asukkaiden kuten maanvuokraajien ja maatalouden työntekijöiden so. rahvaan elämänmuotoon eikä varsinkaan sen vähemmän mairitteleviin puoliin kuten asunto-oloihin, ravintolanteeseen jne. Kun tutkimus myöhemmin oman kehityksensä myötä ”löysi” maaseudun muut agraariryhmät, talonpoikaisuus koko maaseudun agraariväestön kattavana oli jo vakiintunut käsite, jonka

---

¹⁹ Takala ym. 1979, 33.

²⁰ Esim. Talve 1990, 201-202; Hämäläinen-Forslund 1987, 223; Korhonen 2003, 217; Korkiakangas 1996, 78; Tuomaala 2004.

²¹ Korkiakangas 1996, 65, 69, 77; Sääskilahti 1997, 95.

yleistymistä edistivät myös tutkimusten ja organisaatioidenkin nimeäminen sen mukaan.²² Veikko Anttila on pyrkinyt vakiinnuttamaan suomalaiseen kansatieteeseen käsitteelle jälkimmäisen, laajemman sisällön. Sen mukaan talonpoikais- eli agraariväestöön kuuluvat sekä maata viljelleet maanomistajat että maanvuokraajat ja maatalouden työntekijät.²³

Seuraavassa, toisessa, luvussa muodostetaan käsitteelliset välineet analyysia varten, yksilöidään tutkimustavoitteet ja esitellään tutkimusaineistona toimiva muistitieto, punnitaan sen laatua ja mahdollisuuksia kuvata talonpoikaista kasvatustodellisuutta ja esitellään tutkimustapa. Kolmannessa luvussa käsitellään motoristen perustoimintojen valmentamista, vaatetukseen liittyviä kasvatuksellisia merkityksiä, aterioiden avulla tapahtunutta kasvatusta ja lapsille opetettua pöytäetikettiä sekä suhtautumista vieraisiin. Neljäs luku käsittelee työkasvatusta ja viides sanktioiden käyttämistä. Kuudennessa, johtopäätösluvussa, esitetään tutkimuksen tulokset.

2. Elämäntapa kasvattaa ihmisiksi olemiseen

KULTTUURI –HILJAINEN INFORMAATIO JA KASVATUS

Edellä esitetty Ruoppilan tutkimuksen kritiikki herättää kysymyksen, millä tavalla sen antamaa kuvaa talonpoikaisesta kotikasvatuksesta voitaisiin syventää ja monipuolistaa. Vaihtoehtoisesta lähestymistavasta antaa osviittaa lapsuudenaikaista kotielämää ja lastenkasvatusta kuvaava muistitietoaineisto. Siitä huolimatta, että muistitietokyselyiden laatijat ovat järjestelmällisesti tarjonneet vastaajille käsitettä kasvatusta, monet vastaajat eivät ole sitä selvästikään tunteneet. He ovat sen tilalla käyttäneet ilmaisua *lasten tuli olla ihmisiksi, lapsia piti tyyrätä*²⁴ tai jotakin muuta emic-tason²⁵ ilmaisua. Myös jotkut vastaajat toteavat muistitiedoissaan painokkaasti, että sanaa kasvatusta ei heidän lapsuudessaan käytetty ollenkaan.

²² Esim. Suomen talonpojan historia, Jutikkala (toim.) 1958; Talonpoikauskulttuurisäätiö.

²³ Anttila 1974, 14–15; maatalousväestö valtaväestönä tutkimuskohteeksi, Anttila 1997, 15.

²⁴ Tyyrätä, antaa kuritusta, Ruoppila 1954, 113.

²⁵ Emic- ja etic-käsitteistä, esim. Honko 1978; Pyysiäinen 2003; vertautuvat kokemusläheisiin ja kokemusetäisiin käsitteisiin, Geertz 1993, 57.

Kun verrataan keskenään kasvatustieteeseen perustuvaa lastenkasvatusta ja kasvatusta ”ihmisiksi olemiseen” todetaan, että kummassakin on kyse kasvatettaviin vaikuttamisesta. Pedagogisessa so. tiedepohjaisessa kasvatuksessa tavoitteena on yksilöiden ja ryhmien tietoinen ja kokonaisvaltainen kehittäminen ja sivistäminen tarkoituksenmukaista koulutusta järjestämällä ja määrätynlaisena megatavoitteena halutun yhteiskunnallisen kehityksen aikaan saaminen tai jopa yhteiskunnallisten ongelmien poistaminen.²⁶ Siten kasvatustieteellisen kasvatuksen tavoitteiden etsiminen ajattelultaan toisenlaisesta talonpoikaisesta kotikasvatuksesta on anakronismi.

Koska talonpoikaiskotien jokapäiväisen elämän so. elämäntavan voidaan ajatella sisältävän ensisijaisesti ne vaatimukset, jotka lasten toiminnalle on asetettu,²⁷ lastenkasvatuksen tavoitteita ja niiden toteuttamiseksi käytettyjä menettelytapoja olisi etsittävä elämäntavan sisältä. Kansatieteessä elämäntapa-käsitettä on käytetty kuvaamassa kulttuurin sekä yhteisöllisiä että yksilöllisiä ominaispiirteitä. Perheissä elämäntapa näkyy ulospäin elämän toimintojen kokonaisuutena, tapoina ja materiaalisena varustuksena kuvastaen perheitten arvomaailmaa.²⁸ Elämäntapaa on pidetty jo vanhastaan hyödyllisenä näkökulmana myös kasvatustieteessä, koska se soveltuu toimintojen, niiden tavoitteiden ja elinolojen tarkasteluun niin yksilöiden kuin ryhmienkin tasolla.²⁹ Kun elämäntapaa ajatellaan kasvatusta toteuttavana järjestelmänä, on otettava huomioon, että siihen sisältyy luonnollisena osana myös kasvatettavien hyväksytyistä normeista ja tavoista poikkeava käyttäytyminen.

Vaihtoehtoista näkökulmaa Ruoppilan verbaaliin kasvatukseen keskittyvälle tutkimukselle voidaan siten etsiä elämäntavan sisällöistä ja siitä kuinka niitä kasvatettaville välitettiin. Lähtökohtana tarkastelulle on ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa eri tavoin toteutuva kulttuurikommunikaatio. Kommunikaation keskeisen merkityksen on norjalainen etnologi Bjarne Rogan kiteyttänyt siten, että ilman sitä ei olisi mitään kulttuuria.³⁰ Kulttuurin välittyminen mielletään usein vain vertikaaliseksi ja yksisuuntaiseksi, edellisiltä sukupolvilta, tavallisimmin vanhemmilta tai esivanhemmilta, lapsille tapahtuvaksi, jota kutsutaan

---

²⁶ Arvastson 1990, 42.

²⁷ Karjalainen-Siljander 1997, 66-67.

²⁸ Lehtonen 1985, 41-43; Sappinen 2000, 26-28.

²⁹ Takala 1979, 23-24.

³⁰ Rogan 1987, 3.

kulttuurin periytymiseksi.³¹ Erityisesti niissä yhteiskunnallisissa tilanteissa, joissa lapset ovat uuden tiedon saantiin nähden vanhempiaan edullisemmassa asemassa, kuten koulunkäynnin yleistyessä, perintönä saadusta kulttuurista poikkeavaa tietoa voivat välittää paitsi koulu myös painettu sana ja vertaisryhmät. Sellaisessa tilanteessa uutta tietoa välittyy perheissä myös nuoremmalta sukupolvelta vanhemmalle.³²

Elämäntapaa on lapsille välitetty sekä verbaalisti että non-verbaalisti. Jälkimmäinen elämäntavan välitystapa on se, joka talonpoikaislasten kasvatuksen tarkastelussa on tähän saakka jäänyt vaille huomiota. Sitä voidaan tutkia tarkastelemalla kotielämän eri tilanteita ja niissä lasten aseman muuttumista ja muuttumisen ehtoja kohti vanhempien asemaa. Kun verrataan keskenään verbaalia ja non-verbaalia elämäntavan välittämistä, tärkeä ero näiden välillä on informaation tuottajien tunnistamisessa. Verbaalissa viestinnässä lähettäjä on tunnettu, elämäntavan non-verbaalissa välittämisessä se on yksilöiden lisäksi sosiaalinen ympäristö kollektiivisesti. Non-verbaalisti elämäntavan voidaan ajatella välittyvän lapsille jokapäiväisen elämän tarjoamina toimintamalleina, jotka lasten edellytetään oppivan. Tiedon lajina sitä voidaan verrata unkarilaissyntyisen luonnontieteilijän ja filosofin Michael Polanyin luomaan käsitteeseen *hiljainen tieto*, jolla tarkoitetaan tietoa, joka on olemassa määrätynlaisena esiasteena, ymmärryksenä, jota on käytännössä vaikea tai mahdoton verbalisoida.³³ Hyvä esimerkki tästä on Polanyilla ihmiskasvojen ilmaisemat mielenliikkeet. Niitä voidaan tulkita oikein, vaikka niiden ilmaiseminen verbaalisti on mahdotonta tai se voi tapahtua vain hyvin epämääräisesti.³⁴

Symbolisia merkityksiä hiljaisena tietona liittyy kotien sosiaalisiin tilanteisiin, jotka viestittävät kasvaville lapsille heidän kulloisenkin asemansa kotiyhteisössä ilman, että sitä tarvitsee tai osataankaan tarkasti sanoin ilmaista. Polanyin tarkoittamaa hiljaista tietoa liittyy myös esineisiin, joiden käyttäminen edellyttää niin monipuolista lihasten hallintaa, että sen kuvaaminen sanoin ei ole mahdollista. Sen takia niiden käyttö on opeteltava kokemuksen tietä ”käyttöohjeiden” sisältyessä esineiden rakenteeseen. Lisäksi esineetkin sisältävät symbolisia viestejä, joiden sanallinen kuvaaminen on vaikeaa tai mahdotonta. Hyvä esimerkki tästä on perinteinen lasten vaatetus, joka on välittänyt tietoja paitsi sen rakenteesta

---

³¹ Pedersen 1988.

³² Nykylasten kasvatusta tutkinut Judith Rich Harris on arvioinut vertaisryhmän vaikutuksen vanhempien vaikutusta suuremmaksi, Harris 2000, 444-457; vrt. Allardt 1983, 59-62.

³³ Polanyi 1964, 49 js.; Koivunen 1997, 76 js.

³⁴ Polanyi 2009, 5-6.

ja käyttötekniikasta myös käyttäjien sosiaalisesta ryhmästä sekä ikä- ja kehityskaudesta.³⁵ Lisäksi on mahdollista, että hiljaisena tietona toimii pelkkä hiljaisuus, joka voi sisältää monenlaisia viestejä kuten esimerkiksi tyytymättömyyttä mutta myös hyväksymistä. On myös huomattava, että esineiden ja sosiaalisten tilanteiden ilmaisemilla symboleilla on merkitystä vain siinä laajuudessa kuin niiden ilmaisemilla viesteillä on yhteisesti jaettu kulttuurinen sisältö ja tarkoitus.³⁶

Esinetutkimus on vanhastaan kuulunut kansatieteen vahvuuksiin. Kuitenkin tutkimuksesta materiaallinen kulttuuri oli välillä syrjäytymässä ja painopiste oli siirtymässä sosiaalisen kulttuurin alueelle. Kun kansatiede on saanut uusia tutkimusnäkökulmia esineiden tarjoaman non-verbaalin informaation avulla, se on myös lisännyt materiaallisen kulttuurin käyttämistä aineistona.³⁷ On tiedostettu, että ihmisen materiaaliseen ympäristöön kuuluu monenlaisia rakenteita, jotka välittävät informaatiota niiden käyttämisestä.³⁸ Norjalaisen etnologin Ragnar Pedersenin mukaan esineet voivat sisältää niin pysyviä kulttuurisia rakenteita, että ne mahdollistavat informaation siirtymisen useammallekin sukupolvelle. Tutkimuksessa ne toimivat myös muistitietoa vahvistavana ja kontrolloivana aineistona. Hänen mukaansa esineiden rakenne informaationa yhdistää työvälineen rakentajan ja työn opettelijan; työvälineen välityksellä syntyy eräänlainen ”opettaja-oppilas suhde”.³⁹ Työn oppimisesta työvälineiden käytön avulla Pedersen on käyttänyt termiä välinesosialisaatio. Kun monenlaiset konkreettiset kulttuuri-ilmiöitä toimivat merkkeinä, symboleina, samatkin ilmiöt voivat toimia perusfunktiossaan korvaamatta niillä mitään, esimerkkinä jotkut käyttöesineet.⁴⁰ Koska materiaallinen kulttuuri sisältää sekä teknistä informaatiota että symbolisia merkityksiä oman aikansa kulttuurista, sitä voidaan kutsua myös kulttuurin muistiksi.⁴¹ Kuitenkin töiden koneistuminen on muuttanut työntekijän ja työvälineen suhteen sillä tavalla, että koneen käyttäjä on ikään kuin luovuttanut osaamisen ja työprosessin johdon koneelle. Työsuorituksia koskeneet normit eivät ole voimassa entisessä mielessä ja työsuorituksissa kysymys on koneiden tehokkuudesta sekä niiden tarkoituksenmukaisesta teknisestä hallitsemisesta.⁴²

³⁵ Lönnqvist 1979; Tarasti 1990, 9-19; kommunikaatiomallin ja semioottisen tarkastelun eroista, Veivo-Huttunen 1999, 91-92.

³⁶ Esim. Lönnqvist 1979; Rogan 1987, 11; Fulcher & Scott 2003, 135.

³⁷ Stocklund 2003.

³⁸ Kiuru 1999, 219.

³⁹ Pedersen 1988, 65.

⁴⁰ Pedersen 1975.

⁴¹ Heikkinen & Kupiainen 1994.

⁴² Talve 1990, 245, 248-251.

Kulttuurin välittymistä on tarkasteltava myös sen vastaanottamisen näkökulmasta. Kulttuurin omaksumisprosesseja kuvataan siten, että niissä omaksutaan kulloinkin tarjolla olevaa kulttuuripääomaa omien ja ympäristötekijöiden muodostamien edellytysten mukaisesti.⁴³ Yleisellä tasolla kulttuurin omaksumista kuvataan käsitteellä *enkulturaatio*, jolla tarkoitetaan kaikille kulttuureille välttämätöntä, kokonaisvaltaista kulttuurin omaksumisprosessia. Se omaksutaan näkyvinä tai muuten tunnistettavina aistihavaintoina ympäristöstä ja toimintamalleista sekä toisaalta kognitiiviseen kerrokseen arvoina ja normeina.⁴⁴ Kulttuurin omaksumisesta, joka tavallisesti kestää koko ihmiselämän ajan, käytetään myös käsitettä *sosialisaatio*, jota sovelletaan rajoitetumminkin merkitsemään vain sosiaalista sopeutumista.⁴⁵ Enkulturaatiossa on havaittavissa kaksi toisiinsa kytkeytyvää ulottuvuutta, jotka ovat kaikessa kulttuurin omaksumisessa olennaisia näkökulmia, *kulttuurin oppiminen* ja *oppimisen kulttuuri*. Ensiksi mainittu tarkoittaa kulttuuriin kasvamisen prosessia, jossa kulttuurista ainesta välittyy yhteiskunnassa sekä sukupolvien välillä että niiden sisällä. Jälkimmäinen käsittää ne kullekin kulttuurille ominaiset tavat, joilla kulttuuria välittyy.⁴⁶

Kulttuuria omaksuvan yksilön näkökulmasta enkulturaatioprosessin kokonaisuus on hahmotettavissa kolmeksi pääkomponentiksi: yksilö joka käy läpi enkulturaation, ne toimijat tai systeemit, jotka vaikuttavat sen toteutumiseen, ja omaksuttavat sisällöt.⁴⁷ Siten yksilön enkulturaation tekijöiden erittelyssä tulee myös esille yksilön ulkopuolisten tekijöiden vaikutus. Lisäksi siinä erotetaan *primäärivaihe*, joka kuvaa varhaislapsuuden ympäristössä tapahtuvaa kulttuurin omaksumista, ja *sekundaarivaihe*, jossa kulttuurista ainesta omaksutaan laajemmissa kontakteissa. Tapaustutkimusten perusteella on omaksuttu käsitys, että varhaislapsuuden aikana tapahtuva enkulturaatio muodostaa välttämättömän perustan yksilön myöhemmälle kehitykselle, jonka kuluessa muotoutuu yksilön kokonaispersoonallisuus.⁴⁸ Jo vanhastaan tiedetään, että myös aikuisiän enkulturaatio voi olla hyvinkin laajaa, kuten tutkimukset suljetuista laiva- ja sotilasyhteisöistä osoittavat.⁴⁹ Elämäntavan avulla kasvattamista toteuttavat kodeissa vanhemmat ja muu kotiväki.⁵⁰ Kun enkulturaatiolla kuvataan kokonaisvaltaisesti kulttuurin omaksumisen ja välittämisen prosessia, siitä seuraa, että se käsittää kaikki mahdolliset

⁴³ Esim. Veivo-Huttunen 1999.

⁴⁴ Koivunen 1997, 22 js; ”ruumiin kielestä” Hyyppä 1987 ja Korhonen 1996.

⁴⁵ Leimu, T. ym. 1979: hakusana enkulturaatio; sosialisaatiosta ks. myös Siljander 1997, 9-10.

⁴⁶ Valtonen 1998, 11.

⁴⁷ Pedersen 1988, 65.

⁴⁸ Fulcher & Scott 2003, 124.

⁴⁹ Weibust 1969; Leimu 1985; vrt. Friedman Hansen 1979, 28-28.

⁵⁰ Sárkány 1985.

kulttuurikommunikaation muodot. Elämäntapaan sisältyvä non-verbaali tieto aktivoituu välitysprosessissa *hiljaiseksi informaatioksi*, jonka merkitystä korostaa arvio, että 90% ihmisten keskinäisestä kanssakäymisestä koostuu non-verbaalisesta viestinnästä.⁵¹

Symbolien välittämän todellisuuden luonnetta kuvaa semioottinen ajattelu, jonka mukaan viestin vastaanottajan todellisuuskuva on sekä hänen persoonallisuutensa että todellisten tapahtumien kaltainen.⁵² Se on nähty prosessina, joka liittää aistihavainnot ja käsitteellisen ajattelun toisiinsa.⁵³ Kulttuurin välittäminen voidaan hahmottaa myös ilmaisukeinojen mukaan. Unkarilainen etnosemiootikko Imre Gráfik on kuvannut niitä ”kieliksi”, joissa hän erottaa *merkkikielen*, *käytöskielen* ja *esineiden kielen*, joiden avulla voidaan tarkastella vanhempien, lasten ja muun kotiväen kommunikatiivisia suhteita. Kasvatuksen kannalta nämä ovat huomionarvoisia, koska niiden avulla voidaan vaikuttaa lasten käyttäytymiseen. Lisäksi non-verbaalin kommunikaation ”kielet” voivat toimia erillisinä mutta myös samanaikaisesti, ja edelleen non-verbaali kommunikatiivinen prosessi voi Gráfikin mukaan liittyä verbaaliin kielenkäyttöön ja täydentää sitä.⁵⁴

Ranskalaisen sosiologin, antropologin ja nykyaikaisen kasvatustutkimuksen uranuurtajan Emil Durkheimin määritelmässä, johon vielä nykyäänkin viitataan, kasvatus on nähty kasvattajien toimenpiteinä: *Lastenkasvatus on aikuissukupolven vaikutusvallan harjoittamista niihin, jotka eivät vielä ole valmiita yhteiskuntaelämään. Sen tarkoituksena on synnyttää ja kehittää lapsessa tietyt fyysiset, tiedolliset ja moraaliset tilat, joita edellyttää sekä yhteiskunta kokonaisuutena poliittisena yhteisönä että se miljöö, johon hänet on määrätty.*⁵⁵ Durkheimin määritelmässä kiinnittää huomiota myös fyysisen kasvatuksen lukeminen kasvatuksen piiriin, jossa se poikkeaa useista muista määritelmistä. Kasvattajan keskeinen rooli ja kasvatuksen välinelunne korostuvat filosofiklassikko Erik Ahlmanin kasvatuspohdinnoissa, joiden mukaan kasvatettavista muokataan sosiaalisesti ja kulttuurisesti kompetentteja yksilöitä.⁵⁶ Uudemmissa kansatieteellisissä määritelmissä, joita on kirjattu myös alan sanakirjoihin, kasvatus on jo nähty vuorovaikutuksena⁵⁷, joka on tarpeellinen lisä

⁵¹ Koivunen 1997, 12-13.

⁵² Tarasti 1990, 9-19.

⁵³ Veivo-Huttunen 1999, 14-16.

⁵⁴ Gráfik 1998, 9-16.

⁵⁵ Pedersen 1988.

⁵⁶ Ahlman 1976, 111.

⁵⁷ Herder Lexikon 1981: hakusana Erziehung; Magyar Néprajzi Lexikon (Unkarin kansatieteellinen sanakirja) 2:hakusana felnevelés (kasvatus); Neues Wörterbuch der Völkerkunde 1988: hakusana Erziehung; vrt. Lahdes 1984, 19.

kasvatusprosessien kulttuuriseen hahmottamiseen. Perheissä elämäntavan siirtäminen lapsille voidaan mieltään pelkäksi sosiaalistamiseksi, joka siinä epäilemättä korostuukin tapauksissa joissa käytetään pakkokeinoja. Kuitenkin lapsilla kysymys on myös tietojen ja taitojen omaksumisesta, johon heitä elämäntavan avulla ohjataan riippumatta siitä, kuinka tietoista tämä ohjaus on. Vaikka kasvatuksen tieteellisiin määritelmiin sisältyy ikään kuin itsestään selvänä ajatus siitä, että kasvatuksen tulee olla tietoista ja tehokasta (ollakseen kasvatusta),⁵⁸ jo vanhastaan on myös tiedostettu, että kotikasvatuksessa tietoisuuden tasot voivat vaihdella hoitavasta suhtautumisesta so. ensisijassa lapsen olemassaolon turvaamiseen tähtäävästä ei-tietoisesta kasvatuksesta yleisistä periaatteista ohjautuvaan kasvatukseen saakka.⁵⁹ Koska elämän tavan siirtämisessä hiljaisena informaationa myös vaikutetaan lasten kehitykseen, riippumatta kasvatustietoisuuden tasosta, sitä voidaan pitää kasvatuksena ja kutsua *hiljaiseksi kasvatukseksi*.

Kun tarkasteltavana on kasvatus, lähtökohtana ovat kasvatettaviin eri tavoin kohdistettavat vaikutukset ja kasvatettavien reaktiot. Kasvattaa-verbin fyysiseen kasvattamiseen liittyvä alkuperä tarjoaa mielikuvan, joka liittyy kasvamaan saattamiseen kuten kasvien tai eläinten kasvattamiseen. Monessa tapauksessa kulttuuriin kasvattaminen ja fyysinen kasvatus toimivatkin rinnakkain, ajatus, joka sisältyy myös Durkheimin määritelmään. Lisäksi monilla kotielämän lohkoilla fyysisten taitojen oppiminen on sosiaalisten taitojen oppimisen edellytyksenä, esimerkiksi ruokailtaessa. Kun kasvatus niin suomen kielessä kuin monissa muissakin kielissä on abstrahoitu hyvin konkreettisista, fyysistä kasvattamista kuvaavista termeistä, se osoittaa kasvatusprosessien mieltämisen lähtökohdan, ja vasta tieteellinen kasvatusajattelu on tuonut siihen tavoitteellisuutta ja monikerroksisuutta ilmentävän sisällön. Toisenlainen on kasvatukseen liittyvän opettamisen sisältö, koska se suoremmin eri kielissä eri tavoin ilmaistuna viittaa päämäärätietoiseen jonkin asian selvittämiseen opetuksen kohteena olevalle.

Voidaan olettaa, että hiljaisessa kasvatuksessa kuten verbaalistikin toteutetussa sekä kasvattajien että kasvatettavien ominaisuudet samoin kuin ympäristötekijät ovat vaikuttaneet kasvatusprosessiin, vaikka niistä on aineistoissa vain hajatietoja. Näihin kuuluvat sekä kasvattajien että kasvatettavien mentaaliset ominaisuudet, jotka ovat vaikuttaneet välittämisessä käytettyihin menetelmiin ja kasvatettaville välittyvään kasvatusmalliin.

---

⁵⁸ Siljander 1997, 10.

⁵⁹ Takala 1979, 35-36.

Tällaisia ovat olleet myös ns. tilannetekijät (vierailut, vieraiden läsnäolo, kasvattajien väsymys, puute, kasvatettavien reaktiot jne.). Aikaisemmassa tutkimuksessa muina enkulturaatioprosessin muotoutumiseen vaikuttavina tekijöinä on pidetty lasten asemaa sisarusarjan ikäjärjestyksessä, kodin sosiaalista asemaa ja sijaintia yhteisössä (kyläasukasutuksessa, haja-asutusalueella), asuintiloja ja taloudellista tilannetta, olosuhteita, joista aineistosta saadaan vain yksittäisiä tietoja.⁶⁰ Tärkeä tekijä on ollut luonnollisesti se, kuinka riippuvaisia kasvatettavat ovat olleet taloudellisesti ja sosiaalisesti vanhemmistaan. Lapsethan ovat olleet sidottuja kotinsa elämäntapaan, jonka määrittelemän vanhempien vallan ja auktoriteetin avulla kotikasvattajat ovat pyrkineet vaikuttamaan kasvatettaviin. Vanhempien tiedot ja käsitykset korostuvat kasvatuksessa sitä enemmän mitä suljetummista yhteisöistä ja kodeista⁶¹ on kysymys, mutta ovat kilpailutilanteessa uuden tiedon kanssa yhteisöissä ja kodeissa, joilla on väylät sen saamiseen.⁶²

TUTKIMUKSEN TARKOITUS

Tämän tutkimuksen keskeisenä päämääränä on selvittää talonpoikaislasten kulttuurin omaksumisprosesseja hiljaisen kasvatuksen avulla, sen tavoitteita, sisältöjä ja keinoja osana enkulturaatioprosessia. Toinen tärkeä päämäärä on ajankuvan muodostaminen 1800-luvun viimeisten ja 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien talonpoikaisesta kotikasvatuksesta. Kuten edellä esitettiin, nykyinen kuva Suomen talonpoikaislasten kasvatuksesta perustuu pääosin Veikko Ruoppilan ja häntä lainaavien myöhempien tutkijoiden antamaan kuvaan homogeenisessä talonpoikaismiljöössä ehdottomia sääntöjä noudattaneesta ankarasta kasvatuksesta. Sen takia on perusteltua selvittää, millä tavalla hiljainen kasvatustapa on ilmennyt todellisuudessa epähomogeenisessa ja sosiaalisesti kerrostuneessa talonpoikaissäestössä.⁶³ Koska tähänastisen tutkimuksen antama kuva on ollut myös kasvattajakeskeinen, käsillä olevan tutkimuksen tarkoitus on kiinnittää huomiota kasvatustoimien lisäksi kasvatettavien kokemuksiin ja reaktioihin elämäntavan omaksumisprosesseissa. Niitä valotetaan vastaajien omien kuvausten ja tulkintojen avulla.

---

⁶⁰ Pedersen 1988.

⁶¹ Koti-käsitteellä tarkoitetaan asiayhteydestä riippuen joko fyysistä kokonaisuutta tai henkistä yhteisöä.

⁶² Allardt 1983, 56-57.

⁶³ Esim. Anttila 1974; Peltonen 1992; Korkiakangas 1996, 77.

Vaikka käsillä olevassa tutkimuksessa päähuomio kiinnitetään talonpoikaiskodeissa, niiden seinien sisäpuolella, tapahtuneeseen hiljaiseen kasvatukseen, kotielämä ei ole ääritapauksissakaan voinut olla täysin erillään makrotasolla ⁶⁴ eli ympäröivässä yhteiskunnassa tapahtuneista muutoksista. Jo lapsuuden historioitsija Philip Ariés on osoittanut, kuinka suhtautuminen lapsuuteen ja kasvatukseen on seurannut, vaikkakin melko pitkissä sykleissä, yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia.⁶⁵ Aineiston kuvaama aikakausi sijoittuu ajanjaksoon, jolloin suomalaisessa yhteiskunnassa oli käynnissä hallinnollisia, sivistyksellisiä ja teknistaloudellisia muutosprosesseja ja niitä vastustavia prosesseja, joista ammentaen uskonnolliset ja maalliset valistajat pyrkivät omilla kannanotoillaan vaikuttamaan kotien vielä pitkälle vanhoihin uskomuksiin ja maagisiin menettelytapoihin nojanneisiin lastenhoitoon ja kasvatukseen.⁶⁶ Sekä Ilmar Talven että Veikko Anttilan ja Matti Räsänen mukaan aikakauteen sijoittuu kansanomaisen kulttuurin murros, jolla he tarkoittavat selkeästi havaittavaa taitekohtaa kulttuurin muuttumisessa.⁶⁷ Tämän tutkimuksen avulla voidaan selvittää, missä määrin mainittu taitekohta tulee näkyviin talonpoikaaisessa elämäntavassa ja kasvatuksessa.

Yksilöiden kotielämän kuvausten avulla voidaan saada esimerkkejä myös siitä, kuinka perheiden kasvatustoimintaa sitovia Raamatusta peräisin olleet ja profaanit kasvatusihteet ovat perhetasolla olleet ja millä tavalla sosiaalinen kontrolli on toiminut kotikasvatuksen suhteen. Kasvatuksen tehostamiskeinoissa selvitetään myös sanktioiden, sekä positiivisten että negatiivisten, käyttöä. Tärkeä huomioon otettava asia on, millä tavalla maatalouselinkeinossa ja sen sivuelinkeinoissa lapset on opetettu tekemään työtä. Vallalla olevan käsityksen mukaan työntekoon on opetettu ”heti kun kynnelle kykeni”, jolla on tarkoitettu jo leikki-ikää tai välittömästi sitä seuraavia ikävuosia. Kun kotikasvatusta ajatellaan prosessina, joka alkaa syntymän jälkeen, tärkeä kysymys on, missä elämänvaiheessa ja millä ehdoilla lasten on katsottu saavuttaneen aikuisuuden.

Koska sanktioita on liittynyt jokapäiväisen elämän useimpiin tilanteisiin, niitä käsitellään toistojen välttämiseksi omana lukunaan. Myös kysymys sukupuolirooleihin kasvattamisesta talonpoikaiskodeissa on koko tutkimuksen läpileikkaava teema. Siinä selvitetään poikien ja tyttöjen kasvatusta lapsuuden ja nuoruuden eri vaiheissa. Erityisesti sen voisi olettaa näkyvän

---

⁶⁴ Yhteisötasojen määrittelystä, Ruotsala 2002: johdanto.

⁶⁵ Ariés 1982, 279-284.

⁶⁶ Esim. Tähtinen 1992; Kakko 2005.

⁶⁷ Talve 1979, 303-310; Anttila-Räsänen 1987; vanhan talonpoikaiskulttuurin väistymisestä, Aaltonen 1961.

työkasvatuksessa, koska talonpoikaisessa omatuotantoisessa maatalouselinkeinossa alueellisin ja talouskohtaisin poikkeuksin on noudatettu sukupuolten mukaista työnjakoa.⁶⁸ Sukupuolielämän osa-alue puuttuu aineistosta käytännöllisesti katsoen kokonaan, vaikka maaseutuympeiristössä, varsinkin ahtaissa asunto-oloissa lapsilla on siitä epäilemättä ollut havaintoja. Se näyttää kuuluvan tabuluonteisiin elämän osa-alueisiin, ja kun myöskään kyselyissä sitä ei ole kysyttykään, se heijastanee myös kysymysten laatijoiden asenteita. Vaikka valitut kotielämän osa-alueet mahdollistavat hiljaisen kasvatuksen seuraamisen lasten eri ikä- ja kehitysvaiheissa mikrotasolla, kotielämässä, ne ovat kuitenkin vain aineiston mahdollistamissa rajoissa tutkimusta varten valittuja ja pelkistettyjä poikkileikkaustilanteita ja kotielämän kohtauksia eikä elämäntavan kokonaisuutta niiden avulla ole mahdollista tavoittaa. Yhteiskunnan väli- eli yhteisötason, kuten naapurustojen ja erilaisten instituutioiden kuten kirkon, koulun ja yhdistysten, vaikutuksen selvittäminen kotielämään ja -kasvatukseen olisi erillisin, paikallisin tutkimuksin tehtävissä. Niiden osalta muistitiedon keräämisen on todettu olevan jo myöhäistä.⁶⁹

Perheissä vietetyt juhlatilaisuudet arkisempia vierailutilanteita lukuun ottamatta ja niiden lapsille välittämä tapakulttuuri jäävät kokonaan käsittelyn ulkopuolelle, koska niistä ei ole riittävästi aineistoa. Samoin käsittelemättä jää kotona annettu lukemisen ja kirjoittamisen opetus, joka varsinkin ennen yleisen oppivelvollisuuden säätämistä vuonna 1921 on tukenut kirkon ja yhteiskunnan järjestämää opetusta. Käyttämiensä opetusmenetelmien takia se sopii parhaiten selvitettäväksi kouluopetuksen tutkimuksen yhteydessä. Tähän liittyen kotien elämäntavassa koulunkäynnin yleistymisen myötä kohentuneen lukutaidon ansiosta yhä tärkeämmäksi käyvä painetun sanan harrastus ja tietojen hankkiminen ulkopuolisesta maailmasta kirjallisen informaation avulla jää myös tutkimuksen ulkopuolelle. Vanhemmat ovat kasvattaneet lapsiaan myös valmistamalla leikkikaluja ja järjestämällä heille leikkipaikkoja. Leikkien ja leikkikalujen avulla on mallinnettu kulttuuria ja se on ollut merkittävä kasvatustekniikka sen ohella että lapset ovat itsekin keksineet leikkejä mm. jäljitellen vanhempiensa töitä ja valmistaneet leikkikaluja myös omatoimisesti. Niiden jättäminen tutkimuksen ulkopuolelle on perusteltua tutkimusalueen laajuuden takia mutta myös sen vuoksi, että Suomen osalta tutkimustilanne jo nykyisellään on niiden osalta hyvä.⁷⁰

---

⁶⁸ Talve 1990, 198-200.

⁶⁹ Talve 1976, yhteenvetoluku.

⁷⁰ Esim. Lönnqvist 1992; Korkiakangas 1996.

Tutkimuksen ulkopuolelle on rajattu myös kotikasvatukseen liittyvien ilmiöiden alkuperää ja kulttuurihistoriallisia yhteyksiä koskevat selvitykset sekä levinneisyysalueisiin liittyvät kysymykset, koska ne eivät kuulu tutkimuksen perustavoitteeseen valottaa talonpoikaista hiljaista kotikasvatusta rakenteellisenä ja toimivana kulttuuriin kuuluvana ilmiönä. Kuitenkin joidenkin vanhempaa kotikasvatusperinnettä edustavien ilmiöiden alueellisia erityispiirteitä on esitelty ensisijassa esimerkkeinä kotikasvatusperinteen yhtenäistymistendenssistä. Samoin joidenkin kotikasvatukseen liittyvien käytänteiden ja niiden todisteena olevien esineiden osalta on katsottu tarpeelliseksi esittää tietoja niiden laajemmasta kansainvälisestä taustasta, joka on tuonut lisävalaisua niiden suomalaiseen käyttöön tai terminologiaan. Ruumiillisen kurituksen osalta tarkastellaan suppeasti sen alkuperää koskevia kulttuurihistoriallisia tulkintoja tarkoituksena tuoda esille kurituksen perustelujen erilaiset lähtökohdat.

Maaseudun virkamies- ja säätyläisperheiden kotikasvatus jää tutkimuksen ulkopuolelle siitä huolimatta, että niidenkin toimesta yleisesti harjoitettiin maataloutta eli nekin olivat siinä mielessä agraariväestöä. Ne poikkesivat talonpoikaissäestöstä kuitenkin siinä, että perheenjäsenet eivät tavallisesti itse osallistuneet maataloustöiden tekemiseen, vaan teettivät ne ulkopuolisella työvoimalla. Lisäksi varallisuutensa ja elämänolojensa mutta myös koulutustaustansa ja perinteittensä takia ne olivat eri asemassa kuin talonpoikaisperheet. Tutkimuksen ulkopuolelle rajataan myös maaseutuyhteiskunnan syrjäytyneet yksilöt ja perheet, *kylänvaivaiset*, joita hoidettiin taloissa pitäjiä tuella tai jotka kiertelemällä talosta toiseen apua pyytäneet hankkivat toimeentulonsa.⁷¹ Kiertelevään väestöön kuului myös osa sesonkityöntekijöitä, jotka ilmeisen virheellisesti on yhdistetty maaseutuväestön alimpaan kastiin, vaikka he hankkivat elantonsa omalla työllään ja olivat työntekijöinä verrattavissa talojen muuhun työntekijäkuntaan.⁷² Tarkastelun ulkopuolelle rajataan myös maaseudun teollisuusyhteisöissä eläneet perheet, joiden perinteissä oli maatalousväestöön nähden samankaltaisuuksia mutta elämäntavassa merkittäviä eroja kuten kellonaikoja noudattanut palkkatyö ja sen mukainen ajankäyttö sekä asumismuoto.⁷³

Vanhimpien ja nuorimpien lasten ikäero aikakaudelle tyypillisissä perheissä saattoi olla varsin suuri, kaksikymmentä vuotta tai enemmänkin. Tällaisissa perheissä vanhemmat

---

⁷¹ Eenilä (toim.) 1971.

⁷² Häkkinen 2005, 227.

⁷³ Talve 1990, 338 js.

sisarukset toimivat käytännössä nuorempien sisarustensa oheiskasvattajina. Vastaajien asema sisarussarjassa ei käy kuitenkaan systemaattisesti aineistosta ilmi, koska sitä ei ole muistitietokeruissa kysyttykään, ja siitä syystä sen vaikutusten havainnointi voi tapahtua vain yksittäisten tietojen perusteella. Vaikka on odotuksen mukaista, että perhetalouksien uskonnollinen tausta on vaikuttanut kasvatuksen toteuttamiseen, se käy aineistosta vain tapauksittain ilmi, koska sitäkään ei ole systemaattisesti kysytty. Aineistossa se ei näy myöskään aluetason erityispiirteinä, vaikka herätysliikkeidenkin alueellisesta esiintymisestä on jokseenkin kattava tutkimus olemassa.⁷⁴

AINEISTO

Aikakauden talonpoikaisen kotikasvatustutkimuksen pääaineistona ovat vastaajien omat muistot, jotka muodostavat käytännöllisesti katsoen ainoan aineistoryhmän, jonka avulla sitä pystytään tutkimaan. Se johtuu siitä, että kotielämä on ollut ulkopuolisilta sillä tavalla suljettua, että siitä ovat kyenneet kertomaan vain perheenjäsenet tai muut sitä lähellä olleet ihmiset.⁷⁵ Muistitietoa talonpoikaisesta kotielämästä ja –kasvatuksesta ovat kilpakeruina keränneet yliopistot ja tutkimuslaitokset. Kahdeksasta tätä tutkimusta varten käytetystä muistitietokokoelmasta kaksi on ruotsinkielisiltä alueilta.⁷⁶ Kaikkiaan käsillä olevaa tutkimusta varten käytiin läpi yli 1500 talonpoikaisperheiden elämäntapaa ja kotikasvatusta kuvaavaa muistitietovastausta, joista valittiin 722 kuvausta ja kirjoittajan omista haastatteluista 14 pääasiassa uskonnollisten perheiden kotikasvatusta koskevaa kuvausta, yhteensä 736 kotielämän ja –kasvatuksen kuvausta.

Näistä 501 vastaaja eli 68% on naisia, mikä osaltaan kuvastaa naisten miehiä suurempaa kiinnostusta lastenkasvatuskysymyksiin (taulukko 1). Niiden lisäksi pistokokeittain haettiin tietoja julkaistuista elämäkertateoksista, joiden antamat tiedot ja taso kuitenkin vaihtelivat niin suuresti, että niiden käyttämisestä luovuttiin.⁷⁷ Aineiston kuvauksen painopiste sijoittuu

⁷⁴ Haavio 1965.

⁷⁵ Muistitiedon merkitystä korvaamattomana aineistolähteenä perhe-elämän kuvauksessa on korostettu jo aikaisemmassa tutkimuksessa, Thompson 2006, 29.

⁷⁶ Kansanomaisesta lastenkasvatuksesta 1938; Lasten kasvatuksesta ja perhesuhteista entisaikaan 1965; Lasten vaatetus 1970; Lasten kasvatusta ja perhesuhteita II 1972; Barnets värld 1972; Barn och familj 1973; Lapset ja aikuiset 1977; Lasten rankaiseminen 1978.

⁷⁷ Vrt. Huhtala 2002.

1800-luvun lopusta 1900-luvun alkukymmeniin. Aineistossa on kuvauksia vähän yli puolesta niistä pitäjistä, jotka kuuluivat Suomeen vuoden 1939 rajoin. Ne jakautuvat melko tasaisesti koko maan alueelle lukuun ottamatta Lappia, josta on suhteellisen vähän tietoja. Noin 60%:ssa vastauspitäjiä on kaksi tai useampia tiedonantoja. Kaikkiaan vastaukset kattavat vähän yli puolet aikakauden pitäjiä.

Kulttuurin omaksumisen perusyksikkö on ollut perhe. Aikakauden talonpoikaisperheet koostuivat joko ydinperheestä, vanhemmista tai lapsista, tai kolmen sukupolven perheestä, joka oli tavallinen talonpoikaisoloissa aikakauden loppuun saakka.⁷⁸ Perheisiin saattoi lisäksi kuulua naimattomia sukulaisia ja vieraita hoidokkeja. Itä-Suomen kaskiviljely- ja karjanhoitoalueilla sekä Pohjois-Pohjanmaan tervanpolttoalueilla oli erityinen perhetyyppi, suurperhe, johon kuului useampikin ydinperhe, esimerkiksi veljesten perheitä. Suurperheet saattoivat muodostaa myös yhtiöperheitä, joihin kuului sukulaisten lisäksi ei-sukulaisia oikeuksiltaan ja omistukseltaan samanveroisina perheenjäseninä.⁷⁹ Olennaisimpana tekijänä perheen olemassaololle onkin pidetty sen jäsenten näkemysten, tunteiden ja etujen yhteyttä.⁸⁰

Varsinkin suuremmissa talollisperheissä oli vielä ennen 1900-luvun alkua verisukulaisten lisäksi vierasta työväkeä, piikoja ja renkejä sekä päivätyöläisiä ja hoidokkeja, jotka muodostivat perheenkaltaisen yhteisön yhteisine töineen, ruokailuineen ja vapaa-ajanviettoineen. Kuitenkin joissakin varakkaammissa Lounais- ja Etelä- Suomen

TAULUKKO 1.

PERUSAINESTO ESITETTYNÄ VASTAAJIEN SYNTYMÄVUOSIEN MUKAAN AIKATASOISSA 1880-1899, 1900-1919 ja 1920-1940

	1880- 1899	1900- 1919	1920- 1939	Yhteensä
Kyselyaineisto	262	391	69	722
Haastatteluaineisto	1	11	2	14

Yhteensä 263 402 71 736
talollistalouksissa palveluskunnan ja isäntäväen yhteiselämässä voidaan havaita eriytymistä, joka näyttäytyi esimerkiksi siinä, että isäntäväellä arkiruokailu tapahtui muusta väestä

⁷⁸ Talve 1990, 195; ydinperheen merkityksen kasvamisesta, Leimu 2004, 375-376.

⁷⁹ Voionmaa 1969, 387 js.; Rantatupa 1984, 45 js.; Talve 1990, 196-198; Häggman 2003.

⁸⁰ Durkheim 1990, 30-31.

erillään kamarissa.⁸¹ Aikakauden loppupuolelle saakka 5-10 lapsiset perheet olivat tavallisia, suurempiakin perheitä esiintyi suhteellisen korkeana pysyneen lapsikuolleisuuden verottaessa lasten määrää 1930-luvulle saakka.⁸² Vanhemmat ja lapset käsittävä talonpoikaisperhe oli perusluonteeltaan hierarkkinen, ja kotielämää pyrki säätelemään vanhempien auktoriteetti⁸³ ja vanhempienvalta, joka mahdollisti myös tarpeelliseksi katsottujen sanktioiden käyttämisen. Vanhemmilla ja lapsilla oli omat pysyvät roolinsa suhteessa toisiinsa, mutta lasten statukset muuttuivat kulttuurin omaksumisen mukaisesti kohti aikuisen statusta.⁸⁴

Kyselyvastaajien joko suoraan tai epäsuorasti antamien tietojen nojalla voidaan arvioida, että muistitietovastauksista vähintään kaksi kolmasosaa kuvaa maattomien (joukossa myöhemmin itsenäistyneitä pientilallisia) elämäntapaa ja kotikasvatusta.⁸⁵ Kuvausten kohteena olevien talonpoikaisperheiden sosiaalinen pääjako kulkee maata viljeleiden maanomistajien, talollisten, ja toisaalta maattomien, vuokratilallisten ja maatalouden työntekijöiden, välillä. Näistä talolliset muodostivat aikakaudella pienen vähemmistön, jonka osuus koko agraariväestöstä oli vielä vuonna 1901 vain runsas 6 %.⁸⁶ Maanvuokraajatalouden asema yhteisössä ja suhde maanvuokraajaan on puolestaan riippunut siitä, miten vuokrasuhde oli syntynyt. Kun maanomistajina olivat kruunu, kartanot tai seurakunnat maanvuokraajilla oli merkittävä kulttuurinen kuilu niihin. Tapauksissa joissa maanvuokraus oli keino toteuttaa perinnönjako, kuten esimerkiksi melko yleisesti Etelä-Pohjanmaalla, maanvuokraajan ja maanomistajan suhde oli sukulaisuussuhde,⁸⁷ jonka vuoksi kulttuurinen tausta oli yhteinen ja yhteiskunnallinen arvoero pienempi kuin edellisissä tapauksissa. 1900-luvun alkukymmenien maanjakouudistusten jälkeen maanomistajatalollisten määrä lisääntyi melkoisesti kun vuokratilallisia itsenäistyi pientilalliseksi.⁸⁸ Maattomiin kuului maanvuokraajia, torppareita, mäkitupalaisia ja maatalouden työntekijöitä, jotka varallisuuden ja sosiaalisen aseman suhteen poikkesivat toisistaan huomattavastikin. Vaikka mäkitupalaisten ja torppareiden ero on määritelty maanomistuksen suuruuden mukaan, mäkitupalaisilla se oli vähintään 0,1 mutta vähemmän kuin 3 hehtaaria, torppareilla enemmän, aineistosta se käy vain harvassa tapauksessa ilmi.

⁸¹ Talve 1990, 158.

⁸² Pulma-Turpeinen 1987, 377 js.

⁸³ Gráfik 1998, 9-16.

⁸⁴ Falcher & Scott 1999, 606 js.; sosiaalinen rooli on statuksen dynaaminen puoli, Allardt 1983, 60-61.

⁸⁵ Kyselyiden TYKL 25, 44,55 ja B 16 perusteella.

⁸⁶ Peltonen 1992, 266-275, 308.

⁸⁷ Anttila 1974.

⁸⁸ Talve 1990, 203. .

Kun arvioidaan maanvuokraajatalouksien taloudellista asemaa, on otettava huomioon, että 1900-luvun alkuvuosina suurempien torppien karjan ja hevosten määrä, ruokakuntien koko tai niiden asuinhuoneiden luku eivät olleet juuri pienempiä kuin samansuuruisten talojen. Vakituinen työ ja asema kotitalouksissa oli vuosipalkollisilla, rengeillä ja piioilla. Käsityöläiset olivat yleensä paremmassa taloudellisessa asemassa ja arvostetumpia kuin maatalouden työntekijät, köyhimmät heistä lähes samassa asemassa.⁸⁹ Vähävaraisin ryhmä olivat vakituista kiinnitystä vailla olevat maatalouden sesonkityöntekijät ja kaikkein huonoimmassa asemassa toissijaisissa asunnoissa kuten saunoissa ja riihissä eläneet kestikiekkarit ja loiset sekä taloihin sijoitetut hoidokit, aikuiset ja lapset.⁹⁰ Siten talonpoikaissäestön eri ryhmät ovat olleet maanomistuksen, toimeentulon sekä elinolosuhteiden ja elämäntavan materiaalien puitteiden suhteen eri asemassa, jotka ovat määritelleet heidän paikkansa yhteiskunnassa ja yhteisössä ja joiden voi ajatella vaikuttaneen myös jokapäiväisen kotielämän muotoutumiseen. Toisaalta samankaltaisuuksiakin niiden elämäntavassa on ollut, kuten elämän rytmittyminen maatalouden sesonkien mukaan, maataloustyö ja työskentely sen sivuelinkeinoissa ja kellonaikoja noudattamattomat työpäivät, ja useimmilla perheillä yhteiset uskonnolliset arvot ja uskomusmaailma.

Kyselyaineistoja on täydennetty Turun ja Helsingin yliopiston sekä Åbo Akademin kansatieteen ja Helsingin yliopiston teologian opiskelijoiden keruu- ja opintotöillä. Lisäksi kirjoittaja on tehnyt neljätoista täydennyshaastattelua, pääasiassa herätysliikkeisiin kuuluvien perheiden kasvatuksesta.⁹¹ Muistitiedoissa kuvataan myös esineistöä, joita koskevat rakennetiedot tiedot eivät ole kaikilta osin tarkkoja. Kuitenkin useimmissa tapauksissa voi päätellä mistä tyyppistä on kysymys. Sanallisissa kuvauksissa olevia puutteita korvaavat ne vastaukset, jotka on varustettu piirroksin. Lisävarmennusta käytettyjen apuvälineiden rakenteisiin on saatu julkaistuista tutkimuksista. Niitä kuvaavia tietoja sisältyy erityisesti vanhempiin kansatieteellisiin tutkimuksiin. Ne on koottu useissa tapauksissa paikanpäällä tehdyn dokumentointi- ja haastattelutyön avulla ja ne kuvaavat talonpoikaista miljöötä, esineitä ja niiden käyttöä hyvin yksityiskohtaisesti ja sisältävät aineistoa, jonka avulla on voitu todentaa muistinvaraisia kuvauksia.⁹²

---

⁸⁹ Alapuro 1995, 30, 35-38, 48 (Huittinen); Peltonen 1992, 266-275, 277.

⁹⁰ Talve 1990, 202.

⁹¹ Tekijän suorittamat täydennyshaastattelut 1980-1981.

⁹² Ehn-Löfgren 1994, 117, 120.

LÄHDEKRITIIKKI

Keruuarkistojen kirjallisina valtakunnallisina kyselyinä ja kilpailuina suoritettavat keruut ovat suhteellisen edullinen tapa kerätä lyhyen ajan sisällä laaja koko maata koskeva muistitietoaineisto, minkä takia sitä on yleisesti käytetty yliopistojen ja tutkimuslaitosten aineiston hankinnassa. Muistitiedosta on todettava yleisesti, että se hyvin epätasalaatuista. Tähän aineistonkeruumuotoon sisältyy perusheikkouksia kuten mahdottomuus käytännössä esittää tarkistuskysymyksiä ja sillä tavalla syventää tiedostoa, mikä henkilökohtaisessa haastattelussa on mahdollista. Arkistoaineistoa käyttävä tutkija on toisenlaisessa asemassa kuin kulttuuri-ilmiöitä paikanpäällä havainnoiva ja taltioiva. Vaikka kaikessa tutkimuksessa viimekädessä kysymys tutkijan tulkinnoista, arkistoaineistosta tutkijan on muodostettava kuva kokoamalla se useimmiten pienistä ja katkelmallisista detaljeista.⁹³

Muistitietokyselyt ovat tyypiltään puolistrukturoituja. Ne rakentuvat yksilöidyistä kysymyksistä ja niitä tarkentavista herätesanoista ja ovat edellyttäneet esseetyyppisiä vastauksia, jotka ovat ohjanneet vastaajia keskittymään määrättyihin kysymyksiin mutta antaneet vapauden valita kuvausten muodon. Odotuksen mukaisesti osa vastaajista on antanut kysyttyjen kysymysten lisäksi tietoja myös niiden ulkopuolelta. Joissakin tapauksissa ne kuvaavat sellaisia relevantteja asioita, joita kyselyiden laatijat eivät ole osanneet kysyä. Jo aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että vastaajat saattavat kritisoida keruun aiheita ja kysymysten muotoa.⁹⁴ Paitsi epäilyä tutkimuksen tarkoituksesta kritiikissä on kysymys myös siitä, että tutkijoiden kammioissaan valmistelemat kysymykset ovat voineet olla siinä määrin ”eri maailmasta” ja puhua ”eri kieltä”⁹⁵, että vastaajat ovat kokeneet ne asiattomiksi. Tällöin vika on siinä, että kysymysten laatijoilta ovat puuttuneet tarpeelliset taustatiedot. Jos mitään ennakkotietoja kohteesta ei ole, relevanttien kysymysten asettaminen saattaa epäonnistua.⁹⁶

---

⁹³ ”Historiallisesta analyysistä puuttuvat äänet, arkistossa on hiljaista”, Arvastson 1990, 35.

⁹⁴ Korkiakangas 1996, 64.

⁹⁵ Emic- ja etic-problematiikka, Honko 1978; Pyysiäinen 2003.

⁹⁶ Perusteluja tutkijan omakohtaisten kokemusten merkityksestä tutkijalle, Snellman 1996, 28.

Hyvä esimerkki asiantuntemattomista kysymyksistä ovat myös tämän tutkimuksen käyttämät aineistokyselyt, joissa tiedustellaan kasvatuksesta tätä termiä käyttäen, vaikka monissa talonpoikaiskodissa sitä ei ole käytetty eikä tunnettu sen sisältöä. Tämän takia vastaajat ovat valikoineet muistoistaan niitä ilmiöitä, joiden ovat kuvitelleet liittyvän siihen. Tästäkin syystä muistitietoaineiston joukossa on epäuskottavia kuvauksia, joiden alkuperä on pikemmin koulumaailmasta peräisin kuin aidoista lapsuudenmuistoista. Aineistoa vinouttaa se, että myös kysymykset on laadittu ”kasvattajakeskeisesti” lähtökohtana kysymysten laatijoiden oma mielikuva kasvatuksesta tietoisena kasvatettavien kehitykseen vaikuttavana toimintana. Tätä puutetta korvaa kuitenkin se, että lapsuuden kuvauksissaan tiedonantajat ovat kuvanneet myös omia reaktioitaan. Lisäksi yleisenä ongelmana omankin kulttuurin menneen ajan tutkimuksessa on se, että mitä etäämmällä tutkittavasta elämänpiiristä tutkija on, sitä vaikeampi hänen on asettua tutkittavien maailmaan ja esittää olennaisia kysymyksiä.

Kirjallisen kyselyaineiston laatuun vaikuttaa vastaajien harjaantuminen kirjalliseen esitykseen. Aikakauden suomalainen yhteiskunta sijoittui ei-kirjalliseksi ja kirjalliseksi luonnehdittujen yhteiskuntien väliin.⁹⁷ Esimerkiksi lukuvuonna 1890-91 maaseudulla alkeisopetuksen jälkeisen kansakouluopetuksen piirissä oli vain 19% kouluikäisten lasten määrästä, mutta vuonna 1921 jo 70%.⁹⁸ Koulutuserot näkyvät myös muistitietoaineistossa siten, että vastaajien kirjalliset taidot poikkeavat melkoisesti toisistaan. Joillakin vastaajilla niin esitystapa kuin kirjoitusasu ovat selkeitä. Joukossa on myös vastaajia, jotka ilmoittavat opetelleensa kirjoittamaan omatoimisesti, mikä myös käy ilmi heidän kirjoituksistaan. Joidenkin vastausten kirjoitusasu on hyvin vaikeaselkoinen. Aineistosta on valittu perusteellisimmat kuvaukset ja karsittu esitystavaltaan ylimalkaiset, esimerkiksi pelkästään kyllä- tai ei-vastaukset sisältävät, ja lukukelvottomalla käsialalla kirjoitetut vastaukset.

Muistitiedon ominaisuuksiin kuuluu lisäksi, että se käsittää aina yksilöllisiä kokemuksia ja näkemyksiä muistettavista asioista, joiden sisältöön ovat vaikuttaneet muistelijoiden kulttuurisidonnaiset ja henkilökohtaiset ominaisuudet havainnoida ja tulkita ympärillä olevaa todellisuutta, kuten sosiaalipsykologinen kokeellinen tutkimus on jo vanhastaan osoittanut.⁹⁹ Muistitietoaineiston etnologisten luotettavuuskriteerien on katsottu täyttyvän, kun tiedonantajat kertovat omasta elämästään ja kuvattavasta asiasta on useita yhtäpitäviä

⁹⁷ Yhteiskuntien koulutustason luokittelusta, Friedman Hansen 1979, 103.

⁹⁸ Seppälä 2002, 18-22.

⁹⁹ Boalt 1950, 9 js.

tietoja.¹⁰⁰ Tämän tutkimuksen kohteeksi on valittu kotielämän konkreettisia toimintoja ja tilanteita, millä on tavoiteltu sitä, että tiedonantajat kykenisivät palauttamaan ne mahdollisimman hyvin mieleen. Silti tutkimuksessa useatkaan toisistaan riippumattomat samasta asiasta kertovat muistot kykenevät vain tarkentamaan ja monipuolistamaan tapahtumien ja ilmiöiden kuvaa, mutta eivät tavoittamaan sitä täydellisenä. Toisaalta aineistossa yksilölliset kokemukset ovat tutkimukselle myös tärkeää tietoa senkin takia, että ne antavat kasvatuskulttuurille kasvot. Kuitenkin tämän kyselytyypin yhtenä heikkoutena on, että täsmälliset kysymykset ovat ikään kuin velvoittaneet vastaajia vastaamaan sellaisiin asioihin, joista heillä ei selvästikään ole ollut tietoja. Kyselykaavakkeissa olevat herätesanat ovat myös ohjanneet annettujen vastausten sisältöä. Muistitietoa lähteenä aikaisemmin kritisoinut historiatiede¹⁰¹ pitää sitä määrätyissä tapauksissa korvaamattomana ja käyttökelpoisena lähteenä.¹⁰²

Samalla tavalla kuin kulttuurikaudet sisältävät piirteitä edellisistä kausista lomittuen toisiinsa, myös lapsuus lomittuu aikuisuuteen. Siten aikuinen elää elämäänsä aina myös lapsuutensa kautta ja saa siihen uusia näkökulmia sen muistoja kertaamalla ja vertaamalla niitä jatkuvasti saamiinsa uusiin kokemuksiin. Tässä mielessä mennyt aika ja nykyisyys ovat ihmisen tietoisuudessa samanaikaisesti läsnä. Tutkimuksen aikariippuvuuden osalta on huomautettu myös siitä, että tutkimus voi tuottaa aina vain menneisyyttä koskevaa tietoa, vaikka aineisto olisi kerätty tapahtumahetkellä.¹⁰³ Lisäksi muistitietoihin sisältyy kuvauksia, joilla on selvä tendenssi. Ne sisältävät yksipuolisesti joko menneen ajan ihailua tai kritiikkiä.¹⁰⁴ Joissakin lapsuuden muistitietokuvauksissa esiintyy niin selviä stereotyyppisiä piirteitä, että niillä on täytynyt olla jokin yhteinen lähde. On mahdollista, että niissä näyttäytyy kirjallisuudesta, elokuvista tai muista lähteistä muodostettu käsitys ”oikeasta” kotielämästä ja lastenkasvatuksesta. Tyypillistä monille näistä tapauksista on se, että vastaajat kuvaavat asioita yleisesti eivätkä esitä niitä omina kokemuksinaan. On odotuksen mukaista, että tällaisten kuvausten takana on myös aineksia ns. kollektiivisesta muistista, jota on kuvattu seuraavasti. *Yksilöt muistelevat, mutta yhteisö määrittelee sen, mikä on muistelemisen arvoista ja sen mitä täytyy muistaa. Yksilöt identifioituvat yleisiin, yhteisesti merkityksellisiin tapahtumiin, jotka ovat olleet tärkeitä heidän yhteisölleen. Yksilöt ikään*

¹⁰⁰ Leimu T. ym. 1979; hakusana *muistitieto*.

¹⁰¹ Renvall 1965.

¹⁰² Kalela 1999; Virrankoski 2002.

¹⁰³ Arvastson 1990, 43–44.

¹⁰⁴ Korkiakangas 1996, 40–41.

kuin muistavat myös sellaista, mitä he eivät ole varsinaisesti itse kokeneet tai toisaalta yksilöiden itse kokemia tapahtumia koskeviin muistoihin kietoutuu asioita, jotka eivät ole alun perin tapahtumiin liittyneet.¹⁰⁵ Bo Lönnqvist on tuonut esille yksilöllisen ja kollektiivisen muistamisen suhteen: *Historiallisten selitysten mallit syntyvät yksilöllisen ja kollektiivisen muistamisen yhteisessä.*¹⁰⁶ Tarkasteltaessa muistitietoaineistoa sen totuusfunktion suhteen, yksilöiden kannalta kaikki muistikuvat, silloin kun ne ovat persoonallisesti koettujen tapahtumien muistoja eivätkä sepitteitä, sinänsä ”totta”. Pyrittäessä aitojen yksilöllisten kokemusten esille tuomiseen ne on kuitenkin pyrittävä pitämään erillään kollektiivisesta muistista tai muista sellaisista aineksista, joita toisten kokemukset värittävät tai dominoivat.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on todettu, että myös tapahtumahetken ja muisteluhetken väliset tapahtumat vaikuttavat muistitiedon sisältöön.¹⁰⁷ Se vaikuttaa eri tavalla erilaatuisiin asioihin. Parhaiten muistissa säilyvät konkreettiset ja usein toistuneet asiat, esimerkkeinä kotimiljööön pienetkin yksityiskohdat ja arkipäivän tapahtumat tai voimakkaita tunteita herättäneet tapahtumat kuten onnettomuudet tai onnistumiset yms. Aika saattaa tasoittaa lapsena koettuja epämiellyttäviä asioita mutta myös terävöittää ja jyrkentää niitä aikuisen silmin katsottuna. Toisaalta kansatieteellisten tutkimusten yhteydessä on kohdattu myös yksilöitä, jotka ovat hyvin tarkasti kenneet rekonstruoidaan lapsuutensa kotimiljööön.¹⁰⁸ Perusteellisimmin asioita ovat selvittäneet ne vastaajat, jota ovat olleet selvästikin tehtävänsä motivoituneita. Aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu, että muistettavan asian kokeminen tärkeäksi vaikuttaa siihen, miten tarkasti menneisyyden kokemukset muistetaan, ja siitä todistaa myös kulttuurin olemassaolon perusteisiin kuuluva tosiasia, että muistinvaraistenkin kulttuurien aikana ihmiskunta on voinut säilyä ankarissakin olosuhteissa. Siten ihmisen muistijärjestelmässä olisivat kehittyneet ne osat, jotka ovat olleet lajin säilymisen kannalta tärkeitä. Anna-Maria Åström on huomauttanut perustellusti, että vapaasti omasta elämästä tuotettu muistitietoaineisto on herkempi yhteisössä yleisesti hyväksytyjen näkemysten vaikutukselle kuin teemoihin sidotut vastaukset.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ Ibid, 28-33.

¹⁰⁶ Lönnqvist 2007, 82.

¹⁰⁷ Korkiakangas 1996, 41.

¹⁰⁸ Åström & Sundman 1990, 10.

¹⁰⁹ Åström 1997, 158.

Aikaisemmin on voitu myös selvittää, että kertojakohtaisesti konkreettisia asioita koskevat lapsuuden muistikuvat voivat olla hyvinkin pysyviä ainakin lyhyemmin välein toistettuina. Turun yliopiston Kansatieteen laitoksen vuonna 1965 järjestämään kotielämää ja lastenkasvatusta koskevaan kyselyyn (TYKL 25) sisältyy konkreettisia kotielämää koskevia kysymyksiä, joita on kysytty uudelleen vuonna 1972 järjestetyssä kotielämää ja lastenkasvatusta koskeneessa kyselyssä (TYKL 74). Yhteensä kolmekymmentä informanttia on vastannut molempiin kyselyihin. Kun kunkin vastaajan kumpaankin kyselyyn antamia vastauksia vertailtiin keskenään osoittautui, että 80%:ssa vastauksia vivahde-eroja lukuunottamatta vastaukset ovat faktatietojen osalta samansisältöisiä, 14%:ssa vastauksia on jossakin määrin eroja ja vain 6%:ssa vastauksia (kaksi vastausta) tiedot ovat olennaiselta osaltaan ristiriidassa keskenään. Vastausten osalta voitiin myös todeta, että ne eivät ole toisensa kopioita.¹¹⁰

Muistitietoaineistossa aika ilmaistaan yleisimmin väljin kategorioin ja vain harvemmin täsmällisinä tietoina.¹¹¹ Osa vastaajista on muistellut lapsuuden tapahtumia ikähaarukoina, osa kehityskausina, kun kynnelle kykeni, kolttuikänä, nulikkaikänä jne. Osasta kyselyvastauksia on vaikea saada täyttä varmuutta perheiden sosiaalisesta asemasta eli onko kuvattava perhe kuulunut maanomistajiin, maanvuokraajiin vai maatalouden työntekijöihin. Vielä vaikeampaa on ollut saada tarkkoja tietoja kotien tosiasiallisesta varallisuudesta. Osittain tietojen epätarkkuus johtuu siitä, että asianomainen kertoja on käynyt elämässään läpi erilaisia vaiheita. Monet kuvaukset ovatkin peräisin ikään kuin kahdesta erilaisesta perheestä. Usean kodin asema on muuttunut kertojan lapsuuden aikana esimerkiksi siten, että lapsuuden alkupuoli on kulunut vuokratilalla ja muu osa lapsuutta itsenäisellä tilalla. Kuten tiedetään, aikakaudella syntyi runsaasti itsenäisiä tiloja vuokratilojen itsenäistymisen seurauksena.¹¹²

Koska kyselyvastaajat ovat tienneet, että heidän kuvauksensa tulevat tutkijoiden käyttöön, se on vaikuttanut vastausten sisältöön. Vaikutus näkyy useimpien vastaajien teksteissä määrättynä kotielämän ”kiillottamisena” negatiivisista ilmiöistä. Lisäksi kun kysymyksessä on sellainen aihealue kuten kotikasvatus, jonka perusteella kodit voidaan myös luokitella ”kunnollisiin” tai ”vähemmän kunnollisiin”, on odotuksen mukaista, että läpikäydyissä

¹¹⁰ Aukia (painamaton) 1979, ajan vaikutuksesta kuvaajan muistitietoon, vrt. Knuuttila 1994, 60-61.

¹¹¹ Esim. Leimu 1985, 21.

¹¹² Anttila 1974, 12,32,38-41; Peltonen 1992, 266-275, 308.

aineistoissa niihin kysymyksiin, jotka suoraan pyrkivät tavalla tai toisella selvittämään kotikasvatukseen liittyviä laadullisia tekijöitä, tai jotka vastaajat ovat sellaisiksi ymmärtäneet, vastauksissa esiintyy vinoutumia. Ja kuten jo on käynyt ilmi, intiimeistä asioista kuten sukupuoliasioista on tuskin ollenkaan aineistoa.

Silmiin pistävää on, että tunteiden ilmaukset ovat heikosti edustettuina aineistossa. Parhaiten lapsuusmuistoissa tulevat näkyviin viha ja suoranainen katkeruus vanhempia kohtaan. Kuitenkin monet vastaajat todistelevat, että vanhempien ankara kasvatus ja kovan ruumiillisen kurituksen käyttäminen olivat kasvatustoimenpiteinä perusteltuja. Niillä vastaajilla, joilla on ollut tarve hahmottaa elämänsä ehjäksi ja ristiriidattomaksi kokonaisuudeksi, ei ole ollut oikeastaan mahdollisuuttakaan muunlaisen kuvan antamiseen. Samalla tavalla voitaneen ymmärtää myös ne kuvaukset, joissa lapsuus on koettu täysin ristiriidattomaksi. On selvää, että kasvatukselliset toimenpiteet eivät ole olleet vain ajattelun ohjaamia vaan että niihin ovat vaikuttaneet niin kasvattajien kuin kasvatettavienkin tunnereaktiot. Koska niistä saa tietoja vain ääritapauksista, niiden vaikutusten analysointiin ei ole riittäviä perusteita. Silti on oletettava, että kasvattajien eri tavoin osoittaman kiintymyksen avulla on vaikutettu kasvattajien käyttäytymiseen yhtä tehokkaasti kuin osoittamalla tyytymättömyyttä. Se että muistoissa tämä ei juuri tule ilmi, johtuu osittain siitä, että kiintymyksen- tai rakkaudentunteiden kuvaaminen on koettu jollakin tavalla vaikeaksi tai jopa tabuluonteiseksi. Toisaalta monisyisemmän tunteiden vaikutusten kuvauksen puuttuminen muistitiedoissa johtuu myös siitä, että niitä ei ole tämän tutkimuksen aineistonkeruissa kysyttykään, mikä myös kuvanee aikansa tutkijoiden ja tutkimuksen suhtautumista niihin. Tunteiden kuvauksen puuttuminen vinouttaa kotikasvatuskuvaa. Bo Lönnqvist on esittänyt kaunokirjallisuudesta esimerkkejä, joissa mentaali aines ja pätevä etnograafinen kuvaus on yhdistetty onnistuneesti. Tällainen tutkimusnäkökulma edellyttäisi, kuten hän on huomauttanut, että myös ajatuksia etnologisesti tavoitettavissa olevasta todellisuudesta tarkistettaisiin.¹¹³

Muistitietoaineiston avulla menneisyydestä saatava kuva riippuu ratkaisevasti paitsi sen tuottajien persoonallisista ominaisuuksista myös tutkijoiden näkemyksistä ja persoonallisista valinnoista. Sen lisäksi tutkimus on aikakausiriippuvaista. Jokainen tutkimus lähtee oman aikakautensa ajattelutavasta, teorioista ja käsitteistä, joiden avulla menneisyyttä tarkastellaan

---

¹¹³ Lönnqvist 1989, 39-40: esim. Astrid Lindgrenin teos Vaahteramäen Eemeli.

ja sen tapahtumia tulkitaan.¹¹⁴ On yleisesti hyväksytty käsitys, että kysymys on aina tulkinnasta ja että menneisyyttä koskeva tutkimus voi tuottaa vain tutkimusajan ja tutkijan näköistä tietoa.¹¹⁵ Filosofi Hans-Georg Gadamer on kiteyttänyt ajatuksen tutkimuksen aikakausiriippuvuudesta: *Vain ottamalla se (tarkastelulähtökohta ja -aika) huomioon pystymme välttämään harhat, kuten naiivin uskon historiallisen metodin objektiivisuuteen.*¹¹⁶ Juhani U.E. Lehtonen toteaa samasta asiasta: Historianfilosofiassa *jokseenkin yleisesti hyväksytyn kannan mukaisesti historioiva tutkimus ei voi olla ”objektiivista” sanan vanhassa luonnontieteellisessä merkityksessä, vaan jokainen tutkija suorittaa tarkastelunsa oman aikansa edellytysten ja katsomusten mukaisesti. Kysymys on tutkijan ja tutkimuskohteen vuorovaikutuksesta, tutkimustyöstä, joka tosiasiallisesti valottaa myös tutkimuksen kirjoittamisajankohtaa.*¹¹⁷

TUTKIMUSTAPA

Tutkijan ja muistelijan/ muistitiedon suhdetta on kutsuttu aikaisemmassa tutkimuksessa vertauskuvallisesti tutkijan ja informanttien väliseksi vuoropuheluksi ja kirjallisen aineiston osalta tutkijan keskusteluksi kirjallisten kyselyiden ja omaelämäkertojen kanssa.¹¹⁸ Tässä tutkimuksessa tutkijan suhde aineistoon mielletään ensisijaisesti tutkijan oppimisprosessiksi, jossa ”opettajina” ovat informanttien esitykset. Ne tarjoavat lapsinäkökulman kotikasvatukseen ja antavat myös yksilöllistä tietoa kotien vaihtelevista kasvatuskäytännöistä tiedostaen kuitenkin, että nämäkin kuvaukset ovat tutkijan valintoja.¹¹⁹ Kun muistitieto koostuu informanttien kokemista ja tulkitsemista todellisuuksista, joita tutkija tulkitsee, tutkimuksessa on tarpeen antaa tilaa myös muistelijoiden henkilökohtaisille kokemuksille ja tulkinnoille ja käyttää ns. tiheää kuvausta.¹²⁰

¹¹⁴ Tamminen 1993, 77, 84; Sariola 1991, 33,36.

¹¹⁵ Arvastson 1990, 38-39; tutkijan osuudesta tutkimuskohteen hahmottamisessa, Kirveennummi 1997, 43; Mikkeli-Pakkasvirta 2007, 79.

¹¹⁶ Gadamer 2004, 7-8; puhutaan myös muistitietoon kohdistuvasta ”toimitustyöstä” ja sen muuttumisesta yhteiskunnan muuttumisen tahdissa, Arvastson 1990, 39.

¹¹⁷ Lehtonen 1972, 10.

¹¹⁸ Esim. Korkiakangas 1996, 48-49.

¹¹⁹ Ehn 1990, 65-66; Tamminen 1993, 84; Kalela 1999, 151; Tuomaala 2004, 19.

¹²⁰ Geertz 1993, 57.

Tutkimustavan valinnalla vaikutetaan suoraan siihen, minkälainen kuva hiljaisesta kotikasvatuksesta elämäntavan osana voidaan saada.¹²¹ Koska kotielämä muistuttaa draaman rakennetta monimutkaisine ja myös erilaisia tunnetiloja sisältävine tilanteineen,¹²² sitä on kokonaisuudessaan vaikea tutkimuksen keinoin kuvata. Sen takia tässä tutkimuksessa kotielämästä muodostetaan pelkistettyjä poikkileikkauskuvia, joiden avulla selvitetään hiljaisen kasvatuksen toteutumista. Tarkastelun kohteeksi otetaan jokapäiväinen kotielämän tyypillisiä sosiaalisia ja materiaalisia rakenteita, joiden avulla voidaan tulkita lasten kulloinenkin asema ja sen muuttumisen ehdot heidän kehityksensä kulkiessa kohti aikuisuutta. Tarkastelu ulotetaan sekä kasvattajien että kasvatettavien toimintaan. Erityisesti kiinnitetään ilmiöiden moninaisuuteen samoin kuin kasvatuksessa ilmeneviin sopeuttamispyrkimyksiin ja niiden tuottamiin vastavoimiin.¹²³ Tällaista tutkimustapaa ruotsalaiset etnologit Billy Ehn ja Orvar Löfgren ovat kutsuneet päättely- ja kulttuurianalyttiseksi metodiksi.¹²⁴

Kotielämän kirjosta tutkimusta varten on valittu kuusi talonpoikaista elämäntapaan kuuluvaa keskeistä osa-aluetta: *motoristen perustaitojen valmentaminen, vaatetus, ruokailutilanteet, vieraskanssakäyminen, suhtautuminen kielellisiin vähemmistöihin, työnteke ja sanktiot*. Vaikka valitut talonpoikaiselämän osa-alueet kattavat vain osia koko monipuolisesta kotielämän kentästä, ne sisältävät kuvauksia tilanteista, joissa hiljaista tietoa välitetään kasvatettaville. Osa-alueiden valintaperusteena on myös se, että näissä kotielämän arkisia tilanteita ja esineiden käyttämistä koskevissa kuvauksissaan vastaajat eivät ole olleet samassa määrin varautuneet lapsuudenkotiensa maineen ja oman taustansa puolustamiseen kuin kotinsa kasvatuksen laadun tavalla tai toisella ilmaisevissa vastauksissaan. Tästä huolimatta myös näihin kuvauksiin on oletettava liittyvän liioittelua ”säännöllisen kotielämän suuntaan”.

Olettamuksena hiljaisen tiedon välitysprosessissa on, että yhteisöllinen ja perheyhteisön toteuttama elämäntapa määrittelee kasvatettavien kohti aikuisuutta muuttuvat statukset ja niiden edellyttämät valmiudet, joiden omaksumisen myötä he saavat niihin liittyvät oikeudet ja velvollisuudet ja statuksia symboloivat ulkoiset tunnusmerkit. Lisäksi käyttöesineissä ajatellaan niiden rakenteen välittävän käyttötiedot kasvatettaville. Käytön oppimiseen liittyy myös tottuneiden tekijöiden antama esimerkki, ja lisäksi työvälineiden käytön oppimista

---

¹²¹ Tamminen 1993, 51-52.

¹²² Esim. Pfister 1977.

¹²³ Ehn 1990, 63-80; Tamminen 1993, 51-52.

¹²⁴ Ehn-Löfgren 1994, 13-15.

ohjaa ergonomisesti optimaalisen työtavan omaksuminen ja työtuloksia säädelleet normit. Hyvä esimerkki tämänkaltaisesta analyysitavasta on Ragnar Pedersenin tutkimus viikatteen käytöstä. Hän osoittaa, kuinka sen rakenne sisältää tiedot ja kokemukset työtavoista ergonomian määrittäessä sen optimaalisen käytön. Lisäksi ryhmässä tehty työ pakottaa työvälineen käyttäjän sopeutumaan ryhmätyön tempoon, työtapoihin ja tulosnormeihin.¹²⁵

Kotielämän osa-alueet on valittu myös siten, että niihin liittyy kodin jokapäiväisessä elämässä vaadittuja tyypillisiä tietoja ja taitoja, joiden avulla voidaan seurata kotikasvatusta varhaislapsuudesta aikuisiän kynnykselle. Tutkimuksessa lähestytään hiljaista kotikasvatusta kahdesta näkökulmasta. Kun käytettävissä on muistitietoaineisto, joka kattaa suhteellisen hyvin koko maan, sen avulla voidaan muodostaa makrotason kuva aikakauden suomalaisesta talonpoikaisesta hiljaisesta kotikasvatuksesta. Kotielämän eri osa-alueiden kasvatuskäytänteistä saatujen tulosten avulla pyritään löytämään rakenteita, jotka voitaisiin kiteyttää kotikasvatustyyleiksi, jotka kuvastavat hiljaisen kasvatuksen tavoitteita, tietoisuutta¹²⁶ ja käytäntöjä.¹²⁷ Kotikohtaiset kuvaukset mahdollistavat hiljaisen kasvatuksen esittelemisen myös mikrotasolla esimerkkien valossa, jotka osoittavat, minkälaisista yksilöllisistä ratkaisuista kotikasvatus on koostunut. Lapsuuden kokemuksista kertova muistitieto yksilötason kuvauksineen antaa mahdollisuuden lapsen näkökulman hyödyntämiseen, jonka soveltamisessa suomalaisessa kansatieteessä Bo Lönnqvist ja hänen oppilaansa Pirjo Korkiakangas ovat olleet tienraivaajia.¹²⁸ Työkasvatuksen aloittamista koskevien aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyjen väitteiden tarkistamiseksi eri töiden opettamisen alkamisikää lapsilla tarkastellaan tärkeimpien töiden osalta. Kun monissa kyselyvastauksissa käsitellään vain yleisesti työn aloittamista eri töitä tai työvaiheita erittelemättä, toisissa se kuvataan tarkasti työ ja työvaihe kerrallaan. Koska edellisetkin sisältävät tärkeää tietoa, joka kertoo oppimisikää koskevista yleisistä käsityksistä ja odotuksista, kumpikin kuvaustapa ansaitsee oman käsittelynsä.

Tärkeimpien kotikasvatuskäytänteiden ensisijaisuutta ja käytön yleisyyttä on kuvattu perusaineistosta laskettuina numeerisina taulukoina, joissa ne on esitetty sekä absoluuttisina että prosenttilukuina. Havainnollisuuden takia joidenkin kasvatusilmiöiden yleisyyttä ja tärkeysjärjestyttä on kuvattu suhdeluvuilla, joissa luvulla sata on merkitty yleisintä tai

¹²⁵ Pedersen 1975.

¹²⁶ Kasvatustietoisuuden määritelmä ja tasot, Takala 1979, 5, 35-36.

¹²⁷ Antikainen ym. 2006, 26 js.

¹²⁸ Lönnqvist 1992; Korkiakangas 1996,

tärkeintä käytännettä ja muita prosentuaalisessa suhteessa siihen. Taulukoiden antama informaatio on muistitiedon laatu huomioon ottaen ymmärrettävä laadullista tarkastelua täydentäväksi, ei eksaktiksi tilastotiedoksi.¹²⁹ Numeeristen taulukoiden lisäksi joitakin kasvatukseen liittyneitä ilmiöitä, kuten apuvälineitä, taitovaatimuksia ja statusten ulkoisia tunnusmerkkejä on järjestetty yhdistelminä taulukoiksi. Kuten edellä aineiston lähdekritiikin yhteydessä on todettu, muistitietovastauksissa ilmaistaan vain harvoissa tapauksissa tarkat ikävuodet, yleisimmin kuvataan lasten ikää ikähaarukoina, joita käytetään eri töiden tekemistä ja töiden aloittamisikää koskeissa taulukoissa. Työteon aloittamista koskevien tietojen taulukoinnissa on käytetty lasten kehityskausia kuvaavia ikähaarukoita.¹³⁰ Koska tehtäväksi on valittu myös kulttuurinmurroksen ilmenemisen selvittäminen kotien elämäntavassa ja hiljaisessa kasvatuksessa, mahdollisten muutosten seuraamiseksi aineistoa analysoidaan kolmessa aikatasossa 1880- 1890, 1900- 1910 ja 1920- 1930 (taulukko 1).

3. Kehtolapsista perheenjäseniksi¹³¹

LASTEN HOITAJAT JA KASVATTAJAT

Kodeissa lasten kanssa käytettävissä oleva aika riippui talonväen kulloisistakin töistä ja yleensä taloudellisista olosuhteista sekä talouden väkimäärästä. Kuitenkin jokaisessa kodissa pienempien lasten hoitaminen ja perään katsominen oli jollakin tavalla järjestettävä. Sukupuolten välisestä työnjaosta, jonka mukaan lasten hoito kuului naisille, voitiin tarpeen vaatiessa poiketa siten, että paitsi joku tytöistä myös joku pojista tai jompikumpi isovanhemmista toimi lasten hoitajana tai ainakin *peräänkatsojana*.¹³² Jos omassa perheessä ei ollut hoitajiksi kelpaavia vanhempia sisaruksia tai muuta väkeä, sitä tekemään voitiin palkata vieraita, usein alaikäisiä maattomien lapsia ylläpitopalkalla. Vähävaraisemmissa

¹²⁹ Alasuutari 1993, 21-31; Eneoth 1979, 17.

¹³⁰ Esim. Elkind 1974.

¹³¹ Alkuperäisaineistoon viitattaessa käytetään kunkin arkiston lyhennettä, kyselyn numeroa, vastauspaikkakuntaa ja vastaajan syntymäaikaa. Viitteissä ovat esityksen lyhentämiseksi mukana vain esimerkitapaukset. Täydellinen viiteluettelo ja arkistoavain ovat kirjoittajalla. Muistitietokatkelmien alkuperäistä kirjoitusasua on luettavuuden parantamiseksi joitakin osin selvennetty.

¹³² Vilksa 1978; vrt. Lindström 1979, 149:Ruotsi.

maattomien talouksissa, joissa vanhemmat olivat poissa kotoa tehdessään taksvärkkipäiviä tai palkkatyötä taloon, lapset voitiin jättää keskenäänkin kotiin.

Lasten turvallisuus voitiin pyrkiä varmistamaan pakottavissa tapauksissa myös siten, että ulko-ovi teljettiin kiinni.

*Lasten hoitaminen oli äidin tehtävänä tai otettiin ”lapsenlikka”, ja vanhin lapsista tai joku lapsista, ja jos oli perheessä esim. mummu tai vaarikin hätätilassa (toimivat pikkulapsen peräänkatsojana). Ja saattoi joku lukita lapsen tai lapset päiväkausiksikin huoneeseen töihin mennessään.*¹³³

Työnjaossa joustamisessa oli kuitenkin yksi selkeä poikkeus. Aikuisten miesten ja erityisesti isien rooliin ei kuulunut osallistuminen pienten lasten hoitamiseen. Siihen oli tosin käytännöllinenkin syy. Miesten työmaat olivat usein kotipiirin ulkopuolella eikä heillä sen vuoksi ollut mahdollisuuksiakaan lasten hoitamiseen samalla tavalla kuin talouden naisilla ja lapsilla, jotka toimivat kotipiirissä. Vain joissakin erityisissä tapauksissa, kun pieniä lapsia oli useampia, isänkin oli huolehdittava ainakin yhdestä lapsesta syöttämällä, riisuttamalla, pesemällä ja pukemalla lapsi. Lasten hoitamista koskeva työnjako on esimerkki siitä, että miehillä yleisemminkin töitä koskeneesta sukupuolen mukaisesta työnjaosta poikkeaminen oli harvinaisempaa kuin naisilla. Lasten hoitamiseen liittynyt rooliraja näyttää säilyneen aikakauden loppupuolelle saakka. Se alkoi osoittaa vähäisiä murentumisen merkkejä vasta 1920-luvulta lähtien.¹³⁴

Kuitenkin raskaampiin töihin kykenemättömät pojat noin 10-12 vuotiaiksi saakka toimivat myös nuorempien sisarustensa hoitajina yleisesti koko aikakauden.¹³⁵ Se osoittaa, että tämän kehitysvaiheen pojat olivat ainakin työnjaon suhteen vielä osittain ”sukupuolettomia”. Tämän vaiheen jälkeen poikien tehtävät alkoivat muuttua miesten töiksi. Yksi osoitus siihen kohdistuneista odotuksista on, että vanhemmat pojat pilkkasivat usein pienempiä poikia osallistumisesta pikkulasten hoitoon. Sisarussarjassa vanhimmat ja nuorimmat lapset olivat eri asemassa niin opettajina kuin opetettavina. Kun esikoisia hoitivat ja opettivat äidit,

¹³³ TYKL 44:Kausala 1895.

¹³⁴ TYKL 44:Kiikala 1922.

¹³⁵ TYKL 44: Alahärmä 1914, Anttola 1917, Enonkoski 1905, Keuruu 1898, Koivisto 1905, Laihia 1895, Muolaa 1906, Ruovesi 1897, Sulkava 1890, Virrat 1911, Ähtäri 1915; SLS 1040:Närpiö 1905, Tenhola 1907.

isoäidit tai naispalvelijat, nuorimpien perään katsomisesta ja opettamisesta saivat huolehtia myös vanhemmat sisarukset. Pienten lasten hoitaminen tapahtui pääasiassa kodin piirissä mutta kesäaikana osittain myös läheisillä pelto- ja muilla työmailla, joille pienempiäkin lapsia otettiin mukaan etenkin tilanteissa, joissa kotiin ei ollut ketään jättää heitä hoitamaan.

136

KEHDOSTA KÄVELEMÄÄN

Pitkä kapalointi oppimisen esteenä

Ihmisyksilöiden motorisiin perusvalmiuksiin kuuluu vartalon ja raajojen toimintojen hallitseminen. Ne kehittyvät osana lasten normaalia kehitystä, mutta aikakaudella niitä myös harjaannutettiin eri tavoin ja eri perustein. Ihmisen fyysisistä suorituksista tärkeimmät tapahtuvat käsin, joka käy ilmi esimerkiksi käsi-sanat johdannaisten määrästä ja merkityksestä suomen kielenkin sanastossa. Siitä huolimatta pikkulasten käsien harjaannuttamisesta muistitietoaineistossa ei juuri ole tietoja lukuun ottamatta antaa-ottaa leikkejä. Se perustuu siihen, että taito käyttää monipuolisesti käsiä omaksutaan vähitellen ja lähes huomaamattomana prosessina, koska oppiminen vaatii hienomotoristen toimintojen kehittymistä, jonka edellytyksenä on eri aistien yhteistoiminnan kehittyminen.¹³⁷ Eniten huomiota lasten fyysisessä kasvatuksessa on saanut lapsen oppiminen kävelemään.

Talonpoikaiselämälle oli tyypillistä 1930-luvulle asti, että suuren lapsikuolleisuuden takia lapsen kehitykseen alettiin kiinnittää suurempaa huomiota vasta kun vastasyntynyt oli kyennyt ohittamaan tai voittamaan kehtolapsikauden sairaudet, johon asti pikemmin odotettiin, että lapsi säilyisi elossa.¹³⁸ Lapsi oli kehdossa kapaloituna useamman kuukauden, vuoden tai ylikin, ja hoitotoimenpiteitä lukuun ottamatta sivussa perheen muusta elämästä. Tärkeä kapalokauden jälkeinen lapsen kehityksen osoitin oli hänen motorinen kehityksensä.¹³⁹ On todennäköistä, että 1800-luvun lopun ja 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien lasten fyysinen kehitys oli aikakauden ravinto-oloista johtuen jonkin verran hitaampaa kuin nykyajan lasten. Lisäksi yksipuolisesta ravinnosta johtuva d-vitamiinin puute

¹³⁶ TYKL 44: Alahärmä 1914, Iitti 1900, Jalasjärvi 1920, Keitele 1918, Lapinlahti 1887, Metsäpirtti 1909, Teisko 1908, Viitasaari 1900.

¹³⁷ Sääkslahti 1999, 324-325.

¹³⁸ Halila 1986, 273-274.

¹³⁹ Ruoppila 1954, 14-21.

aiheutti yleisesti riisitautia, jonka seurauksena lasten luusto saattoi heikentyä ja sääret vääristyä. Sitä on ruotsalainen kulttuurintutkija Ulla Lindström pitänyt yhtenä mahdollisena seisomista ja kävelemistä tukevien apuvälineiden käytön syynä.¹⁴⁰ 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kaksivuotiaana kävelyharjoituksensa aloittavaa lasta pidettiin yleisesti vielä normaalina, kun nykylapsi pyrkii istumaan noin puolivuotiaana sekä seisomaan ja kävelemään noin vuoden ikäisenä tai aikaisemmin.¹⁴¹

Lasten motoristen taitojen opettamisen aloittamisikään vaikutti aikakaudella olennaisesti kapaloinnin kesto. Kapalointia kyselyvastaajat eivät kuitenkaan määrittele tarkasti. Yleisimmin sillä kuvataan sekä koko vartalon että pelkän alavartalon kapalointia. Erilaisia kapalointitekniikoita yhdistää lapsen kehon suojaksi kääritty pitkähkö, kapea kankainen kapalogyö. Olennaista kapaloinnissa oli, että kapalogyö käärittiin niin tiukasti lapsen vartalon ympäri, ettei lapsi voinut juuri liikuttaa kehoaan. Sen takia kapaloitun lapsen motoristen perusvalmiuksien kehittymisen voidaan otaksua tapahtuneen hitaammin kuin jäseniään vapaasti liikuttamaan kyenneellä lapsella.¹⁴² Vanhastaan kapalointia perusteltiin uskomuksilla, että sen ansiosta lapsen jalat muodostuisivat suoriksi ja toisaalta että lapsen iho olisi niin ohut, että se tarvitsee kapalot suojaksi kylmältä.¹⁴³ Tästä on mainintoja vielä 1900-luvun ensimmäiseltä kymmeneltä.¹⁴⁴ On myös epävarmaa, oliko varsinainen kapalogyö koskaan käytössä kaikissa talouksissa vai tyydyttiinkö vaatimattomammassa oloissa lapsen suojaamiseen vain käytöstä poistetuilla tekstiileillä ja muilla tilapäisillä vaatekappaleilla, kunnes liikkumaan pyrkivä lapsi sai koltun tai paidan. Motoristen taitojen harjaannuttaminen alkoi raajojen vapauttamisella kapaloinnista. Ensin vapautettiin kädet joksikin aikaa esimerkiksi päiväksi, joskus myös jalat, jolloin ne pääsivät liikkumaan ja alkoivat voimistua. Paitsi kuukausissa laskettua kapaloinnin kestoa, on joitakin tietoja, että kapaloista luopumisen oikeana ajankohtana pidettiin sitä, kun lapsi itse pyrki tai jo onnistuikin vapautumaan niistä.¹⁴⁵

Perinteisiin lasten hoitotapoihin ja fyysiseen kasvatukseen alkoi kohdistua aikakaudella muutospaineita. Kansanlääkintään perustuvien käsitysten ja menettelytapojen rinnalle tuli uutta oppilääketieteen tuottamaa tietoa, kun aikaisemmin kansanlääkintä ja oppilääketiede

¹⁴⁰ Lindström 1979, 149-150.

¹⁴¹ Takala-Takala 1980, 69-71.

¹⁴² Lindström 1979, 150.

¹⁴³ Pelkonen 1933, 30; Lönnqvist 1972, 79:Vöyri.

¹⁴⁴ TYKL 25:Kuru 1901, Leppävirta 1901.

¹⁴⁵ Lönnqvist 1972, 79 js.

olivat käyttäneet samojakin parannusmenetelmiä ja lääkkeitä.¹⁴⁶ Uudelleen asennoitumisessa lapsen kehitykseen kysymys oli alunperin demografisesta ongelmasta ja kansantaloudesta. Suuren lapsikuolleisuuden nähtiin vaarantavan yhteiskunnassa riittävän jälkikasvun muodostumisen sekä taloudellisen kehityksen ja toimeentulon. Aikaa myöden tunnustettiin myös, että se oli perheille inhimillinen tragedia. 1800-luvulla terveydenhoidon muutokselle raivasi tietä luonnontieteellisen tutkimuksen tuottama uusi tieto tautien synnystä eli bakteerioppi.¹⁴⁷ Samaan aikaan oli käynnissä uskonnollisen determinismin vaikutuksen heikkeneminen kehitysooppiin perustuvien näkemysten voittaessa alaa.¹⁴⁸ Pikkulasten suurta kuolleisuutta kävi yhä vaikeammaksi selittää sillä, että lapset ovat Jumalan antamia lahjoja ja lainoja, jotka hän halutessaan ottaa pois.

Vuosikymmenet 1890-luvulta 1920-luvulle olivat aikaa, jolloin ulkomailta saatujen virikkeiden käynnistämänä myös Suomessa keskusteltiin asiantuntijapiireissä erityisen vilkkaasti lastenhoidosta ja -kasvatuksesta ensisijaisena tavoitteena suuren lapsikuolleisuuden vähentäminen. Lastenhoidossa uudistamisvaatimukset koskivat hygienian kohentamista, motoristen taitojen oppimista ja sopivaksi katsottua oppimisikää sekä näiden tehostamiseen liittyneitä opetusmenetelmiä ja niissä käytettyjä apuvälineitä mutta myös luonteenkasvatusta. Ohjeet muuttuivat aikaa myöden siten, että yksityiskohtaisista ja kategorisista lasten fyysistä hyvinvointia kohentamaan tarkoitetuista ohjeista siirryttiin enemmän lasten psyyken ja yksilöllisyyden huomioon ottamiseen.¹⁴⁹

Uutta tietoa levitti tihenevä terveydenhoito henkilöstön verkosto. Synnyttäminen sairaaloissa yleistyi ja niissä annettiin vastasyntyneille myös lastenhoitoa koskevaa valistusta.¹⁵⁰ Uutuuksien levittäjinä maaseudulla toimivat lisäksi erilaiset yhdistykset ja seurat, joista Marttayhdistysten toiminta oli erityisen vilkasta.¹⁵¹ Terveystietovalistusta pyrittiin levittämään myös suurelle yleisölle tarkoitettujen opaskirjojen ja lehtikirjoitusten avulla.¹⁵² Omaleimainen osa aikakauden terveydenhoitoa oli, kun terveydenhoitoapua annettiin hyödyn

---

¹⁴⁶ Hako (toim.) 1957.

¹⁴⁷ Pulma-Turpeinen 1987, 381-392.

¹⁴⁸ Juva 1956, 12-18.

¹⁴⁹ Tähtinen 1992, 2 js.

¹⁵⁰ Hänninen 1965, 122-124.

¹⁵¹ Haltia 1949; Ollila 1993.

¹⁵² Tähtinen 1992, aineistoluettelo.

ja valistuksen ajan perintönä 1900-luvun alkuun saakka myös pappiloista käsin, jolloin usein pappien rouvat toimivat siinä työssä.¹⁵³

Koska kapaloinnin käyttö piti varsin pitkään pintansa, on aiheellista kysyä, mitkä syyt aiheuttivat sen, että jo 1900-luvun alkuun mennessä laajasti levinneestä kapalointia vastustaneesta valistuksesta huolimatta pikkulapsille vielä valittiin kapalointi ja jopa pitempi kapalointiaika. Tietämättömyys ja sitkeästi eläneet uskomukset olivat pääasiallisin muutosvastarinnan syy. Muutosvastarinta perustui siihen, että isoäitien ja muiden iäkkäämpien lastenhoitajien joukossa oli vielä 1900-luvun alkupuolella runsaasti henkilöitä, joiden oma tietämys ja lastenhoitorutiinit perustuivat 1800-luvun puolenvälin tai sitä vanhempaan lastenhoitotietouteen.¹⁵⁴ Näin varsinkin sen takia, että nuoremmista lastenhoitajista eli ns. lapsenlikoista alkoi olla pulaa koulunkäynnin yleistymisen ja maaltamuuton vilkastumisen seurauksena. Vanhemman sukupolven lastenhoitajat pitivät perittyä tietoa luotettavampana kuin uutta.¹⁵⁵ Koska lapset yleensä kehittyivät kapaloinninkin avulla normaalisti, kehityksen kiirehtimiseen ei nähty tarvetta. Siitä todistavat kättilöiden 1800-luvun loppupuolelta välittämät tiedot, että muutosvastarinta oli vielä silloin melko voimakasta, koulun käyneiden kättilöiden työhön ja antamiin ohjeisiin ei täysin luotettu.¹⁵⁶

Oli myös puhtaasti käytännöllisiä syitä, jotka hidastivat kapaloinnista luopumista. Käytössä oli 1900-luvun alkuun saakka vanhempaa asuntokantaa, jonka huonetilat olivat vetoisia ja kylmiä¹⁵⁷, ja erilaiset loiseläimet olivat melko yleisiä. Käsien kapalointia perusteltiin myös sillä, että lapsi ei niihin käärittynä kyennyt raapimaan itseään.¹⁵⁸ Lisäksi makuusijallaan oleskelevan lapsen kapalointi helpotti hoitajien työtä. Lapsi oli suojassa ja turvassa ja lapsen hoitaja, äiti tai joku muu, kykeni vapaammin tekemään talous- ja muita töitä. Emäntien ja äitien työpanos oli myös lisääntymässä sen takia, että karjatalous ja lypsykarjanhoito vaativat enemmän työtä, kun yleistyvä kylvöheinän viljely turvasi riittävän karjarehun saamisen niin, että lehmät tuottivat maitoa ympäri vuoden, kun ne aikaisemmin olivat talvikauden ummessa.¹⁵⁹ Se että lasten päätoimisina hoitajina toimivat isoäidit ja muut vanhemmat henkilöt, jotka eivät enää aktiivisesti ottaneet osaa talon muihin töihin, perustui myös siihen,

¹⁵³ Reinilä 1972.

¹⁵⁴ Hako (toim.) 1957, 129.

¹⁵⁵ Lönnqvist 1972, 84-85.

¹⁵⁶ Hänninen 1965, 165-166.

¹⁵⁷ Vuorela 1975, 410: rossilattia eli täytepermanto oli vielä 1890-luvulla maaseudulla paikoin harvinainen, sellainen oli esimerkiksi Haapaveden taloista ja torpista v. 1890 vain 7,9%:ssa.

¹⁵⁸ Lönnqvist 1972, 85-86; Hämäläinen-Forslund 1987, 99.

¹⁵⁹ Anttila 1974, 68 js., 137 js.

että lapsenhoitoa pidettiin vähemmän tärkeänä kuin kotitalouden¹⁶⁰ muita töitä. Maataloudessa toimeentuloa suoranaisesti edistävät työt olivat etusijalla.¹⁶¹ Sitä ilmentävät jotkut naisten työtä kuvaavat sanonnat kuten ”*toisella jalalla rukkia polkee ja toisella tuutii lastaan*”. Vauraimpia ja väkiriikkaampia kotitalouksia lukuun ottamatta naisväen keskittyminen täysipäiväisesti lastenhoitoon ei olisi ollut käytännössä mahdollistakaan.

Valistustyön tuloksena alkoivat heikentyä lastenhoitoa koskevat uskomukset kuten käsitys pienten lasten ohuesta ihosta joka ei kestä kylmää ja myös kapaloinnin vaikutuksista.¹⁶² 1920-luvulla voimistuivat edelleen lasten terveydenhoitoa koskevassa valistustyössä lääketieteelliset näkökannat tunnetuimpana edustajanaan Arvo Ylppö. Niiden mukaan lasten tuli saada oleskella riittävästi raittiissa ilmassa, jonka katsottiin karaisevan lasta ja edistävän muutenkin terveyttä. Erityisen tärkeänä pidettiin lastenhoitovalistuksessa lasten opettamista säännölliseen vuorokausirytmiiin ja siisteyskasvatuksen tehostamista.¹⁶³ Uudistuspyrkimykset ja perinteiset lastenhoitotavat esiintyivät aikakaudella yleisesti rinnan uudistusten saadessa vähitellen jalansijaa etenkin lastenhoito-opetusta saaneiden äitien toimesta. Kuitenkin kapalointi säilyi käytössä, mutta sen kesto vaihteli. Pitempiaikainen, vuoden tai sitä kauemmin kestävä, kapalointi oli vähenemässä 1800-luvun loppupuolelta alkaen koko maassa ja oli 1920-luvulla jo melko harvinaista.¹⁶⁴ Siihen viittaavat myös jo aikaisemmat alueelliset tutkimukset.¹⁶⁵ Lyhyempää, muutamasta viikosta puoleen vuoteen so. istumisen luonnolliseen oppimisikään saakka kestänyttä kapaloinnistakin on mainintoja jo 1880-lukua kuvaavissa muistitiedoissa. Senkin käyttö oli aikakaudella vähenemässä mutta tunnettiin vielä sen loppupuolellakin.¹⁶⁶ Mielenkiintoinen yksittäinen tieto on kapaloinnin korvanneen uutuuden käyttöönotosta. Kuvaus on noin vuodelta 1920 Vöyriltä. Sen mukaan Yhdysvalloista palannut siirtolaisperhe oli tuonut mukanaan tavan käyttää kapaloinnin sijasta vaippoja, jotka kiinnitettiin lukkoneulalla.¹⁶⁷ Vähitellen tapahtunut siirtyminen kapaloinnista vaihdettaviin alusvaatteisiin, rätteihin tai vaippoihin, mahdollisti motoristen

¹⁶⁰ Kotitaloudella tarkoitetaan asiayhteydestä riippuen joko perhe- tai työyhteisöä henkilöineen, joilla on isäntään joko sukulaisuus- tai työntekijäsuhde, Eriksson-Rogers 1977, 59.

¹⁶¹ TYKL 44:Kangasniemi 1920, Kirvu 1898, Kittilä 1913, Ranua 1912, Sippola 1922.

¹⁶² TYKL 25: Sysmä 1890.

¹⁶³ Tähtinen 1992, 133, 144-146, 153-156.

¹⁶⁴ Pitempiaikainen kapalointi. TYKL 25: Joutseno 1891, Kontiolahti 1907, Nurmijärvi 1902, Parkano 1902, Pyhäjärvi Vpl. 1905, Sääminki 1894; TYKL 54:Hauho 1907.

¹⁶⁵ Ahlbäck 1945, 112 ja Lönnqvist 1972, 84-86.

¹⁶⁶ Lyhytaikaisempi kapalointi. TYKL 25:Alatornio 1899, Jääski 1921, Karunki 1898, Koivisto 1898, Koski Tl. 1880, Kurikka 1904, Kuusamo 1925, Pertteli 1903, Rantsila 1902, Ranua 1929, Rautu 1926, Varpaisjärvi 1870, Vihti 1901, Yläne 1898.

¹⁶⁷ Lönnqvist 1972, 84.

perusvalmiuksien aikaisemman kehittymisen ja myös sosiaalisen kasvatuksen aikaistumisen lapsen päästyä muun väen joukkoon.

Kapaloiden käytöstä luopumista perusteltiin kodeissa eri tavoin.

*Kapalointi on jäänyt jo 1920-luvulla aivan vähiin. Nuoret äidit hankkivat kirjallisuutta oppiakseen äitiyttä koskevia asioita ja kättilöt neuvoivat. Uusi tapa valloitti. Lapsi saa potkia ja liikuttaa jäseniään, sen tajusivat nopeasti esikoisiaan hoitelevat äidit. Niin sitten vaatetuskin muuttui vastaavasti.*¹⁶⁸

*Vastasyntynyt kiedottiin tiukkaan kapaloon ettei tullut vääräsääristä. Kapaloon oikaistiin kädetkin aluksi. Jonkun viikon perästä kädet jätettiin vapaiksi. Vielä nuorin veljeni (s.1910) oli tiukassa kapalossa monta kuukautta. Olin 6-vuotias silloin. Kalvolassa pantiin vielä vuonna 1948 syntynyt veljeni tyttärentytär kapaloon. Kun sitten alle 20-vuotias lapsen äidin sisar sen näki ja tuli kertomaan veljeni vaimolle (lapsen äidinäidille), että siellä makaa kuin mokkonuija, meni mummu katsomaan ja otti kapalot pois...*¹⁶⁹

*Kapalos lapsia pidettiin noin puolivuotiaaksi asti ja yöksi heidät käärittiin vanhempinakin, yleensä niin kauan kuin ne siinä pysyivät, ts. eivät potkineet kapaloa hajalle. Kun oli mm. kirppuja, niin kapalossa oleva lapsi oli niiden avuton saalis. Kapalo on jäänyt pois käytännöstä 1920-luvun lopulta alkaen ja lopullisesti se jäi pois 1940-luvulla.*¹⁷⁰

Istumaan, seisomaan ja kävelemään harjaannuttaminen

Seuraavassa selvitetään toimenpiteitä, joilla pyrittiin edistämään lasten motoristen perusvalmiuksien istumisen, seisomisen ja kävelemisen kehittymistä. Useampiakin opetusmenetelmiä käytettiin rinnan toisiaan täydentävinä niiden valinnan riippuessa

¹⁶⁸ TYKL 40:Lapua 1898.

¹⁶⁹ TYKL 40:Sääminki 1904.

¹⁷⁰ TYKL 25:Pertteli 1903.

kulloinkin opetettavana olleen lapsen kehityksestä, opettajahenkilöiden keinovalikoimasta ja kotitalouksien varustuksesta. Jotkut toimenpiteet vaikuttavat niin itsestään selviltä, että vain osa vastaajista on yhdistänyt ne fyysiseen kasvatukseen. Motoristen perusvalmiuksien opettamisessa käytettyjen opetusmenetelmien tarkasteluun sovelletaan seuraavassa ruotsalaisen etnologin Ulla Lindströmin luokitusta, joka perustuu opetusmenetelmien ja käytettyjen apuvälineiden turvallisuus- ja joustavuusominaisuuksien arvioimiseen.¹⁷¹ Niiden lisäksi seuraavassa opetusmenetelmiä tarkastellaan myös niiden kasvattajilta vaatiman työmäärän suhteen jakaen ne kahteen ryhmään, niihin, joihin opettajien oli aktiivisesti osallistuttava, ja passiivista osallistumista vaatineisiin.

Aktiivisessa opetusmenetelmässä lapsen harjaannuttaminen tapahtui ohjaamalla, jolloin opettaja oli siihen kokoaikaisesti sidottu. Passiivisissa opetusmenetelmissä opettaja pani opettelemisen alulle, mutta ei osallistunut toteuttamiseen muuten kuin mahdollisesti pitämällä silmällä opettelun etenemistä. Apuvälineiden rakenteesta voi päätellä, miten turvallisia ja joustavia ne ovat olleet, samoin kuin sen, millä tavalla apuväline on ”opettanut” kun lapsi on pantu sitä käyttämään. Turvallisia, joustamattomia mutta myös usein mekaanisesti käytettyjä olivat sellaiset menetelmät, joissa lapsi oli suljettuna apuvälineeseen siten, että hän ei siitä omin voimin päässyt pois.¹⁷² Tällaisiin menetelmiin turvauduttiin myös puhtaasti työnsäästösyistä. Lapsi oli apuvälineeseen laitettuna turvassa, ja lapsen opettaja kykeni tekemään muita töitä.

Normaalisti kehittynyt lapsi oppii istumaan noin viiden-kuuden kuukauden ikäisenä.¹⁷³ Niissä tapauksissa, joissa kapalointi kesti yli normaalin oppimisiän, istumaan oppiminenkin viivästyi keskimääräisestä fyysisestä kehityksestä. Lasten istumaan oppimiseen kiinnitettiin perheissä huomiota mutta vähemmän kuin kävelemään oppimiseen, vaikka oppiminen tietenkin helpotti syöttämistä, pukemista ja muita hoitotoimia. Jo kapalolasten hoitaminen sylissä istuttamalla on kehittänyt lasten istumavalmiuksia ilman että sitä olisi koettu harjaannuttamiseksi. Lasten istuttamisessa tapahtui käänne, kun pitkästä kapaloinnista alettiin luopua 1900-luvun alkupuolelta lähtien, jonka jälkeen istuttaminen normaalin fyysisen kehityksen mukaisesti noin puolen vuoden ikäisenä tuli mahdolliseksi. Tietoisesti istumiskykyä harjaannutettiin hyvin harvassa tapauksessa, yleisimmin siihen ryhdyttiin

---

¹⁷¹ Lindström 1979, 25-27.

¹⁷² Pedersen 1988, 65 ja 2004, 13.

¹⁷³ Takala-Takala 1980, 69-71.

tapauksissa, joissa lapsen oppimisen katsottiin viivästyneen. Tavallisesti lasten istuttaminen liittyi muuhun toimintaan, pääasiassa syöttämiseen, tyynnyttelyyn ja siistiksi opettamiseen. Se ei saanut samanlaista huomiota perheissä ja yhteisöissä kuin kävelemään oppiminen, vaikka helpottikin lapsen hoitotoimia. Koska istumiskykyä tosiasiaisesti edistettiin myös hoitotoimenpiteiden yhteydessä määrätyillä toimenpiteillä ja koska niihin liittyi aikakauden fyysiselle kasvatukselle tyypillisiä menettelytapoja, myös niitä on syytä tarkastella.

Kun lapsen istumaan oppimisen katsottiin viivästyneen, voitiin sanoa: *lapsella on kerä pyllyn alla*. Vielä vuoden 1938 keruu (Sanastaja n:o 35) on tuottanut suullista perinnetietoa uskomuksesta, että lapsen kummin pitää neuloa siitä lankakerästä, jonka päälle lapsi on istutettu, jotta ”tämä kerä saataisiin pois” so. että lapsi oppisi istumaan.¹⁷⁴ Nykyajasta käsin on vaikea päätellä, onko kysymys ollut vain leikinlaskusta, jonka muodossa kummiutta on vahvistettu, vai onko kysymys ollut jolloinkin todellisesta maagistyyppisestä toimenpiteestä, jonka avulla lapsen istumakykyä olisi pyritty edistämään ja josta tieto sanomuksen muodossa olisi jäänyt elämään. Tämän tutkimuksen perusaineistosta maininnat tavasta puuttuvat. Kuitenkin tieto osoittaa, että ainakin jollakin tavalla lasten istumaan oppimiseen jo vanhastaan kiinnitettiin huomiota. Toisaalta tunnettiin myös kielto nostaa lapsi pystyyn ennen kymmenen viikon ikää, joka perustui uskemukseen sen lapsen terveydelle aiheuttamasta vaarasta. Vielä vuoden 1972 muistitietokeruun vastauksissa on lasten liian varhaista istuttamista koskeva varoitus, joka liittyy tähän.¹⁷⁵

Kun istumaan kykenemätöntä lasta pidettiin sylissä pukemis-, ruokinta-, siistimis- ja tyynnyttelytarkoituksessa, lapsen kykyä istua omin varoin voitiin siinä samalla kokeilla. Tosiasiaisesti se merkitsi lapsen harjaannuttamista. Luokittelussa se kuuluu tyyppiin aktiivinen opettaminen (taulukko 2). Ainoita ”apuvälineitä” olivat lapsenhoitajan syli ja istumista tukeneet kädet. Lapsi oli täysin turvassa ja menetelmä joustava. Kuitenkin pitkä kapaloointiaika, yleisesti vuoden tai sitä kauemminkin kestänyt, osoittaa, että vauvaikäisten lasten sylissä pitäminen ei ollut tavallista muuten kuin edellä mainittujen toimenpiteiden yhteydessä. 1800-luvun loppupuolelta 1900-luvun alkukymmeneen kirjallisista lähteistä ilmi käyvä lastenhoitovalistuksen keskeinen sanoma on, että on pidättäydyttävä pikkulasten ”turhasta” hellimisestä ja tuudittamisesta. Hellimisen kuten sylissä pitämisen karttaminen on valistuksen sisältö sillä perusteella, että lapsi muutoin tottuisi siihen ja vaatisi alin omaan

¹⁷⁴ Ruoppila 1954, 14.

¹⁷⁵ TYKL 44: Sääksmäki 1904.

vanhempien huomiota.¹⁷⁶ Siten tänä kautena lastenhoito-ohjeiden mukainen ja perinteinen lastenhoitokäytäntö olivat samansuuntaisia.¹⁷⁷

Ensivaiheessa 1800-luvun loppupuolelta alkaen propagoitiin aikaisen toilettiopetuksen puolesta, jotta asuntojen lattiat olisivat pysyneet puhtaina tauteja levittävistä bakteereista, joista erityisesti pelättiin tuberkuloosibakteereja. Suositeltiin toilettiopetuksen antamista lapselle 2-3 kuukauden iästä alkaen.¹⁷⁸ Aktiivisesti toimittiin siten, että lapsi istutettiin ulostusastialle ja tuettiin istumista käsin tai kannatettiin lasta rätin tai sanomalahden yllä, johon lapsi teki tarpeensa. Aikainen ulostamisen opettaminen sai aikakaudella jonkin verran jalansijaan, mutta ei yleistynyt.¹⁷⁹ Yleisintä oli, että ryömivien, konttaavien ja kävelemään opettelevien lasten annettiin tehdä tarpeensa vapaasti lattialle, josta ne räteillä tai olkitukolla tms. korjattiin pois. Aikakauden loppupuolella valistuksen sisältö muuttui, istuttamaan kehoitettiin vasta istumakykyistä lasta, sillä aikaisen istuttamisen ajateltiin vaarantavan lapsen vartalon normaalin kehityksen.¹⁸⁰ Valistuksen sanoma vastasi perinteistä käytäntöä eikä aikaiseen toilettiopetukseen ollut enää samalla tavalla tarve, koska kolttuikäisiä lapsia oli jo alettu varustaa alushousuilla. Toisaalta valistuksessa korostettiin sitä, että housut saaneet lapset olisi totutettava ajoissa tarpeiden tekoon määräpaikkaan, jotta voitaisiin vähentää pyykkiä ja työtä.¹⁸¹ Isommat lapset käyttivät kuten aikuisetkin pihanperiä tai aikakaudella yleistymässä ollutta ulkokuonetta tai kylmän- ja pimeänpelon takia porraskäymälöitä ja myös yöastiaa, ns. kuskiulua.¹⁸²

Seuraavat muistitietokatkkelmat antavat kuvan sekä luonnonmukaisen kehityksen mukaisesta että oppimista kiirehtivästä suhtautumisesta lasten tarpeiden teon oppimiseen.

Harvoin lienee ollut pottaa, he (lapset) tekivät tarpeensa permannolle.

3-4 vuotiaina lapsia opetettiin käymään ulkona aittojen takana

tarpeellaan, ei siihen aikaan ollut vc:tä.¹⁸³

¹⁷⁶ Tähtinen 1992, 137.

¹⁷⁷ TYKL 44:Alajärvi 1915.

¹⁷⁸ Tähtinen 1992, 155.

¹⁷⁹ TYKL 44: Impilahti 1907, Kangasniemi 1909, Kirvu 1905, Liminka 1913, Messukylä 1910, Pelkosenniemi 1919, Rautu 1902, Vieremä 1921.

¹⁸⁰ Tähtinen 1992, 153 js.

¹⁸¹ Meyer 1895, 78-79.

¹⁸² Ulkokuoneen yleistymisestä, Heikinmäki 1978.

¹⁸³ TYKL 44:Puumala 1886.

Ja kun kolttu oli (lapsen asuna), silloin ei ollut housuja lainkaan päällä ja pissat ja kakat tippui mihin sattui, olen nähnyt tällaista paljon. Mun isäni sanoikin aina että mitä niillä housuilla tekee, antaa tippua laattialle, että ”kusi kuivaa ja paska murenee” sinne omia aikojaan laattialle.¹⁸⁴

Lapset opetettiin istumaan potulla heti kun he vain istumassa pysy ettei tarvinnut paljon pidellä...¹⁸⁵

Siinä vuoden vanhana ja allekin ruvettiin lasta pitelemään potan päällä ja vähitellen hänet totutettiin istumaan pottaan .¹⁸⁶

Istumaan oppineen ja liikkumista harjoittelevan lapsen oleskelupaikka oli lattia tai pihanurmikko tai muu pihan riittävän tasainen alue. Tämän takia oli tarve järjestää lapsen olosuhteet siten, että hän olisi suojassa kylmältä ja myös turvassa erilaisilta vaaroilta kuten tulelta, myrkyiltä, avonaisilta kaivoilta yms. ja antaisi lastenhoitajalle mahdollisimman paljon aikaa muihin töihin. Tähän tarkoitukseen käytettiin erityisiä lastenhuonekaluja. Niiden käyttötarkoitus oli ensisijassa lapsen suojaaminen, viihdyttäminen tai toimiminen toiletti-istuimena, mutta niiden avulla myös lisättiin hänen istumisvarmuuttaan.

Lapsi pidettiin turvassa ja lämpimässä myös katon orsirakenteeseen ripustetussa orsikiikussa, jota lapsen viihdyttämiseksi voitiin myös keinuttaa.¹⁸⁷ Niistä tunnetaan aikaisemmasta tutkimuksesta myös reiällä varustettu pottatuolina toiminut variantti. Samoin tunnetaan vanhemmista lähteistä lasten keinutuoli, jossa oli istuinosassa reikä ja jota käytettiin pottatuolinakin.¹⁸⁸ Lapsen istumaan opettamisen kannalta nämä rakennetyypit liittyvät täyden suojan antaneisiin mutta joustamattomiin apuvälineisiin, koska lapsi ei ole niistä päässyt omin neuvoin pois. Keinutuolien myöhemmistä vaiheista ei ole tietoja, mutta se että niistä ei ole yhtään mainintaa osoittaa, että niiden käyttäminen oli aikakaudella joko loppunut tai ainakin hyvin harvinaista. Orsikiikkujenkin käyttö oli jo vähenemässä mutta tunnettiin aikakauden loppuun saakka.

¹⁸⁴ TYKL 44:Vihanti 1920.

¹⁸⁵ TYKL 44: Soini 1918.

¹⁸⁶ TYKL 44:Vehmersalmi 1906.

¹⁸⁷ TYKL 54:Evijärvi 1920-l.

¹⁸⁸ Ahlbäck 1945, 112-113; Sammallahti 1976.

Kodeissa oli käytössä myös pottatuoli. Se oli tavallisimmin kotona valmistettu puinen, selkänöjallinen ja sivulaitainen reiällä varustettu tuoli, jossa reiän alla on pidetty joko puista tai savesta valmistettua pyttyä tai emalista pottaa ja jossa istuinosan edessä on ollut tavallisesti salpa. Nuorimmat näistä oli valmistettu vanerista tai kovalevystä. Luokittelussa nämä kuuluvat passiivisen opettamisen piiriin, täyden suojan antaviin, mutta joustamattomiin apuvälineisiin, joissa istumaan opettaminen oli toissijaista. Aikakauden ensimmäisellä puoliskolla 1900-luvun vaihteessa pottatuolia käytettiin jo eri puolilla maata. Alkujaan se oli tavallisempi talollistalouksissa ja itsenäisten käsityöläisten kodeissa, mutta myöhemmin käyttäjinä oli myös maaseudun tilattomien talouksia.¹⁸⁹ Pottatuoli tunnetaan myös tutkimuskirjallisuudesta.¹⁹⁰ Se, että pottatuoli otettiin käyttöön ensin talollistalouksissa ja käsityöläiskodeissa, viittaa siihen, että myös lastenhoitotapojen uudistamista koskeva valistus olisi ensin omaksuttu niihin. Syynä voi olla se, että niissä lasten koulunkäynti yleistyi muita talouksia aikaisemmin. Koulunkäynti puolestaan edisti aktiivisen lukutaidon kehittymistä ja kykyä omaksua kirjallisen valistuksen tarjoamaa tietoa, jota myös kurssit ja terveydenhoitohenkilöstö levittivät. Kuitenkin pottatuolinkin puhtaana pitämisessä nähtiin ongelmia, ja emalisten pottien käyttöä yksinomaisena toilettivälineenä suositellaan jo 1800-luvun loppupuolen lastenhoitokirjallisuudessa.¹⁹¹ Toilettikasvatuksessa emaloidut potat alkoivatkin vähitellen syrjäyttää puisia pottatuoleja 1900-luvun alkupuolelta lähtien.¹⁹²

Haastattelukatkelma kuvaa sitä, kuinka voitiin huolehtia tarpeitaan tekemään laitetun lapsen viihtyvyydestä, jotta lapsi olisi pysynyt aloillaan.

*Lapselle tehtiin sellainen puinen tuoli potan ympärille jossa oli selkänöja ja vähän käsinojaa, potan kohdalla reikä. Siihen laitettiin lapsi istumaan ja pikkujakku (tuoli) eteen ja siihen leluja. Siinä ne istuivat mielellään.*¹⁹³

¹⁸⁹ TYKL 44: Alatornio 1899, Hauho 1894, Iisalmen mlk. 1891, Joutseno 1896, Kaunki 1898, Kauhajoki 1897, Kirvu 1905, Luvia 1902, Muolaa 1897, Paavola 1897, Pelkosenniemi 1919, Rautu 1902, Vihti 1901; SLS 1040: Kruunupyy 1903, Kookari 1897, Myrskylä 1900, Närpiö 1905, Teerijärvi 1900; EIVÄ 34: Helsingin pit. 1900, Pietarsaaren mlk. 1903, Raippaluoto 1915.

¹⁹⁰ Sammallahti 1976.

¹⁹¹ Meyer 1895, 79-80.

¹⁹² Kuusanmäki 1936, 103; Räsänen R. 1998, 324 js.

¹⁹³ TYKL 44: Kangasniemi 1909.

Tuilla ja salvoilla varustettuja lastenistuimia käytettiin aikakaudella myös lasta syötettäessä, koska niiden avulla lapsi pysyi tukevammin istumassa ja aloillaan. Siinä tehtävässä ne olivat myöhempien tehdasvalmisteisten syöttötuolien edeltäjiä. Runsaslapsisissa perheissä oli tärkeää, että lapset olisivat mahdollisimman aikaisin oppineet omatoimisesti ruokailemaan, jolloin äidin tai isän syli olisi vapautunut nuoremmalle lapselle. Se taas edellytti, että lapsi kykeni istumaan omin varoin. Kuitenkin tietoinen istumiseen harjaannuttaminen oli harvinaista.

Pottatuolista luopuminen merkitsi sitä, että kun vielä istumakyvytön tai epävarmasti istunut lapsi pantiin potalle, häntä oli jotenkin tuettava. Istumisen tukena käytettiin erilaisia tilapäisiä apuvälineitä.¹⁹⁴ Joitakin tietoja on siitä, että lapsia istutettiin potalle tyynyjen avulla tukien tai sitoen heidät hihnoilla tai liinoilla johonkin tukipisteeseen.¹⁹⁵ Luokituksen mukaan tukien avulla istuttaminen kuuluu passiiviseen opettamiseen, turvalliseen mutta joustamattomaan tai jokseenkin joustavaan menettelytapaan riippuen tietenkin siitä, kuinka kiinteästi tai väljästi lapsi oli tuettuna. Sitominen istumaan on passiivista opettamista, täyden suojan antava mutta lapsen kannalta joustamaton menettelytapa. Käsien tukeminen kuuluu samalla tavalla kuin sylissä istuttaminen aktiiviseen opettamiseen, täyden suojan antavaan ja joustavaan menettelytapaan. Lasten istuimina käytettiin lisäksi erilaisia pienikokoisia jakkara- ja rahityyppisiä selkänöjallisia ja selkänöjattomia lastenistuimia lasten ruokaillessa erillisen pikkupöydän, pata-arkun, penkin tai tuolin ääressä, ja joiden käyttö edellytti, että lapsi jo jotenkuten tukematta kykeni istumaan.

Seuraava muistitieto kuvaa lapsen varhaista istuttamista tarpeilleen ja sitä kuinka lapsen tukeminen oli käytännöllisesti ratkaistu.

Muistan, että kodissani sekä myös naapureissani oli lapsille tehty pieni reiällinen istumapenkki, johon lapsi totutettiin melko pienenä istumaan. Se istuinpenkki oli niin painava ettei lapsi sitä saanut kaadettua, vieläpä lapsi sidottiin äidin hameenvyöllä selustaan kiinni. Ns. pottia niin kuin nykyään ei ollut lapsuudessani missään talossa

¹⁹⁴ TYKL 44: Alajärvi 1915, Hauho 1894, Iisalmen mlk. 1891, Sääksmäki 1901.

¹⁹⁵ TYKL 44: Alahärmä 1914, Alatornio 1899, Heinjoki 1906, 1894 Iitti, Kaustinen 1904, Keitele 1918, Kiikka 1905, Kittilä 1913, Laitila 1900, Lapua 1914, Metsäpirtti 1900, Sonkajärvi 1900, Varpaisjärvi 1902.

vaan ”pottina” käytettiin Kyyrölän savitehtaan tuotteita, ruukkuja. Myös isojen ihmisten ”käymälään” oli lapsille tehty matalammalle oma istumapaikka, reikä käyttäjän koon mukaan.¹⁹⁶

Taulukossa 2 on listattu istumaan harjaannuttamisessa käytössä olleet menetelmät. Kun niitä verrataan keskenään havaitaan, että lasta on aktiivisesti istutettu vain kahdessa menetelmässä, sylissä ja tukemalla käsin potalle, muissa se on ollut passiivista. Niissäkään istumaan opettaminen ei ollut päätarkoitus, vaan tapahtui syöttämisen, kuiviin vaihtamisen ja viihdyttämisen yhteydessä ja potalla istuttamisena aikaisen toilettikasvatuksen tavoitteen mukaisesti. Varhainen 2-3 kuukauden ikäisestä alkaen istuttaminen ei yleistynyt, vaan jäi vähitellen pois, ja korvautui luonnollisen kehityksen mukaisena noin puolivuotiaasta istuttamisena. Aikakauden alkupuolella lastenhoitovalistuksessa alkoi näkyä suosituksia lapsen yksilöllisestä ja joustavasta käsittelystä, jotka voimistuivat sen loppupuolella.¹⁹⁷ Havaitaan myös, että muutokset istumaan harjaannuttamisessa ovat tapahtuneet siten, että istuttaminen sylissä on säilynyt, muut istumaan opettamisessa käytetyt menetelmät, jotka ovat liittyneet aikaiseen istuttamiseen, ovat vähenemässä valistuksen argumenttoimien näkökohtien mukaisesti mutta käytössä jossakin määrin aikakauden loppuun saakka.

TAULUKKO 2.

Yhdistelmä lasten istumaan harjaannuttamisessa käytetyissä menetelmistä 1880-1940

	Aktiivinen	Passiivinen	Turvallinen	Turvaton	Joustava	Joustamaton	Säilyvä	Vähenevä
Sylissä istuttaminen	x		x		x		x	
Orsikiikku		x	x			x		x
Keinutuoli		x	x			x		x
Pottatuoli		x	x			x		x
Sidottu potalle		x	x			x		x
Käsin kannateltu potalla	x		x		x			x
Tuettu tyynyillä potalle		x	x		x			x

¹⁹⁶ TYKL 44:Metsäpirtti 1909.

¹⁹⁷ Tähtinen 1992, 144-152; Kakko 2005, 144-148.

Tuettu tyynyillä
lattialle

x

x

x

x

Perusmotoriikan kehittämisessä eniten kiinnitettiin huomiota lasten kävelemään oppimiseen niin kuin jo edellä mainittiin. Kuten muutkin motoriset perusvalmiudet lapset ovat oppineet seisomaan ja kävelemäänkin omatoimisesti luonnollisen kehityksen tuloksena. Seisomaan ja kävelemään oppiminen liittyvät sillä tavalla toisiinsa, että seisomaan opetteleva lapsi tavoittelee siinä tasapainoa, jonka hallitseminen kävelemisessä on välttämätöntä. Käytössä oli erilaisia apuvälineitä, jotka nekin, kuten edellä istumisen opetteluun yhteydessä käsitellyt, liittyivät ensisijassa lasten suojaamiseen ja viihdyttämiseen, mutta joita myös tietoisesti käytettiin kävelemään opettamiseen.

Lasten kävelemään oppimiseen on kohdistunut jo vanhastaan erityistä mielenkiintoa. Vanhempaan perinteeseen kuului, että kävelytaidon saavuttaminen huomioitiin järjestämällä pienet juhlat, jossa tarjottiin jalka- eli konttipuuroa tai punssia ja naisille korppukahvit. Samassa tilaisuudessa sukulaiset, kummit ja ystävät saattoivat jättää pienen rahalahjan lapsen tarpeita varten.¹⁹⁸ Kun tästä tavasta voidaan vuoden 1938 perinnekeruussa tavoittaa vielä useampia tietoja yhtenäiseltä suppeahkolta lounaissuomalaiselta esiintymisalueelta, vuoden 1972 keruussa siitä on vain yksi maininta 1800-luvun loppupuolelta. Joissakin ilmeisesti hyvin harvoissa tapauksissa lapsen aikaisesta kävelemään oppimisesta maksettiin palkanlisää hoitajalle.¹⁹⁹ Perinteisessä lastenhoidossa oli tavallista tarkkailla myös lapsen ruumiillisen ja henkisen kehityksen suhdetta. Mikäli lapsi oppi kävelemään ennen kuin puhumaan, voitiin sanoa: *kieli on jäänyt jalan alle*.²⁰⁰ Tämä aikakaudella vielä melko yleinen toteamus kuului myös jo vanhempaan perinteeseen.²⁰¹ Mikäli lapsi ei oppinut kävelemään ”normaaliin” aikaan, vanhemmassa kansanomaisessa lääkinnässä parannusmenetelmänä käytettiin lapsen kylkien hieromista, yrttiteetä, vihtomista ja lämpimään veteen laittamista saunan löylyssä.²⁰²

Koska lasten kävelemään oppiminen on erityisesti kiinnostanut heidän vanhempiaan ja muuta ympäristöä, siihen on täytynyt olla erityisiä syitä. Voisi olettaa, ettei kävelytaidon

¹⁹⁸ Harva 1935,69; Ruoppila 1950, 160-161.

¹⁹⁹ TYKL 44:Nummi 1897.

²⁰⁰ TYKL 44:Alastaro 1902, Hankasalmi 1901, Heinjoki 1913, Jalasjärvi 1920, Pelkosenniemi 1919.

²⁰¹ Ruoppila 1954, 22.

²⁰² Hako (toim.) 1957, 129; Ruoppila 1954, 14; kävelykyvyn edistäminen eri keinoin mm. jalkoja kastelemalla lähteessä ja kirkolle annetuin uhrilahjontunnetaan muuallakin Euroopassa, Loux 1980, 200-202.

saavuttaminen olisi ollut keskeisin opettamista motivoinut tekijä, koska ihmisen toiminnoissa tärkeämpi tehtävä on käsillä, kuten edellä mainittiin. Lisäksi liian aikaisin, so. ennen lapsen ymmärryksen riittävää kehittymistä, kävelemään oppinut lapsi on merkinnyt tavallisimmin lisätyötä hoitajille, koska häntä on ollut suojeltava vaaroilta. Tiedetään myös, että lapsen liian aikaisesta kävelemään opettamisesta on varoitettu sillä perusteella, että jalat voivat vääristyä²⁰³, varoitus, joka tunnetaan jo vanhemmassakin perinteessä.²⁰⁴ Kävelytaidon oppimiseen liittynyt erityinen arvostus perustuu myös siihen, että jalkoihin on liittynyt useissa kulttuureissa positiivisia symbolisia merkityksiä. Suomen kielessäkin tunnetaan sanonnat ”päästä, nousta jaloilleen” asemansa vakiinnuttamisen tai toimintakyvyn saavuttamisen merkityksessä. Samankaltaiset ilmaisut ovat yleisesti tunnettuja Raamatustakin mutta myös eri maiden maallisesta perinteestä.²⁰⁵ Koska seisomaan opettaminen liittyy läheisesti kävelemään opettamiseen, niitä on syytä käsitellä yhdessä.

Kuten istumaan harjaannuttamisessa myös seisomisen ja kävelemisen edistämiseen käytetyt menetelmät voidaan jakaa kahteen ryhmään: opettajan aktiivista ja passiivista osallistumista edellyttäneisiin. Aktiivisiin harjaannuttamismenetelmiin kuului sylissä hyppäyttäminen. Se oli opetusmenetelmänä aktiivinen, turvallinen ja joustava, edisti lapsen jalkojen vahvistumista ja toimi askelten ottamisen harjoituksena, mutta oli samoin kuin sylissä istuttaminen niin tavallinen ja luonnollinen, ettei sitä mielletty useinkaan opettamiseksi. Sellaiseksi eräät vastaajat sen kuitenkin hyvin selvästi määrittelevät.²⁰⁶ Selkeästi tietoista harjaannuttamista oli seisomaan ja kävelemään opettaminen kannattelemalla lasta lattialla pystyssä kainaloista tai käsistä. Menetelmä oli turvallinen ja joustava, koska opettaja kykeni havaitsemaan milloin lapsen jalat väsyivät. Kun lapsi oli jo oppinut seisomaan, opettaja kävelytti häntä joko edestä tai takaa käsistä tai hartioista tukien. Kun lapsen tasapaino varmistui riittävästi ja jalkojen koordinaatio alkoi jotenkin toimia, mutta lapselta puuttui vielä rohkeus ottaa itse askelia, opettaja irrotti ensin toisen ja lopulta molemmat kätensä, jolloin lapsi huomaamatta tuen puuttumista otti askelia itseksensä. Kun riittävä tasapaino oli jo hallinnassa, omatoiminen kävely saattoi alkaa. Tämä menetelmä oli käytössä useimmiten

²⁰³ TYKL 54:Sääksmäki 1904.

²⁰⁴ Ruoppila 1954, 18.

²⁰⁵ Raamattu: Johanneksen evankeliumi; Biedermann 2003: hakusana jalka; Loux 1980, 200.

²⁰⁶ TYKL 25: Valkeala 1890, TYKL 44: Alajärvi 1915, Anttola 1917, Kauhajoki 1918 Liminka 1913, Pelkosenniemi 1919; SLS 1040:Kumlinge 1895, Myrskylä 1900.

yhdessä muiden opetusmenetelmien kanssa.²⁰⁷ Menetelmä oli perinteinen, mutta sitä myös suositellaan aikakauden lastenhoitokirjallisuudessa.²⁰⁸

Kävelemisen opettamista ei normaalisti kehittyneen lapsen kohdalla välttämättä pidetty tärkeänä ollenkaan, kuten seuraava esimerkki osoittaa.

*Kävelemään taas opittiin aivan luontojaan, vuodesta ylöspäin, eikä sitä opetettu sen kummemmin mitä vanhemmat lapset haarukoidensa välillä kävelyttivät. Muistan kun isäni sanoi että kyllä kerkiää vielä kävellä 80-vuotiaaksi kun ellää.*²⁰⁹

Tietoinen kävelykyvyn harjaannuttaminen saattoi alkaa jo sylivaiheessa.

*Seisomaan ja kävelemään totutettiin ensin sylissä hoitajan tukiessa lasta kainaloista ja hypittämällä siinä.*²¹⁰

Lasten kävelykykyä harjaannutettiin myös taluttamalla heitä liinan, kaulahuivin ja narun sekä erityisesti tähän tarkoitukseen valmistettujen kankaisten tai nahkaisten valjaiden avulla. Nämä apuvälineet helpottivat opettajan työtä kun taluttaja saattoi olla pystyasennossa. Menettelytapa oli aktiivista opettamista ja lapsen kannalta turvallinen ja joustava. Lapsi jonka jalat olivat väsyneet, kykeni istahtamaan. Tärkeää oli myös, että lasta talutettaessa voitiin liinaa vähitellen höllentämällä saada hänet seisomaan tai kävelemään omin avuin. Kuitenkin Suomessa tämäntyyppinen apuvälineiden käyttö oli aikakaudella melko vähäistä. Maininta talutusvaljaista sisältyy Elias Lönnrotin vuonna 1838 julkaisemaan teokseen Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri, mikä tarkoittaa että niiden käyttö oli silloin tunnettu. Niitä on käytetty myös muissa Pohjoismaissa ja Keski-Euroopassa. Suomessa talutusvaljaat olivat käytössä yleisemmin kaupungeissa, maaseudulla ne olivat harvinaisempia. Jonkin verran niitä hankittiin kaupungeista.²¹¹ Menetelmänä lasten tukeminen kävelyharjoituksissa narun, huivin tms. avulla on saattanut olla kotoperäinenkin.

²⁰⁷ TYKL 44: Akaa 1899, Alajärvi 1899, Hauho 1894, Liminka 1913, Muhos 1912; EIVÅ 34: Köökäri 1900, Liljendal 1898, Pernaja 1904, Raippaluoto 1915, Ruotsinpyhtää 1894, Sulva 1885.

²⁰⁸ Löken 1908, 94, 157.

²⁰⁹ TYKL 44: Vihanti 1920.

²¹⁰ TYKL 25: Sysmä 1890.

²¹¹ TYKL 44: Haukipudas 1896, Ylöjärvi 1898; TYKL 54: Hauho 1907, Hollola 1893, Huittinen 1907, Kangasniemi 1909, Kiikka 1925, Kokemäki 1935, Pyhtää 1899, Tottijärvi 1915, Virrat 1927.

Tässä harjoittamistavassa tulee esille lapsen viihdyttämisen ja kannustamistarve, joka ratkaistiin laulamalla.

Kävelemään minä opetin seuraavasti (omia lapsia). Sidoin päähuivin lapsen rinnan edestä taakse, itse ajoin takaa kuin hevosta huivin nurkista pitäen. Ison pirtin ympäri kierrettiin ja pian lapsi tottui yksin menemään. Näin ei päässyt kaatuilemaan eikä pelästynyt kun ei kaatua saanut. Ennen kuuluivat reikärahissa seisottaneen kun eivät joutaneet käsistä pystyssä pitelemään. Näin kertoi anoppini. Kun lasta opetettiin kävelemään laulettiin: ”Tammiset rattaat, tammiset rattaat, kenenkä kintut niitä kestää”. Se oli lapsista lystiä, hevonen oli olevinaan.²¹²

Lapsen houkutteleva lähtemään kävelemään verbaalisti tai joidenkin esineiden kuten karamellin, sokerinpalan tai pikku ruokapalan avulla oli aivan yleistä. Lisäksi lasta rohkaistiin ottamaan askelia antamalla hänen käteensä jokin turvallisuuden tunnetta lisäävä esine kuten puupala, lusikka, kynä tms.²¹³ Nämä toimet kuuluivat kävelyopetuksen viimeistelyvaiheeseen.²¹⁴ Tämänkin tapa harjoittaa lapsen kävelykykyä kuului jo vanhempaan perinteeseen.²¹⁵ Menetelmänä se oli aktiivinen ja lapsen kannalta joustava, koska väsyessään lapsi voi istua alas. Kuitenkin se oli turvaton sillä tavalla, että lapsi saattoi kaatuakin. Lapsia pantiin myös seisomaan tuoleja vasten ja liikuttamalla niitä heidät saatiin ottamaan askelia. Se oli aktiivista opettamista ja joustavaa, koska lapsi voi väsyessään istua alas, mutta kaatumismahdollisuuden takia menetelmänä turvaton.²¹⁶ Passiivista opettamista oli tuolien ja jakkaroiden käyttäminen lasten kävelyharjoitusten tukena. Niitä lapset työntelivät edellään, ja joskus ne käännettiin kumoon paremman tuen aikaan saamiseksi.²¹⁷

²¹² TYKL 44: Sonkajärvi 1899.

²¹³ TYKL 44: Akaa 1899, Alajärvi 1901, Enonkoski 1904, Haapajärvi 1907, Iisalmen mlk. 1896, Ilomantsi 1913, Jalasjärvi 1898, Joutsa 1922, Jyväskylän mlk. 1903, Pielavesi 1898, Räisälä 1903, Terijoki 1902, Vieremä 1925; TYKL 54: Helsingin pit. 1912, Jaakkima 1925, Mynämäki 1909, Suomussalmi 1919, Töysä 1923.

²¹⁴ Aukia 1978; myös Ruotsissa, Eriksson 1960, 39 ja Lindström 1979, 65-66.

²¹⁵ Ruoppila 1954, 15-16.

²¹⁶ TYKL 44; Alajärvi 1909, Ranua 1899, Ristijärvi 1909, Tyrvää 1908, Ylistaro 1911; TYKL 54: Kuhmalahti 1924.

²¹⁷ TYKL 44: Alahärmä 1914, Jalasjärvi 1920, Nuijamaa 1896, Ranua 1899, Vehmersalmi 1906.

Passiivisesti käytettyihin tavallisiin menetelmiin kuului myös lapsen nostaminen kiinteän pitkän penkin varaan askelten ottamista harjoittelemaan. Tähän liittyy sanonta, joka kuvastaa sitä, että ensiaskeleet noteerattiin perheissä ja talouksissa lapsen tärkeänä kehitysvaiheena, ja että siitä oli syytä raportoida myös kodin ulkopuolella: *meidän tyttö (poika) kävelee jo puuta myöten*.²¹⁸ ”Puuta myöten” opettelu oli lapsen kannalta joustava mutta turvaton koska kaatumisia sattui. Kävelemään harjaannuttamiseen käytettiin myös harvinaisempia puusta valmistettuja kolmi- tai nelipyöräisiä rattaita, joissa pyörät olivat ohjainpuusta käänneltäviä ja joita lapsi työnsi edellään tukeutuen ohjainpuuhun. Lisäksi rattaiden päälle voitiin laittaa painoja sopivan nopeuden aikaansaamiseksi. Rattaiden työntämisessä lapsella ei ollut täyttä turvaa, koska kaatuminen oli mahdollista. Kuitenkin menetelmä vapautti lapsen hoitajan aktiivisesta osallistumisesta.²¹⁹ Muualla Euroopassa yleisistä kävelemään opettelevien lasten päänsuojista Suomesta on talonpoikaiskodeista toistaiseksi tietoja yksinomaan ruotsinkielisiltä alueilta.²²⁰

Monissa kodeissa harjaannuttamiseen ryhdyttiin vain tapauksissa, joissa lapsen kehityksen todettiin tai pelättiin jääneen jälkeen normaalista. Harjaannuttaminen riippui myös käytettävissä olleista henkilöresursseista, välineistä ja tiloista. Erityisten harjaannuttamista varten tehtyjen tai hankittujen apuvälineiden käyttöön ei pienemmissä talouksissa olisi ollut tilaakaan. Toisaalta useissa, etenkin vauraammissa talouksissa lasten motoristen taitojen oppiminen niin kuin muukin kehitys oli myös prestiisikysymys, sitä seurattiin tarkasti ja pyrittiin määrätietoisesti edistämään.²²¹ Kävelemään oppiminen normaalina pidetyn ikäisenä oli osaltaan ulospäin talouden menestyksen merkki tai ainakin merkki siitä, että asiat olivat kunnossa. Lapsen oppimisen viivästymistä ja varsinkin varsinaisia kehityshäiriöitä voitiin pitää huonon hoidon tuloksena tai uskonnollisten näkemysten mukaan seurauksena perisynnistä.²²² Tähän liittyy myös kysymys yhteisön tasapainosta, mistä on huomautettu jo aikaisemmassa tutkimuksessa, että yksityisten talouksien onnettomuudet on voitu tulkita

²¹⁸ Ruoppila 1954, 14 js.; Nykvist (painamaton) 1976, Adolfsson (painamaton) 1979.

²¹⁹ TYKL 44: Hämeenkyrö 1910, Luvia 1902, Oripää 1896; TYKL 54: Honkilahti 1899, Kiikala 1907, Orivesi 1896, Tottijärvi 1915.

²²⁰ SLS 1040: Vöyri 1896: ruisoljista valmistettu; Kumlinge 1895.

²²¹ TYKL 44: Askainen 1899, Hankasalmi 1908, Heinjoki 1890, Jämsä 1915, Kiukainen 1908, Kuortane 1905, Muhos 1919, Pelkosenniemi 1919, Piippola 1907, Rymättylä 1913, Sääksmäki 1901, Taivassalo 1901, Ylivieska 1909; Haast. Mietoinen 1908, Polvijärvi 1910.

²²² Ruoppila 1954, 16; Talve 1972, 108; Kakko 2005, 69-72.

uhaksi koko yhteisölle, koska siihen kuuluvat kotitaloudet ovat olleet tavallisesti taloudellisesti ja sosiaalisesti monin tavoin toisistaan riippuvaisia.²²³

---

²²³ Pedersen 1988, 83.

TAULUKKO 3.

Yhdistelmä kävelemään harjaannuttamisessa käytetyistä menetelmistä 1880 -1940

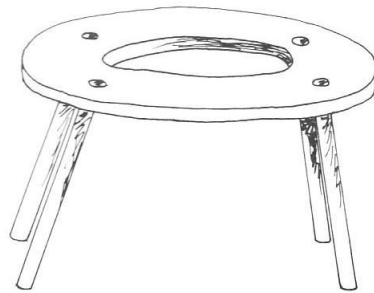
	Aktiivinen	Passiivinen	Turvallinen	Turvaton	Joustava	Joustamaton	Säilyvä	Vähenevä
Syllissä hyppäyttäminen	x		x		x		x	
Kävelyttäminen kainaloista	x		x		x		x	
Liinojen, valjaiden käyttäminen	x		x		x			x
Opettaja työntää reikätuolia	x		x		x			x
Puuta myöten kävelyttäminen		x		x	x		x	
Houkuttelemalla	x			x	x		x	
Esine käteen		x		x	x			x
Lapsi työntämään tuolia		x		x	x			x
3- tai 4- pyöräiset rattaat		x		x	x			x
Leikkikehä		x	x		x		x	
Kävelykehä		x	x		x			x
Reikätuolit:								
- kiinteät		x	x			x		x
- rahi		x	x			x		x
- pyörillä, suksilla, vääriillä jaloilla varustetut		x	x			x		x
Reikärenkku		x	x			x		x

Reikätuoli - halpa apulainen

Ehkä tunnetuimpia vielä lähimenneisyydessä käytetyistä lastenhuonekaluista ovat reikätuoleiksi kutsutut apuvälineet, joiden käytöllä on ilmeisen pitkä tausta Suomessakin. Ne on yhdistetty aikaisemmassa tutkimuksessa selkeästi kävelemään opettamiseen sen lisäksi, että niillä on ollut muitakin tehtäviä.²²⁴ Koska reikätuolit olivat jo muuttuneet aikakaudelle tultaessa vanhanaikaisten ja väärin lastenhoitotapojen symboliksi, niiden käytön vaiheet

²²⁴ Ruoppila 1950.

ovat hyvä esimerkki uudistuspyrkimysten ja perinteisen toimintatavan yhteentörmäyksestä ja sen aikaan saamasta kehityksestä.

Kuva 1. Nelijalkainen *läpituoli*.

Tammela. TYKL 44.

Reikätuolin ilmestyminen talouteen, usein perheen ensimmäiselle lapselle hankittuna, kertoi ulkopuolisillekin, että lapsi oli jo nousemassa lattialta omille jaloilleen. Suomessa oli muuhun Eurooppaan verrattuna käytössä suhteellisen vähän erilaisia reikätuolityyppejä. Reikätuolinimeä käytettiin Suomessa hyvin erilaisista rakennetyypeistä, sellaisistakin, jotka eivät mitenkään muistuttaneet tuolia. Reikätuoleihin kuului käyttötarkoitukseltaan kaksi päätyyppiä. Toinen oli selkeästi lasten turva- ja viihdyttämisväline ja toinen soveltui myös kävelemisen harjaannuttamiseen. Ensiksi mainitut olivat paikallaan pysyviä reikätuoleja ja jälkimmäiset liikuteltavia.²²⁵ Toisin kuin Suomessa, Pohjoismaissa ja kauempana Euroopassa reikätuolien nimistä voidaan päätellä, ovatko ne olleet liikuteltavia vai eivät.²²⁶

Reikätuolin nimi juontuu Suomessa tuolin kansiosaan tehdystä reiästä (eri murrealueilla: läpituoli, -tooli, laukkutuoli, reikäjakku, reikäränky jne.), johon lapsi juuri mahtui, mutta joka oli niin pieni, ettei hän siitä yleensä omin voimin kyennyt pääsemään pois. Harvinainen oli rakennemalli, jonka yläosan muodosti avattava rengas ja joka oli saranalla ja haalla varustettu.²²⁷ Reiän ympärys voitiin pehmustaakin nahalla tai muulla pehmikkeellä vartalon hiertymien estämiseksi. Reikätuoleja myös maalattiin, vaikkakin harvemmin. Koska reikätuolien ja muiden seisomaan ja kävelemään opettamisen apuvälineiden rakennetta ja

²²⁵ Aukia 1978.

²²⁶ Lindström 1979, 7: ståstol, snurrstol, benstol, glidstol, hjulstol, medstol; Unkarissa álloka (paikallaan pysyvä), Magyar Néprajzi Lexikon A-E (Unkarin kansatieteen sanakirja) 1977.

²²⁷ TYKL 54: Kiikala 1923.

levinneisyystietoja on selvitetty erillisissä tutkimuksissa²²⁸, seuraavassa rajoitetaan niiden piirteiden esittelyyn, jotka erottavat turvavälineinä käytetyt reikätuolit kävelemisen opettamiseen soveltuneista.

Reikätuoli on mainittu tai sen käyttöä on kuvattu vain osassa muistitietovastauksia. Vain muutamissa niistä on ilmoitettu, että se ei ollut käytössä tai että käyttö oli loppunut. Tavallisimmin reikätuoleja käytettiin sellaisissa vauraammissa kotitalouksissa, jotka kykenivät lastenhuonekaluja tekemään tai teettämään ja joilla oli erityinen kiinnostus edistää lapsen kävelykykyä tai tarve saada lapsen silmälläpito turvallisesti ja ilman silmälläpitäjää hoidetuksi. Reikätuolin käyttö oli vähenemässä koko aikakauden ja romahti sen loppupuolella.²²⁹ Sen vähittäinen väistyminen käytöstä alkoi vuoden 1938 perinnekeruutietojen²³⁰ mukaan viimeistään 1800-luvun toisella puoliskolla, mahdollisesti jo sitä aikaisemmin.

Tavallisimmat reikätuolimallit Suomessa olivat rakenteeltaan yksinkertainen rahityyppinen reikätuoli, joka voitiin tarkoituksella rakentaa niin raskaaksi ettei sitä voinut liikutella, ja yksinkertainen jakkaratyypinen reikätuoli, joka tavallisesti oli niin kevyt, että lapsi kykeni sen avulla liikkumaan. Myös penkinpään kiinnitettyä reiällä varustettua tasoa on kutsuttu reikätuoliksi. Liikuteltavien reikätuolien rakenteesta voidaan päätellä, millä tavalla ne ovat ”opettaneet” lasta kävelemään. Ensisijaisesti niiden käyttö liittyi passiivisiin harjaannuttamismenetelmiin.

Poikkeuksen muodosti reikätuolin aktiivinen käyttäminen sillä tavalla, että opettaja työnsi sitä saaden siten lapsen ottamaan askelia.²³¹ Menetelmä tunnettiin myös jo vanhemmassa perinteessä.²³² Se oli turvallinen mutta lapsen kannalta joustamaton menetelmä, koska istumismahdollisuutta ei ollut.

²²⁸ Ruoppila 1950; Aukia 1978.

²²⁹ TYKL 54: Ilomantsi 1925, Kiikala 1923, Pielisjärvi 1920, Puumala 1922, Pyhäjärvi Vpl. 1926; Nykvist (painamaton) 1976; Adolfsson (painamaton) 1979; Haast. Lieto 1914, Valkeala 1926.

²³⁰ Sanastaja nro 35, 23.V.1938.

²³¹ TYKL 44: Punkalaidun 1889; TYKL 54:Keuruu 1898.

²³² Ruoppila 1954, 18.

TAULUKKO 4.

REIKÄTUOLIA KÄYTETTY SEN TUNTENEISTA TAPAUKSISTA

1880-1899	78 %	N=51
1900-1919	63 %	N=140
1920-1939	33 %	N=24

*Reikätuoli oli ...lapsi seiso siinä, se ei kulkenut lapsen voimin, piti aikuisen työntää...1900-luvun alussa.*²³³

Reikätuoli voitiin ottaa käyttöön muiden harjaannuttamismenetelmien epäonnistuttua.

*Pientä lasta opetettiin kävelemään noin kahden vuoden ikäisenä tai vähän aikaisemmin näillä seutuvilla, jos ei taluttamalla lapsi oppinut kävelemään, käytettiin reikärahia jota lapsi työnsi oltuaan rahin sisällä kainaloitaan myöten ja askeleita ottaen työnsi rahiaan eteenpäin ja näin ollen kulki mukana ja vähitellen oppi pitämään tasapainonsa muutenkin ilman reikärahia ja oppi kävelemään vapaassa tilassakin.*²³⁴

Reikätuoli oli joissakin kodeissa vain ensimmäinen kävelytuki.

Kävelemään opetettiin ensin reikäjakussa. Siihen lapsi pantiin noin 7 kk:n ikäisenä. Sitten se oppi vähitellen kulkemaan puita myöten: otti kiinni esim. penkin laidasta. Joku vanhempi oli aina lähellä ja meni tukemaan. Otettiin myös lasta molemmista käsistä ja vietiin eteenpäin lattialla. Kun hän tottui kävelemään, tarvittiin opetuksessa vain yksi

²³³ TYKL 54: Keuruu 1898.

²³⁴ TYKL 44: Kangasniemi 1910.

*käsi. Ja silloin, kun hän otti ensimmäisiä oikeita horjuvia askeleitaan oltiin aina hänen kanssaan siltä varalta, että hän kaatuu.*²³⁵

*Lapsia opetettiin seisomaan ja kävelemään reikä tuolissa jossa lapsi seiso ja työnteli sitä pitkin lattiaa niin kauan kuin oppi pysymään ilman tukea seisaallaan ja kävelemään. Uskon että, oppimisikä oli 1-2 vuoden välillä terveillä lapsilla. Usein lapsi teki tarpeensa siinä seisoessaan ja veteli sen pitkin lattiaa. Myöhemmin tuli potta käyttöön, myös reikätuoleja ei enää käytetty.*²³⁶

*Tämän reikätuolin varassa lapsen luultiin oppivan kävelemään, mutta tuskinpa se kävelytaitoa lisäsi. Jos lapsi oli lihava, niin sen jalat ainakin vääntyivät. Meidän vanhemmat eivät moista laitetta kävelyn opettelemiseen hyväksyneet.*²³⁷

*Kävelemään opetettiin reikätuolin avulla ja käsistä auttaen noin 8 kk ikäisenä ja aikaisemminkin jos jalat piti pystyssä ja kävelemisen taidon opimme kaikki lapset ennen yhtä ikävuotta (näin kertoi äiti). Elämän alkutaival päiväkirja kertoo (vastaaja synt. 1914): nousin istumaan ½ vuoden vanhana, opin konttaamaan 6 ½ kk vanhana, nousin seisomaan 7 ½ kk vanhana ja otin ensimmäisen askeleeni 11 kk. Omaa lastani ei ole enää reikätuolin avulla opetettu kävelemään vaan käsistä auttaen.*²³⁸

Edellä lainatut muistelmakatkkelmat kuvaavat myös sekä luottamusta reikätuolin hyödyllisyyteen kävelyharjoitusten apuvälineenä että epäilyksiä sen tarpeellisuudesta ja myös vahingollisuudesta ilmaisten myös sen, että sukupolven vaihdoksen yhteydessä niiden käytöstä jo luovuttiin.

Reikätuoli saattoi toimia luonnollisesti perään katsomisen apuvälineenä myös niissä tapauksissa, joissa sitä tarkoituksellisesti käytettiin kävelemään opettamisen apuvälineenä.

---

²³⁵ TYKL 44: Parikkala 1912.

²³⁶ TYKL 44: Haukivuori 1902.

²³⁷ TYKL 44: Pälkjärvi 1904.

²³⁸ TYKL 44: Rantasalmi 1914.

Noin 6% reikätuolin käytöstä raportoivista vastaajista ilmoittaa kuitenkin selkeästi, että ei ollut tarkoituskaan laittaa lapsia liikkumaan reikätuolin avulla, vaan vain pitää heidät aloillaan ja turvassa.²³⁹ Reikätuoleista, jotka Ruoppila on yhdistänyt ensisijassa kävelemään harjaannuttamiseen, raskaampia rahityyppejä ja kiinteästi penkinpään asennettuja rakennetyyppejä käytettiin vain suojavälineinä, jotka mahdollistivat lapsen jättämisen joksikin aikaa yksin.²⁴⁰ Suojaamisen ja ensisijaisesta paikallaan pysymisen tarkoituksesta kertoo myös se, että reikätuolin reunaosalle oli tapana laittaa leikkikaluja. Kun paikallaan pysyvät reikätuolit olivat lasten turvavälineitä, jotka vapauttivat hoitajan aktiivisesta lapsen silmälläpidosta, ne tarjosivat kylmään lattiaan verrattuna lämpimämmän olopaikan lapsille.²⁴¹ On ilmeistä, että aineistossa ja myös aikaisemmassa tutkimuksessa reikätuolien käyttöä kävelemään opettamisen apuvälineenä on liioiteltu sen takia, että aineistonkeruissa on tiedusteltu nimenomaan kävelemään opettamisen apuvälineitä ja kysymystä lähinnä vastaava apuväline on ollut reikätuoli.

Seuraavat muistitietokatkkelmat kuvaavat reikätuolin monipuolista käyttöä lasten perään katsomisen välineenä, ruokailualustana ja toilettituolina, jotka olivat myös sen käyttötapoja jo vanhastaan,²⁴² sekä ilmentävät myös niitä tyypillisiä argumentteja, joilla reikätuolin käyttöä vastustettiin.

*Reikälavittahan ennen vanhahan mukula pantihin seisomahan jottei liukoo ja eläväänen mukula päässyt kulukemahan ja tekemähän paha. Tosin vain vähän sai lykätyksi...liukas mukula se kerkes tekemähän paha jotta yks henki olis pitäny juosta aina peräs. Sentähäre mukula välistä pistettihin kainaloota myöre reikälavittahan jotta pysyy yhyren tilan.*²⁴³

Sellaiseen laukkuuoliin (reikätuoliin) pieni toisella ikävuodella oleva lapsi pantiin tuntikausiksi. Lapsi, joka mielellään liikkuu ja häärii, kun hän on oppinut kävelemään, joutui näin olemaan paikallaan, eikä

²³⁹ TYKL 44: Heinjoki 1906, Joutseno 1896, Kurikka 1904, Muolaa 1910, Punkalaidun 1889, Ruokolahti 1887, Sonkajärvi 1903; TYKL 54: Asikkala 1922, Honkilahti 1899, Kangasniemi 1909, Keuruu 1898, Kuhmalahti 1924, Pyhäjärvi Vpl. 1926.

²⁴⁰ Ruoppila 1950.

²⁴¹ TYKL 44: Iitti 1895.

²⁴² Ruoppila 1954, 18.

²⁴³ TYKL 44: Kurikka 1904.

hänessä ollut silloin niin paljon valvomista hoitajalla, kun hän pysyi siinä paikallaan. Seurauksena tästä laukkuuolista oli se, että lapsen jalat painuivat vääriksi, koska luusto oli vielä kehittymätön, eikä kestänyt tuntikausien yhtämittaista seisottamista. Muutenkin lapsen kehittyminen siitä huomattavasti hidastui ja kärsi. Se oli lapselle jonkinlainen vankila, minkä aikuiset ymmärtämättömyydessään olivat keksineet helpottaakseen pikku lasten hoitoa lastensa terveyden ja kehityksen kustannuksella. Vähitellen, kun laukkuuolin turmiollisuus opittiin ymmärtämään, se hävisi pois käytännöstä oltuaan monia vuosikymmeniä lasten piinapenkinä.²⁴⁴

Pantiin seisomaan reikätuoliin, leikkikaluja reunalle, ei saanut kulkemaan, verraton apu, jos ei pidetty liian kauan.²⁴⁵

Reikätuoli oli turvaväline.²⁴⁶

Lapsi ei päässyt reikätuolissa pahantekoon, tuoli ei liikkunut.²⁴⁷

Reikätuoli kotona oli vielä muistin aikana mutta siihen reikään oli kuulemma pantu kivivati ja sisarukseni syömään (3 poikaa ja 2 tyttöä)...reikätuoli oli noin 40-45 sm korkea, pyöreä ja kuusi jalkaa, ehkä kaatumisen välttämiseksi niin monta. En tiedä koska sellainen oli kotiini tehty, isä tehnyt itse, mutta ehkä jo vanhemmalle veljelleni syntynyt vuonna 1897.²⁴⁸

Reikätuoli oli lapsenlikka, kakkapotti ja kävelyharjoitusten apuväline, siihen pantiin kun hoitajaa ei ollut paikalla, kävelyharjoitukset (myös) penkkiä myöten ja houkuttelemalla”.²⁴⁹

---

²⁴⁴ TYKL 44: Asikkala 1907.

²⁴⁵ TYKL 54: Kokemäki 1902.

²⁴⁶ TYKL 54: Honkilahti 1899.

²⁴⁷ TYKL 44: Pyhäjärvi Vpl. 1926.

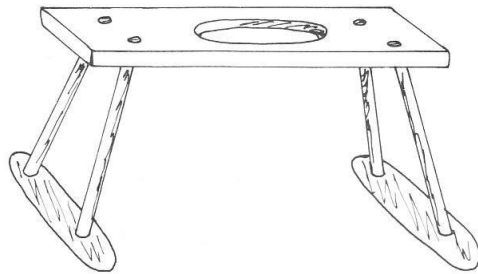
²⁴⁸ TYKL 54: Paimio 1910.

²⁴⁹ TYKL 54: Metsäpirtti 1909.

Lapsen hoitajan virkaa toimitti ns. reikärahi. Siinä oli ulospäin viistot jalat, ettei se kaatunut jos lapsi liikkui siinä. Rahissa oli pyöreä reikä, sellainen, että lapsi juuri mahtui siihen kainaloitaan myöten, (lapsen) jalat ulottuivat lattiaan. Äiti saattoi viipyä kauankin töillään ja lasta kiusattiin tällaisessa pihdissä. Jos lapsi oli voimakas voi hän saada vankilansa vähän siirtymään. Lapsi ehti siinä sotkea ulostuksensa.²⁵⁰

Kun yleisin liikuteltavaksi tarkoitettu reikätuolityyppi oli kevyt jakkaratyypinen reikätuoli, harvinaisempia liikuteltavia reikätuoleja olivat suksilla ja pyörillä varustetut reikätuolit samoin kuin reikätuoleihin yhdistetty kattorakenteisiin kiinnitetty tangon varassa pyörivä rengas, joka tunnettiin murrenimillä *renkku*, *pyörärenkku* tai *reikärenkku*.

Kuva 2. Suksilla varustettu reikätuoli l. *skami*.
Ilomantsi. Manninen 1930, 158.

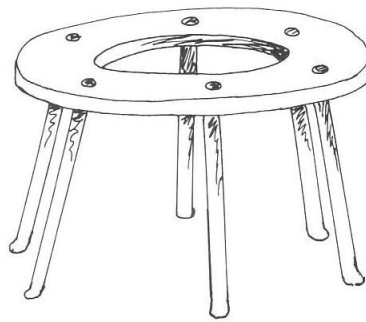
*Tavallisesti lasta alettiin pitää ennen (alle vuoden) reikä renkussa, jossa se alkoi tottua omin varoin seisomaan”.*²⁵¹

*Oli pyörivä reikärenkku, lapsi oppi siinä kävelemään.*²⁵²

²⁵⁰ TYKL 44: Sonkajärvi 1903.

²⁵¹ TYKL 44: Luumäki 1889.

²⁵² TYKL 44: Iitti 1895.

Kuva 3. Kuusijalkainen *reikäjalkku*.

Kivennapa TYKL 44.

Osalla jakkaratyypisiä reikätuoleja oli päistään käyrät jalat, jotka helpottivat niiden liikuttamista, ja samasta syystä mutta harvemmin tuolin jalat oli pohjustettu nahanpaloilla.²⁵³ Vaikka nämäkin tarjosivat tukea kävelemään opettelevalle lapselle, ne olivat vähemmän turvallisia kuin paikallaan pysyvät reikätuolit, koska ne saattoivat kaatua kovemmassa vauhdissa. Ne eivät siten kokonaan vapauttaneet opettajaa lapsen silmällä pitämisestä. Poikkeuksen liikuteltavista reikätuoleista muodosti renkku, koska sen rakenne – kiinnittyminen pystysuoraan tankoon – esti kaatumisen. Samalla tavalla toimi reikätuolin käytön sovellutus, jossa reikätuoli kiinnitettiin narulla kattoon²⁵⁴, joka tunnettiin jo vanhemmassakin perinteessä.²⁵⁵ Liikuteltavia reikätuolejakin voidaan pitää myös lapsen turva- ja viihdyttämiseen tarkoitettuna välineenä ainakin niissä tapauksissa, kun niihin laitettiin jo kävelemään oppineitakin lapsia. Selkeästi liikuteltavaksi so. kävelyharjoituksiin tarkoitettu rakennetyyppi on ollut talonpoikaistalouksissa harvinainen, kevytrakenteinen kääntyvillä pyörillä sekä pyöreällä kansiosalla varustettu reikätuoli²⁵⁶, josta on joitakin tietoja myös painetuissa lähteissä.²⁵⁷ Käytössä on ollut myös harvinaisempia ja rakenteeltaan yksinkertaisempia, kääntymättömillä pyörillä varustettuja reikätuoleja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.²⁵⁸ Niiden harvat ja myöhempää käyttöä osoittavat tiedot viittaavat siihen, että ne olisivat syntyneet siten, että jakkaratyypinen reikätuoli olisi varustettu

²⁵³ TYKL 54: Ilomantsi 1925.

²⁵⁴ TYKL 44: Kitee 1909; TYKL 54: Ruskeala 1917.

²⁵⁵ Ruoppila 1954, 17-18.

²⁵⁶ TYKL 44: Pielavesi 1900, Parikkala 1912, TYKL 54: Kaustinen 1926; Nykvist (painamaton) 1976.

²⁵⁷ Sammallahti 1976, Aukia 1978, 108; muualla Euroopassa tämä rakennetyyppi on ollut tunnetumpi, Lindström 1979, 85-87.

²⁵⁸ TYKL 44: Parikkala 1912: jaloissa polkupyörän kuulalaakerit; Pielavesi 1900: jaloissa pienet pyörät; Töysä 1905: nelijalkainen, jaloissa puörät; TYKL 54: Antrea 1903: reikätuoli, pyörät alla.

pyörillä lapsen liikkumisen helpottamiseksi reikätuolien käyttöön kohdistuneen kritiikin voimistuessa, kritiikin, joka olennaiselta osaltaan koski lapsen pitkää seisottamista reikätuolissa ja sen aiheuttamia terveyshaittoja.

Kävelemisen harjaannuttamiseen käytettiin myös melko harvinaista reikätuolityyppiä, kävelykehää, jossa jalkaosan muodosti neliömäinen tai suorakulmainen kehä, jonka kulmista lähtevät jalat, joita on ollut 6-8, kannattivat pyöreää rengasta, johon kävelemään opetteleva lapsi sijoitettiin. Pelkkä ohut rengas ilman leluille tarkoitettua tilaa ja laitteen kevyt rakenne ovat merkkejä siitä, että se oli liikkumiseen ja kävelyharjoituksiin tarkoitettu apuväline²⁵⁹ Sitä on kuvattu myös painetuissa lähteissä.²⁶⁰ Siinä opettajaa tarvittiin vain opetuksen käynnistäjäksi ja harjoittelun perään katsojaksi. Kävelemään opetteleva lapsi kykeni sitä liikuttamaan helposti, ja opetusmenetelmänä se oli joustava, koska lapsi väsyessään voi istahtaa lattialle, koska rengas oli niin suuri että lapsi pääsi siitä helposti pois. Kävelemisen opettamisen apuvälineenä toimi myös leikkikehä, leikkipaikan ympäröinyt aitaus, joka aikakaudella oli talonpoikaistalouksissa vielä melko harvinainen.²⁶¹ Sinne laitettu lapsi kykeni omin päin joustavasti kehän laidoista kiinni pitäen ottamaan askeleita. Menetelmänä se oli joustava, koska lapsi voi halutessaan istahtaa lepäämään, mutta antoi vain osittaisen turvan, koska lapset pääsivät siinä myös kaatumaan.

Lasten kävelyttämistä käsistä tukien ja houkuttelemalla ja uusien apuvälineiden, leikkikehän ja talutusvaljaiden, käyttöön ottoa kuvataan seuraavassa.

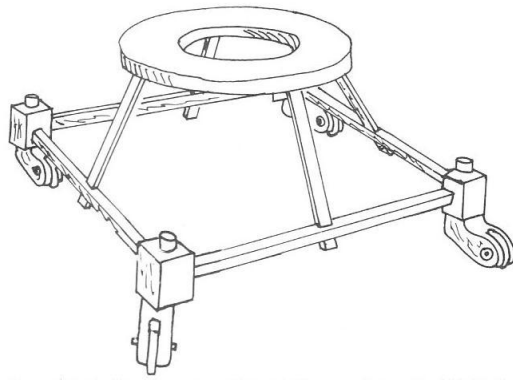
Tavallisin tapa (opettaa kävelemään) oli roikottaa lasta käsistä ja kulkea itse perässä takana. Kun hän osasi muutaman askeleen, asetettiin hänet parin metrin päähän, viekoteltiin siitä kävelemään kyykysillään olevan odottajan syliin. Se onnistui usein... Omat lapset, vuosina 1942 ja 1947 syntyneet opettelivat leikkikehässä ja ohjaksissa.²⁶²

²⁵⁹ TYKL 44: Ikaalinen 1894, Ilomantsi 1913, Jurva 1891, Kurikka 1882, Töysä 1905; Nykvist (painamaton) 1976.

²⁶⁰ Leppo 1973, 106-107.

²⁶¹ TYKL 44: Keuruu 1909, Töysä 1923, Viipurin mlk. 1907.

²⁶² TYKL 44: Muolaa 1910.

Kuva 4. Pyörillä varustettu reikätuoli.

Noormarkku. Sammallahti 1976, kuva 7.

Sekä reikätuolin käytön suosittelemisella että vastustamisella on paitsi muualla Euroopassa myös Suomessa pitkä tausta. Reikätuolia koskeneisiin kannanottoihin sisältyy joitakin perinteellisen lastenhoidon ja -kasvatuksen ja uudistuspyrkimysten väliselle kamppailulle tyypillisiä piirteitä, jonka vuoksi niitä on syytä lyhyesti tarkastella. Toistaiseksi varhaisin tunnettu tieto reikätuolin käytöstä Suomessa on vuodelta 1626 Satakunnasta. Lähteessä kuvaus *”lasten vaunu (Barnwagn) eli tuoli, sellainen, jolla lapset ensin alkavat opetella kävelemään”* voi tarkoittaa joko pyörätöntä tai pyörillä varustettua rakennetyyppiä, mutta ilmaukset *”kävelemään opetteleminen”* ja *”lasten vaunu”* viittaavat pikemmin pyörillä varustettuun reikätuoliin kuin pyörättömään.²⁶³ Lasten seisottamiseen ja kävelyttämiseen käytetyn reikätuolin käyttämisen eduista ja haitoista on oppineiden piirissä keskusteltu jo 1600-luvulta alkaen. Sen käyttöä vastustetaan oppineitten kirjoituksissa Ruotsi -Suomessakin jo 1700-luvun jälkipuoliskolta lähtien.²⁶⁴ Suomen osalta on huomattava lapsia koskeva terveysvalistus, joka alkoi vähitellen ottaa reikätuolin silmätikukseen. Ensimmäinen tunnettu suomeksi julkaistu reikätuolien käyttöä vastustava kirjoitus on vuodelta 1821 Turun Wiikko-Sanomista: *Monesti opetetaan pienet lapset reikä-raheissa (eli tuoleissa) seisomaan ja käymään. Mutta useimmiten tulee lapsi niissä seisomaan kauemmin kuin heikot jäsenensä*

²⁶³ Jokipii 1961, 47.

²⁶⁴ Keski-Euroopan ja Pohjoismaiden osalta, Lindström 1979, 149-160.

*vielä sietäisivät, ja lapsen vahvistumaton rinta painuu reikärahia vasten, niin että se rupeaa kasvamaan sisäänpäin, josta lapsi tulee huono-henkiseksi... Parempi on sen tähden, että lapsi sellaisita laitoksia opettelee sekä seisomaan että käymään ja saapi laskeita istumaan koska hän itse tuntee tarpeen vaativan.*²⁶⁵ Huonohenkisellä kirjoituksessa tarkoitettaneen keuhkojen epänormaalia kehitystä ja sen seurauksena hengitysvaikeuksia.

Vuonna 1836 julkaistiin Mehiläisessä Elias Lönnrotin samansävyinen reikätuolien käyttöä vastustava kirjoitus: *Mitättömiä ja vahingollisia kaluja talossa ovat siis kaikki reikätuolit...* Lönnrotin teksti julkaistiin myös teoksessa ”Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri” vuonna 1839.²⁶⁶ Reikätuolien käyttöä vastustettiin jo väitöskirjatasollakin, kun vuonna 1864 H. Backman julkaisi suomenkielisen lääketieteellisen tutkimuksensa, joka käsittelee pienten lasten elantoa ja hoitoa keskittyen erityisesti lasten ruokintakysymyksiin, mutta jossa hän toteaa myös: *Oppikoon lapsi vähitellen kävelemäänkin. Mutta sangen vahingollinen onkin lasta jo aikaiseen reikärahissa seisotella ja talutella, niin kuin yleisesti on tapana. Tästä aikaisesta seisomisesta ja kävelemisestä vääristyvät pehmeät ja heikot luunsa länkienmuotoisiksi....*²⁶⁷ Backmanin tekstissä maininta ”niin kuin yleisesti on tapana” viittaa siihen, että Suomessa reikätuolien käyttö oli ainakin vielä tuolloin melko yleistä. Kun verrataan näitä kirjoituksia ja reikätuolien käytöstä kertovia muistitietoja huomataan, että kummassakin esiintyy väite reikätuolien sääriä vääristävästä vaikutuksesta. Suomessakin siis jo melko varhain alkanut oppineiden käyttämä reikätuolien vastustuksen pääargumentti, niiden sääriä vääristävä vaikutus, oli omaksuttu. Se oli yhtenä syynä siihen, että lasten tehokkaan ja edullisen turvavälineen käyttö oli vähentymässä, vaikka yleisin syy lasten säärin vääristymiseen olikin d-vitamiinin puute ja riisitauti. Kuitenkin lastenhoitajien ja parempien keinojen puutteessa reikätuolia kuitenkin käytettiin aikakauden loppupuolelle saakka, jopa sen haittavaikutukset tuntien. Monessa tapauksessa se oli jäänyt jonkinlaiseksi lasten suojelemisen hätävaraksi, jota käytettiin kun lapsen turvassa pitämiseen ei ole ollut muitakaan keinoja käytettävissä.

Taulukkoon 3 on listattu aikakaudella käytössä olleet kävelemään harjaannuttamisen päämenetelmät sekä niiden säilyvä/ vähenevä käyttö. Koska kävelemään oppimista pidettiin monin verroin tärkeämpänä merkkipaaluna lasten fyysisessä kehityksessä kuin istumaan

²⁶⁵ Turun Wiikko-Sanomat nro 33/1821.

²⁶⁶ Lönnrot 1839.

²⁶⁷ Backman 1864, 69.

oppimista, on odotuksen mukaista, että sen edistämiseksi oli käytössä myös useampia menetelmiä. Niistä sylissä hyppäyttäminen eroaa muusta sylissä pitämisestä, koska siinä opetettiin tarkoituksella lasta ottamaan askelia. Kävelyttäminen kainaloista tai jonkin liinan avulla tähtäsi myös selkeästi kävelemisen opettamiseen. Tuolien ja penkkien käyttäminen lasten kävelyharjoitusten apuvälineenä olivat muodostuneet käsitteeksi *kävelee puuta myöden*, jolla ilmaistiin, että lapsi oli jo oppinut ottamaan askelia mutta tasapaino oli vielä epävarma. Puuta myöden kävelyssä penkin konstruktio ”opetti” lasta kävelemään määrätyllä tavalla. Tupaa ympäröivien penkkien avulla lapsi kykeni askeltamaan kulmasta kulmaan, samoin pienemmässä mittakaavassa leikkikihässä, ja reikärenkun avulla ympyrää. Näiden avulla toteutetut kävelyharjoitukset opettivat lasta kulkemaan joko suoraan tai ympyräliikettä, kun taas lattialla vapaasti liikuteltavien reikätuolien ja kävelykehän sekä rattaiden avulla lapsi voi liikkua vapaasti joka suuntaan. Kulkemissuunnalla ei liene ollut merkitystä, tärkeintä oli tasapainon ja jalkojen motoriikan toiminnan hallitsemisen oppiminen.

Koska aikakaudella käytöstä syrjäytymässä olleet reikätuolityypit olivat lasten kannalta turvallisia – vaikkakin joustamattomia - vapauttaen lasten hoitajat jatkuvasta silmällä pidosta, niiden samoin kuin muidenkin motoristen perusvalmiuksien harjaannuttamiseen käytettyjen lastenhuonekalujen käytön väheneminen aikakauden kuluessa on odotuksen vastaista, koska apuvälineiden käyttämisen tarpeen voitaisiin ajatella vain kasvaneen., koska hoitajistakin oli alkanut olla puutetta. Muutos ilmaisee, että lasten motorisessa perusvalmennuksessa mekaanisten menettelytapojen ja apuvälineiden käytön vastustus oli aikakauden loppupuolelle tultaessa vähitellen saamassa ylliotteen.²⁶⁸ Merkille pantavaa tässä on myös se, että joustavista rattaista ja kävelykehästäkin oltiin luopumassa, koska ne samaistettiin reikätuoleihin. Kaiken kaikkiaan muutos osoittaa, että valistuksen avulla on voitu vaikuttaa kulttuuriin.

Kun tarkastellaan aikakaudella lasten motoristen perusvalmiuksien aktiivista harjaannuttamista (taulukko 3), voidaan huomata, että se ei ollut aivan yleistä. Niissä talouksissa, joissa erilaisia apuvälineitä käytettiin, turvauduttiin passiivisesti käytettyihin välineisiin, joista varsinaisesti liikuteltavaksi tarkoitettuja apuvälineitä lukuun ottamatta muita lienee useimmiten käytetty lasten turvapaikkoina kuin

---

²⁶⁸ Tähtinen 1992, 144.

kävelyharjoitustarkoituksessa.²⁶⁹ Vaikka talonpoikaiskodeissa muuten oltiin kiinnostuneita lasten motoristen perusvalmiuksien kehittymisestä, suuressa osassa koteja ei kuitenkaan ollut vakituisesti minkäänlaisia harjaannuttamismenetelmiä käytössä. Lapset oppivat motoriset perusvalmiudet itseksensä luonnollisen kehityksensä myötä. Siitä todistavat monet muistitietokuvaukset, joissa motoristen perustaitojen valmennus on kokonaan sivuutettu ikään kuin asiattomana kysymyksenä.

VAATTEISTAAN LAPSI TUNNETAAN

Vaatetusta on tutkittu perustehtävänsä, suojaamisen ja vaatteiden rakenteiden osalta mutta myös symbolikommunikatiivisesta näkökulmasta. Se on hyvä esimerkki ihmisen ja esineen suhteesta myös teoreettisella tasolla. Kun vaatetus on aina läsnä, sen viestittämistä merkityksistä voidaan tehdä havaintoja esimerkiksi sosiaaliryhmään, ammattiryhmään, ikään, kehitysvaiheeseen ja sukupuoleen kuulumisesta.²⁷⁰ Sen lisäksi että vaatetus itsessään viestittää mainitun kaltaisia asioita, se on kulttuurin näkökulmasta myös väline, jonka avulla voidaan sekä yhdistää että erottaa erilaisia ihmisryhmiä ja yksilöitä. Bo Lönnqvist on kiteyttänyt eri lapsikausien vaatetuksen merkityksen sosialisatioprosessissa: *Lasten sosialisatioprosessi on käynnissä oleva kehitys, joka koskee roolikategorioita...Juuri roolikategoriat ovat keskeisen tärkeitä identiteetin kehittymisessä, vaatteet ovat keino toisten ja omien roolien omaksumiselle.*²⁷¹ Käänteisesti ajatellen vaatetusta voidaan käyttää hyväksi ilmaistaessa kasvatettavien lasten kulloistakin asemaa, statusta. Talonpoikaiskotien vanhemmat, jotka päättivät lastensa vaatetuksesta, kykenivät sen avulla kannustamaan lapsiaan hankkimaan korkeimpien statusten edellyttämiä taitoja. Mennyttä aikaa käsittelevässä tutkimuksessa vaatetuksen käyttäminen symbolisten merkitysten ilmaisijana on mahdollista tapauksissa, joissa siitä on olemassa riittävästi aineistoa. Muistitietoaineiston lisäksi Suomesta on vaatetuksesta olemassa kattavia tutkimuksia.²⁷²

Aikakauden talonpoikaisten hiljaista kasvattamista vaatetuksen avulla voidaan tutkia kolmesta näkökulmasta, jotka ovat mahdollisia siitä huolimatta, että lastenvaatetyypit ja –

²⁶⁹ Vrt. Ruoppila 1950.

²⁷⁰ Pedersen 1990, 236 js.

²⁷¹ Lönnqvist 1979, 92 js.

²⁷² Lönnqvist 1972, 1976, 1979b; Lehtinen –Sihvo 1984, Kaukonen 1985; Talve 1990, 162-174.

muoti ovat vaihdelleet ja vaatteiden hankkimismahdollisuudet eri varallisuusryhmissä ovat olleet erilaisia. Ensimmäisen näkökulman muodostaa vaatetuksen rakenne (tekninen informaatio), koska vaatteiden omatoiminen päälle pukeminen ja riisuminen edellytti lapsilta niiden rakenteiden hallitsemista ja vaatetuksen rakenne itsessään ohjasi opettelijaa.²⁷³ Toinen näkökulma liittyy kunkin vaateen tai vaatetuksen symboliseen merkitykseen siten, että sen avulla on ilmaistu, mihin taitoryhmään lapsi on kuulunut. Viestin ymmärtämisen edellytyksenä on ollut, että sen sekä kasvatettavat että ympäristö ovat ymmärtäneet samalla tavalla, edellytys, joka koskee kaikkia symbolisia viestejä, Bo Lönnqvistin mukaan: *...puvulla on määrätty funktio vain tietyissä tilanteissa kun sekä puvun kantaja että katsoja jakavat yhteisen koodin.*²⁷⁴ Lapset ovat yleensä olleet halukkaita ponnistelemaan niiden taitojen hankkimiseksi, jotka ovat olleet korkeamman statusryhmän ja sen tärkeän ulkoisen tunnusmerkin, vaatetuksen, saamisen ehtona. Jo varhain ruotsalaisia talonpoikaislapsia koskevassa tutkimuksessa on mainittu, kuinka vaatetusta on käytetty kasvatuksessa taitojen hankkimisen kannustimena.²⁷⁵ Kolmas näkökulma käsittelee sitä, millä tavalla lasten on edellytetty hoitavan vaatteitaan. Kun seuraavassa tarkastellaan eri vaatekappaleiden saamiseksi kasvattajien määrittelemiä ehtoja, vaatetus esitellään toisistaan eroavina päätyypeinä.

Määrätyn vaatetyypin saamisen ehdot

Kuten ruoka ja asunto myös vaatteet kuuluivat niihin perustarpeisiin, joista talonpoikaiskodin ja -kotitalouden piti huolehtia kaikkien jäsentensä osalta. Lisäksi vaatekappaleita kuului aikakaudella vielä yleisesti palkollisten palkkaetuihin, parselleihin.²⁷⁶ Hyvin toimeen tulleissa talouksissa pyrittiin vuosittain hankimaan lapsille uudet vaatteet, joita varttuneemmille työtä tekeville lapsille monissa perheissä annettiin myös selkeästi palkkana tai osana palkkaa. Tapa ei ollut kuitenkaan aivan yleinen varakkaissakaan talouksissa, joissa lapset voitiin pukea myös käytettyihin vaatteisiin, jonka tarkoitus oli kasvattaa lapsissa säästäväisyyttä ja myös vaatimattomuutta.²⁷⁷ Varattomammissa perheissä ei ollut muuta mahdollisuuttakaan kuin että lapset saivat pitää

²⁷³ Pedersen 1988, 82.

²⁷⁴ Lönnqvist 1972, 92 js.

²⁷⁵ Hedlund 1944, 77.

²⁷⁶ TYKL 44: Joutseno 1889, Kaustinen 1897, Korttesjärvi 1887, Nakkila 1893, Pello 1890, Sääminki 1898.

²⁷⁷ TYKL 25: Alajärvi 1901, Keitele 1894, Kiikala 1922, Kokemäki 1906, Kontiolahti 1897, Leppävirta 1901, Nilsjä 1901, Parikkala 1912, Punkalaidun 1889, Ruokolahti 1900, Töysä 1889, Veteli 1912; TYKL 44: Merijärvi 1905.

vanhempien sisarusten ja aikuisten vaatteista muokattuja vaatteita tai epäsoivia aikuisten vaatteita ja joutuivat odottamaan statusryhmäänsä vastanneita vaatteita taitovaatimusten saavuttamisesta huolimatta.²⁷⁸ Vaatetus oli talonpoikaisperheissä taloudellisesti merkittävä hankinta. Vaatteiden valmistaminen raaka-aineista valmiiksi asuiksi oli pitkä prosessi ja vaati paljon työtä ja aikaa sekä ammattitaitoa. Valmisvaatteita tuli tarjolle runsaammin vasta aikakauden jälkimmäiseltä jaksolta 1900-luvun alusta lähtien.²⁷⁹

Vaatteiden kotiompelu helpottui ja tehostui ompelukoneiden tullessa käyttöön. Niitä hankittiin melko yleisesti talonpoikaistalouksiinkin 1800-luvun lopulta alkaen ja yleisemmin 1900-alkupuolella²⁸⁰ kansakoulujen ja erilaisten järjestöjen sekä kurssien levittäessä ompeluoppia. Lisäksi tarjolla oli vaativampien ja muodikkaampien asujen hankkimiseksi räätäleiden ja ompelijoiden palveluja, jotka kuitenkin oli heille korvattava. Vaikka myynnissä oli valmisvaatteita, raha oli useimmissa talonpoikaisperheissä tiukassa, jonka vuoksi monilapsisissa perheissä koko lapsikatraan vaatettaminen ostovaatein oli yleensä mahdotonta. Vain kaikkein parhaimmassa taloudellisessa asemassa olleet perheet kykenivät hankkimaan lapsilleen ostovaatteet, muiden lapsille voitiin silloin tällöin tuoda joitakin vaatekappaleita kaupunkituliaisina tai lahjoina ja palkkioina kotityöstä.

Määrätyn asun saamiselle lapsille asetetut ehdot koostuivat sekä töihin liittyneistä että sosiaalisista taidoista. Kuitenkaan kasvattajatkaan eivät voineet aivan ehdottomasti pitää kiinni taitovaatimuksista määrätyn vaateparren saamisen ehtona, vaan – taloudellisista mahdollisuuksista riippuen – jonkinlainen ikäkausivaatetus oli fyysisesti määrättyyn kehitysvaiheeseen tulleelle lapselle lopulta hankittava, koska yhteisö määritteli tavat, joiden mukaisesti ihmiset oli puettava. Tavoista poikkeavan pukeutumisen ympäristö koki nurinkuriseksi ja reagoi siihen kielteisesti.²⁸¹ Lasten vaatetuksella oli merkitystä myös perheen tason osoittajana. Se käy ilmi lukuisista kuvauksista siten, että kun varattomampiin talouksiin tuli vieraita, kutsumattomia tai kutsuttuja, asiallisia vaatteita vailla olevat lapset toimitettiin pois heidän silmistään. Lisäksi varattomampien perheiden lasten koulunkäynti ja osallistuminen julkisiin tilaisuuksiin saattoi estyä kehnon

---

²⁷⁸ TYKL 25: Akaa 1899, Koivisto 1891, Rantsila 1902, Sonkajärvi 1914, Uukunniemi 1899, Uusikirkko Vpl. 1900; TYKL 44: Vehmersalmi 1906.

²⁷⁹ Talve 1990, 386.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Veivo-Huttunen 1999, 11.

vaatetilanteen takia. Vaatetuksen tasoa pidettiin suorastaan ihmisarvon mittana, sopimattomasti pukeutuneet lapset leimautuivat huonomman väen lapsiksi.²⁸²

Hyväksytyjen tapojen mukaisesti lasten pukeutumisessa vähimmäisvaatimuksena oli eheä vaatetus.²⁸³ Perhejuhliin, matkoille, vieraisille ja kinkereille pyrittiin pukemaan lapsille pyhävaatteet, jos sellaisia oli käytettävissä. Erityisesti kirkkoon lapsille kuten aikuisillekin laitettiin uusi vaatetus tai ainakin jotakin uutta päälle. Uusien vaatteiden ”uudistaminen” kirkossa vielä jokseenkin yleisesti aikakauden alkupuolella oli pikemmin maagistyyppinen toimenpide kuin uskonnonharjoitukseen liittynyt. Sillä pyrittiin hankkimaan vaatteille hyvää onnea so. kestävyyttä. Kirkkoon mentiin myös pestynä paitsi hygieniasyistä myös sen takia, että ulkoinen puhtaus yhdistettiin sisäiseen, hengen puhtauteen. Aikakaudella yleistymässä ollut lasten ja koko perheenkin vieminen valokuvaan oli myös syy hankkia uusia vaatteita.²⁸⁴ Vaatetus muodosti kynnyksen vanhempien seuraan pääsemiselle siten, että mukaan vieraisille ja matkoille lapsia otettiin, mikäli heillä oli panna ylleen sopivat vaatteet. Varattomammissa oloissa oli aika tavallista, että tärkeimpiin julkisiin tilaisuuksiin vaatteita lainattiin naapureilta ja sukulaisilta,²⁸⁵ josta on tietoja jo myös aikaisemmasta tutkimuksesta.²⁸⁶ Myös koulu toimi asiallisen siisteyden kontrollina suorittaessaan oppilaitten kehon ja vaatteiden siisteystarkastuksia.²⁸⁷

Lasten omatoimisen pukeutuminen edellytti luonnollisesti kulloisenkin vaatekappaleen rakenteen hallitsemista. Vaatetuksen symbolinen merkitys puolestaan riippui sen tyypistä. Aikakauden lasten vaatetukseen kuuluneiden vaateparsien päätyypit voidaan kuvata seuraavasti. Määrätyn kehitysvaiheen saavuttanut kapaloista vapautettu lapsi sai oleskelutilakseen lattian tai hänet laitettiin istuimiin tai seisomis- ja kävelytukien varaan kuten edellä esitettiin. Samalla hän sai uuden asun, koltun, joka tunnettiin eri nimillä eri murrealueilla (koltti, kussa, mekko, tanttu jne.). Se koostui lämpimänä vuodenaikana ohuemmasta, kylmempänä aikana paksummasta kankaasta ommellusta mekontapaisesta,

²⁸² TYKL 25: Halsua 1910, Joutseno 1891, Kittilä 1893, Kuru 1901, Pöytyä 1898, Valtimo 1899, Virrat 1896; Haast. Alavus 1902; Adolfsson (painamaton) 1979.

²⁸³ TYKL 25: Hirvensalmi 1896, Koski H.I. 1899, Kuru 1901, Viitasaari 1911; TYKL 44: Mäntsälä 1897, Mouhijärvi 1906.

²⁸⁴ TYKL 44: Ahlaine 1912, Askainen 1899, Haapajärvi 1907, Haapavesi 1897, Helsingin pit. 1900, Hollola 1906, Jalasjärvi 1898, Karvia 1909, Kirvu 1898, Lammi 1907, Lokalahti 1905, Muolaa 1908, Muruvesi 1893, Perniö 1900, Ranua 1899, Sakkola 1891, Salmi 1906, Sonkajärvi 1899, Tammela 1921, Viitasaari 1898, Ähtäri 1913.

²⁸⁵ TYKL 44: Laitila 1897, Loppi 1890.

²⁸⁶ Kuuliala 1960, 129.

²⁸⁷ Seppälä 2002, 19.

useimmiten nilkkoihin saakka ulottuneesta asusta, jonka kanssa ei käytetty alushousuja. Lämpimänä aikana lapset voitiin pukea myös pelkkään paitaan. Kolttu oli niin väljä että se mahdollisti lapsen joustavan liikkumisen.²⁸⁸ Se oli pääosin yhtenäinen sekä pojilla että tytöillä, mutta siinä saattoi olla myös joitakin sukupuolen osoittavia eroja siten, että tyttöjen kolttu oli koristeellisempi ja lisäksi tytöt voivat koltun kanssa käyttää esiliinaa, pojat harvemmin. Tyttöjen koltussa oli miehustassa poikkileikkaus, johon hameosa oli poimutettu ja lisäksi pääntiessä saattoi olla röyhelö. Ero tyttöjen ja poikien koltussa oli myös napituksessa, tytöillä se oli selänpuolella kun taas pojilla rinnanpuolella. Poikien kolttu - vaikka harvemmin – oli värillisestä kankaasta, jonka syyksi on mainittu, että siihen puettua lasta oli helpompi pitää silmällä.²⁸⁹

Pukuhistoriallisesti koltutyyppisen lastenvaateen juuret ovat keskiaikaisessa puvussa, joka oli käytössä vielä aikakaudella aikuisten miestenkin työpukuna²⁹⁰ ja on tunnistettavissa nykyäänkin lapinpuvusta.²⁹¹ Kun miehillä mekkotyyppinen asu oli vaihtunut housuasuksi, niin lapsilla, sekä tytöillä että pojilla, mekkotyyppinen asu oli jäänyt käyttöön. Tästä seurasi, että kolttuikäiset pojat asunsa puolesta ”jäivät” naisten joukkoon, koska he muutenkin kuuluivat äidin reviiriin. Kolttuikäisillä lapsilla alushousujen puuttuminen alle kouluikäisiltä lapsilta sopi yhteen monin paikoin aikakauden loppuun saakka eläneen hygieniakäsityksen kanssa, että pienempien kolttuikäisten lasten ei edellytetty menevän ulos tarpeilleen, vaan he saivat tehdä ne tuvan lattialle, josta ne siivottiin räteillä tai tikuilla pois. Siten pelkän koltun käyttö oli käytännöllistä siihen asti, että lapsi oppi pysymään kuivana, koska niin päästiin vähemmällä pyykinpesulla.²⁹²

Koltun käyttö yhdistetään seuraavassa vastaajan tulkinnassa köyhemmän väestön lasten asuksi, mikä kokonaisuutta tarkastellen ei pidä paikkaansa, vaan kolttu oli yleinen pienempien lasten asu aikakauden loppupuolelle saakka kaikissa väestöryhmissä. Tietenkin varakkaammat perheet, jotka kykenivät hankkimaan muotiin tulleita vaatteita varattomampia aikaisemmin ja enemmän, ostivat tai teettivät lapsilleen housu- tai mekkoasun niiden korvatesa koltun.

---

²⁸⁸ Kaukonen 1985, 260.

²⁸⁹ TYKL 25: Ranua 1904, Veteli 1912; Haast. Lapua 1904.

²⁹⁰ Talve 1990, 162, 167-168.

²⁹¹ Vuorela 1975, 574.

²⁹² TYKL 25: Joutseno 1891, Pöytyä 1898, Rymättylä 1889.

Lasten vaatetus oli köyhemmällä väestöllä ensimmäisinä vuosina tyttöillä ja pojilla melkein sama yksinkertainen kolttu ja paita samoin.

Pojille tehtiin luukkupöksyt ja sirkelipaita siinä 4 ikävuoden tienoilla. Ne oli sitten määrä itse napit saada auki ja kiinni.²⁹³

Kolttua käyttivät sekä likat että pojat siihen asti kunnes he aloittivat kiertokoulunsa jolloin pojat saivat lahvihousut (luukkuhousut) ja takin ja likat hameen ja röijyn...²⁹⁴

Siistiksi oppiminen oli ehtona koltunjälkeisen pukuparren saamiselle. Se ei kuitenkaan tule tyttöillä yhtä korostetusti esille kuin pojilla. Syynä oli se, että tytöt siirtyivät koltusta sen kanssa hahmoltaan samankaltaiseen mekkoon tai hameeseen. Ja naisilla ja tyttöillä alushousuttomuus oli melko yleistä vielä 1900-luvun alkupuolelle saakka. Siten tyttöillä toilettitapojen oppiminen oli helpompaa eikä voinut muodostua samalla tavalla ongelmaksi myöskään seuraavan statusvaiheen vaatetuksen saamiselle kuin pojilla, joilla kuivana pysyminen monessa tapauksessa oli housujen saamisen ehdoton edellytys ja joilla housujen auki ja kiinni napittaminen saattoivat tuottaa ongelmia.

Kuva 5. Tytön mekko ja pojan polvihousut. Alahärmä 1929. Valok. Samuli Paulaharju

²⁹³ TYKL 25: Pöytyä 1889.

²⁹⁴ TYKL 25: Sahalahti 1886.

Museovirasto.

Kouluikään mennessä tytöt ja terveet lapset yleensä olivat jo oppineet siisteiksi.²⁹⁵ Tyttöillä alushousujen omaksumista edisti yleistynyt kansankoulu 1880- ja 1890-luvulta lähtien. Muutos alushousuttomuudesta housujen käyttöön tapahtui Maija-Liisa Heikinmäen tutkimusten mukaan niin, että nuoremmat tyttöjen ikäluokat omaksuivat alushousujen käytön ensin ja paljolti kansakoulun vaikutuksesta. Koulun arvoihin kuului häveliäisyys, johon ei sopinut se, että joissakin tilanteissa tyttöjen paljas takapuoli saattoi näkyä. Kun koulua käyneet tytöt tulivat äideiksi 1910 ja 1920 luvuilla, he alkoivat laittaa omille tyttärilleen alushousut, yleisesti viimeistään siinä vaiheessa kun lapsi lähti kouluun. Vaikka tyttöillä alushousujen käyttämistä pidettiin jo kansakouluun mennessä välttämättömänä, he saattoivat kokea sen niin epämukavaksi, että alushousut voitiin jättää kotoa lähtiessä piiloon jonnekin matkan varrelle.²⁹⁶

Seuraava vaateparsi pojilla oli ns. luukkuhousut, lyhyet housut, joissa oli takana napeilla avattava lieve, ”luukku”, tarpeiden tekoa varten. Luukkuhousujen saamista pojat pitivät ensimmäisenä tärkeänä virstanpylväänä miesten joukkoon pääsemisessä, ja se oli myös yhteisössä ensimmäinen merkki siitä, että poika oli ottanut ensimmäisen askeleen miesten joukkoon pääsemisessä.²⁹⁷

Kaikissa tapauksissa pojilla siirtyminen housujen käyttämiseen ei ollutkaan mieluista, vaan saattoi myös esiintyä vastahakoisuutta koltusta luopumisessa.

*Muistan hyvin kun faster, isän sisar...teki minulle ensimmäiset housut ja takin kun olin 6-7 vuotias. Ne pantiin minulle ensikerralla ylleni väkisin, kun olisin tykännyt koltustani paremmin.*²⁹⁸

Varakkaammissa talouksissa pojat saivat luukkuhousut yleensä noin 3-5 vuotiaina kun olivat oppineet napittamaan ne ja tekemään omatoimisesti tarpeensa. Niillä lapsilla, jotka eivät vielä siihen ikään mennessä oppineet tekemään tarpeitaan omatoimisesti, koltutukausi jatkui

²⁹⁵ TYKL 25: Alatornio, Kivennapa 1887, Kuhmoinen 1890, Padasjoki 1888, Rautu 1893, Säkkijärvi 1906; Haast. Alavus 1902; Adolfsson (painamaton) 1979.

²⁹⁶ TYKL 25: Kontiolahti 1897, Parkano 1902.

²⁹⁷ TYKL 25: Halsua 1910, Mikkelin mlk. 1895, Piippola 1907 Rymättylä 1889, Tuusniemi 1901.

²⁹⁸ TYKL 25: Pertteli 1903.

pitempää kuten myös yökastelijoilla.²⁹⁹ Lasten vaatetuksen hankkimiseen näyttää vaikuttaneen myös vieraskontaktien määrä. Talouksissa, joissa kävi usein vieraita tai joista lapsia vietiin vieraiden eteen, tarve hankki lapsille ikä- ja kehitysvaihetta vastaavia vaatteita oli suurempi kuin perheissä, joilla oli vähän ulkopuolisia kontakteja. Aivan ehdotonta pojillakaan housujen saaminen julkisuudessa esiintymistä varten ei kuitenkaan ollut vähävaraisissa oloissa, pakon edessä oli tyydyttävä siihen vaatetukseen joka oli käytettävissä. Aikaisemmasta tutkimuksesta on tieto, että 1900-luvun alussa melko suuriakin poikia ja tyttöjä vietiin lukukinkereille pitkissä koltuissa ja nahkapohjaisissa sukissa.³⁰⁰ Kolttu pienimpien poikien vaatteena oli aikakauden loppupuolelta lähtien korvautumassa polvihousutyypisellä asulla, johon kuului myös alushousut. Vaikka polvihousuja pidettiin vielä aikakauden alkupuolella herraspokien vaatteena, loppupuolella niitä käytettiin myös talonpoikaiskotien pojilla.³⁰¹

Uuden vaatemuodin omaksuminen saattoi tapahtua myös sisarusarjan välillä.

*Minun (nuoremmalla) veljelläni oli jo housut eikä mekkoa (kolttua).*³⁰²

Luukkuhousuvaihetta poikien vaatetuksessa seurasi henkselihousuvaihe, jossa housut olivat puoleen sääreen tai täyspitkät ja pysyivät ylhäällä yhden tai kahden, usein kankaan henkselin avulla. Pitkät tai sääreen asti ulottuneet henkselihousut poika sai tavallisesti 10-12 vuoden ikäisenä. Yleinen housujen saamisen ehto oli, että poika kykeni ulkotöihin.³⁰³ Siihen liittyi myös käytännöllinen syy, kylmänä aikana ulkotöissä pitemmät housut olivat tarpeen. Edelleen housujen saaminen tuli ajankohtaiseksi kun lapset otettiin mukaan kirkkoon, pitoihin tai kaupunkimatkalle, jonka edellytyksenä oli myös, että poika osasi käyttäytyä vaaditulla tavalla. Tärkeä piirre tämän vaiheen housuissa olivat taskut. Niiden saamista pojat erityisesti arvostivat, koska ne kuuluivat aikuisten miestenkin housuihin, ja ponnistelivat niiden saamisen edellyttäneiden taitojen hankkimiseksi. Oppimista seurattiin ja epäonnistumisista muistutettiin.³⁰⁴

²⁹⁹ Yökastelusta, Ruotsalainen 1948.

³⁰⁰ Kaukonen 1985, 262.

³⁰¹ TYKL 25:Kiikala 1922.

³⁰² Haast. Laitila 1914.

³⁰³ TYKL 25: Orimattila 1913, Ruokolahti 1900, Teisko 1908, Ilomantsi 1901, Pöytyä 1899; Adolfsson (painaamaton) 1979.

³⁰⁴ TYKL 25: Alajärvi 1901, Hiitola 1893, Leivonmäki 1895, Vihti 1901.

Kuva 6. Pojan pitkät housut. Perho 1928. Valok. Samuli Paulaharju.
Museovirasto.

Vaatetuksen mallin kokemista tärkeäksi kuvataan seuraavassa.

*8-9 vuotiaaksi pojilla oli laukkuhousut (luukkuhousut), sen jälkeen sai ”henskelihousut” jotka miehen tunnuksena mielihyvin vastaanotettiin ja pienempiä lastenhousuista irvailtiin.*³⁰⁵

Seuraavana vaiheena, noin 14 ikävuoden vaiheille sijoittuvana, oli pojilla vyöhousujen ja muun aikamiesten vaatetuksen tavoittelemisen. Tämän ryhmän pojilla oli tavallisesti suuri halu mutta vielä kuitenkin rajoitetut oikeudet osallistua aikuisten seuraan ja seurusteluun

---

³⁰⁵ TYKL 25: Akaa 1899.

vieraiden aikana. Sekä aikuisen miehen vaatetuksen että seurustelu oikeuden saavuttamiseksi pojalta edellytettiin jo käytännössä vakituista osallistumista työntekoon, ei kuitenkaan kaikkein raskaimpien ja vaativimpien töiden tekemistä. Aikaisempien tutkimusten mukaan he olivat tässä vaiheessa vielä kyläkunnan nuorisoryhmien kokoontumisten ulkopuolella.³⁰⁶

Seuraavassa muistelmassa on yhdistetty täyden työkyvyn saavuttaminen aikuisten vaatetuksen saamiseen, mikä on voinut tapahtua kuvatulla tavalla vain varakkaammissa oloissa.

*Kun pojilla nähtiin olevan taito ja kunto kaikkiin töihin niin siitä
sanottiin, että se on täysi mies, se pystyy jo miehen reikään mihin vain.
Silloin se sai aikamiehen vaatteet, kengät, rukkaset, sarkapuvun
y.m.*³⁰⁷

Viimeisin vaihe poikien pukeutumislinjaa seuraten oli ripille pääsy, jota varten yleisesti saatiin ensimmäinen kokopuku, joka varattomammissa oloissa saatettiin lainatakin. Vaatetukseen kuuluivat varakkaammissa oloissa myös päällysvaatteet, pomppa ja ulsteri, sekä päähine, mahdollisesti kello ja vitjat, jotka olivat aikamiehen tunnusmerkkejä. Kokopuvulla mitattu aikuistuminen tapahtui vähävaraisempien kohdalla myöhemmin, monilla vasta naimisiin menon yhteydessä. Aikuisen vaatetuksen saaminen ei vielä merkinnyt kotona eläville pojille täyden aikuisuuden saavuttamista, kun sitä mitataan heidän oikeutenaan päättää omista asioistaan. Lopullinen päättävältä lapsen asioissa oli vielä isällä ja isännällä, taloon jääneellä perheelliselläkin lapsella isännyyden saavuttamiseen saakka.

Vieraan palvelukseen menneillä pojilla ja tytöillä oli työntekijän asema ja yleisesti enemmän vapauksia kuin tilojen omilla lapsilla. Kasvatuksen suhteen he olivat kuitenkin isännän ja emännän kasvatettavina siihen saakka, kunnes pystyivät aikuisen työsuorituksiin ja kykenivät solmimaan palvelusopimuksia ja joka tapauksessa rippikoulun käymiseen saakka. Epämieluisan työpaikan vaihtaminenkaan ei noin vain käynyt päinsä, koska isäntäväellä oli käytännössä paljonkin vaikutusvaltaa siinä, otettiinko nuori uuteen palvelupaikkaan.³⁰⁸ Aikuisen vaatetus hankittiin palveluspaikassa työnteolla, jonka oppimiseen vaatteiden

---

³⁰⁶ Sarmela 1969, 181-182.

³⁰⁷ TYKL 25; Nilsä 1886.

³⁰⁸ Talve 1990, 379.

saaminen ja myös elatuksen hankkiminen muodostivat tärkeän pontimen. Lisäksi nuoremmat vieraan palveluksessa olleet pojat ja tytöt olivat monessa tapauksessa vielä sidoksissa lapsuuden kotiinsakin, jonka toimeentuloa heidän edellytettiin tukevan vieraan palveluksessa saamillaan ansioilla.

Seuraava näkyvämpi muutos tyttöjen pukeutumisessa oli liivihameen saaminen³⁰⁹, joka varakkaammissa oloissa voitiin laittaa jo kolttuiän jälkeenkin mutta yleisemmin vasta myöhemmin. Myös sen saamiseen liittyi ehtoja. Liivihame- vaiheen tytöiltä edellytettiin jo monenlaisten helpompien töiden vakituista suorittamista, tavallisesti vakituisemmin kuin samanikäisiltä pojilta. Tytöillä aikuisuuden merkkejä oli kokoleningin saaminen. Katsottiin, että silloin tytön tuli osata jo lähes kaikkia taloudessa naisille kuuluneita töitä kaikkein vaativimpia lukuun ottamatta. Tytön tukan malli ilmaisi myös yleisesti 1900-luvun alkupuolelle asti, oliko hän käynyt rippikoulun vai ei. Ennen rippikoulua tytöillä tukka oli punottu yhdeksi tai useammaksi letiksi, ja letittäminen saattoi jatkua vielä rippikoulun jälkeenkin.³¹⁰ Sen jälkeen tai viimeistään naimisiin mentyään tytöt kietoivat tukkansa nutturalle. 1930-luvulla muodin muuttuessa tyttöjen tukan leikkaus muuttui ja letityksen rinnalle tuli muita tukan malleja, kuten lyhyeksi leikattu polkka- eli paashitukka.

*16 ijästä lähtien alettiin pukea mekosta hameisiin ja puseroihin ja siihen mennessä ne jo opetettiin käsitöihin ja ruuvanlaittoon ja mainittiin että tuo meidän Riitta osaa jo tehdä kaikkea, se lypsää lehmät, laittaa ruuan, pesee vaatteet, y.m.*³¹¹

*Palmikot oli (tyttöillä) ripille pääsyyn asti, jos piti niitä vielä myöhemmin, vanhat sanoivat: Ei ole mitään hoppua poikain perään sekä täytten kirjoihin.*³¹²

Lapsilla omien jalkineiden saaminen oli vieläkin vaikeampaa kuin muun vaatetuksen, koska ne olivat teetettyinä ja ostettuina suhteellisen kalliita. Mahdollisimman suureen omavaraisuuteen pyrkineissä kotitalouksissa kaikki ulkopuoliset hankinnat olivat rasisitteita,

³⁰⁹ Kaukonen 1958, 260.

³¹⁰ TYKL 25: Alatornio 1899, Kurikka 1904, Joutseno 1891, Piippola 1907.

³¹¹ TYKL 25: Nilsä 1886.

³¹² TYKL 25: Alatornio 1899.

joita pyrittiin karttamaan. Lisäksi lapsilla omien kenkien saaminen riippui myös siitä, kykenikö joku talouden jäsenistä suutarintöihin. Rakenteeltaan yksinkertaisempia lasten ja aikuisten jalkineita kuten kankaisia töppösiä tehtiin yleisesti kodeissa, mutta jalkaan istuvat kengät, ”väärän lestin” jalkineet, oli teetettävä ammattisuutareilla tai ostettava kaupungeista tai markkinoilta. Jos kotitalouteen oli varaa palkata ammattisuutari, häneltä tilattiin tavallisesti kerralla koko vuoden tarve koko väelle samalla tavalla kuin vaatteet räätäleiltä. Kenkien käyttö pyrittiin rajoittamaan vain välttämättömiin kylmään aikaan ulosmenoihin ja vierailuille sekä muihin kodin ulkopuolisiin esiintymisiin. Vähävaraisemmissa oloissa kengätkin olivat yleisesti yhteisiä suuremmallekin lapsijoukolle.³¹³ Ensimmäiset omat kengät varattomammat lapset saattoivat saada vasta kun ne olivat ne itse ansainneet vieraan palveluksessa.

Varakkaammissa kodeissa ensimmäiset omat kengät lapsi on sai tavallisesti jo opetellessaan kävelemään noin vuoden ikäisestä alkaen. Kävelyharjoituksissa jalkineet auttoivat tasapainon säilyttämistä. Silti säästäväisyysyistä myös varakkaammissa oloissa koko lapsijoukolla saattoi olla vain yhdet yhteiset lastenkengät, joita käytettiin vuoronperään. Kaikissa kodeissa ei ollut ollenkaan erityisiä lastenkenkiä, vaan käytettiin kylmänä vuodenaikana välttämättömillä ulkokäynneillä aikuisten kenkiä, joita myös voitiin pitää kodin ulkopuolella kuten kinkereillä, koulussa ja matkoilla.³¹⁴ Muita ehtoja kenkien saamiselle oli, että lapsella alettiin teettää pieniä palveluksia. Jalkineita tarvittiin myös jotta lapsi voitiin päästää talvella ulos leikkimään. Vähävaraisissa oloissa sitä tosin pyrittiin välttämään, koska kaikenlaisen ”tarpeettoman” liikkumisen tiedettiin kuluttavan enemmän ruokavaroja. Jalkineita tarvittiin myös kun lapsi kykeni omatoimiseen tarpeiden tekemiseen tunkkiolla tai ulkohuoneessa talvisaikaan. Kesällä niin lapset kuin aikuisetkin liikkuiivat paljain jaloin kalliita jalkineita säästäen. Kuvaavaa on, että kesällä kirkkomatkoja jalan kuljettaessa aikuiset naiset kantoivat kenkiä nauhoista kaulassa ja panivat ne jalkaan vasta kirkon luo saavuttuaan.³¹⁵

*Jalkineet tehtiin siinä kahdeksan vuotiaana. Lasten kengät oli vaan
yhdet isoissakin taloissa, kun käytiin tarpeella ulkona ne riisuttiin*

³¹³ TYKL 44: Kortesjärvi 1887.

³¹⁴ TYKL 25: Akaa 1899, Kauhajoki 1902, Koski T.I. 1895, Kurikka 1904, Liminka 1913, Nilsia 1886, Parkano 1902, Pylkönmäki 1899, Salmi 1889, Säkijärvi 1906, Tyrvää 1890, Uusikirkko V.I. 1900.

³¹⁵ TYKL 44: Alajärvi 1903, Lemi 1906, Metsäpirtti 1909.

*tuvan ovensuuhun että saa toinenkin käyttää niitä. Kesäksi kengät tervattiin ja vietiin aitan naulaan talvea odottamaan.*³¹⁶

*Jalkineita noin 3 vuotiseksi asti ei ollut ollenkaan, vaan talvella tunkiolla käydessä oli aikuisten tai suurempien sisarusten jalkineet, kesällähän ei jalkineita tarvinnutkaan.*³¹⁷

*Minä sain ensimmäiset nahkasaappaat 4-vuotiaana, kun isä oli suutari. Muut lapset olivat jo 6 tai 7 vuotiaita ennen kuin suutari saappaat tai kengät teki niille. Siihen asti oli ulkona telmitty ”nahkataallukoilla” tai ”rieputallukoilla.”*³¹⁸

*Kenkiä (sai) vanhempien varallisuuden mukaan. Itselläni oli vielä kansakoulua käydessäni toinen aikuisten ja toinen lapsen kenkä, aina ne olivat risaiset ja vuotavat.*³¹⁹

Vähitellen teollisesti valmistettujen kenkien tarjonta kasvoi kotimaisen kenkäteollisuuden käynnistyttyä 1900-luvun alkupuolelta lähtien³²⁰, jonka jälkeen varakkaampien kotien lapsilla ostokengät alkoivat yleistyä.³²¹ Taulukossa 5 on esitetty lasten yleisimmät vaateparret ja niiden saamiseksi heille asetetut tavallisimmat taitovaatimukset.

---

³¹⁶ TYKL 25:Pielavesi 1896.

³¹⁷ TYKL 25: Jaakkima 1879.

³¹⁸ TYKL 25: Padasjoki 1888.

³¹⁹ TYKL 25: Ikaalinen 1903.

³²⁰ Aaltosen kenkätehdas O.Y. 1939, 18-19.

³²¹ TYKL 25: Jalasjärvi 1920, Jääski 1921, Paltamo 1907; TYKL 44: Halsua 1910, Kurikka 1904, Räisälä 1904, Ylistaro 1922.

TAULUKKO 5

MÄÄRÄTYN VAATETYYPIN SAAMISEN EHDOT POJILLA JA TYTÖILLÄ 1880-1940

POJAT

kolttu / kengät:	kävelyharjoitusten alkaminen			
luukkuhousut:	kuivana pysyminen	ruokailutekniikan ja - tapojen hallitseminen	omatoiminen liikkuminen kodin piirissä, pienet palvelukset	
pitkät housut:	aikuisten töihin vakit. osallistuminen	mukaan kaupunkiin yms. miesten mukana työmailla, ikätoverien seura		
puku:	aikuisten töiden hallinta osittain	aikuisten käytöstavat	toisten nuorten seura, aikuisten työt	ripille pääsy, avioliitto

TYTÖT

kolttu / kengät:	kävelyharjoitusten alkaminen			
mekko, hame ja pusero:	aikuisten töiden opettelu alkaminen	ruokailutekniikan hallitseminen	puhtaana pysyminen	aikuisten käytöstavat
leninki:	aikuisten töiden hallitseminen pääosin	ripille pääsy	rajoitetusti toisten nuorten seurassa, aikuisten käytöstavat, avioliitto	

Joitakin yleisiä huomioita voidaan tehdä lasten vaatetuksesta ja niiden saamiselle asetetuista taitovaatimuksista. Vaikka määrätyn vaatetyypin saamiselle asetettiin ehtoja, niiden noudattaminen ei suinkaan ollut johdonmukaisia. Käytäntö vaihteli taloudesta toiseen ja myös talouksien sisällä. Varakkaammissa oloissa kaikissa tapauksissa mitään taitovaatimuksia uusien vaatteiden saamiselle ei asetettu, ja lapsi saattoi saada jonkin vaatetuksen ”ennen aikaisesti”, vaikka taidot eivät vielä olisi sitä edellyttäneet. Ympäristö kritisoi sitä usein, ja takanapäin vanhempia syytettiin lapsen hemmottelusta. Kolttuikäisten tyttöjen ja poikien seuraavan ikäryhmän vaatetuksen saamiseen, jonka ehtona oli kuivana pysyminen ja vaatteiden omatoiminen pukeminen, liittyi näkyvä sukupuolirooleja koskeva muutos. Se oli dramaattisempi pojilla kuin tytöillä. Kun pojat saivat koltun tilalle täysin toisenlaisen asun eli miessukupuolesta muistuttavat housut, tytöillä leningin saaminen koltun tilalle ei aiheuttanut

yhtä näkyvää muutosta, vaan vaatetuksen kokonaishahmo pysyi samana. Poikkeuksen lasten vaatetuksessa muodostivat herännäisperheet, joissa jo kehtokauden jälkeen pienet lapset puettiin aikuisten mallin mukaan.

Valmisvaatteiden tarjonta lisääntyminen korosti entisestään lasten pukeutumisen ja talouksien välistä varallisuuseroa, joka näyttäytyi ostovaatteiden ja ”kotikutoisten” vaatteiden välillä. Hyvin toimeentulevat perheet saattoivat hankkia lapsille ajanmukaiset ostovaatteet ja jo pikkulapsillekin sukupuolen mukaiset. Erittäin vähävaraisissa oloissa, joissa resurssit riittivät vain niukkaan toimeentuloon, lasten vaatetus koostui useamman vuoden vanhoiksi kapaloian jälkeisestä perusvaatetuksesta, koltusta, ja kesällä käytetystä paidasta kotioloissa, ja rajoitti lasten kodin ulkopuolisia kontakteja ja vieraskanssakäymiseen liittyvien tapojen oppimista. Kuitenkin myös hyvin toimeen tulleissa perheissä lapset saatettiin pukea vaatimattomasti. Tällaisissa perheissä Toini-Inkeri Kaukosen tutkimusten mukaan lasten vaatimaton pukeminen johtui vanhoillisuudesta, koska aitassa saattoi olla pakka kaupalla kangasta.³²² Mitä vanhoillisuudella tässä yhteydessä on tarkoitettukin näyttäisi siltä, että tärkeä tekijä varakkaampien perheiden lasten vaatimattomassa pukemisessa oli resurssien säästäminen nuukuuteen asti ja se että silläkin tavalla lapsille opetettiin säästäväisyyttä ja vaatimattomuutta.

Lasten tuottama hyöty silloinkin kun he pystyivät jo jotakin työtä tekemään katsottiin pienemmäksi kuin heidän ylläpitonsa. Senkin takia lasten menot pyritti minimoimaan, varsinkin kun lasten lukumäärä verrattuna täyttä työtä tekevien aikuisten lukumäärään oli yleensä suuri ja kotitalouksien toimeentulokyky kovalla koetuksella. Siten on ymmärrettävää, että uusien, ylempää statusta osoittavien vaatekertojen saaminen kytkettiin useissa tapauksissa työnteon aloittamiseen. Varattomampien perheiden lapsille vasta pääseminen vieraan töihin antoi mahdollisuuden hankkia kelvollisia omia vaatteita.

Vaatetus toimi myös isojen lasten ryhmään hyväksymisen merkinä. Tyttöillä koltun jälkeinen vyötäröhame merkitsi pikkutyttökauden loppumista, pojilla ”henskelihousujen” saaminen ylenemistä pikkupoikien joukosta poikien tai poikakloppien joukkoon. Monissa tapauksissa vasta pääsy kodin ulkopuolelle, esimerkiksi kinkereille, kouluun, kirkko- ja kaupunkimatkoille tai vieraan työhön, toi tytöille vyötäröhameen ja pojille ensimmäiset housut. Nuorten ryhmään siirtymistä ja vakituisempaa työhön osallistumista merkitsi pojilla vyöllä ja taskuilla

---

³²² Kaukonen 1985, 264.

varustettujen housujen saaminen ja vastaavasti tyttöillä liivihameen saaminen. Kokopuvun saaminen pojilla ja leningin tytöillä merkitsi siirtymistä aikuisten ryhmään siirtymistä, mutta ei vielä suinkaan täysivaltaista aikuisuutta.

Vaatetus ja kasvatus uskonnollisuuteen – esimerkkinä herännäisyys

Edellä kuvatusta yleisimmästä vaatetuksesta poikkesi heränneiden vaatetus, jota on tutkittu herätysliikkeen ydinalueilla Pohjanmaalla ja Savossa. Sen näkyviä piirteitä oli miehillä körttiröijy so. takki, jossa oli takana kolme syrjistä irtonaista lievetä eli ”körtit”, ja housut, joissa oli edessä lieve. Naisten hame ulottui nilkkoihin, tukka oli keskeltä jakauksella ja palmikoituna yhdeksi letiksi niskaan ja peitetty tummalla, tavallisesti siniraitaisella huivilla. Sekä naisten että miesten vaatetuksen yleisilme oli tumma, jonka avulla tehtiin ero värikkäämpiin ”maallisiin” vaatteisiin. Miehet käyttivät tumman körttiröijyn sijasta myös vaaleanharmaata.³²³ Herännäislasten vaatetuksessa erityinen piirre oli se, että lapset puettiin heti pikkuvauvakauden jälkeen aikuisten vaatetusta muistuttaneeseen asuun.

Kustaa Vilkuna kirjoittaa artikkelissaan Heränneiden körttipuku: *Körttiröijyn säilymistä on edistänyt sen jotenkin ankara perinnöllisyys, vanhemmat näet pukevat lapsensa tähän pukuun pian sen jälkeen kun ne olivat oppineet kävelemään...*³²⁴ Toisessa yhteydessä Vilkuna kuvaa herännäisperheiden lastenkasvatusta: *Herännäiskasvatukseen kuuluukin, että lapset otetaan jo aivan pieninä mukaan seuroihin ja kirkkoon ja että kotona viljellään jumalansanaa. Tämä näkyy myös siitä, että lapset pienestä pitäen on puettu körttipukuun. Körttipuku on estänyt erittäinkin nuorten kanssakäymistä ”maailman” kanssa, mikä on ollut puvun tarkoituskin*.³²⁵

³²³ TYKL 25: Ylistaro 1893.

³²⁴ Vilkuna 1928, 69-74.

³²⁵ Vilkuna 1950, 133-134, 136.

Kuva 7. Körtititytär. Ylihärmä 1930. Valok. Samuli Paulaharju.
Museovirasto.

Herännäislapsilla aikuisten puvun saaminen jo heti kolttukauden jälkeen ja lapsuuden eri vaiheisiin liittyneiden pukuparsien puuttuminen poikkosi muun talonpoikaisväestön lasten vaatetuksesta ja sen saamisen ehdoista. Syynä tähän poikkeavaan menettelyyn oli tarve tehdä ero muuhun väestöön ja liittää lapset omaan ryhmään ja sen uskonnollisiin arvoihin, kuten Vilkuna esittää.

Kuva 8. Körttipoikia. Ylihärmä 1930. Valok. Samuli Paulaharju.
Museovirasto.

Kuitenkin heränneiden vaatetus lähentyi 1930-luvulle tultaessa muun väestön vaatetusta mutta karttoi edelleen värikkäitä asuja.³²⁶ Ja samanaikaisesti aikuisten pukeutumisen muuttumisen kanssa muuttui myös lasten vaatetus. 1950-luvulle tultaessa sekä aikuisten että lasten vaatetus oli jo muun väestön vaatetuksen kaltainen. Aikuisten körttipuvun muuttumista ja sen valossa myös asenteiden muuttumista, vaikkakin jonkin verran yli tämän tutkimuksen ajallisen takarajan, kuvaa eräs vastaaja vuonna 1961. Koska seuraava muistitietokuvaus on perusteellinen yhteenveto herännäisseutujen lasten ja aikuistenkin vaatetuksesta, siinä eivät tule mahdolliset yksilölliset käytännöt esille.

...körttipuku...Täysin samanlaisena tämä tietenkään ei ole säilynyt, vaan kehitystä on ollut havaittavissa. Miesten körttipuku oli vanhempana aikana kotikutoisesta sarasta...napitkin olivat kotitekoiset, kankaalla päällystetyt, jalassa olivat lapikkaat tai yleensä kotitekoiset kengät ja tukka oli pitkäkö, niskasta tasan lyhennetty. Kuluvalla vuosisadalla(1900-l.) siirryttiin sellaiseen radikaaliseen uusmuotisuuteen, että ostettiin kaupasta napit, mitä vanhimmat paapat pitivät peloittavana maailmallisuutena. 1920-luvulla miehet rupesivat leikkauttamaan tukkansa nykyaikaiseen malliin, mitä vanhemmat myös ankarasti vastustivat; ...Nykyään ei miesten körttiläisyyttä arkivaatetuksessa juuri huomaa, puserot ja housut ovat tavallista kaupasta saatavaa kuosia. Mutta vanhat heränneet isännät eivät mielellään pane päähänsä lippalakkia, ”lätsää”; oikea päähine on musta, joskin virtynyt huopahattu. Sodan jälkeen(II maailmansota) on nuori polvi yleensäkin jättänyt körttipuvun, vain muutamat harvat uskolliset sitä vielä pitävät.

Samantapaisia muutoksia voi havaita naisten körttipuvun kehityksessä. Vanhat pitivät arkioloissa vyötäröhametta ja sen päällä suoraa mekkoa, niin että asu muistutti melkein eräitä nykyajan äitiyspukuja. Tietenkin kankaat olivat kotikutoisia, harmaita ja sinisiä. Tukka oli suoralla letillä selässä riippumassa. Joskus 1920-luvulla naiset

---

³²⁶ Haast. Lapua 1904, Lapua 1905.

alkoivat kiertää letin niskaan nutturaksi, mikä siihen asti oli ollut herrasväen maailmallinen kuosi. Nyt se ei enää ollut maailmallista, koska herrasväki oli alkanut leikata tukkansa lyhyeksi...Nykyaikainen tilanne naisten pukeutumisessa on se, että arkioloissa pidetään yksinkertaisia ja hillitynvärisiä leninkejä ja päässä mieluummin huivia, ja vanhan körttipuvun voi nähdä päällä vain kaikkein juhlallisimmissa tilaisuuksissa.³²⁷

ISÄN PÖYDÄSSÄ

Ruokailu ei ole ainoastaan fysiologiaa so. nälän tyydyttämistä ja uuden energian hankkimista vaan myös sosiaalista toimintaa, kuten Matti Räsänen on sen määritellyt.³²⁸ Talonpoikaistalouksissa ruokailut olivat kotielämään liittyneitä, perheissä yleisimmin vakituisia muotoja noudattaneita yhdessäolotilanteiden huippuja. Pöytään pääseminen, sinne menemisen ja poistumisen järjestys, istumajärjestys, ruoan ottamisen järjestys ja puheoikeus olivat merkkejä perheen- ja talouden jäsenten statuksista. Kunkin korkeamman statuksen ansaitsemiseen lapsilta vaadittiin ruokailunkin osalta taitoja, jotka liittyivät pöytäetiketin so. ruokailutekniikan ja käyttäytymisen oppimiseen. Lasten iän karttuminen ja fyysinen kehitys loivat ympäristössä näiden taitojen omaksumista koskeneita odotuksia.

Kun ruokailutilanteita tutkitaan kasvatuksellisenä tekijänä, käytetään kuvauksia, jotka koskevat sekä vakituisempia pöytätapoja noudattaneita perheitä, joissa ruokailutilanteet muodostivat päivittäisen rituaalin, että vaatimattomissa oloissa eläneitä perheitä, joissa tilanpuutteen takia tai muista syistä yhteisruokailu ei ollut mahdollista. Ruokailutekniikoissa ja pöytätavoissa on kiinnitettävä huomiota näkyviin rakenteisiin ja järjestelyihin, joiden avulla vanhemmat ovat ohjanneet lapsiaan omaksumaan hyväksytyn ruokailutekniikan ja muut pöytätavat, sekä niiden ilmaisemiin symbolisiin merkkeihin ja merkityksiin, jotka ovat olleet havainnollisina merkkeinä lapsille heidän kulloisestakin statuksestaan ja myös siitä, mitä heidän tuli oppia päästäkseen korkeampaan asemaan. Ruokailutilanteita tutkitaan

³²⁷ TYKL 9: Lapua 1928.

³²⁸ Räsänen 1980 b, 24.

kiinnittämällä huomiota seuraaviin tekijöihin: minkälaisia taitoja ja minkälaista käytöstä kasvatettavilta edellytettiin yhteiseen ruoka- ja kahvipöytään pääsemiselle, miten istumajärjestys on kuvannut sukupuoliroolin kasvattamista ja mitä istumajärjestys ilmaisee lasten ja aikuisten välisestä sekä lasten keskinäisistä statuksista.

Ateriat kotikasvatuksen näyttämönä

En enää pysty palauttamaan tarkkaa kuvaa vaarini tuvan lankkupöydästä, mutta voin vieläkin kuvitella istuvani sen äärellä ja tunnen yhä uudelleen tämän maalaistalon keskipisteen perhepiiriämme ja satunnaisia vieraitamme yhdistäneen voiman. Lapsuuteni maailmassa pöytä oli instituutio, turvallisuuden, elämän säännönmukaisuuden ja perheen vieraanvaraisuuden vertauskuva, kuvaa lapsuudenkokemuksiaan isovanhempiensa ruokapöydässä arkkitehti Juhani Paalasmaa.³²⁹

Päivittäin toistuvat ruokailut olivat vakituisesti toistuva näytelmän kaltainen tilanne,³³⁰ joka antoi mallin hyväksytyistä ruokailutavoista lapsille. Ruokapöydät ”näyttämönä” vaihtelivat tietenkin perheen väkimäärän mukaan. Kun aikakaudella tavalliseen talouteen kuuluivat vanhemmat ja joukko lapsia, saattoi suuremmissa ja varakkaammissa kotitalouksissa olla heidän lisäksi isovanhempia, naimattomia sukulaisia, vieraita palvelijoita ja hoidokkeja, väkeä 15-20 henkeäkin. Tiedetään, että pohjalaisissa ja itäsuomalaisissa suurperheissä ruokaseurueeseen saattoi kuulua vieläkin enemmän ihmisiä, 40-60 henkeä, jolloin ruokapöytiäkin saattoi olla kaksi.³³¹ Aikakauteen osui kahden eri ruokailuvälinejärjestelmän, vanhemman yhteisastioiden ja yksilöllisten astioiden käytön taitekohta jälkimmäisten voittaessa alaa erityisesti 1900-luvulle tultaessa. Kaiken kaikkiaan ruokailussa edellytettyjen teknisten taitojen ja pöytätapojen oppiminen oli lapsilla useampia vuosia kestänyt prosessi.

Aikakaudella päivittäiset kahdesta kolmeen ateriakertaa ja kahvikerrat olivat talonpoikaistalouksissa yleisiä ja kuuluivat talouden ja -perheen kontaktien huippuihin, jotka keräsivät koko talonväen koolle. Poikkeuksena olivat ne lounais- ja eteläsuomalaiset suurtalot, joissa isäntäväki alkoi syödä 1800-luvun loppuvuosikymmenistä alkaen erikseen kamarissa. Lisäksi oli tapana, että vieraille ja käsityöläisille tarjottiin ruokaa erikseen.³³²

³²⁹ Paalasmaa 1993, 80.

³³⁰ Pfister 1977, 236 js.

³³¹ Voionmaa 1969, 414.

³³² Talve 1990, 155-158.

Ruokailujärjestykseen kuului, että väki kutsuttiin pöytään, jonne lasten piti mennä omalla vuorollaan aikuisten jälkeen. Edelleen siihen kuului pöydästä poistuminen vasta kun siihen annettiin lupa. Ruokarukousten lukeminen ääneen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa oli vielä yleinen tapa. Perheissä valvottiin, että ainakin lapset siunasivat ääneen ruoan ennen kuin saivat aloittaa syömisen ja lukivat kiitosrukouksen syötyään. Ruokarukousten säännöllisellä vaatimisella pyrittiin opettamaan lapset kunnioittamaan ruokaa Jumalan lahjana. Käytössä oli useammanlaisia ruokarukouksia ja valmiita kaavojakin oli tarjolla useassa lähteessä.³³³ Tiedonantajien kuvauksista saa sen käsityksen, että kun yleensä ruoan siunaaminen ja kiitosrukous kohdistettiin taivaalliseen ruoan antajaan, niin ruokarukouksia pidettiin välttämättöminä myös uskomuksellisin maagistyyppisin perustein, ruokarukouksilla ajateltiin turvattavan ruoan riittävyys taloudessa. Ruokarukousten laiminlyöminen aiheutti lapsille huomautuksen ja toistuvasti tehtynä rangaistuksen. Aikakauden loppupuolelta alkaen yleistyi ruokarukousten lukeminen itsekseen. Melko yleisesti se oli jäänyt poisikin. Sen tilalle oli tullut ruoan valmistajalle osoitettu kiitos.³³⁴

Päivittäisillä yhteisaterioilla perheen ja talouden jäsenet olivat yhdenvertaisia tarjottavaan ruokaan nähden siten, että jokaisen ruokailijan tuli saada kaikenlaista ruokaa ja että kaikkien piti tulla ravituiksi niin hyvin kuin se tarjolla olleen ruoan puolesta oli mahdollista. Kuitenkin suhteellisen kallis nautintoaine, kahvi, muodosti poikkeuksen. Ennen täyden työkyvyn saavuttamista ja ainakin ennen rippikoulun käymistä lapsille, jo muutaman vuoden iästä alkaen, annettiin kupillinen tai puoli kupillista kahvia tai sitä annettiin vain sunnuntaisin tai juhlapyhinä.³³⁵ Säästäväisyyden ohella kahvin juomista samoin kuin muiden nautintoaineiden, tupakanpolton ja alkoholin käyttämistä vastustettiin lastenhoitovalistuksessa myös terveyssyistä.³³⁶ Tähän liittyi ns. kahvilakko, lapsille kahvinjuomisesta pidättäytymisestä viikoittain maksettu rahallinen korvaus.³³⁷ Kahvilakko oli yleisessä käytössä koko aikakauden 1930-luvulle asti. Tavan yhtenäisyys koko maassa viittaa siihen, että se olisi syntynyt laajalle levinneen samansisältöisen valistuksen vaikutuksesta, vaikka lähdettä ei ole voitukaan osoittaa. Arkisista ruokailuista poikkesivat

³³³ Ruokarukoustyypeistä: Antola (painamaton) 1951; Seesjärvi (painamaton) 1962; Haavio 1965, 31, Harvela (painamaton) 1974.

³³⁴ TYKL 44: Kalanti 1908, Pielavesi 1903, Pihtipudas 1897, Punkalaidun 1906, Sonkajärvi 1903, Töysä 1905, Ähtäri 1915.

³³⁵ TYKL 25: Jalasjärvi 1897, Kittilä 1880, Muhos 1897, Pielavesi 1895, Pöytyä 1898, Salmi 1889, Tyrvää 1890; Haast. Lapua 1904.

³³⁶ Hytönen 1913.

³³⁷ TYKL 25: Kaustinen 1893, Kiiminki 1889, Liminka 1889, Nilsä 1902, Nivala 1898, Piippola 1907; TYKL 44: Ilomantsi 1908, Haukipudas 1896, Muhos 1912, Merijärvi 1905, Oulunsalo 1914, Sonkajärvi 1899, Ylistaro 1922.

ateriat, joilla oli läsnä vieraita. Niiden yhteydessä lapsilta vaadittiin erilaista, vieraat ja ruokailuetiketti paremmin huomioivaa käytöstä kuin oman väen kesken.

Pöytään hyväksytyjen lasten oli ainakin alustavasti hallittava ruokailuetiketti, johon hyväksytyjen käytöstapojen lisäksi kuului myös vaatimus ruokailuvälineiden käytön hallitsemisesta. Yhteisastiaruokailussa suuremmissa ruokakunnissa sijoitettiin pöytien päihin erilliset astiat, erikseen miehille ja naisille sekä tietenkin ruokapöydän ulkopuolella ruokaileville lapsille.³³⁸ Yhteisastioiden aikaan sai ruokaa ottaa vain omalta puolelta astiaa, ei saanut valita herkkupaloja omaa osuuttaan enempää. Aikuisten ruokapöytään pääsyn ehtoja olivat talouksittain myös vakinaisen työnteon alkaminen ja rippikoulun käyminen. Lisäksi varttuneempien tyttöjen oli osallistuttava ruoan tarjolle laittamiseen emännän apuna. Lasten sopimaton käyttäytyminen ruokapöydässä johti tavallisesti rankaisemiseen, yleisimmin pöydästä poistamiseen tai johonkin muuhun rangaistukseen.

Vähemmän säännölliset pöytätaivat olivat käytössä vähävaraisissa kotitalouksissa, joissa yhteisruokailu ei esimerkiksi niukkojen asuintilojen, vanhempien kodin ulkopuolella työskentelyn tai oman asunnon puuttumisen takia ollut mahdollista. Ainoan asuintilan saattoi muodostaa yksi pieni huone, jossa kalustus oli niukka. Ahtaissa oloissa yhteinen ruokaileminen pienen ruokapöydän ääressä ei siten ollut mahdollista. Varattomissa oloissa toimeentulo hankittiin päiväkausien työskentelyllä vieraan työssä ja poissa kotoa ja työttömänä kautena etumaksuna tulevista töistä, lainana tai armopaloina. Kaikkein niukimmissa oloissa ei välttämättä ollut päiväkausiin minkäänlaisia yhteisaterioita, ja ateriat korvasi lapsilla leipäpala. Ja se mitä lapset näissä perheissä ruokailutavoista oppivat oli erillään syöminen ja monessa tapauksessa eriaikainen syöminen. Kaikissa talouksissa ei ollut ruoan ottamisessa vuorojärjestystä. Myöskään lasten oleminen hiljaa tai muutenkaan säännöt ruokailtaessa eivät olleet kaikissa kodeissa tapana aikakauden alkupuolellakaan, eivätkä ainakaan aivan ehdottomina. Toisaalta varattomampien perheiden lapset hyvin yleisesti työskentelivät ja asuivat jo heti kun johonkin työhön pystyivät taloissa tai muissa paremman toimeentulon omaavissa talouksissa tai olivat niissä hoidokkeina. Siten he osallistuivat talojen jokapäiväiseen elämään ja ruokailuihin alaikäisinä kasvatettavina.

---

³³⁸ TYKL 25: Kivennapa 1889, Kurikka 1904, Pöytyä 1889; TYKL 44: Alajärvi 1901, Eno 1884, Kivennapa 1909, Kokemäki 1911, Lapua 1914, Muolaa 1906, Pihlajavesi 1897, Rantasalmi 1898, Ranua 1912, Taivassalo 1916.

Kun ruokailutapahtumia kuvataan vakiintunutta pöytäjärjestystä noudattavina pöytäseurueina, niiden näyttämönä ovat hyvin toimeen tulleiden kotien ruokapöydät. Tilanne oli täysin toisenlainen vähävaraisissa oloissa, joissa ruoan puute tai jo niukka kalustus estivät sen. Vielä täysin toisenlaisissa oloissa elivät kestien perheet, jotka olivat sijoittuneet talojen tai torppien saunoihin tai riihiin ja joissakin tapauksissa talojen kamareihin tai tupien nurkkiin muodostaen oman ruokakuntansa. Näissä ”talouksissa” ateriakäytäntökin joutui sopeutumaan kulloisiinkin olosuhteisiin.³³⁹

*Lapsuuden aikainen ruokapöytäimme oli pieni. Ei se ollut metrinkään pituinen eikä aluksi muuta pöytää ollutkaan... Harvoinhan sitä tavallisina arkipäivinä yhdessä syömään kerkisi. Talvisilta työmailta lauantai-iltana isää saunaan odoteltiin. Kesälläkään harvoin oltiin kaikki yhtä aikaa koolla.*³⁴⁰

*Ei siinä mitään järjestäytymistä ollut, jokainen otti nopeasti osansa ettei vaan ruoka loppunut. No perunaa nyt ja leipää oli minunkin lapsuuden kodissa mutta muun särpimen kans oli vähän sitä ja tätä kun joskus oli vaan suola-vettäkin mihin perunaa kastettiin ja maidon asemesta haaleaa vettä vähän makeutta mukana.*³⁴¹

*Ruokailutapaa oli siksi monta, että mitään yleistä ei voinut olla.*³⁴²

Ruokailujärjestys ei ollut säännöllinen kaikissa niissäkään kotitalouksissa, joissa aineelliset edellytykset siihen olisivat olleet olemassa.

³³⁹ TYKL 25: Kaustinen 1893, Keitele 1894, Kiiminki 1889, Nurmes 1895, Pielavesi 1898, Rautalampi 1894, Räisälä 1884, Salmi 1889, Teuva 1896, Tuusniemi 1901; TYKL 44: Laitila 1897, Lammi 1907, Lemi 1909, Pälkjärvi 1904.

³⁴⁰ TYKL 54: Leivonmäki 1897.

³⁴¹ TYKL 54: Lapua 1914.

³⁴² TYKL 54: Elimäki 1899.

Arkisen ruokailun ja vieraille tarjottujen aterioiden välistä eroa kuvataan siten, että vieraiden aikana yritettiin lapsilta vaatia tapojen mukaista käyttäytymistä, mutta vieraiden mentyä vallitsi ”entinen väljyys”.³⁴³ Tällainen lienee ollut yleisempääkin kuin muistitietokuvauksista voi päätellä, koska niissä epämiellyttävien kokemusten kaunisteleminen on odotuksen mukaista.

Ruokailupaikat ja istumajärjestys

Jotta voidaan saada kuva siitä, kuinka lapset sijoittuivat asemansa mukaisesti yhteiseen ruokapöytään ja millä tavalla istumapaikka iän ja taitojen edistymisen myötä muuttui, on ensin lyhyesti esiteltävä talonpoikaisen ruokapöydän istumajärjestyksen päämallit. Niissä oli kotikohtaisia sovellutuksia sen mukaan minkälainen perheenjäsenten koostumus missäkin perheen elämänvaiheessa oli. Suomessa tunnetaan kolme vakituisempaa istumajärjestystyyppiä. Yleinen istumajärjestys koko maassa aikakauden loppupuolelle saakka oli ”miesten pää-naisten pää”, jossa miehet istuivat pöydän toisessa, diagonaalisessa tilanjakosysteemissä nurkanpuoleisessa päässä, uudemmassa 1880-luvulla yleistyneessä tavassa sijoittaa pöytä keskelle päätyseinää, jommassakummassa päässä. Toinen istumajärjestys oli harvinaisempi ”miesten puoli – naisten puoli”, jossa miehet istuivat seinän ja naiset lattian puolella. Kolmas istumajärjestystyyppi oli ns. vuorojärjestys tai sekajärjestys siten, että miesten ja naisten istumapaikat vuorottelivat.³⁴⁴

---

³⁴³ TYKL 25: Keitele 1894, Kiikala 1922, Mikkelin mlk. 1895, Ranua 1901, Räisälä 1884, Salmi 1889, Tuusniemi 1901; TYKL 44: Joutsa 1922, Lemi 1909, Luvia 1902, Muolaa 1910, Petsamo 1913, Punkalaidun 1906, Pälkjärvi 1904, Tammela 1900; TYKL 54: Somero 1907.

³⁴⁴ Talve 1990, 156-158.

Kuva 9. Tyypin kuva vapaammasta istumajärjestyksestä. Perho 1928.

Valok. Samuli Paulaharju. Museovirasto.

Niissä kodeissa, joissa ei ollut vakituista pöytäjärjestystä, ei myöskään ollut vakituista istumajärjestystä.

*Ruokapöydässä meillä ei ollut määrättyä istumajärjestystä.*³⁴⁵

Pienempien lasten istumapaikat määräytyivät ruokailutaitojen mukaan sukupuoleen katsomatta. Heidät voitiin istuttaa miesten ja naisten väliin, nuorimmat alimmaksi pöytää ja lähemmäksi äitiä, joskus myös isän tai jonkun muun aikuisen lähelle, koska ruokailemisessa tarvittiin vielä opettelua ja aikuisten apua. Vasta kun ruokailutaidot karttuivat, pojat sijoitettiin miesten ja tytöt naisten joukkoon. Ne tytöt, jotka auttoivat äitiä ruoan pöytään tarjoilemisessa, sijoituivat lähelle äitiä.³⁴⁶ Isän viereen tai vastapäätä istumaan pääseminen edellytti pojilta, että he osallistuivat vakituisesti työhön. Työkyvyn ja ruokapöydän arvopaikkojen suhde tuli näkyviin siinäkin, että yleisesti vanhimman rengin ja ns. päivämiesten eli päiväpalkkalaisten mutta erityisesti arvostettujen ammattimiesten kuten

³⁴⁵ TYKL 54: Myrskylä 1910.

³⁴⁶ TYKL 25: Hauho 1895, Humppila 1880, Jalasjärvi 1920, Kaustinen 1893, Kirvu 1898, Kontilahti 1907, Kärämäki 1898, Lieto 1890, Nilsä 1902, Orimattila 1906, Pertteli 1880, Pyhäjärvi Vpl. 1905, Rautu 1926, Suonenjoki 1897, Taivassalo 1901; TYKL 44: Alahärmä 1911, Enonkoski 1904, Himanka 1906, Karttula 1906, Kaustinen 1915, Kittilä 1913, Kuolemajärvi 1918, Pielisjärvi 1906, Pälkjärvi 1909, Sotkamo 1916, Virrat 1911, Ylistaro 1922, Ähtäri 1915.

suutareiden ja räätäleiden paikka yhteisessä ruokapöydässä oli lähinnä isää. Jälkimmäisille voitiin ruoka kattaa erikseenkin ja tarjota parempaa ruokaa.

Vakituista pöytäetikettiä noudattaneiden talouksissa ruokailijoiden istumapaikat olivat yleisimmin pysyviä ja ilmaisivat vanhempien ja lasten sekä miesten ja naispuolisten ruokailijoiden arvojärjestyksen ja aseman perheessä. Kuitenkin aikakauden alkupuolellakin joissakin varakkaammissakin oloissa istumajärjestys oli vapaa eikä muutenkaan ollut mitään pöytäjärjestystä. Sellainen oli kodeissa, joissa vanhemmat eivät kyenneet tai halunneet ohjata ruokakuntansa käyttäytymistä. Matti Räsänen on tutkimuksessaan Savokarjalainen ateria esittänyt, että lasten ikä määräsi heidän paikkansa pöydässä, jolloin iän karttuessa nousitiin kohti tärkeintä paikkaa so. isän ja isännän istumapaikkaa.³⁴⁷ Lasten ikä oli tärkeä tekijä pöytätapojen niin kuin muunkin elämäntavan oppimisessa, koska se sai aikaan taitojen oppimista koskevia odotuksia lasten vanhemmissa ja muussa ympäristössä. Kuitenkin lasten ruokapaikkaa ja sen muuttumista koskevista kuvauksista käy ilmi, että oman paikan saaminen aikuisten ruokapöytänsä edellytti hyväksytyt ruokailutekniikan ja käyttäytymisen hallitsemista, ja viivästyminen taitojen omaksumisessa viivästytti myös pöytään pääsyä, ja eteneminen kohti arvokkainta istumapaikkaa eli isän paikkaa työtaitojen saavuttamista.

Kun ruokailutilanteet symbolisoivat aikuisten ja lasten välisiä statuseroja, ne kuvastivat myös sukupuolten välistä eroa. Kehtokauden jälkeen lasten paikkana yhteisruokailussa oli useimmiten äidin tai jonkun aikuisen perheenjäsenen ja monilapsisissa perheissä tarvittaessa myös isän syli. Kun lapsi oppi tukevasti istumaan omin avuin ja jo jollakin tavalla käyttämään lusikkaansa, yksilön kehityksestä riippuen noin 2-3 vuotiaana, hän sai paikkansa pikkupöydässä tai jossakin muualla ruokapöydän ulkopuolella. Omatoimista ruokailua aloittelevat lapset söivät penkiltä, tuolilta, pata-arkun päältä tms. ruoka-alustalta tai lattialta neuvojanaan ja seuranaan äiti tai joku muu talouden varttuneempi naispuolinen jäsen. Joissakin kodeissa äiti ja pienemmät lapset söivät ruokapöydässä erikseen muiden jälkeen³⁴⁸, ja tutkimusten mukaan tällainen ruokailukäytäntö oli jo vanhemman perinteen mukaista.³⁴⁹ Pienten lasten pitäminen varttuneempien ruokaseurueen ulkopuolella, kunnes olivat oppineet ainakin välttävästi hallitsemaan ruokailutavat, perustui sekä uskonnollisiin että

³⁴⁷ Räsänen 1980, 106.

³⁴⁸ TYKL 25: Kirvu 1898, Korpilahti 1881, Muolaa 1901, Pielavesi 1896, Teuva 1896, Töysä 1889, Uusikirkko Vpl. 1900, Yläne 1897; TYKL 44: Hausjärvi 1898, Hämeenkyrö 1912, Kauhajoki 1897, Keitele 1918, Kivennapa 1897, Kuhmoinen 1900, Mietoinen 1909, Nuijamaa 1896, Oripää 1896, Pihtipudas 1897, Räisälä 1906, Tammela 1900, Töysä 1909, Vieremä 1909; KIVÅ 34: Ruotsinpyhtää 1889, Köökari 1900; Haast. Haukipudas 1901.

³⁴⁹ Paulaharju 1958, 68; Heikinmäki 1989, 72.

käytännöllisiin syihin. Heidän puutteellinen käyttäytymisensä olisi voitu tulkita Jumalta saadun ruoan halventamiseksi, mitä se ei erikseen ruokailtaessa tehnyt, ja lisäksi se olisi häirinnyt aikuisten ruokailijoiden ruokarauhaa.

Erikseen ruokailemiseen oli talouksissa tarve myös sen takia, että pöytäpaikoista saattoi kodin väkirikkaimmassa elinvaiheessa olla pulaa.

*Söimme uunin loukossa. Kun pyrimme pöydän ääreen, pappa sanoi:
syökää siel vaa, teiä oo nokkan (nenänne) räkäne ja varsan kont
(jalka) killu usse nokastan. Eis julk teijä kansen syär.³⁵⁰*

*Kun olin lapsi (tyttö) en saanut milloinkaan syödä aikuisten kanssa
samanaikaisesti pöydässä vaan vasta sitten kun isäni ja aikuiset
veljeni olivat syöneet, sen jälkeen söin minä äidin kanssa. Ja sama tapa
oli yleensä silloin, lapset söivät jälkeen kun aikuiset. Aikuisten
pöytään pääsi vasta siinä rippikouluiässä 15-16 vuotiaana.³⁵¹*

*Isä istui toisessa päässä pöytää, äiti toisessa. Isän päässä olivat
vanhemmat lapset ja äidin nuoremmat. Vuoteen 1924 syötiin ruoka
yhteisastioista (ei lautasia eikä juomalaseja).³⁵²*

*Minun lapsuudenkodissani isäni söi aina tuvan pöydän päässä. Sitten
oli miespalvelijat, rengit kahtapuolen penkeillä. Naiset söivät
toisessa päässä lasten ja äidin kera. Äiti piti aina pienintä sylissään.
Toinen palvelija söi pöydän kulmalla, koska hänen piti kantaa liedeltä
lisää ruokaa pöytään jos tarvitsi.³⁵³*

*Meillä oli istumajärjestys kotona. Isän paikka oli ovesta katsoen
pöydän takana peräseinällä... Pöydän päässä seinän puolella isän
oikealla puolella olivat vieraiden paikat, samoin isää vastapäätä*

---

³⁵⁰ TYKL 44: Mietoinen 1909.

³⁵¹ TYKL 54: Orimattila 1913.

³⁵² TYKL 44: Rantasalmi 1898.

³⁵³ TYKL 54: Kangasniemi 1909.

lattian puolella oli vieraan paikka, hänestä eteenpäin lattian puolella olivat (suurempien) tyttöjen paikat.³⁵⁴

Kyllä meillä ruokapöydässä oli aina sama istumajärjestys niin kauan kun kaikki olivat kotona ja elossa. Isä istui aina samalla paikalla (pöydän) pitemmän puolen toisessa päässä (seinän ja nurkan puolella), minä (tyttö) häntä vastapäätä (lattian puolella), äiti pöydän alapäässä, mistä oli nopeampi nousta ottamaan ruokaa hellalta tai vaihtamaan lautasia. Siskot istuivat samalla lattian puolella kuin minäkin. Iän karttuessa paikat pysyivät samana, vaan siskojeni kuoltua, minä voin istua missä halusin. Vain yksi sisko elikin isoksi asti.³⁵⁵

Erityinen lastenpöytä, jossa äiti tai muu lasten hoitaja söi yhdessä lasten kanssa, oli yleisesti käytössä.³⁵⁶ Harvinaisempi oli erillinen pöytätuolityyppinen lastenpöytä, tuolista pöydäksi käännettävä huonekalu,³⁵⁷ jota tutkimuskirjallisuudessa on kuvattu lounaiseksi huonekalutyypiksi.³⁵⁸

---

³⁵⁴ TYKL 54: Puumala 1922.

³⁵⁵ TYKL 54: Uusikirkko Vpl. 1902.

³⁵⁶ TYKL 25: Ylistaro 1893; TYKL 44: Hausjärvi 1898, Kauhajoki 1897, Kirvu 1898, Oripää 1896, Salmi 1906, Tyrnvää 1901, Vieremä 1909.

³⁵⁷ Haast. Laitila 1914.

³⁵⁸ Ahlbäck 1945, kartta 48; Talve 1990, 50, viite 42.

Kuva 10. Ruokatuoli. Korppoo 1926. Valok. Hjördis Dahl.
Kulturhistoriska Institutionen. Åbo Akademi.

Lastenpöydässä syötiin tavallisesti yhteisastioista eikä pöytätavoistakaan pidetty lukua sillä tavalla kuin aikuisten pöydässä, koska kysymys oli omatoimisesta syömään opettelusta, jossa vahinkoja tapahtui. Kuitenkin lapsilla oli tavallisesti halu opetella ruokailutaitoja, koska pääsy aikuisten pöytään mahdollistui, kun taidot ja ruokailuetiketin hallinta olivat riittäviä. Kotielämässä aikakaudella yleisesti esiintynyt vuorojärjestys ”lapset viimeiseksi” tarkoitti, että he saivat mennä pöytään ja ottaa ruokaa vasta aikuisten jälkeen. Erityisesti oli huolehdittava siitä, että isä sai ottaa ensin, sen jälkeen muut aikuiset, usein ensin muut miehet heijastaen patriarkaalista perhejärjestystä.³⁵⁹ Paitsi isän asema perheen päänä, ruoan ottamisen vuorojärjestyksessä ilmeni myös käytännöllinen ajatus, että koska miehet usein tulivat ruokailemaan raskaista töistä nälkäisinä, heidän ravitsemisestaan oli ensin huolehdittava. Toisaalta siinä tuli esille myös sukupuolten välinen työnjako, naiset valmistivat ruoan, joka miehille tarjottiin ensin.

Pöytään menemisen järjestys, aikuiset ensin ja sitten vasta lapset, kuului kasvatuksellisiin keinoihin, joiden avulla lapsille osoitettiin heidän asemansa ei-täysivaltaisina perheen ja talouden jäseninä.

³⁵⁹ TYKL 25: Halsua 1910, Kontiolahti 1897, Kurikka 1904, Punkalaidun 1888, Orimattila 1916, Rautu 1926, Sääminki 1894, Uusikirkko Vpl. 1900; TYKL 44: Alatornio 1893, Ilomantsi 1908, Muolaa 1916, Sysmä 1899, Tammela 1921, Ylöjärvi 1898; TYKL 54: Kurkijoki 1906, Liminka 1913, Lohtaja 1904, Pyhäntä 1906, Säkijärvi 1920.

*Pöytään ei saanut mennä ennen kuin vanhemmat meni.*³⁶⁰

*Pöytätavat olivat ennen ankaria. Vanhemmat menivät ensin pöytään ja lapset omille paikoilleen tämän jälkeen.*³⁶¹

Lasten pääsemiseen pikkupöydästä isoon pöytään edellytti tiettyjen taitojen hallitsemista, joihin seuraavan muistelijan kodissa on pöytätapojen ja ruokarukousten lisäksi kuulunut myös kiitos emännälle. Viimeksi mainittu oli yleistymässä vasta aikakauden loppupuolella.

*Kun oli paljon väkeä lapsilla oli eri pöytä. Olivat kovasti tulossa isoon pöytään...Täytyi osata pöytätavat ennen kuin isoon pöytään tuli, vielä siunata ja kiittää ruoka, kiittää emännälle. En paljon pikkupöydän riitoja kerinnyt huomaamaan, sen muistan että halu oli tulla isoon pöytään.*³⁶²

Oman erityisen tyyppinsä ruokapöytään sijoittelua muodosti pääosin lounaisella alueella maata käytössä ollut tapa, että lapset seisoivat ruokapöydän ja myös kahvipöydän ääressä.³⁶³ Lasten seisomisella ruokapöydän ääressä on pitkät juuret ja keskieuropalainen tausta,³⁶⁴ samoin naisten ja tyttöjen seisomisella,³⁶⁵ joka tunnettiin Suomessakin.³⁶⁶ Joissakin tapauksissa seisomapaikalta istumapaikalle siirtymisen edellytyksenä oli rippikoulun käyminen, toisissa vakituisempi osallistuminen työntekoon. Ruokapöydän ääressä seisomisen tarpeellisuutta lapsille selitettiin siten, että seisaaltaan syödessä kasvu edistyy paremmin. Esiintymisalueensa ulkopuolelta tunnetaan tutkimuskirjallisuudesta aivan päinvastainen kehottus, jonka mukaan lasten ei saanut seisoa syödessään, koska silloin ruoka meni jalkoihin (eikä vatsaan). Tämän varoituksen tarkoituksena oli sopimattomana pidetyn seisaaltaan

³⁶⁰ TYKL 44: Liperi 1895.

³⁶¹ TYKL 44: Hauho 1911.

³⁶² TYKL 44: Tyrvää 1901.

³⁶³ TYKL 25: Akaa 1899, Hauho 1895, Köyliö 1890, Loppi 1880, Punkalaidun 1889, Rymättylä 1902, Sääksmäki 1899, Teisko 1908, Vesilahti 1895; TYKL 44: Hämeenkyrö 1912, Kokemäki 1911, Messukylä 1910, Mietoinen 1909, Sammatti 1911; Iivonen (painamaton) 1980; Adolfsson (painamaton) 1979.

³⁶⁴ Ränk 1951, 45-47; Baumgartner 1965; Andersen 1971, 141; Wiegelmann 1975, 12-15, 21-22.

³⁶⁵ Hedlund 1943, 78; Levander 1946, 14; Klingberg 1971; Höjrup 1975, 32-35.

³⁶⁶ Varelius 1938; Raussi 1966, 160-161.

ruokailemisen kitkeminen lapsista.³⁶⁷ Tyttöjen ja naisten seisominen ruokapöydässä voi heijastella sukupuolten välistä arvoeroa mutta liittyä myös perinteiseen työnjakoon ja naisten tarjoilutehtävään. Seisaalta syöminen alkoi vähitellen jäädä pois käytöstä 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien.

*Ruokapöydän ääressä ja kahvia juodessa meidän piti seistä. Lasten täytyy kunnioittaa ruokaansa, sanoivat äiti ja isä. Tätä tapahtui niin kauan kun pääsi ripelle, sitten vasta sai istua. Oli siinä varmasti monta kertaa tönimistä ja tuuppimista, meitä kun oli kaikkiaan 13. Ei näitä lapsia kyllä yhtä aikaa ollut näin montaa, meistä on niin monta kuollut pienenä.*³⁶⁸

*Vieraiden aikana kyllä lapset seisoivat syödessään ja selitettiin, että kasvaa kun seisoo syödessään. Nuorin veljeni, joka oli 1917 alussa syntynyt, hän ei enää joutunut seisten aterioimaan.*³⁶⁹

*Lapsuudenkodissani oli ruokapöydässä kyllä omat paikkansan jokkaiselle. Miehet olivat pöyrän takana ja naiset etupuolella pöytää. Minä yksin olin laps ja minun (tyttö) paikkani oli nurkassa pöydän päässä. Naiset istu pöytätoolilla, miehet pirtin peräpenkillä. Minä melkein seisoin kun karmistooli oli niin matala ja olin tottunut seisomaan.*³⁷⁰

Lasten seisottamiseen ruokapöydän ääressä sisältyi kasvatuksellinen viesti siitä, että he kuuluivat vielä lasten ryhmään ja että aikuisten ryhmään pääsemiseksi heidän oli opittava pöytäetiketti. Lisäksi lasten seisominen liittyi käsitykseen, että sillä tavalla osoitetaan kunnioitusta ruokaa kohtaan Jumalalta saatuna lahjana. Samalla se korosti vanhempien ja lasten välistä statuseroa ja ilmensi vanhaa tapakulttuuria, jonka mukaan alempi osoittaa kunnioitusta ylemmälleen seisomalla tämän istuessa. Joissakin tapauksissa lasten seisominen pöydän ääressä perustui siihen käytännölliseen seikkaan, että istuimia ei riittänyt kaikille,

---

³⁶⁷ Ruoppila 1954, 43; Nurmes.

³⁶⁸ TYKL 54: Paimio 1910.

³⁶⁹ TYKL 54: Taivassalo 1917.

³⁷⁰ TYKL 54: Kokemäki 1911.

jolloin lapset perheen arvoasteikossa vähäisimpinä saivat seistä. Joissakin tapauksissa kysymys oli siitä, että lapsi ei istuimeltaan olisi ylettynyt syömään.

Vähäisiä merkkejä lapsilta edellytettyjen ruokailutapojen vapautumisesta oli havaittavissa osassa koteja 1930-luvulle tultaessa, vaikka lastenkasvatusta ja -hoitoa propagoivassa valistuksessa siihen viittaavia ajatuksia on nähtävissä jo 1800-luvun loppupuolen kirjoituksissa.³⁷¹ Ankara vuorojärjestys ”vanhemmat ensin pöytään” oli joissakin harvoissa kodeissa syrjäytymässä. Istumajärjestyksen oli vapaampi, mutta vanhempien ja erityisesti isän paikka pysyi vakituisena, eivätkä muut saaneet siihen istua. Lasten käsittäminen ja kohteileminen enemmän yksilöinä kuin aikaisemmin tuli näkyviin siten, että he pääsivät yhteiseen ruokapöytään nuorempina ja ruokailutavoiltaan vähemmän valmiina kuin aikaisemmin. Muutosprosessin käynnistymistä osoittaa, että osassa koteja lasten puutteellisia ruokailutaitoja ei enää katsottu ainakaan samalla tavalla kuin aikaisemmin Jumalalta saadun lahjan halveksimiseksi. Vaikka oman väen kesken joissakin perheissä ruokailujärjestyksessä oli havaittavissa vapautumisen merkkejä, vierailuilla ja vieraiden aikana noudatettiin vanhempaa pöytäetikettiä. Se osoittaa, että uudet käsitykset eivät olleet yhteisöissä vielä hyväksyttyjä, koska oli varauduttava vieraiden kritiikkiin. Lasten pääseminen ruokapöytään vieraiden kanssa ei ollut vielä 1920-luvulle tultaessa tavallista. Oli hyvin yleistä, että niitäkään lapsia, jotka jo arkioloissa kelpuutettiin aikuisten pöytään, ei vieraiden aikana pöytäseurueeseen laskettu, vaikka olisi ollut tilaakin. Aivan ilmeisesti se johtui lasten puutteellisista pöytä tavoista, joiden katsottiin häiritsevän vieraita, mutta epäilemättä tärkeä tekijä oli myös jo vanhastaan tunnettu asenne, että lasten aikuisia matalamman statuksen katsottiin loukkaavan vieraskunniaa. Vierailujen yhteydessä vanha pöytäetikettikin säilyi kuitenkin koko aikakauden yleisesti: lapsia kiellettiin edelleen ehdottomasti menemästä pöytään ennen aikuisia.³⁷² Yhteisessä pöydässä ruokailemiseen vaikuttivat käytännöllisetkin tekijät kuten väkimäärän väheneminen palvelijoiden ja lasten lukumäärän vähenemisen johdosta, jonka takia lapset mahtuivat aikuisten pöytään entistä nuorempina.

Vanhemmalle pöytäjärjestykselle tyypillinen lapsia kahlehtinut ehdoton hiljaisuus vapautui hyvin pienessä osassa koteja jollei täysin vapaaksi niin varovaiseksi keskusteluksi. Vanhempien ja lasten seurustelukynnyksen alentuminen ruokapöydässä ja keskustelun

³⁷¹ Tähtinen 1992, 2.

³⁷² TYKL 25: Hauho 1895; TYKL 25: Jääski 1921, Kärsämäki 1898, Muolaa 1916, Mäntsälä 1897, Sotkamo 1916, Tyrnvää 1908.

vapautuminen olivat yleisemminkin orastava merkki siirtymisestä yksisuuntaisesta vanhempien autoritäärisestä ohjauksesta ainakin jossakin määrin vuorovaikutteisemmaksi yhdessäoloksi, jossa samalla verbaalin kasvattamisen osuus kasvoi. Aikakauden loppupuolta kuvaavissa muistitiedoissa ei enää korostu ruoka Jumalalta saatuna lahjana, paitsi selvästi uskonnollisissa kodeissa. Kuitenkin vanha arvojärjestys säilyi aikakauden loppuun saakka siinä, että isä ja muut miespuoliset aikuisikäiset perheenjäsenet aloittivat ruoan ottamisen. Tapa antaa lapsille ensin ruokaa on alkanut yleistyä vasta myöhemmin.

Kodeissa ruoan ottamisjärjestys siten, että lapset ottavat viimeksi, korosti niin kuin monet muutkin ruokailuun liittyvät lapsilta vaaditut tavat vanhempien ja lasten arvoeroa. Toisaalta sillä oli myös se käytännön tausta, että ruumiillista työtä tehneiden vanhempien ravinnon tarve ja nälkä olivat sellaisia, ruoan ottamisensa oli mielekästä laittaa etusijalle. Seuraavat kuvaukset osoittavat, että tapa oli jo seuraavissa polvissa muuttumassa siten, että lapset saivat ottaa ruokaa vapaasti tai heille annettiin sitä jo ennen vanhempia.

*Kyllä se ruoan ottaminen kuului pöydässä aina ensimmäiseksi isälle ja äitipuolelle sekä työväelle milloin niitä oli...Kyllä se iän mukana muuttui että aikuiseksi tulemassa olevat lapset jo rupesivat ottamaan pöydästä siinä missä vanhemmatkin.*³⁷³

*Pöytään käytiin hiljaa ja rauhallisesti. Ensin piti lasten odottaa niin kauan kuin isä ja yleensä vanhemmat henkilöt ottivat ensin ruokaa, sitten vasta lapset.*³⁷⁴

*Vuorojärjestys oli myös ehdoton, isäntä otti ensin, sitten aikuiset pojat, sitten trenkit, omat työt ja piit. Järjestys on nykyään (1977) muuttunut, palvelijoita ei enää ole. Perhe kokonaisuudessaan on saman arvoisia. Äiti passaa pöydän, antaa isälle ensin, sen jälkeen lapsille. Jokainen saa ruoan aikana puhua ja lapset ainakin on äänessä.*³⁷⁵

---

³⁷³ TYKL 54: Ruskeala 1917.

³⁷⁴ TYKL 44: Tammela 1921.

³⁷⁵ TYKL 54: Honkilahti 1899.

Kyllä kait se ruoan ottaminenkin oli lapsuuskodissa niin, että nuorimmat sai vasta viimeksi ottaa ja se katsottiin hölmyämiseksi jos etuili. Ja sittenhän se muuttui vasta kun oli 20 vuoden hujakoilla, näin oli ainakin minun kohdallani. Luulen, että nykyään ei taida paljon sellaisista nuoret piitata, ovat itse etualalla.³⁷⁶

Omille lapsille ruoka pistettiin lautaselle jokaisen eteen aina niin kauan kuin kävivät koulua. Sen jälkeen ei ruokajärjestyksestä puhuttu mitään, vaan jokainen sai ottaa sitä mitä halusi. Useinkaan eivät kaikki syöneet yhtä aikaa jo kouluaikojenkaan takia.³⁷⁷

Pienemmät (lapset) söivät usein taikina(pyty)n kannella tai penkin päällä. Olivathan sen ajan taikinapytyt suuria ja siitä muodostui mukava ”pyöreän pöydän” seura. Puulusikat olivat hauskoja ja savikupit. Omat lapseni ovat kasvaneet vapaasti. Syöneet vuoden vanhasta omallaan paikallaan. Puhuneet ruoka suussa.³⁷⁸

Arvokkaammat vieraat söivät kamarissa eikä lapsia kelpuutettu vieraiden pöytään.

Jos oli sukulaisia kamarissa ruokailemassa niin me lapset pääsimme ovensuuhun hiljaa kuuntelemaan ja katselemaan kun sukulaisvieraat keskustelivat ja söivät. Jos jotakin kysyttiin niin saimme hiljaa vastata kysyjälle. Pöydän viereen emme saaneet ollenkaan mennä saatikka pyytää jotakin pöydältä. Tuvassa saimme jotakin loppuja maistella.³⁷⁹

Pöytätapoja en muuta muista kuin että ei saanut mennä pöytään silloin kun vieraat söivät, hehän pantiin kamariin syömään ja ovi kiinni ja sitten vasta kun vieras oli syönyt sai mennä kahtomaan, mitä vieraalta

---

³⁷⁶ TYKL 54: Vihanti 1920.

³⁷⁷ TYKL 54: Kangasala 1913.

³⁷⁸ TYKL 44: Kivennapa 1909.

³⁷⁹ TYKL 44: Vihti 1901.

*oli jäänyt. Ja se opetettiin että kun pitoihin menee, ettei saa mennä
ensin pöytiin syömään...*³⁸⁰

Koska uusi pöytäjärjestyskään ei antanut lapsille täysiä vapauksia, siinä ei suinkaan ollut kysymys vanhempien ja lasten tasa-arvoisuudesta, vaikka koko väki söi yhteisessä pöydässä, vaan edelleen ruokailu tapahtui vanhempien johdolla. Ruokarukouksia ei luettu enää ääneen, vaan edellytettiin että lapset lukivat ne itsekseen. Ruokarukousten lukemiseen itsekseen vaikutti osaltaan myös, että koulunkäynnin yleistymisen myötä oli kasvanut uusi sukupolvi, jonka lukutaito oli varmistunut ja joka oli tottunut äänettömään lukemiseen ääneen lukemisen muuttuessa epämuodikkaaksi, josta on tietoja jo aikaisemmasta tutkimuksesta.³⁸¹ Kun vanhemmassa pöytäjärjestyksessä ruokaa pidettiin Jumalan lahjana, uudemmassa pöytäjärjestyksessä korostui vanhempien ja ruoan laittajien merkitys, mikä näkyy siinäkin, ääneen lausuttu kiitos piti osoittaa ruoan laittajalle.³⁸²

Leivän käsittelyyn liittyneet kristilliseen traditioon perustuneet erityistä kunnioitusta vaatineet menettelytavat olivat jäämässä pois. Muutokset osoittavat sekä uskonnollisten tapojen että myös maagistyyppisten uskomusten väistymistä.³⁸³ Sen alkamisesta on tehty havaintoja myös jo aikaisemmassakin tutkimuksessa.³⁸⁴ Kuitenkin myös tiukasti vanhoihin pöytätapoihin perustuva pöytäjärjestys oli käytössä aikakauden loppuun saakka. Muutoksia tapahtui myös ruokailutekniikassa kun yhteisastioiden sijasta yksilölliset ruokailuvälineet yleistyivät. Lapsilta edellytettiin veitsen ja haarukan käytön hallitsemista, mutta nyt yhä pienemmät lapset saivat harjoitella syömistä vielä isossa ruokapöydässäkin.

Vapaampi pöytäjärjestys oli toisaalta merkinä kotielämässä tapahtumassa olevasta asennemuutoksesta, jossa lapset otettiin paremmin huomioon. Toisaalta kysymys oli myös käytännöllisyydestä ja naisten työn säästöä, jota vaati ympärivuotisen karjatalouden myötä lisääntynyt työ. Koko perhekunta oli mahdollista ja helpompi ruokkia yhteisessä pöydässä. Yksilöllisten aterimien yleistyminen korosti sekin lasten yksilöllisyyttä. Istumajärjestyksessä

³⁸⁰ TYKL 44: Vihanti 1922.

³⁸¹ Wilska 1948, 21-22; Paulaharju 1958, 66-67.

³⁸² TYKL 44: Alajärvi 1909, Alastaro 1902, Askainen 1899, Eurajoki 1895, Hauho 1894, Iitti 1895, Ilmajoki 1906, Keitele 1918, Liperi 1905, Sonkajärvi 1903, Töysä 1905, Ähtäri 1915; TYKL 54: Kangasniemi 1920.

³⁸³ TYKL 25: Ranua 1929; TYKL 44: Ahlainen 1912, Ilmajoki 1891, Kangasniemi 1906, Liminka 1913, Messukylä 19120, Nurmes 1920, Rautu 1906; Haast. Laitila 1914.

³⁸⁴ Wilska 1948, 21.

yleistyvä ns. sekarivi ja täysin vapaasti valittava istumapaikka tasoittivat vanhojen istumajärjestysten hyvin näkyvästi korostaneita sukupuolirooleja. Silti perheen johtajuus tuli näkyviin edelleen siinä, että varsinkin isän tai molempienkin vanhempien arvopaikat säilyivät. Tärkeä muutos äidin ja emännän roolissa samoin kuin varttuneiden tyttöjen roolissa oli, että he muuttuivat aikaisemmista ruokailijoiden palvelijoista kanssarukailijoiksi.

Perinteiset ruokarukoukset alkoivat unohtua ja jäädä pois käytöstä

*Syömään meitä kehoitettiin siististi ja ruokaa tiputtelematta. Ja pöytään käydessä siunaamaan: Siunaa Herra Jeesus ruokamme. Ja syötyä kiittämään: Kiitos ruust Jumalalle, jotka tavat ovat jääneet lapsillemme opettamatta.*³⁸⁵

*Kädet pantiin ristiin pöytään mennessä. Useimmissa paikoissa isä luki rukouksen (ennen) syönnin aloittamista ja lopettamista. Ei ole muuttunut muuta kuin siinä, että rukoukset jätettiin pois. Kiittäminen ja käsien ristiin paneminen vaadittiin ruokailun jälkeen ja vaadittiin kiittämistä ruoasta.*³⁸⁶

Vapaampaa pöytäjärjestystä mutta isän johdolla tapahtuvaa ruokailua kuvataan seuraavassa.

Isällä oli ainoastaan määrätty paikka. Se oli pöydän päässä siellä nurkan puolelle pöytää... Vieraiden jälkeen söivät talon naiset ja lapset. Pöydässä juttelimme aivan vapaasti kaikista asioista mitä nyt niissä pienissä ympyröissä tapahtui. Kylän kuoleman tapahtumat, syntymät, sairaudet, vieraiden käymiset, kiertävät kauppiaat antoivat piristystä elämään. Jos lasten meteli nousi yli aikuisten äänen, niin piti pistää suu ihan kiinni hetkeksi. Isä otti ruokaa ensin ja sitten kuka ehti

---

³⁸⁵ TYKL 44: Iitti 1895.

³⁸⁶ TYKL 44: Hauho 1911.

*ensin ottamaan. Äiti suoritti antamisen pienemmille ja valvoi muutenkin syömistä.*³⁸⁷

*Eihän sitä työläisperheissä erikoisia pöytätapoja opetettu, piti syödä hiljaa ja siististi ja kiittää pöydästä noustua. Omat lapset jotenkin vielä noudattivat entisaikojen tapoja, lastenlapset pälpättivät syödessään ja ronklaavat ruoasta, joka ei olisi tullut kysymyksenään ennen aikaan, ei saanut puhua muuta kuin vastata mitä kysyttiin ja nousta pöydästä kun luvattiin.*³⁸⁸

Puulusikoista veitsiin ja haarukoihin

Kuten yleensä käyttöesineet myös jokainen ruokailuväline edellyttää tiettyä käyttökäytäntöä. Kun aikakauden alkupuolella yhteisastiat olivat vielä yleisiä, tärkeää oli oppia ottamaan kanssarukailijat huomioon syömällä rajatulta omalta puolelta. Siitä pitivät paitsi lasten vanhemmat myös muut kanssarukailijat huolen. Kun yhteisastioiden yhteydessä käytettiin lusikkaa, veistä ja tarvittaessa perunatikkua, yksilöllisten astioiden mukana tulivat käyttöön liha- ja kalaruokia yms. syötessä myös veitset ja haarukat. Kuitenkin pienemmät erikseen ruokailleet lapset käyttivät lusikkaa.

Perinteiset ja uudemmat ruokailutavat saattoivat olla käytössä samassa pöydässä. Lapsuuskauteen sijoittui myös ruokailutapojen muutos.

Kodissani ruokapöydässä isä ja vanhin torppari Juho istuivat pöydän takana ja minä (tyttö) sain istua heidän keskellään. Olin kai laiska kuorimaan perunoita, koska Juho mustalla kynnellään kuori minulle. Meillä kaikilla oli silloin jo kaikki omat ruokailuvälineet, vaan Juho ei mokomia opetellut käyttämään ja rauta- tai alumiinilusikkaakin hän piti vähän sopimattomana, omassa torpassaan kun Maijansa kanssa käyttelivät puulusikoita ja tammilautasia. Muu perhe söi ympäri pöydän milloin missäkin kohtaa. Äiti söi aina patapenkillä, josta käsin

³⁸⁷ TYKL 54: Parikkala 1912.

³⁸⁸ TYKL 44: Uusikirkko Vpl. 1902.

hän tarjoili pöytään lisää. Vasta kolmekymmenluvulla muistan, että äiti alkoi tulla pöytään muiden mukana.³⁸⁹

Pöytätavat olivat lapsuudessani melko alkeellisia. Aivan lapsena ollessani voitiin kotiloissa esim. kasta perunaa paistinpannussa olevaan kastikkeeseen ja pistää suuhun. Kuorittiin kasa perunoita pöydälle eteensä ja siitä otettiin haarukkaan jolla pistettiin pannuun ja siitä suuhun. Leipää haukattiin ja maitoa tai piimää ryypittiin päälle. Kouluikäisenä ollessani oli jo jokaisella oma lautanen ja tarjoiluastiat joissa ruoka tuotiin pöytään. Veitsen ja haarukan käyttöä opettelin kuitenkin vasta aikuisiässä...Omat kasvatukseeni ovat sikäli ainakin poikenneet, että lapset ovat viimeistään kansakouluiässä oppineet käyttämään veistä ja haarukkaa.³⁹⁰

Yksilöllisten ruokailuvälineiden käyttöä perusteltiin myös tautivaaralla.

Muistan itselläni ja nuorimmalla veljelläni olleen aina omat lautaset, kahvikupit ja mikit ja niitä ei saanut kukaan muu käyttää. Ehkä se on johtunut tautien pelosta, sillä kaksoissisareni kuoli 1 ½ vuotta vanhana aivokalvon tulehdukseen ja se oli mahdollisesti tuberkuloosilaatua, suvussa kun oli sitä erittäin paljon.³⁹¹

Lapsilla ruokailutekniikan oppiminen oli hyvin yksilöllistä ja riippui käsien taitojen kehittymisestä. Tavoitteena oli opettaa lapset syömään omatoimisesti niin nuorina kuin mahdollista, sillä se helpotti äidin ja muiden hoitajien työtä. Yleistyneet yksilölliset ruokailuvälineet myös pienemmillä lapsilla edellyttivät harjoittelua. Osa lapsista saattoi jo kolmannella ikävuodellaan oppia syömään siististi, toiset vasta myöhemmin. Erityisen vaikeaksi on kuvattu lasten oppimista pitämään lusikkaa hyväksytyllä tavalla siten, että peukalo ja etusormi ovat lusikan varren päällä, muut sormet alla.

---

³⁸⁹ TYKL 54: Paimio 1910.

³⁹⁰ TYKL 44: Jalasjärvi 1920.

³⁹¹ TYKL 54: Paimio 1910.

Varttuneemmat ruokailijat opastivat vasta-alkajia näyttäen mallia, mutta kuitenkin lasten oli viime kädessä itse harjoittelemalla omaksuttava kunkin ruokailuvälineen edellyttämä käyttötieteikka.

Pöytätapojen opettaminen tapahtui yleensä isän, äidin tai lapsimuorin (lasten peräänkatsojan) valvonnassa. Pöydässä lapsi söi heidän vierellään oppiaikanaan. Ensin neuvottiin miten lusikkaa ja veistä oli käytettävä. Jos niitä väärin käytti, niin asia korjattiin huomautuksilla, jopa oikeiden otteiden kädestä opettamallakin. Jos hörppi ryyppätessään mukista, niin huomautettiin, ellei asia korjaantunut niin pauhattiin (moitittiin). Sanottiin: ”Niin syö vain sijat, mee sikalaan syömään”. Valvottiin, että ruoka tuli syötyä kaikki, keittoa pantiin ensin vähän kuppiin, jos lisää tarvittiin, niin sitä lisättiin. Voita ei saanut panna liian paksulta leivälle, pienille lapsille voileivän teki äiti tai isä...Jos perheessä oli isompia lapsia, niin pienemmät jäljittelivät heitä...näin nuorempien lasten opettaminen ruokailutavoille oli helpompaa kuin ensimmäisten lasten. Varsinkin röyhtäileminen ruokapöydässä oli suuri rikos, ja sellainen pieni syömämies, jolta pääsi pieru, sai mennä loukkoon häpeämään.”³⁹²

Veitsien ja haarukoiden käyttöä lastenkin ruokailuvälineinä samoin kuin puhdistautumista ennen ruokailua pyrittiin edistämään myös lehtikirjoituksin..

Puhtaina tulee lasten tulla pöytään ... ruokaa ei saa sormin suuhun panna, vaan paljon siistimpää, että hankitaan veitsi ja kahveli, joita jo saa sangen halvalla.”³⁹³

Kirjoitus osoittaa, että veitsen ja haarukan käyttöä pidettiin suositeltavana, mutta että ne eivät olleet vielä yleisessä käytössä. Valistuskirjoituksen taustana oli mitä ilmeisimmin pyrkimys pöytätapojen ajanmukaistamiseen mutta myös hygienian parantamiseen. Yksilöllisten ruokailuvälineiden tultua käyttöön ruoan ottamisessa oli määrä, että lapset eivät saaneet liiaksi valita parhaita paloja. Lisäksi ruoan jättäminen huomattiin heti. Siirtyminen

³⁹² TYKL 44: Liminka 1913.

³⁹³ Emäntälehti 1903/12.

lusikkakannasta veitsen ja haarukan käyttöön vaati opettelua. 1800-luvun loppupuolelta alkaen yhä enenevässä määrin otettiin käyttöön henkilökohtaisia astioita siten, että arkioloissa käytettiin yhteisastioita mutta pyhisiin ja vieraiden tullessa henkilökohtaisia. Yksilölliset astiat otettiin käyttöön ensin vauraammissa oloissa yhteisastioiden säilyessä käytössä vähävaraisemmissa kotitalouksissa aikakauden loppuun asti.³⁹⁴

Yksilöllisten astioiden käyttöönotto sai aikaan muutosvastarintaa vanhemman sukupolven taholta, koska niiden katsottiin kuuluvan vain herrasväelle.

*Yksilölliset astiat (tulivat käyttöön) 1930-luvulla. Laitoin yksilölliset astiat vuonna 1924, anoppi kutsui herraskaiseksi.*³⁹⁵

Oikea ja vasen käsi

Ruokailuvälineiden käsittelyyn liittyi aikakaudella yleisesti vaatimus käyttää syödessä oikeaa kättä, ja tätä sovellettiin kouluopetuksessakin. Se on perustunut sekä uskomuksellisiin että käytännöllisiin syihin. Uno Harva on selittänyt uskomuksen siten, että viime kädessä vasemman huonomuus oikeaan nähden perustuu ajatukseen, että kuoleman jälkeinen maailma on tämän maailman peilikuva, jossa oikeaa vastaa vasen jne.³⁹⁶ Monissa kulttuureissa on tehty ero oikean ja vasemman välillä yleensä oikean eduksi. Oikean suosiminen näyttäisi perustuvan siihen, että enemmistö ihmisistä on aina ollut oikeakätisiä, jonka takia sitä on pidetty normaalina. Länsimaaisessa kulttuuripiirissä oikean pitäminen vasempaa parempana näyttäytyy esimerkiksi siten, että vieraan kunniapaikka aterioilla on isännän oikealla puolella.³⁹⁷ Tällaisia käsityksiä liittyy myös kristilliseen kulttuuriin. Raamatun kertomuksessa viimeisestä tuomiosta taivaaseen pääsevät vanhurskaat on sijoitettu Kristuksen oikealle puolelle ja kadotukseen tuomitut vasemmalle.

Uskomus oikean paremmuuteen näyttäytyi myös ruokailutapojen opettamisessa.

Pöytätapoja ennen omassa lapsuudessani opetettiin niin, että ei annettu vasemmassa kädessä lusikkaa ja veistä pitää, eikä vasemmallä

³⁹⁴ TYKL 25: Kivennapa 1889, Kurikka 1904, Pöytyä 1889; TYKL 44: Alahärmä 1911, Alavieska 1905, Hämeenkyrö 1912, Kokemäki 1911, Muolaa 1906, Rantasalmi 1898, Teuva 1896; TYKL 54: Paimio 1910.

³⁹⁵ TYKL 44: Räisälä 1906.

³⁹⁶ Harva 1925, 23-26.

³⁹⁷ Rörich 1973, 602; Biedermann 2003: hakusanat *oikea, vasen*; myös suomalais-ugrilaisilla kansoilla, Hajdú 1951, 171-248.

*kädellä tehdä töitä. Olin 7 vuot. saakka vasenkätinen, sanoivat:
Jumala leikkaa käden. Nykyään ei enää pelotella. Annetaan valita
vapaasti vasen – oikea.*³⁹⁸

Oikean suosimiseen vasemman kustannuksella oli myös käytännöllinen syy. Vasenkätisyydestä oli haittaa esimerkiksi sellaisissa töissä, joissa oli käytettävissä vain oikeakätisiä varten valmistettuja työkaluja tai joissa tehtiin työtä ryhmässä kuten esimerkiksi niitettäessä laajempia peltoaloja rinta rinnan, jolloin kaikkien niittäjien oli suoritettava viikatteen lyöntiliike samaan suuntaan. Oikean käden käyttämistä opetettiin lapsille eri tavoin. Muistisäännöksi kelpasi vaikkapa ruokapöydän pinnassa oikean käden puolella näkyvä oksankohta. Mikäli kehotuksista huolimatta oikealla kädellä syöminen ei tahtonut onnistua, lapsen vasen käsi voitiin laittaa pussiin tai jotenkin muuten esimerkiksi sitomalla estää sen käyttö.³⁹⁹ Vasemman käden käyttäjä saattoi saada sille myös näpäytyksen.⁴⁰⁰ Lisäksi vaikuttaa siltä, että oikeakätiseksi opettamisen taustalla olisi ollut myös se, että vasenkätiset lapset koettiin omista ympäristöissään epänormaaleiksi, ja vasenkätisten lasten opettaminen oikeakätisiksi oli käytössä koko aikakauden.

Jumala nostaa leipäkorin korkealle

Ruoan nirsoilemiseen, ”valjoiluun”, ”trillaamiseen”, vanhemmat suhtautuivat erittäin kielteisesti. Edellytettiin, että kaikki lautaselle otettu ruoka oli syötävä loppuun,⁴⁰¹ mikä kuului myös jo vanhempaan kotikasvatusperinteeseen.⁴⁰² Perusteena oli se, että paljon työtä vaatinutta ruokaa ei saanut tuhjata. Toisaalta nirsoilu tulkittiin Jumalalta saadun ruoan halveksimiseksi. Sekä nirsoilemista että ruoan syömättä jättämistä saattoi esiintyä etenkin vauraammissa perheissä ja talouksissa eli oloissa, joissa ruokaa riitti jätettäväksikin. Kielteinen suhtautuminen nirsoiluun perustui myös käytännön kokemukseen, että riittämättömästi ravintoa saaneet lapset sairastuivat muita useammin.

³⁹⁸ TYKL 44: Ilomantsi 1901.

³⁹⁹ TYKL 25: Kauhajoki 1902, Perteli 1880, Sääksmäki 1899; TYKL 44: Alahärmä 1911, Hauho 1894, Joutseno 1896, Kangasniemi 1909, Karttula 1906, Parikkala 1912, Rauman mlk. 1894, Sievi 1907; Haast. Laitila 1914.

⁴⁰⁰ Nykvisti (painamaton) 1976; tunnettu myös Ruotsissa, Levander 1946, 15.

⁴⁰¹ TYKL 25: Kuolemajärvi 1918, Kurikka 1904, Kärämäki 1898; TYKL 44: Alahärmä 1914, Eurajoki 1895, Jalasjärvi 1895, Kivennapa 1900, Metsäpirtti 1909, Pelkosenniemi 1919, Pihtipudas 1897, Tyrvää 1911.

⁴⁰² Wilska 1948, 21.

Leivän käsittelyn opettaminen muodosti oman tärkeän kokonaisuutensa pöytätapoja. Kun leipä kaikkialla viljaa viljelevissä kulttuureissa on muodostanut perusravinnon, on odotuksen mukaista, että sillä oli myös omassa talonpoikaisessa kulttuurissamme tärkeä asema.⁴⁰³ Sana leipä on tullut merkitsemään ruokaa yleensä, ravintoa tai elantoa tai sitä on käytetty myös vaurauden synonyymina. Leivän symbolisisältöä heijastavat sanonnat kuten esimerkiksi ”olla leivissä”, ”vakituinen leipä”, ”makean leivän päivät”, ”nyt otti ohraleipä”, ”tämä ei lyö leiville” ja vielä monet muut.⁴⁰⁴ Leipään lienee liittynyt aikoinaan myös todellisia uskomuksia sen määrättyjen osien voimaa tai kasvua edistävästä ominaisuuksista, joita vielä aikakaudella käytettiin lähinnä vain kasvatuksellisinä fiktioina. Näitä olivat ”väkipala” ja ”voimapala”, joilla tarkoitettiin leivän viimeistä palaa, johon sanottiin liittyvän erityistä voimaa. Sen syömättä jättämisen kerrottiin merkitsevän voiman luovuttamista toiselle tai voiman menemistä hukkaan syödystä ateristiasta. Kun vuoden 1938 perinnekeruussa⁴⁰⁵ näistä on vielä runsaasti tietoja, myöhemmissä keruissa niistä on vain muistumia⁴⁰⁶, mikä merkitsee, että perinne oli aikakaudella jo katoamassa.

Leivän kunnioittavaa käsittelyä edellytettiin myös pienemmiltä lapsilta, vaikka heillä oli puutteellisten kädentaitojen takia vaikeuksia käsitellä leipää hyväksytyllä tavalla. Leipään liittyi myös kristilliseen traditioon perustuvia käsityksiä, jotka aikakaudella olivat elävää perinnettä. Niinpä leipää ei saanut panna väärin päin pöydälle, eikä pudottaa lattialle, sen päälle ei myöskään saanut astua, sitä ei saanut kuljetella eikä leivänmuruakaan saanut heittää tuleen. Siivottaviksi jääneet leivänmurut piti laittaa sianastiaan, johon muutkin ruoantähteet koottiin. Edelleen leivän päälle ei ole saanut laittaa veistä tai työnnellä veitsellä leipää so. ”leipää ei saa keihästä”. Joitakin muistumia oli aikakaudella myös saksalaisperäisestä varoitustarinasta Pommerin piika, jossa tyttö joka astuu leivän päälle vajoaa maan syvyyksiin.⁴⁰⁷ Tarina oli yleisemmin tunnettu vanhemmassa kotikasvatusperinteessä.⁴⁰⁸

Tärkein leipään liittynyt ominaisuus oli kristillisen ehtoollisperinteeseen nojaava ajatus leivästä Jeesuksen ruumiin symbolina, mikä oli synnyttänyt myös maagisluonteisia menettelytapoja.

⁴⁰³ Biedermann 2003, 191-192.

⁴⁰⁴ Talve 1973, 60.

⁴⁰⁵ Ruoppila 1954, 44 js.

⁴⁰⁶ Martinkari (painamaton) 1960; Haast. Laitila 1914.

⁴⁰⁷ TYKL 25: Vampula 1898; TYKL 44: Enonkoski 1904, Hauho 1894, Impilahti 1907, Jurva 1891, Kittilä 1896, Liminka 1913, Pielavesi 1896, Taivassalo 1916; Haast. Haukipudas 1901, Laitila 1914, Polvijärvi 1910, Töysä 1886; Adolfsson (painamaton) 1979.

⁴⁰⁸ Ruoppila 1954, 54-55.

Minun lapsuudessani piti kunnioittaa ruokaa. Leipäpala kädessä ei saanut juosta eikä yleensä liikkua. Ja piti varoa leipämurujen lattialle tai maahan pudottamista. Vanhat selitti. Kun Jeesus asetti Ehtoollisen, siunasi Hän leivän. Näin Hän asetti leivän ruumiinsa vertauskuvaksi. Jos leipää käsitellään huolimattomasti, samoin ihminen suhtautuu Jeesukseen. Leipää ei leikattu enempää kun kukin tarvitsi ja tähdepalat oli otettava talteen. Jos ne ei kelvannut enään ihmisten ruuaksi, oli ne annettava eläimille. Leipäveitsi oli aina leivän vieressä leipäkorissa, mutta ei saanut laittaa leivän päälle. Eikä lyödä leipään kiinni. Se oli Jeesuksen keihästämistä. Oli sanonta: ennen veitsi leivän päältä kun lapsi tulesta.⁴⁰⁹

Koska ajateltiin, että pienemmät lapset eivät kykene leivän kunnioittavaan käsittelyyn, heidän ei mielellään annettu itse ottaa leipää, vaan heille sen leikasi tai taittoi isä tai joku muu varttuneempi kotitalouden jäsen.⁴¹⁰ Tapa saattoi läntisellä kovan leivän alueella⁴¹¹ perustua pelkästään käytännölliseenkin tekijään, pienempien lasten voimat eivät olisi leivän paloittelemiseen riittäneetkään. Lisäksi veitsen antaminen pienempien lasten käteen olisi ollut vaarallistakin. Kovan leivän alueella leivän murtamiseen kuului, että se oli tehtävä polven päällä, polven takana leivän murtamista pidettiin leivän epäkunnioittavana käsittelytapana. Lattialle pudonneen leivän suuteleminen, joka aikoinaan oli elävää perinnettä, oli väistymässä 1900-luvun alkupuolella.

Lapsille osoitettiin sekä sanoin että käsittelymallein, että leipää ei saanut mitenkään epäkunnioittavasti käsitellen häpäistä, koska ajateltiin, että *Jumala nostaa leipäkorin korkealle so.* ruoka loppuu taloudesta. Leivän käsittelyn opettaminen lapsille on hyvä esimerkki merkkikielen käyttämisestä lastenkasvatuksessa.⁴¹² Ei liene sattuma, että ehtoollisen asetussanoissa juuri leipä toimii Jeesuksen ruumiin symbolina, koska leivän merkitys myös historiallisessa juutalaisessa ruokaperinteessä on ollut keskeinen. Siten leivän kunnioittaminen Jeesuksen ruumiin symbolina on Raamatun välityksellä saatu kulttuurilaina.

⁴⁰⁹ TYKL 44: Impilahti 1907.

⁴¹⁰ TYKL 44: Kaustinen 1915, Kiikala 1922, Liminka (Temmes) 1913, Sonkajärvi 1909, Haast. Laitila 1914

⁴¹¹ Kovan ja pehmeän leivän alueista, Talve 1973, 69 ja kartta 6.

⁴¹² Veivo-Huttunen 1999, 14-16, 91-92.

Aikakauden alkupuolella lapsilla käsien ja kasvojen peseminen arkista ruokailua varten ei vielä ollut yleistä. Vuotava nenä kuitenkin koettiin vastenmieliseksi, ja se oli ennen ruokailua niistettävä. Nuha oli monissa talouksissa lapsilla yleistä, joka johtui monissa kodeissa liian vähistä ja kosteutta heikosti kestäneistä vaateparsista ja jalkineista. Vaatimus käsien ja kasvojenkin pesemisestä ennen ruokailua lisääntyi aikakauden kuluessa ja voidaan yhdistää yleistyneen koulunkäynnin vaikutukseen ja uuteen pöytätapaihanteeseen, taustatekijänään hygienian parantamiseen tähdännyt valistustyö. Aivan yleiseksi peseminen ei ennen ruokailua tullut, vaan se yleistyi kodeissa verrattain hitaasti. Perusteellisemmin pestiin saunassa, talvella viikoittain ja kesällä useamman kerran viikossa tai päivittäin.⁴¹³ Aikuisten ruokapöytänsä pääsyn yhtenä edellytyksenä oli, että lapsi oppi syömään tiputtelematta ruokaa pöydälle ja vaatteilleen. Kuitenkin ruokapöytä oli yhteisastiakäytännössä ruokailu- ja tarjoiluastoiden jatke, johon laitettiin ja kulkeutui ruoka-aineita. Perheissä, joissa yksilölliset astiat olivat käytössä, pöydälle ei ruoka aineksia tai niiden tähteitä saanut laittaa, ja lapsiltakin vaadittiin pöytäpinnan puhtaana pitämistä.⁴¹⁴

Ehdoton vaatimus oli, että ruoalle ruvetessa poikien kuten aikuisten miestenkin oli otettava lakki pois päästä.⁴¹⁵ Tämä ei ollut suinkaan itsestään selvyys oloissa, joissa lakki saattoi kylmänä aikana olla tarpeen sisälläkin, ja lakin symbolinen merkitys vapaan miehen ja miehisyyden merkinä oli tärkeä. Ulkona syödessä ei sentään lakkia tarvinnut ottaa pois päästä.⁴¹⁶ Päähineillä on ollut länsimaissa kulttuureissa suuri symbolinen merkitys, kenties suurempikin kuin muilla pukineilla. Miehillä lakin ottamisella pois päästä ilmaistiin vanhastaan kunnioittamista, alamainen ottaa lakin pois päästä ylemmän edessä, nuorempi vanhemman. Lakki päässä tervehtiminen voitiin tulkita tervehdittävän ihmisen väheksymiseksi. Naisilla päähinettä pitivät perinteisesti naimissa olevat. Lakinkäyttötapoja on kristikunnassa tuettu myös Paavalin opetuksin.⁴¹⁷ Niihin liittyy myös tunnettu Erasmus Rotterdamilaisen ohje, joka sisältyy hänen alun perin ylempien säätyjen lapsille tarkoitettuun ja suomeksikin käännettyyn kasvatustapaaseensa Cullainen Kiria: *Cosas tahdot aterioita*

⁴¹³ TYKL 25: Alajärvi 1901, Ikaalinen 1902, Kontiolahti 1907, Kurkijoki 1906, Nuijamaa 1891, Pyhäjärvi Vpl. 1905, Somero 1889; TYKL 44: Kivennapa 1897, Liperi 1905, Räisälä 1914.

⁴¹⁴ TYKL 25: Pertteli 1880; TYKL 44: Himanka 1906, Keuruu 1909, Lomaan mlk. 1902, Mouhijärvi 1906, Taivassalo 1901, Ylistaro 1922.

⁴¹⁵ TYKL 25: Halsua 1910, Rantrila 1902; TYKL 44: Ilmajoki 1891, Oulunsalo 1914, Pihtipudas 1897, Ähtäri 1915.

⁴¹⁶ Vuorela 1975, 567.

⁴¹⁷ Biedermann 2003, 294.

*muiden cunniallisembain cansa, niju pitä sinun pääs harjaman ja pois jättämän lackis, jollei maanpaican tapa toisin wadi eli joncun Armo käske jota eij cuulla olis sijwotoin.*⁴¹⁸

Lakitta ruokailemisella on liittymäkohtia lakin käytön opettamiseen pojille muissakin yhteyksissä. Esimerkiksi virkamiesten tervehtimistä ottamalla lakki pois päästä opetettiin yleisesti kodeissa. Lakin käytön uskonnolliset yhteydet ovat oma kokonaisuutensa. Pää oli paljastettava useissa tilanteissa kuten kirkkoon astuttaessa ja hartaustilaisuuksissa mutta myös kirkon ja hautausmaan ohi kuljettaessa sekä kirkonkellojen alkaessa kumahdella.⁴¹⁹

Ruokapöydässä lakitta syöminen oli yleistä koko maassa ja pojat omaksuivat sen muiden miespuolisten ruokailijoiden esimerkin mukaan.

*...Oli ehdoton määräys jos tuli esim. ulkoa lakki päässä, oli se ehdottomasti otettava pois kun alkoi syödä.*⁴²⁰

Täydellistä hiljaisuutta ruokapöydässä lapsilta vaadittiin yleisesti.⁴²¹ Kaikenlainen muu äänen tuottaminen oli kiellettyä.⁴²² Sen sijaan vanhemmat saivat keskustella asioistaan yhteisessä pöydässä. Lasten nauramiseen ruokapöydässä suhtauduttiin monissa perheissä kielteisesti. Sen katsottiin häpäisevän Jumalan ruokaa. Viheltäminen oli myös kielletty, uskoteltiin että sillä tavalla kutsuttiin pirua. Puhumisesta ruoka suussa varoiteltiin erikoisesti. Sitä pidettiin myös Jumalalta saadun ruoan halveksimisena.⁴²³

Vanhemmassa ruokailujärjestyksessä lasten edellytettiin syövän ruokansa täyden hiljaisuuden vallitessa ja he saivat puhua sai vain välttämättömät asiat, lukea ruokarukoukset ja pyytää ruokaa.

Minun lapsuurenkorissani oli tapana, ettei minulla lapsen ominaisuudessa ollut puhevvaltaa ruoka- taikka kehveepöyräsä. Isä ja äite puhu keskenänsä joskus kovinki ahkerasti. Mutta mun oli

⁴¹⁸ Erasmus 1961.

⁴¹⁹ Ruoppila 1954, 31-32; Kuuliala 1960.

⁴²⁰ TYKL 54: Kaustinen 1920.

⁴²¹ TYKL 25: Alatornio 1898, Halsua 1910, Jalsjärvi 1920, Kontiolahti 1907, Viipurin mlk. 1920; TYKL 44: Ahlainen 1912, Hämeenkyrö 1912, Keikyä 1916, Parikkala 1912, Töysä 1905, Virrat 1911.

⁴²² TYKL 25: Halsua 1910, Jalsjärvi 1920, Liminka 1913, Viipurin mlk. 1920; TYKL 44: Orimattila 1913, Pirkkala 1913, Sakkola 1903.

⁴²³ TYKL 25: Parkano 1902; TYKL 44: Keikyä 1916, Kivennapa 1909.

*oltava hiljaa. Jos jotakin meinasin sanoo, huomautti isä siäheh heti: -
E toi kloppi mitää tää. Kakarat hiljaa, ku isot ihmisep puhuu.*⁴²⁴

Kaikissa kodeissa ei vaadittu lapsilta ruokapöydässä ehdotonta hiljaisuutta, mutta kuitenkin hillittyä käytöstä.

*Ehdotonta hiljaisuutta (lapsilta) ei minun kodissani vaadittu, mutta jos lapset melskasivat äänekkäästi, äiti korotti äänensä: Hiljaa syäles. Jos aikuiset keskusteli asioistaan ruokapöydässä, oli (lasten) oltava hiljaa.*⁴²⁵

LAPSET JA VIERAAT

Perheiden ja lasten vieraskontaktien määrä riippui asuinpaikasta ja tarpeesta sekä mahdollisuuksista kodin ulkopuolella liikkumiseen. Kulku- ja kuljetusmahdollisuudet olivat aikakaudella paranemassa erityisesti maantie- ja rautatieliikenteen kohentumisen ansiosta.⁴²⁶ Kuitenkin pitkiäkin matkoja kuljettiin yhä jalan, joka vähävaraisemmissa kotitalouksissa oli ainoa mahdollisuus.⁴²⁷ Varsinkin nuorison liikkumismahdollisuuksia ja kontaktienttää laajensivat aikakauden loppupuolella yleistymässä olleet polkupyörät. Seuraavassa tarkastellaan lasten asemaa vierailutilanteissa ja sen jälkeen tutkitaan heidän asemaansa kirkko-, markkina- ja kaupunkimatkoilla. Lisäksi tarkastelu ulotetaan eräänlaisiin ”kaukokontakteihin”, joita lapsille merkitsivät vieraskielisten ja –kulttuuristen ihmisten kohtaaminen ja kodin heille niistä välittämät asenteet. Koska vieraskontaktien yhteydessä lapsilta vaadittiin jokapäiväisestä elämästä poikkeavaa käyttäytymistä, se näyttää jääneen hyvin monen informantin mieleen. Lapsilta vaadittua käyttäytymistä ruokapöydässä vierailuilla ja vieraiden aikana on sivuttu jo edellä ruokailutapojen opettamisen yhteydessä. Lisäksi arkisia naapurikontakteja kosketellaan jäljempänä työkasvatuksen kuvauksessa.

⁴²⁴ TYKL 54: Mouhijärvi 1919.

⁴²⁵ TYKL 54: Asikkala 1922.

⁴²⁶ Suomen taloushistoria 1 1980, 475-481; Suomen taloushistoria 2 1982, 122, 128, 130-131; Aukia (painamaton) 1985.

⁴²⁷ Aukia 1980.

Kotona ja vieraisilla

Jokapäiväiseen elämään verrattuna lasten oikeudet osallistua aikuisten seuraan vieraiden aikana olivat aikakauden loppuun saakka rajoitettuja myös niissä kodeissa, joissa kotielämässä lapsilla oli jo hieman enemmän vapauksia kuin vanhemmassa perhejärjestyksessä. Lasten seurustelua kotiin saapuneiden vieraiden kanssa kontrolloitiin yleisesti mukaan lukien lähimmät naapurit. Lasten käyttäytymistä pidettiin tärkeänä kodin tason osoittajana. Kyseessä oli kodin maine, joka puolestaan vaikutti moneen asiaan kuten sen taloudelliseen menestykseen ja lasten mahdollisuuksiin avioliittomarkkinoilla. Pienemmän lapset saattoivat kertoa vieraille kodistaan epäedullisia asioita tai he eivät hallinneet käytöstapoja tai heidän vaatetuksensa oli puutteellinen.

Pelättiin, että lasten tapojen vastaisesta käyttäytymisestä tieto kulkee kodin ulkopuolelle.

*Kylän ämmät veivät sanaa lasten tekosista mökistä mökkiin.*⁴²⁸

Myös lasten liikkumista kodin ulkopuolella rajoitettiin. Pienempien lasten kysymys oli myös siitä, että heidän pelättiin eksyvän, ja joillakin seuduilla pelättiin petoeläimiä.⁴²⁹ Erityisesti rajoitettiin alle rippikouluikäisten tyttöjen kylällä kulkemista. Maineestaan huolta pitäneissä kodeissa tämänikäiset tytöt saivat hyvin rajoitetusti olla mukana kylän nuorison huveissa tai eivät saaneet osallistua niihin ollenkaan. Koska aineistossa kuvataan vain ”kunnollisten” perheiden tyttöjen kulkemisen rajoittamista, kuvaus vaikuttaa ”siivotulta”. Joka tapauksessa poikien osalta säännöt olivat yleisesti väljempinä, lukuun ottamatta joitakin uskonnollisesti intensiivisiä perheitä. Koulunkäynnin yleistymisen ja vakinaistumisen seurauksena lapset, myös syrjäkylien lapset, kohtasivat säännöllisesti paitsi toisia lapsia myös vieraita ihmisiä päivittäisillä koulumatkoillaan. Aikakauden loppupuolella lapsilta vaadittiin yleisemmin muodollisia tapoja tervehtiä vieraita kuin alkupuolella. Poikien piti kumartaa ja nostaa lakkia, tyttöjen niiata. Lisäksi odotettiin lastenkin osaavan lausua vieraille välttämättömiä toivotuksia sekä kodissa että kodin ulkopuolella. Vanhemmassa kotikasvatusperinteessä tällaisten tapojen opettaminen ei ollut yleistä, ja ensisijaisena uusien tapojen lähteenä voidaan pitää kouluopetusta. Mielenkiintoisia ovat lasten elekielelle asetetut vaatimukset, kuten kiellot suun pitämisestä auki, joka tulkittiin hölmöydeksi, ja kehotus katsoa puhekumppania silmiin, kun silmiin katsomista pidettiin rehellisen ihmisen merkinä.

⁴²⁸ TYKL 25; Kangasniemi 1899.

⁴²⁹ Teperi 1977.

Opetettiin tervehtimään kaikkia vastaantulijoita, tuttuja ja tuntemattomiakin. Ohjeen noudattamatta jättämisestä saatettiin rangaista.⁴³⁰ Sillä tavalla osoitettiin, että lapset olivat pienyhteisön erityisessä kontrollissa. Vaikka melko yleisesti lapsilta edellytettiin hyväksytyjä käytöstapoja vieraiden aikana kotona ja kodin ulkopuolella, ei suinkaan kaikissa perheissä asetettu lapsille tällaisia vaatimuksia.

Syynä lasten ja vieraiden kanssakäymisen rajoittamiseen oli myös jo edellä esille tullut lasten vaatimaton status. Lasten lähestyminen vieraita ilman heidän aloitettaan tai vanhempien antamaa lupaa koettiin vieraskunnian loukkaukseksi. Paitsi vanhempien toimet pienempien lasten eristämiseksi vieraiden seurasta, vieraiden omakin käytös saattoi olla lasten seuraava ylenkatsova sisältäen kasvatuksellisen viestin lasten ja aikuisten, erityisesti lasten ja vieraiden aikuisten, arvoerosta. Kodeissa joissa kävi harvakseltaan vieraita, kuten syrjäisten seutujen perheissä, kaikki vanhemmat eivät kasvattaneetkaan lapsia vierasetiketin noudattamiseen. Tällaisten perheiden lasten on kuvattu olleen usein niin ujojakin, ettei heitä juuri tarvinnut kieltääkään vieraiden kanssa seurustelemasta.

Poikkeuksen muodostivat sukulaisvierailut, joiden aikana kaikkien lasten seurustelu vieraiden kanssa oli vapaampaa. Sukulaisvieraiden rooliinkin kuului lasten jututtaminen ja kuulumisten kyseleminen.

*Vieraiden tullessa lapset ajaettiin kesällä ulos ja talvella uunille. Ei erikoisemmin neuvottu tervehtimään muita kuin sukulaisia näiden tullessa kesteihin.*⁴³¹

*Lasten oli oltava hiljaa ja ääneti vieraiden läsnäollessa, piti tervehtiä mikäli mahdollista, varsinkin tunnettuja ihmisiä.*⁴³²

*Lasten oli vieraiden aikana puhuttava hiljaa, vastattava vieraiden kysymyksiin, itse ei saanut alottaa keskustelua vieraiden kanssa, vieraita oli tervehdittävä kädestä, oli niittava ja pokattava.*⁴³³

---

⁴³⁰ TYKL 25: Kiikala 1922, Rautalampi 1886; TYKL 44: Padasjoki (Asikkala) 1907.

⁴³¹ TYKL 25: Nuijamaa 1918.

⁴³² TYKL 25: Ruokolahti 1893.

(Kyläpaikan lapsista sanottiin) Jo oli mieleisiä ja hyvästi kasvatettuja lapsia tai olipa siinä pesässä hurvittomia kläppiä.⁴³⁴

Lasten piti kädestä tervehtiä vieraita, ei keskeyttää eikä häiritä aikuisten puhetta, kysymyksiin piti vastata silmiin katsomalla.⁴³⁵

Rippikoulun jälkeen (lapsi) oli vähän jo aikuinen, sai istuskella vieraiden joukossa. Silloinkin täytyi tietää ja ymmärtää mitä puhui ja kuinka käyttäytyi. Vieraiden lähdettyä sai nuhteita jos ei osannut olla äidin ja isän mieleen.⁴³⁶

(Lasten piti) tervehtiä vieraita...kiittää, niiata, (toivottaa) hyvää yötä ja huomenta, ei vouhottaa, suu auki uteliaana kuuntelemassa aikuisten, varsinkaan vieraiden kanssa käytyä keskustelua.⁴³⁷

Vieraiden aikana lapset pantiin leikkimään tai asialle tai jotakin tekemään ...rippikoulun jälkeen aikuisten seuraan, silloinkin (lapset) vielä niin ujoja etteivät paljon aikuisten kanssa jutelleet. Vieraan palveluksessa olevat joutuivat toimimaan aikuisten tavalla.⁴³⁸

Tapakasvatus ei kuitenkaan ollut aivan yleistä, opetus riippui vanhempien omista taidoista.

Opettivat käyttäytymistä(lapsille) minkä itse osasivat. Paljon kasvoivat aivan luonnon varassa.⁴³⁹

---

⁴³³ TYKL 25: Muonio 1908.

⁴³⁴ TYKL 25: Alatornio 1899.

⁴³⁵ TYKL 25: Pöytyä 1898.

⁴³⁶ TYKL 44: Hauho 1894.

⁴³⁷ TYKL 25: Viipurin mlk. 1920.

⁴³⁸ TYKL 44: Punkalaidun 1906.

⁴³⁹ TYKL 25: Suomussalmi 1878.

Vieraille lapset pyrittiin usein esittelemään mahdollisimman edullisessa valossa. Yleinen vaatimus lapsilta edellytetyssä käyttäytymisessä oli osoittaa kunnioitusta vanhemmille ihmisille. Tämä vaatimus oli johdettu Raamatun kymmenestä käskystä.

Lasten olisi tullut olla vieraiden aikana siistimpiä kuin tavallisesti, huomattiin vasta kun vieras tuli taloon. Ryske ja räiske: ollaan vieraiden aikana sellaisia ja sellaisia, tulisi olla sellaisia ja sellaisia. Kun vieraat olivat poistuneet, väljyys taas vallitsi. Ei lapsia pöytään vieraiden kanssa, tervehtiminen kädestä, liitettiin kumarrus, niiaus. Lasten kehumista vanhempien ihmisten kuullen ei sallittu, olisi johtanut omahyväisyyteen, mutta ei sallittu omien lasten loukkaamistakaan.⁴⁴⁰

(Lapsilta vaadittiin) hyvä käytös vieraiden läsnäollessa, piti tervehtiä varsinkin vanhempia ihmisiä. Vanhempien puheisiin ei saanut sekaantua ellei tehty kysymyksiä, joihin oli vastattava reippaasti. Pöytätavat varsinkin vieraiden läsnä ollessa.⁴⁴¹

Aikakauden loppupuolella lasten läsnäoloa vieraiden aikana rajoitettiin vähemmän, jonka takia vanhempien oli varottava puheitaan lasten aikana. Voitiin myös käyttää kiertoilmaisuja tai salakieltä aroista asioista lasten aikana puhuttaessa.

Ei kaikkia asioita puhuttu lasten kuullen. Lapset olivat omissa leikeissään kun vanhemmat puhuivat, koskaan ei häädetty pois.⁴⁴²

Koska suuremmista lapsijoukoista voitiin kyläänkin mennessä kuljetus- tai sopivaisuussyistä ottaa mukaan vain joku tai joitakin lapsista, usein vuorotellen, piti kotiin jääviä jollakin tavalla hyvittää. Yleistä oli että kyläpaikasta laitettiin lapsille tuliasia jonkinlaiseksi hyvitykseksi kotiin jäämisestä, mutta myös vanhempien etukäteen antamana lupauksena kotiin jääneille lapsille hyvästä käyttäytymisestä.

---

⁴⁴⁰ TYKL 25: Salmi 1889.

⁴⁴¹ TYKL 25: Pielavesi 1898.

⁴⁴² TYKL 44: Vieremä 1921.

Kylään mentäessä kotiin jääville lapsille sanottiin, jos olette kilttejä tuodaan tuliaisia. Kylään mentäessä nenä oli niistettävä (lapset kylään vuoronperään), tervehdittävä nätisti, niiata ja pokata, ei ottaa kahvileipää paljon, ei hosua ja juoksennella kylässä.⁴⁴³

Kirkko-, markkina- ja kaupunkimatkat

Koko aikakauden oli pyrkimys kuljettaa lapsia kirkossa ainakin kerran vuodessa pitempienkin matkojen takaa, herännäistalouksista ja muista korostetun uskonnollisista kodeista säännöllisemminkin. Jos kirkossa käytiin useammin otettiin perheen lapsia vuorotellen mukaan. Kirkkomatkoilla heiltä edellytettiin paitsi hyvää käyttäytymistä myös ulkoista kelpoisuutta, joka tarkoitti ensisijassa siistiä vaatetusta. Aikakauden alkupuolella lasten kontakteja kotipiiriä ja kotikylää ulommaksi rajoittivat useilla seuduilla pitkät välimatkat ja vaikeat kulkuyhteydet. Ne paranivat ratkaisevasti kaukaisemmiltakin seuduilta rautatieverkoston tihentyessä ja maantieliikenteen käynnistyessä kuten edellä esitettiin. Kaiken kaikkiaan kauemmaksi kodin ulkopuoliset matkat olivat lapsille opintomatkvoja. Asioita, jotka matkoille mukaan otetut lapset oppivat, olivat matkareitit, etapit ja kuljetuksen tekninen toteuttaminen.⁴⁴⁴ Ne antoivat heille mallin myös vieraiden kanssa asioimisesta, ennen kaikkea kaupankäynnistä, tavaroiden myymisestä ja erilaisten hankintojen suorittamisesta sekä välttämättömien henkilösuhteiden solmimisesta, joka oli tärkeä varsinkin tuleville isännille. Lisäksi matkoilla voitiin tehdä monenlaisia havaintoja markkina- tai kaupunkilaiselämästä, jotka avarsivat lasten kokemusmaailmaa. Lasten matkat riippuivat tietenkin myös siitä kuinka usein matkoja tehtiin ja se taas asiointitarpeesta ja matkojen pituudesta sekä siitä minkälaisia kulkuneuvoja oli käytettävissä.

---

⁴⁴³ TYKL 25: Tyrvää 1890.

⁴⁴⁴ Talve 1960.

Erityinen kaupunki- ja markkinamatkojen aihe erilaisten hankintojen lisäksi oli aikakaudella yleistynyt valokuvassa käyminen.⁴⁴⁵ Mitä kauempana kaupungit ja muut asutuskeskukset sijaitsivat sitä harvemmin niissä tietenkin voitiin käydä. Monilla kauempana asutuskeskuksista asuneilla tytöillä ja pojilla ensimmäinen kaupunkimatka saattoi olla kihlojenhakumatka, asevelvollisuuden aikana pojilla matka sotaväkeen. Tietysti kysymys oli myös asian tärkeydestä, välttämättömiä olivat käynnit lääkärissä ja tietyt kauppatemat. Kotien varallisuuserot tulevat odotuksen mukaisesti näkyviin siinä, että varakkaampien perheiden mahdollisuudet varustaa lapsensa asianmukaisesti ja tarjota heille kirkko- ja muita matkoja sekä niiden avaamia kontakteja olivat paremmat kuin vähävaraisten.

Poikien oli helpompi päästä isän ja talouden miespuolisten jäsenten mukaan markkina- ja kaupunkimatkoihin kuin tyttöjen, jotka puolestaan mieluummin otettiin ja yleensä kai mieluummin lähtivät kirkko- ja kylämatkoille kuin pojat.⁴⁴⁶ Ensisijassa poikien ottaminen mukaan markkina- ja kaupunkimatkoihin perustui sukupuolten väliseen työnjakoon ja heidän tuleviin tehtäviinsä perheen ulkopuolisten asioiden hoitajina. Tarvittaessa kuitenkin myös emäntä saattoi edustaa perhettä ja taloutta, ymmärrettävästi tapauksissa, joissa emännän käsiin syystä tai toisesta olivat tulleet myös isännän tehtävät. Ennen maantieverkoston kohentumista tiet katkaisivat tavan takaa karjalaitumien aidat, jolloin tarvittiin veräjien aukaisijaa, johon tehtävään suuremmat lapset ja etenkin pojat housuasunsa mahdollistaman joustavan liikkumisen takia paremmin kelpasivat. Lisäksi kun kuormia ajettiin kahdella tai useammalla hevosella, avuksi kelpuutettiin ensisijassa hevosajotaitoisia poikia, koska hevosten ajaminen kuului myös miesten tehtäviin. Perinteinen työnjako tai vaatetus ei muodostanut kuitenkaan ehdotonta rajaa, sillä jos poikaa ei ollut tarjolla, voitiin myös tyttö kelpuuttaa matkakumppaniksi avaamaan veräjiä mutta myös ajamaan toista hevoskuormaa ja hoitamaan muitakin aputehtäviä. Matkat olivat joissakin tapauksissa myös selvästi palkkioita, joilla pyrittiin kannustamaan lapsia hyvään käyttäytymiseen ja ahkeruuteen.

Pojat pääsivät markkina- ja kaupunkimatkoihin tyttöjä useammin tultuaan sopivaan ikään, ja sukupuolten välistä työnjakoa noudattaen etusija oli pojilla, joiden vaatetuskin oli sopivampi matkantekoon kuin tyttöjen.

---

⁴⁴⁵ TYKL 25: Pöytyä 1898; TYKL 44: Eurajoki 1895, Helsingin pit. 1900, Joutseno 1896, Lapinlahti 1902, Luvia 1902, Pälkjärvi 1909, Rantsila 1902, Virrat 1911.

⁴⁴⁶ Vrt. Ruoppila 1954, 110.

Meillä, kun Tampere oli niin likellä, käytiin kaupungissa jo pienenä, itse en muista koska olin ensikerran. Varsinaisesti markkinoille emme saaneet mennä ollenkaan, se oli sopimatonta tytöille ja yleensä naisväelle. Pojat olivat muistaakseni (päässeet) jo aikaisin, kun meiltä vietiin markkinoille ajokaluja myytäväksi aina, siinä piti olla mukana usea myyjä.⁴⁴⁷

Kaupunkiin oli konstikkaampi päästä. Ellei matkalla sinne olisi ollut niin tuhottoman monta hilaa avata ja sulkea, olisi monen muksun ensimmäinen kaupunkimatka lykkääntynyt. Pojat hyppivät kuormakärryiltä helpommin, kun helmat eivät tarttuneet mihinkään. Ja torimyyynnissä oli hevosta huollettava jossakin tukkupuorvarin pihassa. Toisella kymmenellä poika uskalsi jo irtaantua vanhemmasta kanssamatkustajasta kaupungin muurahaispesässä.⁴⁴⁸

Ensimmäiselle markkina- tai kaupunkimatkalle pääsivät pojat ja tytöt ei aikoina, riippuen isän ahkeruudesta kaupunkireissuihin. Tavallisesti rippikouluijässä sinne ensi kertaa vietiin. Minä (poika) olin 16-vuotias, kun ensi kerran näin Hämeenlinnan. Olin kylän myllärin toista hevosta ajamassa, kun hän kuljetti tavaroista kylän kauppiaalle. Padasjoen markkinoilla olin jo ennen käynyt.⁴⁴⁹

Pojat ja niin muodoin myös tytöt pääsivät vanhempiensa mukana markkina- ym. vastaaville matkoille sen jälkeen kun olivat käyneet rippikoulun, siinä 15 v. ikäisinä. Tai monet pääsivät jonkun muun vanhemman tunnetun henkilön mukana. Pojilla oli aina suurempi vapaus ja mukaan pääsy.⁴⁵⁰

Käytäntö vaihteli talouksittain, ja tehokkaampien liikenneyhteyksien jo helpottaessa matkantekoa aikakauden jälkipuoliskolla otettiin yleisesti jo nuorempiakin lapsia mukaan.

---

⁴⁴⁷ TYKL 25: Lempäälä 1897.

⁴⁴⁸ TYKL 44: Kortesjärvi 1887.

⁴⁴⁹ TYKL 25: Padasjoki 1888.

⁴⁵⁰ TYKL 25: Rymättylä 1889.

Itse pääsin ensimmäiselle kaupunkimatkalle Ouluun isäni mukana ollessani 5-vuotias. Yleensä lapset pääsivät vanhempinsa mukana Oulu-reissulle silloin, kun he jaksoivat päivän kävellä vanhempien tehdessä ostoksiaan kaupungilla, siis 5-6 vuotiaina. Markkinoilla olin ensi kertaa isäni ja äitini kanssa 10-vuotiaana, tämä matka tehtiin junalla kuten ensimmäinen kaupunkimatkakin. Hevosella menin isäni kanssa markkinoille 12-vuoden ikäisenä. Useimmat lapset saivat käydä vanhempinsa mukana markkinoilla ollessaan alun toisella kymmenellä. Yksinään kävin markkinoilla ensi kerran 14-vuotiaana veljeni Niilon kanssa. Niilo oli minua 4 ½ vuotta nuorempi.⁴⁵¹

Kuopio, lähin kaupunki ja markkinapaikka oli sellainen "eden", johon lapsina aina toivottiin päästä käymään, varsinkin kun vanhemmat sisaruksista olivat siellä talvisaikaan oppikoulussa. Vuorollaan me pienimmätkin päästiin muuna aikana, ei markkinoille. Taisi olla 10 v. se ikä, jolloin ensikerran sai istua vällyihin peitettynä rekeen, ja lähteä kaupungin ihmeitä katsomaan.⁴⁵²

"Herrat"

Maaseudun talonpoikaissäestön kahtiajako maaomistajiin ja maattomiin syveni 1900-luvun alussa poliittisen aktiivisuuden lisääntymisen vaikutuksesta. V. 1903 Forssan kokouksessa työväenliike päätti ottaa ohjelmaansa sosialismin, liike radikalisoitui ja sen opit tavoittivat tutkimusten mukaan suotuisan maaperän Suomen maaseutuyhteiskunnassa vähävaraisemmissa väestöryhmissä.⁴⁵³ Kahtiajako heijastui myös maaseutuväestön perhekasvatukseen. Työväenlaatteen omaksuneissa perheissä lapsia kehoitettiin osallistumaan työväenyhdistysten toimintaan. Samoin maanomistajaperheissä lapsia ohjattiin porvarilliseksi katsottujen yhdistysten kuten nuorisoseurojen toimintaan. Kummassakin ryhmässä olivat voimassa kiellot osallistua toisen ryhmään aktiviteetteihin. Maaseutukotien kahtia jakautumista syvensivät entisestään sisällissodan tapahtumat. Asennoitumista kuvaavat seuraavat tyypilliset kannanotot: *vuoden 1918 tapahtumat jakoivat nuorisonkin*

⁴⁵¹ TYKL 25: Liminka 1913.

⁴⁵² TYKL 25: Nilsä 1902.

⁴⁵³ Soikkanen 1961, 201-205.

kahteen leiriin, luokkarajat olivat selvät, herrasväki valkkasi lastensa seuran, talolliset Jukolaan suomettarelaiten talolle, köyhät Torpalle (työväentalolle), säätyerot veressä, työväen ja nuorisoseuran talot kylään vuonna 1913, syntyi ero, punakaartilaiset jumalankieltäjiä, punakaartia kauhisteltiin, ei Jumala vaan kansa kaikkivaltias, (sallittiin lasten meneminen) vain maamiesseuraan ja nuorisoseuraan, opittiin vihaamaan talollisia ja porvareita.⁴⁵⁴ Oli kuitenkin myös koteja, joissa luokkaeroja kotikasvatuksessa ei tuotu esille.⁴⁵⁵

Kun tarkastellaan kotikasvatuksessa välitettyjä asenteita herroiksi kutsuttuja kohtaan havaitaan, että kannanottoja on merkitteille pantavan vähän. Osittain se johtuu siitä, että varsinaiset herrat, kuten yläluokkainen vallasväki, olivat suurelle osalle talonpoikaisväkeä lähes fiktiivisiä henkilöitä, joita oli ehkä nähty mutta ei koskaan henkilökohtaisesti tavattu. Toisaalta se voi merkitä sitä, että tapahtumien ja kertomahetken välinen aika on muuttanut ja lieventänyt kannanottoja. Osoittautuu, että lapsille välitetyt mielipiteet jakautuivat melko tarkkaan kahtia: puolet myönteisiä, puolet kielteisiä. Seuraavanlaiset maininnat herroista ovat tyypillisiä: *eivät tee työtä, ei luottamista, köyhillä parempi osa taivaassa kuin rikkailla, suhtauduttava varoen ja vieroksuen, opittiin tuntemaan että ollaan alempiarvoisia, talonpoika kaikki elättää kirpusta keisariin asti.* Toisenlainen kuva annettiin lapsille kotikasvatuksessa lähimpänä olevista virkamiehistä kuten papeista, lääkäreistä ja nimismiehistä yms., jotka parhaiten tunnettiin. Heidät koettiin ”keskitason herroiksi” kannanottojen ollessa pääosin kunnioittavia, koska heitä pidettiin hyödyllisinä. Lapsille välitetyissä asenteissa arvostusta saivat erityisesti opettajat, vaikka koulunkäynnin yleistyminen tuotti kansakoulun alkuaikoina kannanottoja koulun haitallisesta vaikutuksesta, koska sen arveltiin vierottavan lapsia ”oikeasta työstä”.⁴⁵⁶

Suhteet vieraskielisiin

Etnisyyden kohtaamisesta käsitellään seuraavassa suomenkielisten vanhempien lapsilleen viestittäneitä suhtautumistapoja muunkielisiin tai –kulttuurisiin väestöryhmiin, ruotsinkielisiin, venäjänkielisiin, joihin luettiin myös itäkarjalaiset laukkukauppiaat, sekä

⁴⁵⁴ TYKL 25: Alatornio 1899, Hirvensalmi 1903, Ii 1890, Iitti 1895, Karunki 1898, Koivisto 1891m Konginkangas 1908, Lempäälä 1897, Lumijoki 1895, Nilsia 1902, Punkalaidun 1889, Pöytyä 1899, Somero 1889, Säräisniemi 1896, Vampula 1886, Vihti 1901.

⁴⁵⁵ TYKL 25: Eno 1892, Kaustinen 1893, Loimaa 1902, Toholampi 1897, Turtola 1890, Virtasalmi 1888.

⁴⁵⁶ TYKL 25: Akaa 1899, Kalajoki 1897, Kittilä 1890, Rautalampi 1894, Rautu 1893, Ruokolahti 1893, Rymättylä 1889, Tyrvää 1889, Vihanti 1888.

romaneihin ja juutalaisiin. Huomiota kiinnittää se, että muistitietoaineistoissa ei ole mainintoja suhteista saamelaisiin, mikä saattaa johtua siitä, että Lappi on niissä melko huonosti edustettuna. Vaikka kielirajan ei tarvitse merkitä kulttuurirajaa, muunkielisyys ja erityisesti vieraiksi koetut tavat ruokkivat ennakkoluuloja, jotka näyttäytyivät kotikasvatuksessa välitetyissä asenteissa vähemmistöjä kohtaan. Kun selvitetään, miten vanhempien asenteet vieraskielisiä kohtaan välittyivät lapsille hiljaisessa kasvatuksessa, kysymyksen tulevat vanhempien kohtaamistilanteissa välittämät käyttäytymismallit. Maaseudun lapsilla oli yleensä vain harvoin mahdollista itse kohdata vähemmistöjä, romaneja ja rannikkoseutujen kielirajalla ruotsinkielisiä naapureita lukuun ottamatta. Suurelta osalta kuva kielellisistä ja kulttuurisista vähemmistöistä perustui vanhempien välittämiin yleisiin käsityksiin ja kohtaamistilanteissa omalla käytöksellään osoittamaan suhtautumiseen.⁴⁵⁷

Ruotsinkielisiin suhtautumisessa huomiota kiinnittää se, että sitä koskevia kuvauksia on vain muutama. Se on tietona mielenkiintoinen kun kuitenkin määrätyillä alueilla suomenkieliset ovat olleet jatkuvasti kosketuksissa ruotsinkieliseen väestöön. Harvat maininnat, yhteensä vain viisi, suhteellisen laajassa aineistossa merkinnevät sitä, että ruotsinkielisiä ei koettu aikakauden suomenkielissä talonpoikaiskodeissa tavoiltaan poikkeaviksi. Se perustunee siihen, että ruotsinkielistä vallasväkeä ja virkamieskuntaa lukuun ottamatta he elivät ja toimivat samalla tavalla kuin suomenkieliset naapurinsa. Tietoisuuskin Suomen ruotsinkielisistä vähemmistönä näyttäisi olevan suhteellisen nuori ilmiö, joka lienee syntynyt vähitellen suomen kielen saavuttaessa virallisen kielen aseman, ehkä lopullisesti vasta 1900-luvun alkuvuosikymmenien kieliriitojen jälkeen.⁴⁵⁸ Suomen ja ruotsinkielisten välillä olleita vastakohtia tasoitti osaltaan sekin, että kieliryhmien raja-alueiden ja sisämaan ruotsinkielisen väestön kaksikielisydestä johtuen kieliryhmien välillä ei ollut kommunikaatio-ongelmia. Viidestä maininnasta yhdessä lapsille on annettu ruotsinkielisistä positiivinen, kunnioittava kuva, kahdessa heitä on pidetty ylpeinä, yhdessä nuukina ja yhdessä *”heistä ei puhuttu hyvää”* niin kuin tiedonantaja sitä kuvaa.⁴⁵⁹ Tunnettiin myös haukkumasana *’hurri’*,⁴⁶⁰ joka alun alkaen ei ollut haukkumasana, vaan oli tullut Pohjanmaan rannikon ruotsinkielisen kalastajaväestön nimeksi erilaisten merkityssiirtymien kautta juontuen kaupasta, jossa he

---

⁴⁵⁷ Häkkinen 2005, 256.

⁴⁵⁸ Lönnqvist 1981, 128-129.

⁴⁵⁹ TYKL 25: Ristijärvi 1897.

⁴⁶⁰ TYKL 25: Jalasjärvi 1897, Kurkijoki 1906, Rymättylä 1889, Ylämaa 1906.

vaihtoivat kaloja suomenkielisten naapureidensa viljaan.⁴⁶¹ Ainakin jonkin verran ruotsinkielisiin suhtautumista kuvaavaa aineistoa liittyy luonnollisesti lapsille välitettyihin mielipiteisiin ylemmistä yhteiskuntaluokista yleensä. Vaikka kuvauksista ei yksiselitteisesti saa selkeää käsitystä, keitä herroilla oikeastaan tarkoitettiin, näyttää siltä, että niihin luettiin juuri ne yhteisöhierarkian ylimmät kerrokset, joiden kanssa oltiin vähemmin tekemisissä ja jotka sen takia heikoimmin tunnettiin. Aikaisemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että heihin kohdistui ympäröivän suomenkielisen maaseutuväestön taholta monenlaisia epäluuloja.⁴⁶²

Kotien välittämistä asenteista venäjänkielisiä kohtaan on aineistossa suhteellisen paljon mainintoja. Muistitiedossa heitä käsitellään yhteisesti ”ryssinä” oman maan venäjänkielisiä ja rajan takaista väestöä erottelematta. ”Laukkuryssiksi” nimitettiin kierteleviä laukkukauppiaita, joista suurin osa oli kuitenkin Laatokan karjalaisia. Venäjänkielisiä koskevia negatiivisia luonnehdintoja, kuten epäluotettavuus ja laiskuus, sisältyy noin kolme neljäsosaan heitä koskevien kuvausten kokonaismäärästä. Yleinen haukkumanimi, ryssä, on tunnetusti alunalkaen pohjoismaiselta taholta lainattu kansallisuuden nimitys. Iso- ja pikkuvihan perua näyttäisi olleen venäläisten käyttäminen lasten pelottimina. Lisäksi sekä kierteleviin laukkukauppiaisiin että kierteleviin ihmisiin yleensä liittyi pelko, että he voivat levittää tauteja, joka on tuotu esille jo myös aikaisemmassa tutkimuksessa.⁴⁶³ Edelleen laukkukauppiaita syytettiin siitä, että he olisivat toimineet Venäjän keskushallinnon vakoilijoina ja huhujen levittäjinä ja siitäkin, että he olivat naisten viettelijöitä.⁴⁶⁴ On mahdollista, että tällaisia syytöksiä levittivät ne suomalaiset kauppiaat, jotka kokivat laukkukauppiaat kilpailijoiksi, mahdollisesti myös pelottelumielessä viranomaiset, joiden tehtävänä oli ottaa kiinni ne laukkukauppiaat, jotka tekivät kauppaa ilman virallista lupaa.

Vaikka kotikasvatuksessa lapsille venäjänkielisistä välitetyt kannanotot sisälsivät negatiivisesta suhtautumisesta kertovia aineksia, vihasta ei voida puhua, pikemmin epäluulosta. Odotusten vastaisesti negatiivissa kuvauksissa eivät juuri tule näkyviin – eivät ainakaan suorina mainintoina - viime sodat ja siirtokarjalaisten kohtalo. Pitkiin sotavuosiin liittyi paljon tragiikkaa, ja silloinen vihollinen sai voimakkaasti negatiivisen leiman myös keskitetyn sotapropagandan vaikutuksesta. On myös selvää, että oman kodin jättäminen ja siirtolaiseksi joutuminen koettiin yleisesti raskaaksi ja epäoikeudenmukaiseksi

---

⁴⁶¹ Vilkuna A. 1952; Talve 1960, 272-274; Lönnqvist 1981, 128-129.

⁴⁶² Åström 1993, 286 js.

⁴⁶³ Ruoppila 1954, 80 js.

⁴⁶⁴ Naakka-Korhonen 1988, 212-213.

elämänvaiheeksi. Todellisuudessa suuressa osassa aikakauden talonpoikaisyhteisöjä venäläisistä ei ollut henkilökohtaisia kokemuksia, koska heitä ei kohdattuakaan. Kaikkiaan hyvin stereotyyppiset käsitykset, joita venäjänkielisistä kotikasvatuksessa välitettiin, perustuvat yleisiin mielipiteisiin, joiden takana oli epäluuloa ja pelkoa, joita tunnettiin suurta naapurimaata ja sen ihmisiä kohtaan, mutta myös maan itsenäistymisen luoma tarve oman kulttuurin korostamiseen entisen emämaan kulttuurin kustannuksella.

Kuitenkin lapsille välitettiin myös positiivisia käsityksiä venäjänkielisistä. Niitä sisältyy runsaaseen neljäsosaan kaikista kuvauksista. Niistä yli puolet on Karjalan Kannaksen kodeista, alueelta, jossa venäläisiä voitiin kohdata päivittäin naapureina, lomalaisina, matkustavaisina ja kauppiaina. Positiivisina ominaisuuksina, joita venäjänkielisiin yhdistettiin, on mainittu ystävällisyys ja anteliaisuus sekä ”sisältöpäin sivistyneisyys”, säätyläisiin kuuluneiden osalta myös eri tavoin ilmennyt ”hienous”. Edelleen voidaan havaita, että laukkukauppiaita joissakin kodeissa todella odotettiin kaupan olleiden tavaroiden takia mutta myös siksi, että heiltä kuultiin uutisia.⁴⁶⁵

Romanit, joita on yleisesti kutsuttu mustalaisiksi, ovat kautta aikojen toisaalta pelottaneet ja toisaalta kiinnostaneet Suomen muuta väestöä paitsi poikkeavan elämäntapansa takia, jolle on ollut tyypillistä kierteleminen, myös muusta väestöstä erottuvan vaatetuksensa vuoksi. Laulujen tasolla, joiden esikuvat ovat olleet paljolti vieraissa kulttuureissa, heidän elämäntapaansa on myös romantisoiden ihailtu. Se on liittynyt kansainvälisestäkin tunnettuun mustalaisromantiikkaan. Kun mustalaiskulttuuria tarkastellaan siitä talonpoikaisessa lastenkasvatuksessa välitettynä kuvana, se on toisenlainen. Heidät nähtiin enimmäkseen puutteessa elävänä kulkijajoukkona, jolla ei ollut mitään hyväksyttävää toimeentulon keinoa. Kuvan yksipuolisuus on kiinnostava siksi, että todellisuudessa mustalaiset suorittivat monia valtaväestöä palvelleita tehtäviä. Mustalaisnaiset olivat erikoistuneet erilaisiin tekstiilikäsittöihin ja tulevaisuuden ennustamiseen eli povaamiseen, miehet hevoskauppaan ja myös erilaisiin käsityöammatteihin kuten tinurin ja läkkisepän työhön.⁴⁶⁶

---

⁴⁶⁵ TYKL 25: Akaa 1899, Iitti 1895, Jääski 1921, Kaustinen 1893, Kurikka 1904, Kurkijoki 1906, Lumijoki 1895, Multia 1901, Muolaa 1901, Nuijamaa 1912, Orivesi 1900, Parikkala 1912, Pielisjärvi 1910, Pyhäjärvi Vpl. 1905, Pälkäne 1888, Rautu 1926, Salmi 1889, Turtola 1890, Uusikirkko Vpl. 1900, Vihti 1901, Ylistaro 1893, Ylämaa 1906.

⁴⁶⁶ Nikkinen 1986, 16-21; Nazarenko 1986, 40-56.

Ennen viime sotia mustalaisten keskeisiä asuinalueita oli Karjalankannas mutta heidän ahkeran liikkumisensa takia valtaosa väestöstä oli ainakin joissakin tilanteissa kohdannut heitä. Kuitenkin kontaktit mustalaisten kanssa jäivät useimmilla ihmisillä pinnallisiksi. Se johtui ensisijaisesti heitä kohtaan tunnetusta epäluulosta ja pelosta. Koska mustalaisten elämäntapa poikkesi suurella määrällä valtaväestön elämäntavasta ja oli monessa suhteessa sen ihanteiden vastainen mm. ylenkatsoen pysyvyyttä ja omaisuuden kartuttamista, on odotuksen mukaista, että vähintään puolella kantaväestöstä oli heistä kielteinen kuva. Sitä myös välitettiin lapsille mm. sillä tavalla, että heidän kauppaamiaan tavaroita ja palveluksia ei ostettu, mustalaismatkueen edestä ovet suljettiin tai heiltä kiellettiin majoitus-, ruoka- ja muunkinlainen apu. Mustalaisia käytettiin myös lasten pelottimina: tottelemattomia lapsia uhkailtiin, että heidät mustalaiset vievät.

Kuva 11. Mustalaismatkueet. Perho 1928. Valok. Samuli Paulaharju. Museovirasto.

Avoimista konflikteista mustalaisten ja valtaväestön välillä on kuitenkin vain vähän tietoja.⁴⁶⁷ Aika yleisesti lapsille välitettiin käsityksiä, että mustalaiset ovat varkaita ja petkuttajia. Kuten muitakin kiertäjiä myös mustalaisia syytettiin tautivaaran aiheuttamisesta. Siinä tulee näkyviin, että mustalaiskulttuuria ja mm. sen erityisen tarkkoja hygieniasääntöjä ja -käytäntöjä tunnettiin huonosti. Kuitenkin on myös melko runsaasti kuvauksia romanien ystävällisestä kohtelusta, jonka avulla muistelijat ovat muodostaneet yleisiä käsityksiä

⁴⁶⁷ Nygård 2001, 143-146.

positiivisemman kuvan heistä, joissakin tapauksissa erittäin myönteisen.⁴⁶⁸ Mustalaisia kohtaan tunnetulla epäluulolla oli pitkät juuret niin Suomessa kuin kansainvälisestikin perustuen erilaisuuden kokemiseen niin uhkaavaksi, että heitä vainottiin monin tavoin. Heitä on historian kuluessa yritetty häätää Suomestakin erilaisilla hallinnollisilla määräyksillä, vakavimpana uhkauksena teloitus, ja kiertäviä mustalaisia irtolaislain perusteella.⁴⁶⁹

Suomen merkittävistä etnisistä vähemmistöistä vähiten tunnettuja olivat juutalaiset, joihin voitiin tutustua pääasiassa vain kaupunkimatkoilla ja kauppiaina. Varhaisin tunnettu tieto juutalaisten esiintymisestä Suomessa on vuodelta 1782, kun kolme juutalaista laulajaa sai luvan harjoittaa ammattiaan Helsingissä. Juuri samana vuonna juutalaiset saivat virallisen luvan asettua Ruotsiin. Kaikkein suurin ryhmä Suomen juutalaisia polveutui Venäjän tsaarin armeijan sotilaista perheenjäsenineen, jotka täysin palveltuaan saivat jäädä pysyvästi asumaan entiseen palveluspaikkaansa. Heidän asuinpaikoikseen osoitettiin muutamia suurimpia asutuskeskuksia, Helsingin ohella Turku, Tampere ja Viipuri mutta myös Kuopio ja Vaasa sekä Hamina, Sortavala, Suistamo ja Impilahti. Heille myönnettiin oikeudet harjoittaa pienimuotoista käsityötä ja käytettyjen vaatteiden kauppaa. Tunnettuja olivat juutalaistorit, narinkat. Juutalaisia kohtaan hallinnossa tunnettua epäluuloa osoittaa se, että he saivat täydet kansalaisoikeudet vasta Suomen itsenäistymisen jälkeen vuonna 1918.⁴⁷⁰ Kotikasvatuksessa välitetyt käsitykset juutalaisista olivat joko hyvin neutraaleja tai epäluulon värittämiä. Jälkimmäisessä tapauksessa kysymyksessä oli pelko pettämisestä, jota tunnettiin yleisemminkin kauppiaskuntaa kohtaan.⁴⁷¹ Raamatun Vanhan testamentin välittämä tieto juutalaisista Jumalan valittuna kansana tulee näkyviin vain yhdessä vastauksessa, jonka mukaan uskottiin, että juutalaisten suosiminen tuo onnea ja heidän vainoamisensa ja moittimisensa kirouksen.⁴⁷²

⁴⁶⁸ TYKL 25: Alatornio 1899, Jaakkima 1879, Jalasjärvi 1887, Leppä virta 1901, Muhos 1904, Multia 1901, Nilsia 1886, Orimattila 1913, Padasjoki 1907, Parkano 1902, Pertteli 1880, Pylkönmäki 1899, Rautalampi 1894, Saari 1920, Tyrnvää 1890, Utajärvi 1899, Ylämaa 1906.

⁴⁶⁹ Nygård 1998, 12-13, 98-108.

⁴⁷⁰ Harviainen 1988, 134 js.

⁴⁷¹ TYKL 25: Akaa 1899, Alatornio 1899, Karunki 1898, Kaustinen 1893, Kurkijoki 1906, Liminka 1913, Nuijamaa 1912, Orivesi 1900 Ristijärvi 1897, Tuusniemi 1901, Uusikirkko Vpl. 1900, Virolahti 1890, Ylämaa 1906.

⁴⁷² TYKL 25: Rantsila 1902.

4. Työ opettaa tekijäänsä

Perinteisestä maataloudesta toimeentulonsa saaneiden perhetalouksien lastenkasvatuksen tärkeänä ellei suorastaan tärkeimpänä osa-alueena on aikaisempi tutkimus pitänyt työkasvatusta.⁴⁷³ Työn tekemisellä oli selkeä yhteiskunnallinen tausta, laeilla pyrittiin kiinnittämään ihmiset työhön ja samansuuntaisesti vaikuttivat Raamatun opetukset, jotka määrittelivät työnteon Jumalalle otolliseksi toiminnaksi. Siten paitsi perheen toimeentulo myös laki ja kristillinen moraali korostivat työnteon tärkeyttä ja velvoittivat vanhemmat kasvattamaan lapsensa työhön. Talonpoikaiskodeissa työ oli sopeutunut luontoon noudattaen vuodenaikojen vaihteluita ja vuotuisia työsesonkeja ja oli olennainen osa elämäntapaa. Perinteinen maanviljely edellytti tekijöiltään luonnontuntemusta ja monipuolisia taitoja sekä ihmisvoimin tehty työ ruumiinkuntoa. Aikakauden kuluessa otettiin käyttöön työtä tehostaneita koneita, aluksi hevosvoimalla ja sitten höyryvoimalla sekä polttoneiteillä käyvin konein, sähköistymisen päästessä vauhtiin 1930-luvulta alkaen. Työn tekemisen luonne muuttui kun osa käsin tehdystä työstä korvautui konein tehdyllä työllä. Koneita otettiin käyttöön eri tahdissa eri puolilla maata, odotuksen mukaisesti suurissa talouksissa aikaisemmin kuin pienemmissä, joissa täysin tai suureksi osaksi koneettomat taloudet olivat yleisiä aikakauden loppuun saakka.⁴⁷⁴ Maatalouden harjoittamisen perusta oli aikakaudella muuttumassa vähitellen omavaraistaloudesta tuotantotaloudeksi kotitalouksien lisääntyneiden ansaitsemismahdollisuuksien kuten karjataloustuotteiden myynnin ja puutavarakaupan vaikutuksesta.⁴⁷⁵

Työtaitoja lapsille ja nuorille opettivat lasten omat vanhemmat, isovanhemmat, vanhemmat sisarukset ja vieraat työntekijät. Työkasvatus oli enimmäkseen opettamista teettämällä, teoreettistyyppinen opetus oli vähäistä. Talonpoikaisten työkasvatuksen perusteet olivat maatalouselinkeinossa, joka antoi kasvatukselle sen erityispiirteet. Koska toimeentulossa aikakauden loppupuolelle saakka suurimmassa osassa kotitalouksia oli pyrittävä mahdollisimman suureen omavaraisuuteen, oma työ sai keskeisen merkityksen ja ohjasi koko kotielämää. Luonnonolojen määräämä suhteellisen lyhyt kasvukausi ja siitä johtuva maataloustöiden keskittyminen kevään, kesän ja syyskauden työsesonkeihin muodosti lasten työkasvatuksessakin vuotuisen kierron työstä toiseen. Maataloudesta ja sen sivuelinkeinoista

---

⁴⁷³ Vilksa 1943; Ruoppila 1954, 75 js.; Ruotsista, Brembeck 1986.

⁴⁷⁴ Talve 1990, 204.

⁴⁷⁵ Talve 1990, 379.

eläneiden perheiden toimeentulo vaihteli niukkojen olojen kotitalouksista hyvin toimeen tulleisiin ja varakkaisiin talouksiin ensiksi mainittujen muodostaessa valtaenemmistön.⁴⁷⁶

Ruotsalaisten talonpoikaislasten työtä tutkinut Mátyás Szabó on esittänyt, että heidän työpanoksensa olisi ollut maatalouksien toimeentulon kannalta välttämätöntä.⁴⁷⁷ On selvää, että vaikeissa aineellisissa olosuhteissa eläneissä perheissä jokaisen talouden jäsenen pienikin työpanos oli välttämätön, ja lastenkin työsuoritusten avulla voitiin vähentää puutetta ja monissa tapauksissa suoranaista nälkää. Toisaalta jo vanhastaan kritisoiitiin naapureita tai muita koteja vielä kasvu- ja kehitysiässä olleiden lasten liiallisesta kuormittamisesta työllä.⁴⁷⁸ Erityisesti aikakauden loppupuolelta alkaen lasten terveydenhoidon kohentamista koskevassa valistuskirjoittelussa kiinnitetään huomiota lasten terveelliseen kehitykseen, ja sen takia myös kehoitetaan välttämään lasten rasittamista liian raskaalla työllä.⁴⁷⁹

Vaikka lapsilla teetettiin työtä, liiallisesta työllä rasittamisesta myös varoitettiin.

*(Lapsille) köykäistä työtä, jota jaksoivat tehdä, ei saanut pilata omia eikä toisten lapsia liian raskaalla työllä.*⁴⁸⁰

*Jos katsottiin, että työ oli liian raskasta lapselle, sanottiin: Kyllähän se tarvelee lapsensa. Poikalasten tarvelemistä pelättiin enemmän kuin tyttöjen.*⁴⁸¹

Selvitettäviä kysymyksiä lasten työkasvatuksen tutkimuksessa on, minkä ikäisinä ja mitä maatalouden piiriin liittyneitä töitä lapsille ryhdyttiin opettamaan, milloin niitä teetettiin vakituisesti sekä miten vanhemmat ja muut kasvattajat pyrkivät edistämään työnteon oppimista sekä miten sukupuolten välinen työnjako näyttäytyi työkasvatuksessa ja millä perusteilla nuorella katsottiin olevan täysi työkyky sekä millä tavalla yleensä suhtauduttiin fyysiseen työhön. Työkyvyn kehittyminen ilmentää osaltaan kehitysvaiheita lapsuudesta aikuisuuteen. Kuten edellä aineiston käsittelyn yhteydessä esitettiin, muistitiedoissa

⁴⁷⁶ Anttila 1974, 29-33.

⁴⁷⁷ Szabó 1971, 19,36.

⁴⁷⁸ TYKL 25: Pertteli 1880, Puumala 1886, Somero 1889, Turtola 1890.

⁴⁷⁹ Tähtinen 1992, 131 js.

⁴⁸⁰ TYKL 44: Kurikka 1904.

⁴⁸¹ TYKL 44: Hankasalmi 1903.

käsitellään työnteon aloittamista ja opettamista kahdella tavalla, yleisesti töitä yksilöimättä, joka ilmaisee yleisiä käsityksiä ja odotuksia lasten työnteon aloittamisista, ja toisaalta työ ja työvaihe kerrallaan. Sen takia on perusteltua analysoida kummankin vastaustyyppin tietoja. Sitä ennen on kuitenkin syytä tarkastella siirtymävaihetta leikistä työhön.

PIENET PALVELUKSET SIIRTYMÄVAIHEENA LEIKISTÄ TYÖHÖN

Tyypilliset lasten ensimmäiset toimet olivat pieniä palveluksia ja erillisiä tehtäviä tai aputoita kotitaloudessa, joita monessa tapauksessa teetettiin ja tehtiin leikin muodossa. Tyypillisiä pieniä palveluksia olivat asioiminen naapureissa ja pienempien kauppa-asoiden toimittaminen. Raja leikin ja pienten palvelusten välillä oli liukuva.⁴⁸² Pienten palvelusten suorittaminen noudatti aikuisten ja lasten välistä työnjakoa siten, että niitä eivät varttuneemmat talouden jäsenet eivätkä varsinkaan aikuiset miehet tehneet.⁴⁸³ Toisaalta pienet palvelukset olivat keino mahdollisimman varhain totuttaa lapsia suorittamaan erilaisia tehtäviä. Kun toiset lapset olivat innostuneina mukana kaikessa mitä vanhemmatkin tekivät ja palveluhaluisia, toiset olivat vastahakoisia ja kokivat leikkimisen ja muun oman puuhailun miellyttävämmäksi. Puhuttiin laiskoista lapsista, jotka oli pakotettava työntekoon.⁴⁸⁴

Lasten ensimmäiset pikkupalvelukset kuuluivat naisten töihin ja olivat yleensä niistä erilaisia kevyempiä taloustöitä, joita teetettiin sekä tytöillä että pienemmillä pojilla. Pojilla taloustöiden tekeminen johtui siitä, että he kuuluivat 7- 8 vuotiaiksi tai sitä vanhemmiksikin äidin reviiiriin. Tämänikäisillä tytöillä oli eräillä alueella kuvaava kutsumanimi *käsikassara* so. pikkutehtäviä suorittava apulainen.⁴⁸⁵ Taloustöidenkin opettamisessa myös sukupuolten välinen työnjako oli tunnistettavissa. Se tuli näkyviin siinä, että noin puolessa tutkittuja tapauksia tyypillisiä naisten töitä, kuten kevyempiä kotitaloustöitä ja pikkulasten hoitamista, pantiin tekemään ensisijassa tytöt jos sekä tyttöjä että poikia oli käytettävissä.⁴⁸⁶ Tyttöjä alettiin jo melko nuoresta valmentamaan naisten töihin, jonka yksi päämäärä oli hyvän kotitalousihmisen maineen hankkiminen, joka oli tärkeä sekä työ- että

⁴⁸² TYKL 25: Ii 1890, Jaakkima 1879, Kalajoki 1879, Pertteli 1880, Pälkäne 1888, Rymättylä 1889, Somero 1889, Virtasalmi 1888; TYKL 44: Alatornio 1899, Kaustinen 1879, Kurikka 1882, Liperi 1905, Ylistaro 1922; Nykvist (painamaton) 1976; Adolfsson (painamaton) 1979.

⁴⁸³ TYKL 25: Saari 1920; TYKL 44: Alatornio 1880, Rantsila 1902.

⁴⁸⁴ TYKL 44: Keitele 1918.

⁴⁸⁵ TYKL 44: Rautu 1906.

⁴⁸⁶ TYKL 25: Koivisto 1898, Koski H.L. 1899, Parikkala 1910; TYKL 44: Kouvola 1921, Liminka 1913, Oulunsalo 1914, Rovaniemi 1926, Vihti 1901, Viitasaari 1911, Äänekoski 1912.

avioliittomarkkinoilla. Ja kun avioliiton solmittuaan tytöt muuttivat miehen kotiin, oli välttämätöntä, että he kykenivät kaikkiin talouden töihin. Sen mukaan arvosteltiin ja arvostettiin myös heidän lapsuudenkotiaan.

Kuva 12. Tyttö ruokkii kanoja. Ylihärmä 1929. Valok. Samuli Paulaharju. Museovirasto.

Se, että tytöille voitiin antaa vaativampia tehtäviä nuorempina kuin pojilla, saattoi johtua myös tyttöjen poikia aikaisemmasta kehittämisestä.

*Pojat eivät osanneet eivätkä kaitsineet nuorempia sisariaan vaan juoksentelivat ulkona koiran ja hevosten seurassa. Vanhimmat tyttaret ja piikatyttö ovat hoitaneet nuorempia.*⁴⁸⁷

*Tytöt tulivat paljon aikaisemmin äidin avuksi kuin pojat.*⁴⁸⁸

Niin pienestä kuin pystyi (tyttö): Nuorena vitsa väännettävä. Isä sanoi: Jumala on määrännyt, että otsasi hiessä sinun on lepäsi syötävä...Ensin pienet kipparoinnit, valkean näyttö äidille, lattian lakaisu ja tiskien kuivaaminen. Aluksi ei luotettu tiskaamista. Pikkukivien kerääminen pelloilta pläkkipellillisillä ämpäreillä, lastuja

⁴⁸⁷ TYKL 44: Hausjärvi 1892.

⁴⁸⁸ TYKL 25: Vuoksela 1883.

rannoilta pikkukärriillä halkoliiteriin, vispilänvarpujen nidontaa, myöhemmin lehtien riipimistä, talvella 4-5 v:sta navettaan kantamaan vasikoille ja lampaille heinätukkoja, hakea munia kanalasta, isompana paimeneen, 5 v. pieni harava jolla ojista heiniä, naiset niittivät viikatteella, 8 v. pieni viikate minulle, 9-11 v. oma varsta riihen puintiin, aluksi varstaaminen hankalaa, klupu löi kynnänpäähän...Pojat eivät tehneet naisille kuuluvia töitä, jos tekivät kiusattiin.⁴⁸⁹

Pojat myös tiedostivat tulevan miehen roolinsa, ja ne pojat jotka joutuivat tekemään naisten töitä, saattoivat hävetä sitä.⁴⁹⁰

Minun kaksi isoveljeäni panivat minut katsomaan ikkunasta tuleeko joku vieras kun olivat kutomassa kangasta tai karstaamassa villoja.⁴⁹¹

Mikä häpeä pojalle jos vieras sattui näkemään hänet taloustöissä.⁴⁹²

Poikien ei sopinut lakaista, ei tiskata, ei lypsää eikä neuloa.⁴⁹³

Pikkulasten viihdyttäminen ja nukuttaminen kuuluivat tyypillisiin ensimmäisiin tehtäviin, joita voitiin tilapäisesti teettää jo 3-5 vuotiaalla lapsella, yleisemmin 6-8 vuotiaasta alkaen.⁴⁹⁴ Siinä onnistumisen tärkein osoitin oli lapsen pysyminen hiljaa. Sen takia lapsen hoitajan oli keksittävä keinot viihdyttää lasta tai saada hänet nukkumaan. Se oli työtä, jota tärkeämmäksi koettuihin töihin kykenemättömien, tavallisesti sisarusten tai isovanhempien, piti tehdä. Pikkuvauvojen hoitamista ei erityisemmin arvostettu ja se oli pienemmille peräänkatsojille monessa tapauksessa vaikea tehtävä. Itkuinen, usein jotakin vaivaa potanut

⁴⁸⁹ TYKL 44: Alatornio 1899.

⁴⁹⁰ TYKL 25: Tyrvää 1890; TYKL 44: Joutseno 1896, Keitele 1918, Pielavesi 1903, Pylkönmäki 1899, Räisälä 1906, Sonkajärvi 1909, Taivassalo 1916, Utajärvi 1899.

⁴⁹¹ TYKL 44: Nuijamaa 1896.

⁴⁹² TYKL 44: Salmi 1906.

⁴⁹³ TYKL 44: Räisälä 1906.

⁴⁹⁴ TYKL 25: Kaustinen 1893, Pielavesi 1903, Pyhäjärvi Vpl. 1905, Sippola 1900, Somero 1889, Säkkijärvi 1906; TYKL 44: Antrea 1909, Kokemäki 1911, Lapinlahti 1887, Loppi 1909, Metsämaa 1910. Vehmaa 1905, Ylivieska 1909; TYKL 54: Ilmajoki 1905, Rantasalmi 1914, Sievi 1907; Nykvist (painamaton) 1976; Adolfsson (painamaton) 1979.

lapsi oli monessa tapauksessa hoitajalleen suuri ongelma, koska hänen työnsä tulkittiin epäonnistuneeksi.⁴⁹⁵ Hoidettavalle sattuneet vahingot, kaatuminen, putoaminen yms. ja niiden merkinä itkeminen aiheuttivat hoitajille torumisia tai rangaistuksia. Samanlaista ja samalla tavalla koettua vaivalloista tehtävää kuvataan jo vanhemmassa kotikasvatusperinteessä.⁴⁹⁶

Tarvittaessa jo nuorempiakin lapsia voitiin käyttää joissakin tehtävissä tilapäisesti.

*Kun kynnelle kykeni oli oltava mukana nuoresta alkaen. Kun isä ja äiti aamulla lähtivät riihelle oli minun noustava pikku siskoa kiikuttamaan viisivuotiaana kello 3 aamulla.*⁴⁹⁷

Keinutettava kehto opetti yksinkertaisella tavalla kuinka lasta oli tynnytettävä. Vakituisempi pikkulapsen perään katsominen, johon liittyi lapsen pukeminen, märkien vaatteiden vaihto ja syöttäminen, oli 6-8 vuotiaiden mutta yleensä vasta sitä vanhempien lasten tehtävä.⁴⁹⁸

*Pikkulapset olivat perheessä, ainakin kotonani vähän niin kuin ulkopuolella sen kasvatus-käsitteen, aina useamman vuoden vanhoiksi. Jos jotakin vahinkoa sattui oli se aina ”perähänkattojan” syy. Tällainen perähänkattoja oli joko lapsenamma (lapsentyttö), tai vanhempi sisar. En muista sen surkiempaa virkaa kuin lapsenammana oleminen juuri pahimmassa pahanteko-iässä olevalle pikkusiskolle. Kuinka monta tukkapöllyä siinä joutuikaan saamaan kun ei aina ehtinyt estämään vilkkaan mukulan meininkejä.*⁴⁹⁹

Naapuriasiointi käsitti erilaisten suullisten, joskus myös kirjallisten viestien viemistä, joka ennen puhelinten yleistymistä oli välttämätöntä, ja joidenkin taloustavaroiden sekä

⁴⁹⁵ TYKL 25: Kaustinen 1893, Lepäävirta 1901, Pielavesi 1903, Saari 1920, Sippola 1900, Somero 1889; TYKL 44: Antrea 1909, Kokemäki 1911, Kortesjärvi 1887, Loppi 1890. Muolaa 1916, Rantsila 1902, Ylivieska 1899; TYKL 54: Himanka 1906, Ilmajoki 1905, Luumäki 1899, Pyhäntä 1906, Sääminki 1906, Taivalkoski 1920, Valtimo 1913.

⁴⁹⁶ Paulaharju 1958, 207.

⁴⁹⁷ TYKL 25: Pöytyä 1896.

⁴⁹⁸ TYKL 44: Kangasala 1903, Kortesjärvi 1887, Perniö 1914, Pihtipudas 1897, Rantasalmi 1914, Ranua 1899, Sonkajärvi 1887.

⁴⁹⁹ TYKL 25: Jalasjärvi 1920.

työvälineiden lainaamista ja palauttamista mutta myös lämpimäisten viemistä. Vaikka lasta neuvottiin, kuinka asia tuli hoitaa ja kuinka vieraisa tuli käyttäytyä, kohtaaminen kotipiirin ulkopuolisten ihmisten kanssa oli kokemus, joka antoi lapsille käytännön asiointiopetusta. Lapsia voitiin myös panna kauppa-asioille hakemaan helpommin kuljetettavaa tavaraa, lähempänä sijainneista kaupoista jo nuorempiakin lapsia.

Kaikkein pienimpien lasten asiointia koskevat kuvaukset ilmaisevat, että kyse oli leikistä.

Kun asialle lapsia laitettiin heille piti sanoa se asia millä lailla he sen esittävät. Kun lapsi meni kylään, usein oli tapana kysyä onko sinulla mitään asiaa. Se oli jo suuri huojennus, sitä asiaansa oli parempi toimittaa. Jos osattiin kirjoitustaito pantiin paperilappu mukaan ja asia siihen, niin oli helppo selvittää.⁵⁰⁰

Itse olin 4-vuotias ensikertaa asialla käydessäni muutaman sadan metrin päässä olevassa naapurissa. Koko matkan piti kerrata niitä sanoja, jotka oli asian ilmaisemiseksi annettu. Hyvin selvisin ensi kerralla.⁵⁰¹

5-6 vuotiaana naapuriin asialle, samoin kauppaan (paperilappu mukana), lämpimäisiä naapuriin.⁵⁰²

Jo ennen kansakouluikää pieniä kauppa-asioita ja asialla naapurissa.⁵⁰³

Kuitenkin jo melko nuoria lapsia, ensisijassa tyttöjä, voitiin lähettää fyysisesti vaativillekin kauppa-asioille.

Kävin 9. ikävuotta (tyttö) kun minut lähetettiin Juhannusostoksille 10 km päässä olleeseen kauppaan, sillä lähempänä kauppaa ei ollut.

---

⁵⁰⁰ TYKL 44: Punkalaidun 1906.

⁵⁰¹ TYKL 44: Hämeenkyrö 1912.

⁵⁰² TYKL 44: Kauhajoki 1897.

⁵⁰³ TYKL 44: Paavola 1897.

Kulkuneuvona kintut ja verkkokassi tavarain kantamista varten. Tavaraa kertyi 8 kg. Kaikkein kovinta oli sen taakan kantaminen. Jos olisi laskenut kätensä suoraksi olisi kassin pohja vetänyt maata, ja ne kassin silmukoista alati kurkistavat paperipussin kulmat olivat ainaisen hankauksen pehmittämänä puhkeamaisillaan...Täytyi vaan kylki väärässä käsikoukussa kantaa taakkaa...hyvin selvisin silläkin kertaa vaikka huilata täytyi monta kertaa...Pojat eivät olleet halukkaita lähtemään asialle.⁵⁰⁴

Jotkut lapset asioivat naapureissa mielellään sen takia, että asialle lähetetylle voitiin asiointipaikassa tarjota jotakin hyvää suuhun pantavaa. Ilmeisesti tyttöjä lähetettiin useimmin asialle.⁵⁰⁵ Poikkeuksellista tämä oli siltä kannalta, että poikien kasvatus selvemmin kuin tyttöjen tähtäsi kodin ulkopuolisten asioiden hoitamisen opettamiseen, kuten edellä esitettiin. Tyttöjen suosiminen naapuri- ja kauppa-asioinnissa viittaa siihen, että naapurit ja lähikaupat koettiin ainakin yhtä paljon naisten kuin miestenkin reviiiriin kuuluviksi. Lapsille annettiin ohjeeksi, että naapurikäynneillä ei saanut turhaan viivytellä. Varsinkin pienempien lasten liikkumisesta haluttiin olla tarkasti selvillä monenlaisten ympäristössä esiintyvien vaarojen takia. Lisäksi lasten pelättiin naapureissa ”puhuvan ohi suunsa” so. kertovan jotakin sellaista kotinsa asioista, jota ei haluttu naapurien tietävän, tai muuten käyttäytyvän sopimattomasti, kuten jo edellä on esitetty.⁵⁰⁶ Edellytyksenä asialle lähettämiseen oli, että lapset osasivat käyttäytyä vaaditulla tavalla kuten esittää asiansa ja tervehtiä sekä hyvästellä. Annettujen ohjeiden rikkomisesta saattoi seurata rangaistus. Pitempiä kauppamatkoja pantiin tekemään jo vähän vanhempia lapsia. Vaativampaa asioimista kuten esimerkiksi kodin tuotteiden myymistä pienempiä lapsia ei pantu tekemään paitsi matkustavaisille myytäviä marjoja tms.. Sitä teetettiin vasta vanhemmilla lapsilla tilanteissa, joissa vanhemmat olivat estyneitä asioita hoitamaan.

Työnjaon mukaan perhettä edusti ulospäin isä ja tarvittaessa esimerkiksi isän sairastuttua äiti tai aikuinen poika.

⁵⁰⁴ TYKL 44: Hämeenkyrö 1912.

⁵⁰⁵ TYKL 44: Lempäälä 1895, Mäntsälä 1897.

⁵⁰⁶ TYKL 44: Jurva 1891, Kauhajoki 1891, Liperi 1895.

Ei nuorille uskottu mitään sellaista tehtävää jossa myytiin tai hankittiin, ja joka muuten olisi kuulunut perheen päälle. Tällaiset tehtävät uskottiin nuoremmille vasta sitten jos perheen pää ei kyennyt sairauden tai muun sellaisen vian tähden itse tehtävää hoitamaan.⁵⁰⁷

Pienemmille kaupassakävijöille ostoslistan mukana laitettiin tulitikkulaatikkoon tai muuhun paremmin tallella pysyvään askiin myös rahat. Tarvittaessa asialle pantiin useampiakin lapsia yhdessä, jolloin pienempiäkin voitiin ottaa isompien sisarustensa mukaan. Yleisesti kuljettiin kävellen, talvella hiihtämällä, kunnes aikakauden jälkipuoliskolla polkupyöriä alkoi tulla yleisemmin käyttöön. Oli yleistä, että ostoksille tulleille lapsille myös kauppiaat antoivat kaupantekijäisiksi makeisia tai jotakin muuta mieluista suuhunpantavaa, joka lisäsi lasten halukkuutta kauppa-asioden toimittamiseen. Käyttäytymisohjeet, joita kauppamatkoja varten annettiin, olivat samantapaiset kuin naapurissa asioimisessakin. Rahan käytöstä vanhemmat yleisesti vaativat tarkan tilityksen.⁵⁰⁸ Jos sattui, että rahat joko meno- tai paluumatkalla katosivat, seurauksena oli toruminen tai ankarampikin rangaistus.⁵⁰⁹

TYÖKASVATUS TÖITÄ ERITTELEMÄTTÄ

Raja pienten palvelusten ja työnteon välillä oli selkeä. Työkasvatuksessa lapsilta edellytettiin vakituisempaa osallistumista ja pitkäjänteisyyttä. Työt olivat urakoita

---

⁵⁰⁷ TYKL 44: Ylistaro 1911.

⁵⁰⁸ TYKL 25: Kurikka 1904; TYKL 44: Kangasniemi 1901.

⁵⁰⁹ TYKL 44: Kirvu 1898, Lempäälä 1898.

TAULUKKO 6.

LASTEN TYÖNTEON ALKAMISIKÄ TÖITÄ
ERITTELEMÄTTÄ 1880-1941. N=531

"Kun kynnelle kykeni", tai 3-5v.	6-8 v.	10-12 v.	14-15 v.	Ei ikävuotta mainittu	yht.
149	74	112	37	159	531
28%	14%	21%	7%	30%	100%

(summatyö) tai jatkuvaa työtä.⁵¹⁰ Pienempien tekijöiden rajalliset voimavarat huomioitiin siten, että heille sallittiin pitempiä taukoja kuin varttuneille. Kun muistitietokyselyissä on tiedusteltu lasten työnteon alkamisikää, osa vastaajista on kuvannut sitä töitä erittelemättä. Nämä tiedot kuvaavat parhaiten yleisiä käsityksiä siitä, minkä ikäisenä töitä ruvettiin tekemään ja myöskin jonkinlaista tavoiteikää. On ilmeistä, että suurimmalle osalle vastaajia täsmällisen tietyn työn aloittamisians muistaminenkin vuosikymmenten taakse on ollut vaikeaa, kuten aineiston lähdekriittisen tarkastelun yhteydessä tuli esille.⁵¹¹ Toisaalta kysymys on myös yksilöllisistä eroista lasten kehityksessä ja vaihtelevista perheikäytännöistä. Niissä vastauksissa, joissa työnteon aloittamisvaihe lapsen kehityksessä on jotenkin ilmaistu, se jakautuu neljään sekä ikävuosihaarukoina että kehitysvaiheena ilmaistuun ryhmään (taulukko 6): 3-5 vuotiaat tai ”kun kynnelle kykeni” (28%), 6-8 vuotiaat (14%), 10-12 vuotiaat (21%) ja 14-15 vuotiaat (7%). Niiden lisäksi on ryhmä ”ei ikävuotta mainittu” 30%, joista yli 19% ilmoittaa, että työn opettamisen aloittamisessa otettiin huomioon lasten kyvyt. Kynnelle kykeni-ryhmään kuuluvista tapauksista noin 17%:ssa ilmoitetaan työnteon alkaminen 3-5 vuotiaana tai kävelemään oppimisesta lähtien, muissa se on tarkemmin määrittelemättä.

⁵¹⁰ TYKL 25: Akaa 1899, Nilsin 1886, Suonenjoki 1897; TYKL 44: Jalasjärvi 1898, Sonkajärvi 1899, Sääksmäki 1899.

⁵¹¹ Leimu 1985, 21.

Mielenkiintoinen on joustava emic-ilmaus ”kun kynnelle kykeni”. Sananmukaisesti se voisi tarkoittaa hyvin nuoria lapsia. Kun ”kynnelle kykeni” tapauksia tutkitaan tarkemmin, osoittautuu, että työnteolla useimmissa tapauksissa tarkoitettiin satunnaisesti teetettyjä pikku palveluksia, ja useimmiten kysymyksessä oli vielä leikkityyppinen osallistuminen työhön.

Seuraavasta muistitietokuvauksesta voi päätellä, että ”kynnelle kykeneminen” voi tarkoittaa myös sitä ikää ja kehitysvaihetta, jolloin lapset kykenivät tekemään jo jotakin pitkäjänteisempää työtä.

Varattomista perheistä oli lasten lähdettävä kotoa vieraalle työhön varsin nuoresta. Oli tapana sanoa, että heidän on lähdettävä kotoa niin pian ”kun kynnelle kykeni”. Tämä tarkoittaa sitä, että oli lähdettävä köyhistä oloista niin pian kun pystyi käsillään jotain työtä suorittamaan. Tällaiset nuoret tytöt eivät vielä jaksaneet hoitaa karjaa tai tehdä muuta raskaampaa palvelustyötä taloissa ja sen takia he sopivat ”lapsenpiioiksi”, niin kuin heitä siihen aikaan sanottiin. Nuorimmat lapsenpiiat olivat 10-12 vuoden ikäisiä. 15-16 vuoden ikäistä lapsenpiikaa pidettiin jo tarpeeksi varttuneena, vaikka sellainenkin nykyajan vaatimuksia ajatellen pidettäisiin kehittymättömänä ja liian nuorena.⁵¹²

TYÖKASVATUS TOITTAIN JA TYÖVAIHEITTAIN

Aineistossa on yksilöityjäkin kuvauksia siitä, minkä ikäisinä kertojat ovat mitäkin työtä alkaneet opetella. Koska lapsille yleisesti opetetut työt, kotitalous- ja maataloustyöt, olivat sekä fyysisiltä että kätevyysvaatimuksiltaan hyvin erilaisia, niitä on tarkasteltava työ ja työn osa kerrallaan, jotta voitaisiin saada yksityiskohtaisempi kuva aloittamisesta ja työnteosta lasten eri kehitysvaiheissa ja siitä miten työhön harjaannuttiin. Työnteon aloittamisikää koskevissa muistitietovastauksissa on käytetty ikähaarukoita tai muuten likimääräisiä tietoja, ja harvoissa tapauksissa se on ilmaistu täsmällisenä ikävuotena, kuten jo edellä todettiin.

---

⁵¹² TYKL 44: Asikkala 1907.

Lasten kehitykselle ikä asetti odotuksia mutta kehitystä seurattiin saavutettujen taitojen mukaan.

Seuraavassa tarkastellaan lasten harjaannuttamista vakituisempaan työntekoon. Tähän kuuluvat työt poikkeavat edellä selostetuista pienistä palveluksista siinä, että ne olivat töitä tai töiden osia, joita aikuiset tekivät. Tarkasteluun on voitu ottaa mukaan vain osa aikakauden kaikkein tyypillisimmistä kotitalous- ja maanviljelystöistä. Ne on valittu siten, että mahdollisimman monenlaisten töiden osalta saadaan kuva työkasvatuksen alkamisvaiheesta, sukupuolieron näyttäytymisestä ja opettamisessa käytetyistä tyypillisimmistä menetelmistä. Töiden laajasta kirjosta selvitettäviksi on valittu kotitaloustyöt, karjanhoito, peltoviljely, metsä- ja keruutyöt, tekstiilikäsityöt sekä puu- ja metallityöt. Niissä kiinnitetään huomiota kunkin työn fyysiseen vaativuuteen ja harjaantumista edellyttävään kätevyYTEEN. Jotkut vastaajat ilmoittavat, että työkasvatus alkoi vasta täysi-ikäisyyden kynnyksellä noin 15-vuotiaana. Tässä tulee näkyviin se, kuinka eri tavalla vastaajat ovat työnteon mieltäneet. Tämän ikäisinä sekä tytöt että pojat opettelivat jo erilaisia vaativiakin töitä, joihin tyttöjä oli alettu harjaannuttaa jo aikaisemmin kuin poikia.⁵¹³ Töiden alkaminen riippui myös maatalouden koosta. Voisi olettaa, että vähävaraisissa kotitalouksissa lapsille olisi opetettu työntekoa nuorempina kuin talollistalouksissa. Joidenkin töitten osalta se pitää paikkansa. Kuitenkin kun talojen lapsilla oli mahdollisuus oppia monenlaisia ikäryhmänsä töitä heti kun se katsottiin tarpeelliseksi, niin maattomien talouksien lapset oppivat monia töitä vasta taloihin palvelukseen päästyään. Kaikissa vähävaraisemmissa kotitalouksissa ei ollut tarjota lapsille monipuolista työvalikoimaa sen takia, että niissä ei ollut juuri omia viljelyksiä tai karjaakaan. Alle rippikouluikäiset maattomien lapset eivät vielä yleisesti kelvanneet taloihin taksvärkkityöhönsä so. tekemään työtä maanvuokrasta tai heidän työpanoksensa hyväksyttiin vain päivätyön osaksi.⁵¹⁴

Opittiin työhön ilman mitään suurempaa opetusta, vähitellen joutuivat olemaan mukana. Itsellisten ja mökkiläisten lapset oppivat monia työmuotoja vasta mentyään vieraan palvelukseen kuten lypsämään jos kotimökillä ei ollut lehmää. Monta renkipoikaa ja päiväläispoikaa

⁵¹³ TYKL 25: Hirvensalmi 1903, Iitti 1895, Kirvu 1898, Kokemäki 1906, Liminka 1889, Paltamo 1907, Punkalaidun 1903; TYKL 44: Hauho 1894, Jalasjärvi 1912, Kitee 1909, Mouhijärvi 1906, Suonenjoki 1902, Vihti 1901.

⁵¹⁴ TYKL 25: Ii 1890, Iitti 1895, Kurikka 1904, Halsua 1910.

isäni opetti tekemään puuaitaa, puutöitä, kyntämään, niittämään ym. töitä loputtomiin, samoin mummo ja äitini tytöille naisten töitä.⁵¹⁵
Pienestä pitäen opetettiin työtaitoa. 8-vuotiaana oli oltava riihellä säästöpoikana, vaikka olin rusthollitalon poika.⁵¹⁶

Asiaan vaikuttivat monet muutkin seikat kuten vanhempien näkemykset ja käytännön tarve.⁵¹⁷

Hevosenajoa (vieraalla), kotona ei ollut hevosta, 10-12 vuotiaana piti jo osata käsitellä hevosta ja ajaa tyydyttävästi.⁵¹⁸

Lapset seurasivat väen mukana etenkin heinänteossa, elonleikkuussa, riihellä ja perunannostossa yms. Kun vanhemmat olivat taloissa työssä lapset olivat mukana työmaalla. 10-12 v. poikien piti osata istuttaa perunoita, haravoida, sitoa elopellolla, katkaista sitomia riihellä, ajaa hevosta mm. sonnanajossa, ohjattava parihevosia aikamiehen kyntäessä, tyttöjen piti tiskata, ruokkia kanoja ja pikkukasikoita ja olla lapsenpiikana.⁵¹⁹

Joillakin vastaajilla on se käsitys, että varattomampien perheiden lapset aloittivat työnteon aikaisemmin kuin hyvin toimeen tulneiden perheiden lapset, kuten seuraavasta muistitiedosta ilmenee. Kokonaisuuteen nähden se ei kuitenkaan pidä paikkaansa.

Köyhemmän väen keskuudessa työntekoon lapsia neuvottiin aivan pieninä, aluksi niitä (töitä) joihin hyvin kykeni, siivottava, kannettava puita, nuorempien kaitsemista. Kun alkoivat kyetä, pojat kalastamaan, marjojen keruuseen. Heti kun kykeni heinäniitylle, pojille pienet viikatteet ja tytöille pienet haravat. Pojat niittivät piennarheinää ja metsänpohjia. Ei vielä ollut peltoheinää. Kaskiviljely oli vielä

⁵¹⁵ TYKL 25: Iitti 1895.

⁵¹⁶ TYKL 25: Sahalahti 1886.

⁵¹⁷ TYKL 25: Hirvensalmi 1903, Kangasniemi 1901, Kurikka 1904, Loimaa 1902, Punkalaidun 1903; TYKL 44: Alastaro 1902, Kaustinen 1897, Kokemäki 1912, Orivesi 1900 Suonenjoki 1902, Ylistaro 1911.

⁵¹⁸ TYKL 25: Halsua 1910.

⁵¹⁹ TYKL 44: Punkalaidun 1889.

*muodissa, josta nauriin jälkeen hyvin heinää. Piti tehdä lehdeskerppuja, runsaasti varsinkin köyhempiin paikkoihin. Oli päivän urakka, esimerkiksi 10 kerppua, kun sen teki päivä oli täysi.*⁵²⁰

*9-vuotiaana aamuisin ennen kouluun menoa piti ajaa hevoskirtoa puinnissa...vaikka oli piikoja ja renkejä talossa opetettiin työhön ja (haluttomuudesta) annettiin vitsaa.*⁵²¹

1900-luvun alkupuolelle saakka perinteinen ihmisvoimin hoidettu maatalous oli vielä yleistä, pienemmillä tiloilla aikakauden loppuun saakka, kuten on jo esitetty. Käsintehdyssä työssä työtekniikkaan harjaannuttiin kokeneiden työntekijöiden antaman mallin avulla ja työtä tekemällä työvälineiden teknisen rakenteen ohjaamina. Maataloustöiden koneistuminen alkoi ensin suuremmilla maataloilla Etelä- ja Länsi-Suomessa 1890-luvulta alkaen, Itä-Suomessa ja pientiloilla vuosikymmeniä myöhemmin.⁵²² Koneenkäyttäjinä kykenivät toimimaan jo 12-15 vuotiaat pojat, jotka eivät vielä käsintehdyssä työssä olisi kyenneet aikuisten työntekijöiden työsuorituksiin, kuten esimerkiksi niittämässä ja puinnissa.⁵²³ Maatalouden koneistuminen muutti työntekijän ja työvälineen suhteen sillä tavalla, että koneen käyttäjä ikään kuin luovutti työprosessin johdon koneelle. Työsuorituksia koskeneet normit lakkasivat entisessä mielessä olemasta ja kysymys oli nyt koneiden tehokkuudesta sekä niiden tarkoituksenmukaisesta teknisestä hallitsemisesta.⁵²⁴

Myös konein tehdyssä työssä nuorella täyden työntekijän kirjoihin pääseminen muodosti tärkeän osan oppimisen motivaatiota.

10-vuotiaana puri konekärpänen, olin höyrykattilan lämmittäjänä Korpelan sahalla, 13-vuotiaana masunistiksi höyrykoneelle. 14-vuotiaana alkoi jokapäiväinen työ...15-vuotiaana olin vt. isäntänä, kylvin käsin, niitin niittokoneella ja kynnin 2 hevosen auralla, isoisa ja

⁵²⁰ TYKL 25: Leppävirta 1901.

⁵²¹ TYKL 25: Rautu 1893.

⁵²² Anttila 1974, 102 js. ; Talve 1990, 381.

⁵²³ TYKL 25: Kurikka 1904.

⁵²⁴ Pedersen 1990, 245, 248-251.

*entinen torppari opettivat. Isäni koneisti maatalouden,
rippikouluikäisenä leikkasin kevätviljat itseluovuttavalla
leikkuukoneella, joka oli silloin uutuus ja kylvin koneella.⁵²⁵*

Kotitaloustyöt

Taulukkoon 7 on listattu tyypillisiä lapsille ensimmäiseksi opetettuja töitä. Niissä lasten kumppaneina ja töiden käynnistäjinä olivat äiti ja muut talouden osaavammat naispuoliset jäsenet. Yhteensä 541 työkasvatukseen vastanneesta informantista 191 on ilmoittanut kotitaloustöiden opettamisen alkamisen niin tarkasti, että vastauksesta käy ilmi sekä ikäryhmä että yleisimmät työt. Eri töiden opettamisen aloittamisikää koskevissa taulukoissa pystysuorat rivit esittävät kunkin työn opettamisen aloittamisen yleisyyttä ikäryhmittäin lukumäärin ja prosenttein ilmaistuna. Ikäryhmittäinen vertailu osoittaa, mihin ikäryhmään kunkin työn opettamisen aloittaminen keskittyi.

Kuva 13. Pieni leipoja. Perho 1928. Valok. Samuli Paulaharju.
Museovirasto.

⁵²⁵ TYKL 25 Kurikka 1904.

TAULUKKO 7.

**TYYPILLISTEN KOTTALOUSTÖIDEN OPETTAMISEN ALKAMISIKÄ LAPSILLA
1880-1940 N=191**

	6-8 V.	10-12 V.	14-15 V.	
Siivous	54 33%	9 40%	2 50%	
Pyykinpesu	2 1%	1 4%	1 25%	
Tiskaus	39 24%	3 13%	- -	
Ruuanlaitto	13 8%	6 26%	1 25%	
Pöydän kattaminen	7 4%	- -	- -	
Puuhuolto	39 24%	3 13%	- -	
Vesihuolto	10 6%	1 4%	- -	
yht.	164 100%	33 100%	4 100%	191 100%

Kotitaloustöiden opettamisen aloittaminen keskittyi 6-8 vuotiaisiin lapsiin, sekä tyttöihin että poikiin. Lapsille annettiin tehtäväksi erilaisia kevyempiä taloustöitä kuten pikkupuiden hakemista mutta myös vaativampia taloustöitä kuten tiskaamista ja siivoamista.. Tässä tulee mielenkiintoisella tavalla näkyviin noin seitsemän vuoden ikäraja työnteon alkamisikä, jolloin tavallisimpia taloustöitä alettiin lapsilla teettää,⁵²⁶ johon on viitattu jo aikaisemmassakin tutkimuksessa.⁵²⁷ Tähän liittyy myös murteellinen sanontatapa, että lapsia tulee akkiloida so. varjella seitsemänvuotiaiksi tulelta ja vedeltä. Myös lasten kehitystä koskevien tutkimusten mukaan vasta tämänikäisillä normaalisti kehittyneillä lapsilla käsien koordinaatiokyky ja kyky havaintojen tekemiseen ovat niin kehittyneitä, että vaativampien toimintojen opettelu voi alkaa.⁵²⁸ Yleisimmin lapsille opetettiin siivousta, joka sisälsi

⁵²⁶ TYKL 25: Utajärvi 1899.

⁵²⁷ Ruoppila 1954, 65 js.

⁵²⁸ Elkind 1974, 32-35.

yksinkertaisempia ja kevyempiä töitä kuten lattian lakaisua. Järjestyksessä seuraavina olivat tiskaaminen ja puiden kantaminen, sitä seuraavina ruoanlaitto, veden kantaminen ja pöydän kattaminen. Harvinaisempaa oli pyykinpesun opettaminen, koska märkä pyykki oli liian raskasta tämän ikäisten lasten käsiteltäväksi. Pyykinpesussa tämän ikävaiheen lapset tekivät vain joitakin kevyempiä aputehtäviä kuten pestävän pyykin kuljettamista pesupaikalle ja kuivan pyykin käsittelyä. Ruoanlaittopuiden pilkkominen ja hakeminen olivat yleisiä tämän ikäisten lasten tehtäviä.⁵²⁹

Taloustöissäkin tulee näkyviin sukupuolten välinen työjako sillä tavalla, että puiden pilkkominen oli yleisimmin poikien tehtävä, jos heitä oli käytettävissä, koska puutyöt yleensä olivat miesten työtä.

Alle 10-vuotiaana lattian lakaisu, pöydän pyyhkiminen tyttöillä, pojilla puiden hakkaaminen ja hakeminen...jos joskus karkasi toisten kanssa leikkimään kesken töiden sai selkäsaunan (582).

Jo äidin tai isän katseesta liikkeelle, muuten rangaistus, auttoi matkantekoon.⁵³⁰

Töihin osaa jo 10-12 v. kykynsä mukaan, lasten ei parantunut lorvailla, tytöt äidin ja pojat isän töitä.⁵³¹

10-vuotiaiden tyttöjen piti osata keittää helpompia ruokia ja poikien pilkkoa puuta.⁵³²

Aikakauden loppupuolelle tultaessa työkasvatuksessa sukupuolten välinen työnjako oli jo joissakin perheissä kaventunut.

---

⁵²⁹ TYKL 25: Akaa 1899, Lumijoki 1895, Salmi 1899, Utajärvi 1899; TYKL 44: Muolaa 1916, Rantasalmi 1898, Ranua 1899, Sonkajärvi 1887.

⁵³⁰ TYKL 25: Kivennapa 1887.

⁵³¹ TYKL 25: Vesilahti 1895.

⁵³² TYKL 25: Akaa 1899.

*Omat lapset (vain tyttöjä 1920-30 -luvuilla) saivat opetella tyttöjen ja poikien töitä.*⁵³³

Opettamisessa käytettiin melko yleisesti harjaannuttamista, jolloin työsuoritus oli toistettava kunnes tulos tyydytti kasvattajaa. Huonosti tehdystä työstä tai työstä kieltäytymisestä voitiin rangaista ja hyvin tehdystä työstä palkita. Töiden opettamisessa tulee lisäksi esille yleinen piirre, ”tyvestä puuhun” eteneminen eli kussakin työssä opettelevalle annettiin ensin helpompia työvaiheita.⁵³⁴ Työn oppimisen kuvauksissa esiintyy usein maininta ”opittiin itsestään”, jossa opettaminen tapahtui työtä teettämällä. Merkittävä piirre aikakauden työkasvatuksessa oli myös ”kädestä pitäen” opettaminen, jolla tarkoitettiin opettamista kasvattajan näyttämän mallityösuorituksen avulla.⁵³⁵

Jo varhaisessa työkasvatuksessa tulee esille myös kaikkeen työkasvatukseen liittynyt piirre, pitkäjänteisyyden kasvattaminen.

*Jo leikki-ikäisenä pieniä palveluja ja tehtäviä...myöhemmin tyttöillä lattian lakaisu, nuorimman tuudittaminen, pöydän pyyhkiminen ruokailun jälkeen...yksinkertaiset tiskaukset ja lukuisat muut talouden kevyemmät tehtävät.*⁵³⁶

*Siskoni 8- ja 9-vuotiaat kelpasivat ruokapalkalla lapsenpiioiksi (taloon), teetettiin muitakin töitä...pantiin lakaisemaan (lattiat) uudelleen. Näin kasvattivat vieraat toisten lapsia”.*⁵³⁷

*Kaikki työt opetettiin kädestä pitäen... jos ei jotakin osannut ei saanut tunnustaa vieraille ettei olisi ”kannettu konttia”(tietoa) kylälle...jäänyt vanhaksi piiaksi.*⁵³⁸

(Töitä) opetettiin käytännössä, varattuna voimien mukaista työtä, sisätoissa äidin apuna pienempien hoitajina, puiden, veden kantajina,

⁵³³ TYKL 44: Nuijamaa 1896.

⁵³⁴ TYKL 44: Sonkajärvi 1887, Eurajoki 1889.

⁵³⁵ TYKL 25: Rymättylä 1889; TYKL 44: Keuruu 1898.

⁵³⁶ TYKL 44: Pihtipudas 1897.

⁵³⁷ TYKL 44: Rymättylä 1898.

⁵³⁸ TYKL 25: Nuijamaa 1891.

perunoiden pesijöinä ja kuorijoina, velliin hämmentäjinä...lakaisu.

*Pienemmät pojat auttoivat sisariaan em. töissä.*⁵³⁹

Ruoanlaittoon ja ruokailutapahtumaan kuuluivat monenlaiset työvaiheet alkaen raaka-aineiden käsittelystä, varastoinnista ja säilömisestä ruoanlaittoon, pöydän kattamiseen, ruoan asettamiseen tarjolle, pöydän siivoamiseen ja ruokailuvälineiden tiskaamiseen saakka. Ruoan valmistuksessa jotkut työvaiheet vaativat täysikasvuisten voimat ja lisäksi monipuolisia tietoja ja taitoja. Vaikka harjoittelu alkoi jo melko nuorena, helpoimpien töiden osalta jo noin 10-vuotiaana tai nuorempinakin⁵⁴⁰, oppimisikä oli pitkä ja jatkui vaativimpien ruokien osalta vielä rippikouluiän jälkeen. Jo ennen kansakoulujen ja yhdistysten antamaa kotitalousopetusta käytössä oli jo vanhastaan joissakin kodeissa myös keittokirjoja, kuten esimerkiksi keittokirja vuodelta 1849.⁵⁴¹ Vaativaa leipomista ryhdyttiin tavallisesti opettamaan vasta 10-12 vuotiaasta alkaen oppiajan kestäessä vuosia, koska jo taikinan hiertäminen vaati täysikasvuisten voimat. Sitä nuorempinakin lapset, pojat vain poikkeuksellisesti, osallistuivat leipomiseen, mutta opettelu oli ensisijassa leikinomaista askartelua pienten taikinapalojen kanssa.⁵⁴² Tiskaamisessakin saatettiin luottaa vasta vähän vanhempiin lapsiin, niihin, joiden käsien koordinaatio oli jo niin kehittynyt, että he kykenivät käsittelemään tiskejä astioita rikkomatta⁵⁴³ Aikakauden loppuun saakka yksilölliset astiat olivat monessa kodissa uutuuksia ja ostotavaroina kalliita, ja käteinen raha oli monessa omavaraisuuteen pyrkivässä taloudessa tiukassa,⁵⁴⁴ kuten taloushistorian tutkimus on osoittanut.⁵⁴⁵

Työn opettaminen aloitettiin antamalla pienemmille lapsille ensin helpompia tehtäviä kuten ruokailuvälineiden kuivausta.⁵⁴⁶

*5-6 vuotiaasta opetettiin ...tytöille lusikoiden yms. pienten esineiden kuivausta.*⁵⁴⁷

⁵³⁹ TYKL 25: Somero 1889.

⁵⁴⁰ TYKL 25: Akaa 1899.

⁵⁴¹ Valonen 1978, 29.

⁵⁴² TYKL 25: Suonenjoki 1897.

⁵⁴³ TYKL 44: Alatornio 1899, Keuruu 1898, Pylkönmäki 1899.

⁵⁴⁴ TYKL 44: Keuruu 1898.

⁵⁴⁵ Virrankoski 1975, 180 js.

⁵⁴⁶ TYKL 25: Lumijoki 1897, Pielavesi 1898.

⁵⁴⁷ TYKL 25: Suomussalmi 1878.

Ei vakinaista työtä, oli palvelijoita ja torppareita, vasta 13-14 v. aloimme tehdä taloustöitä (tytöt).⁵⁴⁸

Omat lapset (1910-luvulla) koulutöihin, joten heille jäi aikaa korkeintaan vähän autella tarjoilussa ja siivoustöissä.⁵⁴⁹

Olin koululainen, työnteon opetus oli huonoa, äitini oli ahkera ja isommat siskoni työnsivät minut pois pyrkiessäni osallistumaan.⁵⁵⁰

Aikakauden alkujaksolla, aikana jolloin koulunkäynti oli vielä harvinaisempaa, jatkuvaa osallistumista kotitaloustöihin voitiin vaatia lapsilta 6-8 vuotiaasta alkaen hyvin toimeen tulleissakin kodeissa kasvatuksellisista syistä.⁵⁵¹ Uskottiin joutenolon kehittävän laiskuutta, jonka ajateltiin aiheuttavan muita paheita kuten epärehellisyyttä. Laiminlyönneistä voitiin rangaista.

Ei vaadittu niinkään paljon työtä tekemään mutta mukana oli oltava...ja ovat pois pahaa tekemästä ”vanhempien silmän alla”.⁵⁵²

Työnteon oppiminen oli ensiarvoisen tärkeää: joka ei tahdo työtä tehdä olkoon myös syömättä, jo alle 10 v. työmaille...Tämä koski talollisten lapsia.⁵⁵³

Lasten työnteon opettelemisen tiedettiin vaativan aikaa ja harjoitusta.

Isommat lapset pitivät mukanaan pienempiään, oppivat siinä, minua vanhin sisareni, 6-8 vuotiaana kaikkea sai opetella. Jos epäonnistui, tehtiin uudelleen ja sanottiin: tekijälle sattuu kaikkii, tekemättömäl ei mittiä, ekä kukkua seppä syntyissä uo – sai rohkeutta yrittää uudelleen.⁵⁵⁴

---

⁵⁴⁸ TYKL 25: Hausjärvi 1892.

⁵⁴⁹ TYKL 44: Kurikka 1891.

⁵⁵⁰ TYKL 25: Ylitornio 1898.

⁵⁵¹ TYKL 25: Sahalahti 1886.

⁵⁵² TYKL 44: Hauho 1894.

⁵⁵³ TYKL 25: Ruokolahti 1893.

⁵⁵⁴ TYKL 25: Rautu 1926.

Tarvittaessa sukupuolten välisestä työnjaosta joustettiin työkasvatuksessa.

*Olin vanhin (poika), (minulla oli) monenlaisia tytöillekin kuuluvia töitä.*⁵⁵⁵

Sisarussarjan vanhemmille lapsille kertyi enemmän töitä kuin nuoremmille. Nuorimmalle lapselle ei välttämättä riittänyt tekemistä, varsinkin jos työt olivat jakautuneet äidin, vanhempien sisarusten ja vieraiden palvelijoiden kesken.

*Olin (poika) vapaa lähelle 10 v., jouten työstä ja kouluhuolista. Lasten leikit olivat paljon vanhempien ihmisten matkimista, perehtyivät leikeissä työhön.*⁵⁵⁶

*Ei vakituista työtä (tyttö), oli palvelijoita ja torppareita, vasta 13-14 vuotiaana aloimme tehdä taloustöitä, jo 12-vuotiaana veljeni ajoi hevosta, vanhin sisareni lypsi 13-vuotiaana, minä vasta 15-16-vuotiaana.*⁵⁵⁷

*Minä (tyttö) tiskasin, petasin, silitin pyykit, toinen tytär lakaisi lattiat, pyyhki tomut, nuorimmalle eivät kuuluneet mitkään erikoistyöt. Äiti laitto ruoan itse ja pesi pyykit.*⁵⁵⁸

Poikkeuksellista näyttää olleen, että työkasvatus jonkin taloustyön osalta olisi alkanut vasta murrosiässä. Tällaista esiintyi vain varakkaimmissa oloissa tai talouksissa, joissa mitä ilmeisimmin pyrittiin noudattamaan kotikasvatuksessa tapaa, joka muistutti porvarillista kotikasvatusta: kotitöitä ei opetettu lapsille, sitä varten oli palvelijoita. Se herätti naapurustoissa arvostelua ja tulkittiin lasten hemmotteluksi.⁵⁵⁹

---

⁵⁵⁵ TYKL 44: Pihtipudas 1897.

⁵⁵⁶ TYKL 25: Kurikka 1904.

⁵⁵⁷ TYKL 25: Hausjärvi 1892.

⁵⁵⁸ TYKL 25: Kurkijoki 1906.

⁵⁵⁹ TYKL 25: Hausjärvi 1892; TYKL 44: Kurikka 1882.

Kansakoulujen yleistyminen vuoden 1921 yleisen oppivelvollisuuden säätämisen jälkeen sai aikaan kotitaloustöiden opettamisessa muutoksia vähentämällä lasten mahdollisuuksia osallistua kotitöihin lukuvuosien aikana. Vaikka yleistynyt koulunkäynti toi kotikasvatuksen rinnalle omat oppisisältönsä ja kasvatukseen, kotona annettu työkasvatus säilyi ennallaan. Maataloustyötä tekevissä perhetalouksissa työhön opetettiin kuten aikaisemminkin mutta opettaminen sijoittui nyt enimmäkseen koulun loma-aikoihin. Lisäksi tekniset uudistukset, kuten vesijohtojen ja vesipumppujen yleistyminen 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, muuttivat lastenkin työntekeä.⁵⁶⁰

Karjataloustyöt

Tehostuneen rehunhankinnan ansiosta maitotalous muodostui aikakaudella yhä tärkeämmäksi kaikkialla maassa ja erityisesti Pohjois- ja Itä-Suomen karjatalousalueilla, kun maidon tuotanto muuttui ympärivuotiseksi ja sen myötä voita tarjottiin myytäväksi enenevässä määrin. Voin myyntiä helpottivat myös tihentynyt rautateiden liikenneverkko, uudet vientimaat Tanska ja Englanti, laivaliikenteen muuttuminen ympärivuotiseksi ja meijerien lisääntyminen.⁵⁶¹ Lasten työkasvatuksessakin karjataloustyöt olivat tärkeällä sijalla.

Taulukon 8 tiedot käsittelevät tavallisimpien mutta vaativuudeltaan toisistaan poikkeavia karjataloustöitä kevyimmästä karpästen ajamisesta vaativimpaan lypsämiseen saakka ja niiden opettamisen aloittamisikää. Vaikka mukana on vain osa karjataloustöistä, ne kuvaavat yleisemminkin sitä, minkälaisia taitoja eläinten käsittelyssä lapsille opetettiin ja heiltä vaadittiin.

---

⁵⁶⁰ TYKL 44: Kurikka 1904; Ylöjärvi 1898, Kirvu 1898, Viipurin mlk. 1907, Joutseno 1896.

⁵⁶¹ Anttila 1974, 34-35; Soininen 1975, 209-218, 410-415; Virrankoski 1975, 116-118; Salo 2008,

TAULUKKO 8.

TAVALLISIMPIEN KARJATALOUSTÖIDEN OPETTAMISEN ALKAMISIKÄ LAPSILLA 1880-1940 N=139

	6-8 V.	10-12 V.	14-15 V.
Ruokkiminen	26 26 %	4 12 %	- -
Paimentaminen	51 50 %	6 18 %	1 20 %
Lypsäminen	18 18 %	23 70 %	4 80 %
Kärpästen ajaminen	6 6 %	- -	- -
YHTEENSÄ	101 100 %	33 100 %	5 100 %
			139 100 %

Paimentamiseen kuului sekä lähipaimentaminen eli kotikartanon lähituntumassa tapahtunut karjan vartioiminen että kaukopaimennus eli karjan laiduntaminen metsämailla ja ahoilla. Lähipaimentamisessa lasten tehtävänä oli estää eläinten pääsy viljelysmailla ja puutarhoihin. Se oli kaikkein yleisin 6-8 vuotiailla teetetyistä karjataloustöistä. Nautakarjan lisäksi lapset paimensivat myös lampaita ja vuohia.⁵⁶² Eläinten ruokinnassa auttamassa lapset olivat äidin mukana jo tätä nuorempinakin. 10-12 vuotiaana paimentamisen opettelu oli enää toiseksi yleisintä työtä, 14-15 vuotiaana harvinaista. Hevostyöt kuuluivat sukupuolten välisen työnjaon mukaan miehille ja sen mukaisesti hevosten kuljettaminen hakaan oli ensisijassa poikien työtä. Paimentamisessa oli olennaista oppia hallitsemaan eläinten liikkeitä ja kokoaminen metsäisiltä ja muilta laidunmailta, jotta ne voitiin tuoda määräaikoina kotiin lypsettäviksi.

Ohjeita voitiin saada kokeneilta paimenilta, mutta lopullisesti jokaisen paimenen oli itse opeteltava ohjaamaan eläimiä.

*Isompana (yli 5-vuotiaana) (tyttö) paimeneen.*⁵⁶³

⁵⁶² TYKL 44: Kaustinen 1897, Pöytyä 1899.

⁵⁶³ TYKL 44: Alatornio 1899.

*Kahdeksanvuotiaasta ja ennenkin...lehmiiä paimentamassa
marjametsässä aamusta iltaan.*⁵⁶⁴

Paimentamista teetettiin yleisesti sekä talollisten että maattomien lapsilla, sekä tytöillä että pojilla. Mikäli sopivan ikäisiä poikia oli käytettävissä, heitä käytettiin varsinkin kaukopaimennuksessa enemmän kuin tyttöjä. Poikien katsottiin tyttöjä paremmin kykenevän varjelemaan karjaa aikakauden alkupuolella joillakin alueilla esiintyneiltä petoeläimiltä, varsinkin susilta.⁵⁶⁵ Toinen tekijä, joka lisäsi poikien tarvetta paimenina, oli että tyttöjen kasvatus tähtäsi ensisijassa kotitaloustöiden ja muiden kodin piirissä tehtävien naisten töiden opettamiseen.

Kuva 14. Paimenpoikia. Kempele 1913. Valok. Samuli Paulaharju.
Museovirasto.

Paimentaminen oli muuttumassa aikakaudella maanjakojen edetessä ja aidattujen karjalaitumien yleistyessä karjan kuljettamiseksi hakaan ja pellon reunoilla ja tienvarsilla sekä äpäriköissä so. heinän uuskasvussa ruokkimiseksi.

⁵⁶⁴ TYKL 44; Rantasalmi 1914.

⁵⁶⁵ Teperi 1977, 156-166.

Lasten töitä (yhteisesti) ...eläinten kuljetus laitumelle kesällä ja tuonti kotiin, karpästen ”hotelointi” lypsyn aikana, paimentaminen syysaamuina äpärikössä.⁵⁶⁶

5-6 vuotiaana karjan haku, lehmisavujen laitto, karpäsiä lypsyn aikana vihtomassa.⁵⁶⁷

6-vuotiaana lampaita paimenessa, myöhemmin hakalehmien kuljetus.⁵⁶⁸

6-7 vuotiaana kun pystyi paimenpojaksi, palkaksi saappaat.⁵⁶⁹

Maattomien talouksissa, joilla ei ollut omaa laidunmaata, luonnonniityillä ja tienvarsilla yms. paikoissa paimentaminen säilyi koko aikakauden. Kauempana tapahtuvan paimentamisen, jossa karjaa tuli kuljettaa pitkiä matkoja metsissä ja niityillä, lapset kokivat usein raskaaksi, monenlaisia taitoja vaativaksi, vastuulliseksi ja yksinäiseksi työksi.

Merkittävä työ kesäaikaan, lasten tehtävä, karjan hakeminen metsästä kotiin lypsettäväksi... kuunnella lehmien kelloja, jos olivat makuulla oli vaikea löytää, etsittävä tuntikausia, huutaminen saattoi auttaa, maat olivat vuorisia ja mäkisiä.⁵⁷⁰

Ajan kulun seuraaminen saattoi myös muodostua ongelmaksi, kun karja oli tuotava määräaikaan kotiin. Paimenille annettiin yleisesti lisäksi muita tehtäviä, kuten vispilöiden, vihtojen ja luutien valmistamista ja marjojen poimimista. Kilometrien pituiseen kaukopaimennukseen ei nuorimpia lapsia yksin laitettu, vaan melko yleisesti vasta 10-12 vuotiaista alkaen. Metsissä ja kaukaisemmillä niityillä tapahtuvaa paimennusta, varsinkin jos paimennettava karja oli suuri, hoitivat tavallisesti useammat lapset yhdessä.

Nuorempiakin lapsia voitiin laittaa vanhempien lasten mukaan.

---

⁵⁶⁶ TYKL 44: Joutseno 1896.

⁵⁶⁷ TYKL 44: Sonkajärvi 1887.

⁵⁶⁸ TYKL 44: Kaustinen 1897.

⁵⁶⁹ TYKL 44: Pudasjärvi 1890.

⁵⁷⁰ TYKL 25: Hirvensalmi 1903.

*Olin kesät paimenessa, monen talon paimenet yhdessä, tehtiin vispilöitä, varpuluutia, tuohitöitä, keppeä, tuokkosia yms.*⁵⁷¹

Rippikouluikäisiä tai sitä vanhempia lapsia ei laitettu paimeneen, jos nuorempia oli käytettävissä. Erääksi syyksi siihen, että sukukypsään ikään tulleiden poikien lähettämistä paimeneen kartettiin, on aikaisemmassa tutkimuksessa mainittu vaara eläimiin sekaantumisesta.⁵⁷²

Paimentamisen jälkeen yleisin lapsille opetettu karjanhoitotyö oli sisäruokinta. Muita karjanhoidon aputehtäviä olivat karpästen ja muiden hyönteisten hätisteleminen lypsettäessä ja karkottaminen lehmisavujen avulla. Näitä töitä aloiteltiin jo 6-8 vuotiaista alkaen, ja tapauksittain jo nuorempinakin. Työhön kelpasivat sekä tytöt että nuoremmat pojat. Siitä kertovat suhteellisen harvat tiedot tarkoittanevat, että sitä ei luettu varsinaiseksi työksi. Nautakarjan ja pienempien kotieläinten ruokkimista teetettiin etupäässä tytöillä, jos heitä oli käytettävissä, ja pojilla hevosten. Eläinten ruokkimista lapset alkoivat opetella 6-8 vuotiaista lähtien. Tässä tulee jälleen näkyviin reviirijattelu ja sukupuolten välinen työnjako, jonka mukaan navetta töineen kuului naisille ja talli miehille. Sukupuolten välinen työnjako näyttäytyi eläinten hoitamisessa myös siten, että varakkaammissa talouksissa nimikkoeläiminä pojilla oli varsoja, tytöillä vasikoita, lampaita tai muita naisten reviiriin kuuluneita kotieläimiä.⁵⁷³ ”Kasvitöryn” so. rehuksi kelpaavan ruohon kerääminen varsinkin keväisin kotieläimiä varten oli kaikkien lasten työtä.

Käsin lypsämistä pidettiin karjataloustöistä vaikeimmin opittavana. Sukupuolten välisen työnjaon mukaisesti sitä opetettiin yksinomaan tytöille, ja lehmien lisäksi opetettiin lypsämään myös vuohia. Lypsämisen oppimisen vaikeudesta ja lypsy-yritysten epäonnistumisesta kertovat useat vastaajat. Oikean lypsämistekniikan oppiminen vaatii harjoittelua, siinä käsien oikean puristusvoiman ja lypsämisrytmin aikaan saaminen on viime kädessä vain omakohtaisen kokemuksen avulla opittavissa. Lypsämistä opetettiin vähälypsyisillä, umpeen menevillä lehmillä varsinaisen lypsyn jälkeen. Siinä opetteli joutui erityisesti ponnistelemaan, kädet vahvistuivat ja lypsyote lujittui. Vähämaitoisella lehmällä

⁵⁷¹ TYKL 44: Hauho 1894.

⁵⁷² Szabó 1970, 184-189.

⁵⁷³ TYKL 25: Lempäälä 1897, Lumijoki 1897, Rautalampi 1894, Salmi 1889.

harjoittelemisen ohella harvinaisempi tapa oli helpottaa oppimista antamalla erityisen helposti lypsettävä ja runsaasti maitoa heruttava lehmä tytön lypsyharjoittelua varten.

Lisäksi täysien maitoastioiden kuljettaminen maitohuoneeseen tai kellariin jäähdyttämistä ja säilyttämistä varten samoin kuin maitoasioiden peseminen vaativat enemmän voimia kuin mitä pienemmillä lapsilla oli. Jotkut lehmät olivat niin vaikeasti hallittavia, ettei niitä voitu käyttää lypsyharjoituksiin. Lypsämisen varhaisella oppimisella ja hyvän lypsäjän maineella oli tytölle erityinen merkitys avioliittomarkkinoilla. Vaikka tässä yhteydessä enimmäkseen kerrotaan lypsämiskyvystä, kysymys oli myös karjan hyvästä hoitamisesta: hyvä lypsäjä oli myös se, jonka hoidossa karja tuotti hyvin ja sillä tavalla hankki vaurautta taloudelle. Karjan hoitaminen ja lypsäminen olivat siksi vaativia töitä, että lypsämistä alettiin opetella jo heti kun työllä oli siihen valmiuksia eli 6-8 vuotiaina, tosimielessä 10-12 vuotiaina eivätkä kaikki olleet vielä täysin oppineita 14-15 vuotiainaan.

Päämääränä oli, että tyttö olisi ollut lypsytaitoinen viimeistään naimisiin mennessään.

*Äiti vei navettaan hyvätapaisen ”herkän” lehmän alle, josta lähti maito helposti ja joka oli rauhallinen. Äiti näytti kuinka lypsetään.*⁵⁷⁴

*Tytöt alkoivat lypsämään 10 v., tytöt kehuivat kuinka nuorena oppinut lypsämään.*⁵⁷⁵

*Äidin mukana harjoittelin lypsämään, ei onnistunut, kili pakeni edestäni, maitoa kalliolle kun yhä uudestaan yritin.*⁵⁷⁶

*Yli 10 v. karjalle ja lypsyä opettelemaan, ensin vähälypsyiset, tiputtelemaan.*⁵⁷⁷

*12-vuotiaana lypsämään, opettelu varsinaisen lypsyn jälkeen.*⁵⁷⁸

---

⁵⁷⁴ TYKL 25: Parikkala 1914.

⁵⁷⁵ TYKL 25: Alatornio 1899.

⁵⁷⁶ TYKL 25: Hirvensalmi 1896.

⁵⁷⁷ TYKL 25: Räisälä 1884.

⁵⁷⁸ TYKL 25: Mikkelin mlk. 1895.

Tyttö opetteli lypsämään, ”tiruuttamaan”, kävi aluksi huonosti ja tahtoi juosta pitkin käsivarsia eikä osua sankoon, taito lisääntyi vähitellen, (harjoiteltiin) aluksi umpeen menevillä lehmillä, jotka pian poikivat.⁵⁷⁹

Lapsille kevyttä ja pientä työtä, tippalypsyä (tarkkomista) lypsyn jälkeen.⁵⁸⁰

Vaimoni ansaitsi tippomalla (jälkilypsy) lehmiä, siitä saadun kerman ja voin sai myydä kauppaan.⁵⁸¹

Rippikoulun jälkeen piti alotella aikuisten töitä kuten lypsämistä.⁵⁸²

Rippikouluikäisenä tyttöjen piti opetella lypsämään.⁵⁸³

Tytöjä ei pantu alle 15-vuotiaina lypsämään, lypsäminen oli vaativampia töitä karjanhoidossa.⁵⁸⁴

...emäntä ripille päässeelle tyttärelleen: Vai pitää sitä jo poikien päälle vilkuilla ja perään olla eikä osaa vielä kunnolla lypsääkään.⁵⁸⁵

On myös tietoja siitä, että tyttöjä olisi opetettu lypsämään jo 5-vuotiaina, jopa tätä nuorempinakin pikku kippoihin tai muihin pieniin astioihin, mikä on kuulunut selkeästi leikkimiseen ja työn opettelemiseen ilman oppimisvelvoitetta.

Peltoviljely ja puinti

Aikakaudella kaskeaminen oli harvinaista, jossakin paikoissa niitä kuitenkin poltettiin vielä 1900-luvun alkukymmeninä, ja kaskilla lapset olivat keräämässä risuja ja vahvemmat myös

⁵⁷⁹ TYKL 25: Suonenjoki 1897.

⁵⁸⁰ TYKL 44: Sonkajärvi 1899.

⁵⁸¹ TYKL 44: Kaustinen 1897.

⁵⁸² TYKL 25: Akaa 1899.

⁵⁸³ TYKL 25: Punkalaidun 1889.

⁵⁸⁴ TYKL 25: Pertteli 1880.

⁵⁸⁵ TYKL 25: Parkano 1902.

kuokkimassa.⁵⁸⁶ Seuraavassa käsitellään lasten työkasvatuksen alkamista eräiden tyypillisimpien peltoviljelytöiden osalta. Niissä näyttäytyvät myös joidenkin uusien työvälineiden käyttöön ottaminen sekä työnteon koneellistuminen.

TAULUKKO 9.
TAVALLISIMPIEN PELTOVILJELYTÖIDEN OPETTAMISEN ALKAMISIKÄ LAPSILLA 1880-1940 N=145

	6-8 V.	10-12 V.	14-15 V.
Tähkien poiminen	5 9 %	1 1 %	- -
Sitkaimen pano	3 5 %	- -	- -
Haravointi	20 35 %	13 19 %	- -
Lyhteiden sitominen	1 2 %	10 15 %	2 10,5 %
Sirpillä leikkaaminen	3 5 %	4 6 %	- -
Hevosten ajaminen	9 16 %	16 23 %	2 10,5 %
Äestäminen	2 4 %	6 9 %	2 10,5 %
Niittäminen	3 5 %	7 10 %	2 10,5 %
Kyntäminen	- -	2 3 %	10 52,6 %
Kylväminen	- -	- -	- -
Riihityöt	11 19 %	7 10 %	1 5 %
Niittokoneen ajo	- -	2 3 %	- -
Haravakoneen ajo	- -	1 1 %	- -
YHTEENSÄ	57 100 %	69 100 %	19 100 %
			145 100 %

⁵⁸⁶ TYKL 25: Leppävirta 1901, Nilsia 1902, Puumala 1886; TYKL 44: Padasjoki 1907.

Tyypillisimpien peltoviljelystöiden opettamisen aloittaminen keskittyi ikäryhmiin 6-8 ja 10-12 vuotiaat lapset. 6-8 ikäryhmässä ryhmässä lapsille, sekä pojille että tytöille, opetettiin yleisimmin haravoimista.

*Noin 7-vuotiaana piti lähteä mukaan. Heti kun kynnelle kykeni haravoinnin oppiin.*⁵⁸⁷

*6-7 vuotiaasta sai tehdä kevyempiä töitä...haravoimista.*⁵⁸⁸

Pienten haravien antaminen lapsille oli hyvin yleistä.⁵⁸⁹

*6-vuotiaana minulle annettiin pieni harava, sillä sai vetää ojista ylös.*⁵⁹⁰

*(Pieninä) mukaan työpaikoille. Ensin katselijoina ja sitten sai yrittää kaikkea mitä aikuisetkin, ensin pieniä työkaluja, harava.*⁵⁹¹

*Yli 10-vuotiaana heinässä, pikku haravat, (haravoitava) laitamia ja ohkaisempia luokopaikkoja, pöyhittävä paksummat luokopaikat, karisteita ajeltava.*⁵⁹²

Koska haravoiminen aikuisilla kuului naisten töihin, haravoiminen nuoremmilla pojilla kuvastaa sitä, että heidät luettiin vielä naistyontekijäkuntaan kuuluviksi. Pojat, niin kuin aikaisemmin pukeutumisen ja ruokailujen käsittelyn yhteydessä jo kävi ilmi, pyrkivät ja heitä tuettiin omaksumaan miehen rooli jo melko nuoresta. Sen takia työn teon opettelemisen aloittaminen naisille kuuluvissa töissä ja työn tekeminen tyttöjen ja naisten joukossa kannusti heitä opettelemaan miesten töitä heti kun se heidän fyysisen kehityksensä puolesta oli mahdollista.

---

⁵⁸⁷ TYKL 25: Utajärvi 1899.

⁵⁸⁸ TYKL 25: Pöytyä 1899.

⁵⁸⁹ TYKL 25: Alatornio 1899, Eno 1884, Ilomantsi 1901, Kauhajoki 1897, Koivisto 1898, Leppävirta 1901, Liminka 1889; TYKL 44: Alajärvi 1901, Karunki 1899, Kivennapa 1909.

⁵⁹⁰ TYKL 25: Alatornio 1899.

⁵⁹¹ TYKL 25: Pylkönmäki 1899.

⁵⁹² TYKL 25: Räisälä 1884.

Haravan kuten muidenkin työkalujen rakenne opetti viime kädessä työntekijälle oman kokemuksen kautta sen käytön optimaalisen tekniikan, kun aikuiset ja muut opettajat oman kokemuksensa perusteella määrittivät mistä ja kuinka paljon sekä missä tempossa piti haravoida. Veikko Ruoppilan tutkimukseen sisältyy havainnollinen kuvaus neuvomisesta haravoimisen opettamisesta: *Heinäniityllä näytettiin lapsille kädestä pitäen, kuinka haravaa oli käsiteltävä... Mihin laski haravan lavan, siitä oli heinäleve vedettävä yhtäjaksoisesti karholle; jos keskeytti vedon muuttaakseen kättä, tuli haravan varteen 'solmu'. Sellaiselta luokaoajalta, joka liikutteli haravaansa tavallista harvemmassa tahdissa, kysäistiin pian ivallisesti: Onks kaakut kainalossas?. Vielä parempaa kiireen "voidetta" oli, kun luvattiin "tikuta haravaa" so. lyödä haravoimisen opettelijaa haravan varrella takalistoon.⁵⁹³ Tästä lainauksesta käy myös ilmi, millä tavalla opettelijaa voitiin leikinlaskulla ja pilailulla opettaa työntekoon ja myös se, että laiskaa työn opettelijaa voitiin rangaista.*

Seuraavaksi eniten teetettiin 6-8 vuotiailla riihitöitä. Tyypillisesti nekin aloitettiin kevyemmistä töistä kuten viljalyhteiden antelemisesta ahtaajille ja lyhteiden siteiden aukaisemisesta. 10-12 vuotiaiden oli jo yleisesti opeteltava viljan tappamista so. varstapuimista.

Puinnin koneistuminen muutti opeteltavia töitä, kun siinä aputehtäviä, kuten syöttämistä puimakoneeseen, opetettiin jo nuoremmillekin lapsille.⁵⁹⁴

Pienestä pitäen opetettiin työtaitoa. 8 v. oli oltava riihellä säätöpoikana (so. levittämässä lyhteitä puitavaksi) vaikka olin rusthollitalon poika.⁵⁹⁵

6-8 vuotiaiden ryhmässä opetettuja töitä oli myös viljankorjuussa varisseiden tähkien poimiminen, joka kuului fyysisesti kevyempiin peltotöihin. Sen harjoittelu aloitettiin jo muutaman vuoden ikäisenä, mutta varsinainen työnteko vasta myöhemmin. Kuitenkin pienimmille lapsille kokopäiväisesti tehtynä sekin olisi ollut liian raskasta. Sen takia tähkien poimintaa pienimmät lapset tekivät lyhyempiä periodeja kerrallaan, keräsivät muutaman kourallisen, jonka jälkeen heidän annettiin välillä leikkiä tai pitää muuten vapaata. Mitä

---

⁵⁹³ Ruoppila 1954, 80.

⁵⁹⁴ TYKL 25: Kurikka 1904.

⁵⁹⁵ TYKL 25: Sahalahti 1886.

tähkien poimimisen taloudelliseen merkitykseen tulee, on selvää, että niukoissa oloissa jokainen talteen saatu jyvä vähensi puutetta. Kuitenkin myös hyvin toimeen tulneiden perheiden lapset pantiin poimimaan tähkiä. Niissä tapauksissa sen suurin merkitys oli kasvatuksellinen, sen avulla opetettiin säästäväisyyttä sekä viljan ja erityisesti leipäviljan kunnioittamista ja korostettiin työnteon merkitystä.

Edelleen 6-8 vuotiaille opetettuja töitä oli sitkaimen paneminen eli kylvörajan merkitseminen kylväjän avuksi. Sitä opetettiin ensisijassa pojille ja siinä kuljettiin joko kylväjän edellä tai perässä. Työ tehtiin merkitsemällä jalalla tai kepillä kylvörajat peltoon tai käytettiin joitakin merkkejä kuten kiviä tai tätä varten vuoltuja merkkitikkuja tai olkitukkoja. Käytössä oli joillakin alueilla erityinen työväline sitkainpölkky, puunkappale, jota vedettiin narun päässä perässä. Kylvörajan merkitseminen palveli tulevia kylväjiä, koska he kykenivät samalla tekemään havaintoja kylvämistekniikasta ja myös kotitalouden viljelysmaiden sijainnista sekä rakenteista. Käsien kylväminen alkoi syrjäytyä kylvökoneiden tullessa käyttöön 1900-luvun alussa ensin suurilla tiloilla Lounais- ja Etelä-Suomessa, sisämaassa vasta aikakauden loppupuolella.⁵⁹⁶

Työkasvatuskuvauksissa kuvataan sekä sirpillä leikkaamisen että viikatteella niittämisen ja koneellisen leikkuun opettamista lapsille. Se johtuu siitä, että siirtyminen tehokkaampiin apuvälineisiin tapahtui eri aikoihin eri talouksissa ja eri puolilla maata. Kaikki mainitut työvälineet säilyivät käytössä aikakauden loppuun saakka. Mainintoja on erityisten pienempien sirppien valmistamisesta aloitteleville. Sirpejä oli kaksi päätyyppiä, joilla myös työskenneltiin eri tavoin. Kaarevateräisellä sirpillä leikattiin kun taas suuremmalla leveä- ja suorateräisellä kamppisirpillä, jolla oli rajoitettu lounainen esiintymisalue, viljaa lyötiin kuten viikatteella. Koska kamppisirpistä ei ole tietoja pienemmillä lapsilla, vaan kuvaukset koskevat yksinomaan pivosirpin käyttöä, voidaan ajatella, että kamppisirppiä sen enemmän voimia vaatineen työtavan, mahdollisesti myös sen aiheuttaneen suuremman vaaran takia ei lapsille annettu. Työvälineiden käytössä tapahtui muutoksia siten, että viikate korvasi vähitellen sirpin elonkorjuussa, ja hevosvetoiset leikkuukoneet viikatteen 1900-luvun alkukymmeninä. Elonkorjuussa pitkävarsiviikate yleistyi ennen 1900-luvun alkua Lounais- ja Etelä-Suomessa, Sisä- ja Itä-Suomessa 1920- ja 1930-luvulla.⁵⁹⁷

---

⁵⁹⁶ Talve 1990, 74.

⁵⁹⁷ Ibid.

Sirpin käyttämistä viljankorjuussa opetettiin tytöille ja pojille 6-8 vuotiaista mutta yleisemmin 10-12 vuotiaista alkaen.

*Sirpillä leikkaaminen oli 7-vuotiaalle tytölle rankkaa työtä, ei ehkä valmista, mutta pakko oli olla touhussa, 10-11 vuotiaana piti tulla jo valmista, ei kaikissa perheissä tarvinnut ottaa osaa töihin niin nuorena.*⁵⁹⁸

*Oli pieniä työkaluja....sirppi.*⁵⁹⁹

Sirpin käyttämisen opettaminen tapahtui yleisesti kädestä pitäen. Lasten oli opittava ottamaan viljaa sopiva pivollinen käteen ja katkaisemaan se nykäisyllä. Aloittelevat leikkaajat saivat aluksi korjatakseensa hennompikorsista suviviljaa, vasta taitojen ja voimien karttuessa paksumpaa ruista. Kun työtä tehtiin ryhmätyönä ja usein kilpaa, hitaammat työntekijät, niiden joukossa aloittelevat, joutuivat leikinlaskun tai pilkan kohteiksi, mikä lisäsi paineita oppimiseen.

*10-12 v. (sirpillä leikkaaminen) oli vaikea oppia, leikattiin vain mitä "kouran sydämeen" mahtui.*⁶⁰⁰

*(Sirpillä) leikkaaminen oli ainoa jota muistan enemmän opetetun, kouraaminen ei ottanut niin vain onnistuakseen.*⁶⁰¹

Viikatteita oli kaksi päätyyppiä, väärävarsiviikate ja pitkävartinen viikate. Väärävarsiviikatteella työskenneltiin lyömällä vuoroin oikealle ja vuoroin vasemmalle, jolloin niittäjä käänsi pyöräytysliikkeellä viikatteen pänsä päällä, ja sillä niittäminen vaati erityisesti käsivoimia. Pitkävartisella viikatteella niitettiin lyömällä oikealta vasemmalle ja lyönti sai tukea enemmän vartalosta. Niittämisen opettaminen pienine viikatteineen aloitettiin jo 6-8 vuotiaille pojille, mutta sillä niin kuin muillakaan pienillä työkaluilla työskenneltäessä ei ollut tulostavoitteita. Yleisin niittämisen aloittamisikä oli 10-12

⁵⁹⁸ TYKL 44: Jalasjärvi 1898.

⁵⁹⁹ TYKL 25: Pylkönmäki 1899.

⁶⁰⁰ TYKL 25: Parkano 1902.

⁶⁰¹ TYKL 25: Veteli 1912.

ikävuoden tienoilla, mutta koska kysymyksessä oli voimia vaativa työ, se voitiin aloittaa vasta 14-15 ikävuosien vaiheilla.

*7-vuotiaana oma...viikate, sai opetella tasaisilla suoniityillä, tunsin itsensä mieheksi.*⁶⁰²

Kuva 15. Poika hioo viikatetta. Pudasjärvi 1917. Valok. Samuli Paulaharju. Museovirasto.

Viikatteella niittämistä sääteli kuten sirpillä leikkaamisessa ja muissakin ryhmätyönä tehdyissä töissä tulonormit, kilpaa tehty työ ja määrä pysyä työryhmän tasalla ja työrytmissä. Kädestä pitäen opettaminen oli tavallista.

*Isommat rengit opettivat niittämään väärävarsiviikatteella, tuli taakseni ja ohjasi käsiäni kunnes opin.*⁶⁰³

*Rippikouluikäisenä rupesin niittämään niittyheinää väärävarsiviikatteella.*⁶⁰⁴

---

⁶⁰² TYKL 44: Karunki 1899.

⁶⁰³ TYKL 25: Noormarkku 1882.

⁶⁰⁴ TYKL 44: Lieto 1890.

Paitsi kuljetuksissa myös peltoviljelytöissä hevonen oli koko aikakauden tärkeä. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta hevosen ajamista opetettiin pojille, ja vain jos taloudessa ei ole ollut sopivan ikäisiä poikia myös tytöille. Hevosen ajamisen opetteleminen oli poikien keskuudessa suosittua, koska kaikki hevostyöt hyvin selkeästi liittyivät miehen rooliin. Pääasiallinen aloittamisikä oli 10-12 vuotta, harvemmissä tapauksissa vasta 14-15 vuotta.

Hevosen ajamisen harjoitteleminen tapahtui usein vanhemman silmälläpidon alaisena turvallisuussyistä.

*Pojilla (alle kouluiän) vanhan tamman ohjastaminen isän ollessa varmuudeksi kyydissä, rengin kanssa hevosten vieminen hakaan vanhalla tammalla ratsastaen.*⁶⁰⁵

Alaikäisiä poikia mutta myös tyttöjä käytettiin toisen hevoskuorman ajajina kaupunki- ja muilla kuljetusmatkoilla.

*10-12 v. (poika) 2. hevosella isän mukana ajossa.*⁶⁰⁶

Vasta täyteen mittaan kasvanut poika kykeni ilman apuneuvoja valjastamaan hevosen, kasvavien oli valjastamista harjoitellessaan käytettävä erilaisia korokkeita kuten portaita tai navetan ylisille johtavia siltoja. Myöhempi valjastamisen aloitusikä johtui joissakin tapauksissa siitä, että talouden hevoskanta oli niin nuorta ja raisua, ettei sitä kasvava poika olisi kyennyt hallitsemaan. Aloittelevalle hevosmiehelle katsottiin lauhkeampia hevosia. Hevostöihin kuului myös ajokaluja kunnostaminen. Sellaisissa pienemmissä talouksissa, joissa ei ollut omaa hevosta, hevostöiden opetteleminen tapahtui vasta palveluspaikassa.⁶⁰⁷

*15-vuotiaana poikien piti olla hevosmiehiä, osata laittaa valjaat kuntoon.*⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁵ TYKL 44: Paattinen 1887.

⁶⁰⁶ TYKL 25: Somero 1898.

⁶⁰⁷ TYKL 25: Iitti 1895, Kurikka 1904.

⁶⁰⁸ TYKL 25: Ruokolahti 1893.

*En kelvannut (10v., poika) hevosia ajamaan, koska meillä oli siihen aikaan nuoret, vireät hevoset.*⁶⁰⁹

Pojilla hevostöiden suosiota on selitetty paitsi siten, että ne sukupuolten välisen työnjaon mukaan kuuluivat miesten töihin, myös siten, että hevostöissä käytettiin erilaisia peltoviljelykoneita, joiden käsittely oli samoin miesten tehtävä.⁶¹⁰

Kuva 16. Poika matkalla myllyyn. Alahärmä 1930. Valok. Samuli Paulaharju. Museovirasto.

Ensimmäisiä hevosten käsittelemisen opetuksia olivat hevosten kuljettaminen laitumelle ja ohjaaminen helpommissa ajotehtävissä miesten apuna.

*10-12 v. ajaa hevosta(poika) sonnan ajossa, puimatappurin ja tiilitöntön kierroksen (hevoskierto) edessä.*⁶¹¹

Äestämisen opettaminen aloitettiin 6-8 ikävuosina eli heti kun opetteliija kykeni ohjaamaan hevosta joko seisoen äkeen päällä tai istualtaan, yleisimmin kuitenkin 10-12 ikävuosina. Äestämään kuten muihinkin hevostöihin opetettiin ensisijassa poikia, jos heitä oli taloudessa.

⁶⁰⁹ TYKL 44: Kaustinen 1897.

⁶¹⁰ Talve 1990, 198-200.

⁶¹¹ TYKL 25: Punkalaidun 1889.

Tuntumaa äestämiseen pienet pojat saivat jo ennen harjoittelemisen aloittamista sillä tavalla, että heitä käytettiin painoina äkeen päällä.⁶¹²

*Pienestä pojasta (ennen 10 v.) mukana miesten kanssa, isä valjasti hevosen puupiikkiäkeen eteen, laittoi minut äestämään, en pystynyt seisomaan, täytyi istua.*⁶¹³

*10-12 v. poikien oli osattava ajaa hevosta kävellen äkeen perässä tai hevosen selässä perunavakoja ajettaessa.*⁶¹⁴

Lyhteiden sitominen kuului myös töihin, joiden opettaminen aloitettiin 6-8 vuotiailla lapsille, kuitenkin yleisimmin vasta 10-12 vuotiailla sekä tytöille että pojille. Työn laatu oli myös tärkeää, lyhteiden sekä kuhilaiden piti pysyä koossa ja olla sopusuhtaisia. Opettaminen tapahtui kädestä pitäen, ja ensin aloitettiin vain yhden tai kahden leikkaajan jäljissä. Kokka- ja pilkkapuheet olivat tässäkin työssä niin muussakin työryhmätyössä tavallisia ja lisäsivät paineita työn omaksumiseen.

Sitomisessa oli oma tekniikkansa, joka vaati paitsi harjoittelua myös kestävyyttä, kun sitojan oli määrätyssä työtempossa selviydyttävä kahden tai kolmenkin leikkaajan jäljistä.

*Hyvin nuorena opetettiin erilaisia työtapoja, 10-12 v. piti jo elopellolla sitoa kahden leikkaajan jäljet.*⁶¹⁵

Kyntäminen oli pääsääntöisesti miesten työtä, mutta nuoremmille vielä kasvuiässä oleville pojille sitä ei yleensä vielä opetettu. Se oli kevyemmällä puisellakin auralla tehtynä liian raskasta puhumattakaan raskaammista metallisista auroista. Kuitenkin erityisesti pienillä tiloilla yleisestä naisten ja miesten välisestä työnjaosta joustettiin siten että naisetkin kyntivät. Naisten oli myös joillakin alueilla muutenkin yleisempää sen takia, että niiltä miehet olivat pitkiä aikoja muualla töissä.⁶¹⁶ Kuitenkaan kyntämisen opettamista koskevissa kuvauksissa tyttöjä ei mainita. Kyntämisen opettelu tapahtui pääosin 14-15 ikävuodesta

---

⁶¹² Anttila 1968.

⁶¹³ TYKL 25: Tyrvää 1897.

⁶¹⁴ TYKL 25: Padasjoki 1888.

⁶¹⁵ TYKL 25: Säkö 1897.

⁶¹⁶ Talve 1990, 199.

alkaen, aloittamalla usein kevyemmistä kyntötehtävistä yhdellä hevosella. 10-12 ikävuoden vaiheilla kyntämisen kykenivät aloittamaan vain harvemmat, aikaisin kehittyneet ja poikkeuksellisen vahvat yksilöt.

*Kouluikäisellä (n. 8-12 v.) jo vaativampia töitä, pojat risukarhilla karhitsemaan, ei vielä aurankurkeen.*⁶¹⁷

Varttuneellakin oli kyntäessään – pellon ja auran laadusta riippuen – täysi työ, jonka takia käytettiin kasvavia poikia apuna kyntöhevosia ohjaamassa.⁶¹⁸ Kyntämisen opettelu saattoi kestää useamman vuoden. Ja täyden kyntömiehen valmiuksien saavuttaminen oli yksi tärkeimmistä täyden työntekijän osoittamista.⁶¹⁹

Käsin suoritettu kylvä oli yleisesti miesten ja etenkin talon isännän tehtävä, paitsi eräillä alueilla, joilla tarvittaessa kylvivät myös naiset.⁶²⁰ Kylvämisen puuttuminen yleisesti vielä rippikouluikäisen pojan työtehtävistä kiinnittää huomiota, koska fyysisesti sen ikäinen ja jo nuorempikin olisi jo sitä kyennyt tekemään. Lisäksi sitkainten panijoina pojat olivat mukana kylvöissä jo melko nuoresta ja voivat tehdä havaintoja kylvämistekniikasta. Se että isännät hoitivat kylvämisen itse lienee perustunut siihen, että työ kuului peltoviljelyssä suurta tarkkuutta vaatineisiin töihin, koska kylvöala oli tarkoin käytettävä hyväksi. Sen takia se oli itsestään selvästi töistä ja taloudenpidosta vastaavan isännän työtä. Kysymys oli myös tehtävästä, jonka suorittamisessa isännnyden merkitys korostui.

Seuraavassa esiintyy rippikoulu työtaitojen oppimisen rajana. Se toistuu useissa muistitietokuvauksissa ja merkitsee sitä, että sen ikäisiltä lapsilta odotettiin jo tiettyjen työtaitojen opettelua ja oppimistakin mutta ei täyttä työkykyä.

*Rippikouluikäisten poikien oli oltava mukana kaikissa aikuisten miesten töissä, käsin kylväminen ja kyntäminen eivät vielä sujuneet, kun ei ollut koneita.*⁶²¹

---

⁶¹⁷ TYKL 44: Pihtipudas 1897.

⁶¹⁸ TYKL 25: Punkalaidun 1889.

⁶¹⁹ TYKL 25: Akaa 1899, Karunki 1898, Nilsia 1886, Sahalahti 1886, Ylistaro 1893.

⁶²⁰ Talve 1990, 74.

⁶²¹ TYKL 25: Kangasniemi 1901.

Hevosvetoisten niitto- ja haravakoneiden käyttämisen opettamisesta lapsille on vain joitakin tietoja 10-12 vuotiaiden ryhmästä⁶²², vaikka niiden avulla työskentely olisi jo jokseenkin hyvin luonnistunut tämän ikäisiltä. Tietojen puuttuminen johtuu osaksi siitä, että aineistossa ovat enemmistönä vuokratilat ja pientilat, joilla koneita oli vähemmän käytössä kuin suuremmilla tiloilla ja suurella osalla ei ollut omia koneita ollenkaan.

Kotikäsityöt

Omavaraisuuteen pyrkivistä talouksista suurin osa tarve-esineistä valmistettiin kotona. Vain teknisesti vaativimmat esineet tilattiin vierailta, usein ammattikäsityöläisiltä, tai ostettiin valmiina niissä talouksissa, joissa siihen oli varaa. Oma valmistus oli niukan käteisen rahan aikana useinkin ainoa mahdollisuus saada hankituksi niitä. Vähävaraisemmissa talouksissa tarve-esineet valmistettiin valtaosaltaan kotona aikakauden loppuun saakka. Tämän takia oli luonnollisesti tärkeää saada siirrettyä kotikäsityötaitoja lapsille. Ajatellen erilaisten esineiden valmistukseen liittyneitä vaativia ja lukuisia työvaiheita raaka-aineista valmiiksi tuotteiksi on ymmärrettävää, että niin puu-, metalli- ja tekstiiliesineet kuin nahkavalmisteenkin olivat arvokkaita. Kotona valmistaminen oli edullistakin siinä mielessä, että suurimmaksi osaksi materiaalit saatiin omasta taloudesta, ja viljely- ja muiden sesonkiluonteisten töiden väliaikana niiden valmistamiseen oli aikaa. Opettamisen edellytyksenä oli, että perheessä tai kotitaloudessa oli käsityötaitoisia jäseniä.

Seuraavassa käsitellään tyypillisimpien kotikäsitöiden opettamista (taulukko 10). Vaatteiden valmistuksessa ompelukoneita oli käytössä aikakauden alusta asti.⁶²³ Käsityöopetus noudatti kodeissa ja kotitalouksissa melko tarkasti sukupuolten välistä työnjakoa, jonka mukaan puu- ja metallityöt kuuluivat miesten, tekstiilityöt naisten töihin. Pojille kotona annettu käsityöopetus koostui pääasiassa erilaisten puuaineksisten tarvekalujen valmistamisesta, poikkeuksellisesti myös naisille kuuluneista käsitöistä ja kalastavissa talouksissa sekä naisille että miehille kuuluneista kalaverkkojen kutomisesta ja korjaamisesta. Kun vaatteiden valmistamisen opettamisesta on kokonaisuudessaan vähän tietoja, suutaroinnin opettamisesta lapsille niitä ei ole ollenkaan. Kuvauksista käy ilmi, että langasta valmistettujen töppösten valmistus oli naisten työtä ja yksinkertaisempien nahkajalkineiden kotivalmistus ja korjaus miesten. Ns. vääränlestin jalkineet teetettiin ammattikäsityöläisillä.

⁶²² TYKL 25: Kaustinen 1890, Suonenjoki 1897; TYKL 44: Luvia 1902.

⁶²³ TYKL 25: Alatornio 1899, Kauhajoki 1902, Nuijamaa 1912.

TAULUKKO 10.

TAVALLISIMPIEN TEKSTIILIKÄSITÖIDEN OPETTAMISEN ALKAMISIKÄ LAPSILLA 1880-1940 N=97

	6-8 v.	10-12 v.	14-15 v.
Puolaaminen rukilla	4 7 %	- -	1 10 %
Karstaaminen	4 7 %	1 3 %	- -
Kehrääminen, kutomin	8 15 %	16 50 %	2 20 %
Sukankutominen	37 67 %	13 41 %	- -
Kankaankutominen	- -	1 3 %	6 60 %
Vaatteiden neulominen	- -	1 3 %	1 10 %
Vaatteiden paikkaaminen	2 4 %	- -	- -
Yhteensä	55 100 %	32 100 %	10 100 %

Tekstiilitöissä 6-8 v. ikäryhmässä opetellut työt liittyivät työprosessiin, joka alkoi lampaan keritsemisestä ja kuitukasvien viljelystä päätyen kankaiden ja vaatteiden valmistukseen sekä yksinkertaisimpiin tekstiilitöihin. Varakkaammissa oloissa tytöillä saattoi olla nimikkolampaita, samoin heillä ja naispalvelijoilla omia pellavamaita joiden materiaalit he saivat hyödyntää kapioidensa valmistukseen.⁶²⁴ Kunkin työvaiheen opettaminen oli valmistava vaihe seuraavan työvaiheen opettamiselle.

Tekstiilitöiden aloittaminen keskittyi kokonaisuudessaan 6-8 vuotiaiden ryhmään. Tämä perustui toisaalta siihen, että töiden vaativuuden takia oli mielekästä, että lapset, ensisijassa tytöt, otettiin mukaan mahdollisimman aikaisin, ja toisaalta siihen, että muutamat työvaiheet olivat sellaisia että pienempienkin lasten voimat ja aloittelijoiden taidot riittivät niiden

⁶²⁴ TYKL 25: Pöytyä 1899, Suonenjoki 1897; TYKL 44: Karvia 1909.

tekemiseen. 6-8 vuotiaat lapset alkoivat opetella puolaamaan ja karstaamaan. Vaatteiden paikkaamisen alkamisesta on mainintoja samoin jo nuorimmasta ikäryhmästä.

Kun monipolviset työvaiheet vaativat taitoja, tyttöjä voitiin käyttää apuna helpompien työvaiheiden tekijöinä ja siten vapauttaa varttuneemmat ja taitavammat vaativampien osuuksien tekemiseen. Tekstiilitöiden opettelu alkoi usein rakka-aineen hankinnasta.

*Lampaita opettelin keritsemään vähän myöhemmin (8 v. jälkeen),
torpparin vaimo oli keritsemässä, menin opettelemaan samaa
lammasta, tuli pieniä haavoja lampaan nahkaan, sivelin tervaa niihin,
opin keritsemään.*⁶²⁵

Sukankutomisen opetteleminen oli yleisin tekstiilityö 6-8 vuotiailla.

*Tytöt 6 v:sta silmäntekoon, kutomaan, piti osata 10 v. (tehdä) vanntuut
ja sukat.*⁶²⁶

*Jo alle 10 v. opetettiin neulomaan sukkia, lapasia ja karttaamaan
villoja yms..*⁶²⁷

*Ainakin oli määrä, että tytöt 10 v. oppivat virkkaamaan ja kutomaan
kudelmaa, koulussa jo opetettiin käsitöitä eri luokkien mukaan.*⁶²⁸

Seuraavaksi yleisintä oli kehräämisen opetteleminen. Kuvaukset koskevat kehräämisen opettelemista rukilla, varttinällä opettelemisesta niitä ei ole. Kun ruki yleensä oli mitoitettu aikuisia kehrääjiä varten, saattoi rukilla kehräämisen opetteleminen alkaa, kun tyttö oli kasvanut riittävästi. Tosin innokkaimmat saattoivat kokeilla rukilla työskentelemistä seistenkin. Valmistettiin myös pienempikokoisia rukkeja, joilla jo nuoremmatkin lapset saattoivat harjoitella kehräämistä. Niitä annettiin jonkin verran tytöille lahjoiksi, esimerkiksi

---

⁶²⁵ TYKL 25: Vihti 1901.

⁶²⁶ TYKL 25: Alatornio 1899.

⁶²⁷ TYKL 25: Ruokolahti 1893.

⁶²⁸ TYKL 25: Lumijoki 1895.

kummilahjaksi. Varsinaista kehräämisen opettamiskautta olivat ikävuodet 10-12. Kehraamisen opettamisessa edettiin helpommista töitä tai työvaiheista vaikeampiin.⁶²⁹ Ensin annettiin karkeampia aineksia ja taitojen lisääntyessä hienompia, vaikeammin langoiksi kehrättävää materiaalia kuten hienointa pellavaa.

Kehraamisen oppimiskausi oli pitkä, joka käy ilmi myös siitä, että hienommista aineksista kehräämään opettelivat vielä rippikouluikäiset tytöt kuitenkin niin, että yksilölliset erot oppimisessa olivat suuria kuten kaikissa töissä.

*Käsityön oppiminen oli (tyttöjen) ensimmäisiä töitä (alle 10v.), vokin (rukin) käyttö, ensin pellavan karkeampien osien (tappuran) kehruu, sitten villan ja aivinan kuontalon nyppiminen.*⁶³⁰

*Kehräsin 14 v. pellavasta lankaa, kova yritys oli ennen kuin onnistui, suuri työ oli.*⁶³¹

*Rippikouluikäisenä oli osattava kehrätä, kutoa sukkaa ja yleensä kaikkia naisten töitä.*⁶³²

Vaikka sukankutomisen opettelu oli yleisintä nuorimmassa ikäryhmässä, se ei kuulunut kaikkein helpoimpiin tekstiilitöihin. Aikaiseen harjoittelun aloittamiseen vaikutti sekin, että sukkien tarve nopeasti kuluvin vaatekappaleina oli suuri. Aikaisemmista tutkimuksista tiedetään, että niiden valmistaminen kuului tytöillä käsityötaidon näytteisiin, koska niitä annettiin myös lahjaksi avioliiton solmimisen yhteydessä mm. appivanhemmille.⁶³³ Kutomista opettivat äidit, isoäidit ja vanhemmat sisaret, taloissa myös naispalvelijat. Opettaminen tapahtui kädestä pitäen, kudottaessa näytettiin kuinka silmukoita tehdään, mutta lopullisesti oppiminen tapahtui oman kokemuksen avulla työtekniikan ja kudontamallien omaksumisella. Huonoa sukankudetta voitiin purkaa niin monta kertaa että tulos tyydytti opettajaa.

⁶²⁹ TYKL 25: Metsämaa 1891, Töysä 1889; TYKL 44: Pöytyä 1899.

⁶³⁰ TYKL 25: Räisälä 1884.

⁶³¹ TYKL 44: Ylöjärvi 1898.

⁶³² TYKL 25: Jaakkima 1879.

⁶³³ Heikinmäki 1981, 540.

Koska tyttöjen odotettavissa oleva tulevaisuus oli aviomiehen kotona, heitä pyrittiin valmentamaan myös erilaisiin käsityötaitoihin heti kun se oli heidän kehityksensä puolesta oli mahdollista ja aikaisemmin kuin poikia, kuten jo edellä esitettiin. Kysymyksessä oli paitsi käsityötaitojen tarve myös heidän lapsuudenkotinsa maine, kuten jo edellä on esitetty.⁶³⁴ Seuraavasta katkelmasta käy ilmi, että neulomataito tytöillä oli jo alakouluikäisinä yleistä.

*Alakoulunopettaja kertoi, että vuosina 1927-39 useimmat tytöt osasivat jo 7 v. neuloa sukkaa ja lapasta kouluun tullessaan.*⁶³⁵

Jonkinlaista alkuopetusta tytöt saivat jo melko pieninä kun heille opetettiin nukenvaatteiden tekemistä. Aikaisempien tutkimusten mukaan tytöt aloittivat kankaan kutomisen ja vaatteiden valmistamisen yleisesti vasta 10-12 vuotiaina.⁶³⁶ Miesten paitojen ja alushousujen valmistus muodosti tytöillä tärkeän opetteluvaiheen, joka saattoi alkaa jo rippikouluikäisen kynnyksellä, mutta joita tehtiin erityisesti kihlusaikana, koska ne olivat perinteisiä huomenlahjoja.⁶³⁷ Miesten paidan ja sukien valmistaminen kuului tyttöjen taitovaatimuksiin vielä senkin jälkeen kun perinne antaa niitä lahjaksi alkoi heikentyä.⁶³⁸

Kutomisprosessissa eri työvaiheiden oppiminen kuten loimilankojen luominen, niisiminen ja kutominen määrättyjä malleja noudattaen vaati pitempiaikaista harjoittelua. Kangaspuut kuten monet muutkin työvälineet oli tehty aikuisten kutojien mittojen mukaan, joten niiden tehokas käyttäminen edellytti kutojalta riittävää kokoa.

Yleisemmin kangaspuilla kutomisen opetteleminen alkoi 14-15 vuotiaina, harvemmin jo 10-12 vuotiaina.

*Ennen rippikouluikää piti opetella kehräämään kaikkien tyttöjen, isompana kankaan kudontaan.*⁶³⁹

⁶³⁴ TYKL 25: Tyrvää 1890, Uusikirkko Vpl. 1900.

⁶³⁵ TYKL 44: Suonenjoki 1902.

⁶³⁶ Pyysalo 1975, 61.

⁶³⁷ Lukkarinen 1933, 141 js.; Heikinmäki 1981, 540 js.

⁶³⁸ TYKL 25: Alatornio 1899, Liminka 1913, Lumijoki 1895, Nuijamaa 1912; TYKL 44: Suonenjoki 1902.

⁶³⁹ TYKL 25: Muhos 1897.

7 v:sta opetettiin ...puolien teko kankaan kutojalle, 12 v. piti osata laittaa ja kutoa liinakankaita.⁶⁴⁰

*Kehräämään yli 10 v. , ensin karkeampaa (rohtimia), sitten villoja (12-13 v.) ja lopuksi pellavaa. Kutomaan ensin mattoja sitten kankaita, 10 v. kesti ennen kuin kaikki taidot oli opittu.*⁶⁴¹

Kuva 17. Tytöt kutovat lattiamattoja. Ylihärmä 1930. Valok. Samuli Paulaharju. Museovirasto.

Voidaan havaita, että yleisesti lausuttu päämäärä, että rippikouluun mennessä tytön olisi ollut opittava kaikki tärkeimmät tekstiilityövaiheet kutomista myöden, toteutui käytännössä harvemmissa tapauksissa. Monille ammattikäsityöläisten apu oli välttämätön myöhemminkin. Läheskään kaikki eivät koskaan oppineet tekemään tekstiilitöitä välttävästikään. Sen lisäksi ne, jotka tavoittelivat muodinmukaisia vaatteita, joutuivat turvautumaan ammattiompelijoihin, jotka niitä pystyivät valmistamaan. Vaatteita, päähineitä, kenkiä ja erilaisia asusteita toki haettiin ja tuotiin tuliaisiksi kaupunkien kauppaliikkeistä, erityisesti muodikkaampia. Niihin käytettiin myös lasten omia ansioita.⁶⁴²

⁶⁴⁰ TYKL 25: Nilsia 1886.

⁶⁴¹ TYKL 25: Pertteli 1880.

⁶⁴² TYKL 25: Multia 1908, Parkano 1902; TYKL 44: Jalasjärvi 1895.

Vaativimmissa käsitoissa opetus aktivoitui kädestä pitäen opettamiseksi.

Kaikki työt opetettiin kädestä pitäen esim. ompeleminen, neulominen, karttaaminen, kehrääminen, kankaan kutominen (kaikki vaiheet)...rippikouluikään mennessä tytön oli osattava kaikki työt. Jos ei jotakin osannut, ei saanut tunnustaa vieraille ettei olisi ”kannettu konttia” (so. viety tietoa) kylälle ja tyttö jäänyt vanhaksi piiaaksi.⁶⁴³

Tekstiilitöiden osalta nuoremmat pojat olivat samalla tavalla kuin taloustöidenkin suhteen ”sukupuolettomia”, koska myös heille opetettiin pääosin naisten töihin kuuluneita tekstiilitöitä. Toisaalta sukupuoliero tuli hyvin näkyviin puutöissä. Niitä opetettiin yksinomaan pojille. Tunnetaan leikillisten uhkausten muotoon puettuja varoituksia, joiden pääsisältö oli, että puutyökaluihin tarttuneelle tytölle kasvavat miesten sukuelimet.⁶⁴⁴

6-8 vuotiaiden tai jo sitä nuorempien pojille opetettiin puukon ja muiden perustyökalujen käyttämistä ja pienempää nikkarointia. Todenteolla puutöiden tekemistä ja korjaamista alettiin opettaa 10-12 vuotiailla pojille. Puusta valmistettujen esineiden tekemisen oppimista pidettiin puheiden tasolla näyttönä täyden työkuntoisuuden saavuttamisesta, ja tähän liittyy sulhasten morsiamille yleisesti lahjoittamat puuesineet. Osoitus kyvystä tehdä puutöitä merkitsi pojille – samoin kuin tytöille tekstiilityötaidot –taidonnäytettä ja eräänlaista kypsyyskoetta, jonka lisäksi puuesineitä myös tarvittiin. Opettelu saattoi kestää vaativimpien töiden, kuten kimpiastioiden, osalta useamman vuoden. Eikä suinkaan kaikista tullut kelpoisia puuseppiä, ja vaativimpien töiden kuten huonekalujen ja ajokalujen hankkimisessa turvauduttiin yleisesti ammattilaisten apuun.⁶⁴⁵ Metallitöiden opettamisesta on vain hajatietoja, mikä perustunee siihen, että pääosin niitä valmistivat sepät.⁶⁴⁶

Kuitenkin oli tapana, että pojan piti kyetä oppimaan valmistamaan ainakin tavallisimpia kotitalouden puisia talouksesineitä.

⁶⁴³ TYKL 25: Nuijamaa 1891.

⁶⁴⁴ TYKL 25: Tyrvää 1890; TYKL 44: Lokalahti 1905, Padasjoki 1907.

⁶⁴⁵ TYKL 25: Jaakkima 1879; TYKL 44: Muolaa 1908, Toholampi 1907.

⁶⁴⁶ TYKL 25: Noormarkku 1882, Turtola 1890.

(n.1910) 4-5 vuotiaana pojalle puukko käteen, samoin vasara, miehet tekivät puhdetöitä, olin mukana vuolemassa... leluja puusta, kansakouluun mennessä olin tottunut puumies, kilpailua naapurin pojan kanssa. Poikien piti opetella tekemään puuastia. Sitten pääsi miestenkirjoihin. Isän velvollisuus oli opettaa, isännän rengeille. Trenkipojalle isoisa opetti puuastian tekoa, ensimmäinen saunakiulu, pani aina tekemään paremman jos oli huono. Poika valkiannäyttäjänä pärevalolla seurasi läheltä valmistusta. Tein ensimmäisen kiulun rippikouluvuonna 16-vuotiaana. Puuastiat alkoivat jäädä pois käytöstä 1920- ja 1930-luvulla. 1930- ja 1940-luvuilla renkipojat eivät enää olleet kiinnostuneita käsitöistä.⁶⁴⁷

Jo 1890-luvulta lähtien yleistymässä ollut koulunkäynti oli siirtämässä opetusvastuuta käsityöopetuksenkin osalta kodeilta koululle.⁶⁴⁸ Myös tarve valmistaa puuesineitä ja opettaa niiden tekemistä väheni aikakauden loppupuolelta alkaen, kun ostettavaksi oli tarjolla helpompihoitoisia ja kestävämpiä metalli- ja porsliiniesineitä.⁶⁴⁹ Poikien puukäsitöiden tekeminen oli muuttumassa käsityöharrastukseksi, mutta tytöillä teetettiin tekstiilitöitä kodeissa aikakauden loppuun saakka yleisesti.⁶⁵⁰ Tyttöjen kotikäsityöopetuksen säilymiseen kodeissa lienee vaikuttanut se, että tekstiilien kotivalmistus oli edullisempaa kuin teettäminen vierailija ja vain vaativimmat vaatteet ja kengät oli pakko teettää räätäleillä ja suutareilla.⁶⁵¹ Se että tytöt opettelivat edelleen valmistamaan miesten paidan ja alushousut perustui siihen, että niillä oli talouksissa käyttöä ja vaativina käsitöinä ne sopivat harjoittelutöiksi.⁶⁵² Tärkeää oli myös oppia korjaamaan vaatteita, koska sillä tavalla voitiin merkittävästi pidentää niiden käyttöikää.⁶⁵³

Metsä- ja keruutyöt

Oma kokonaisuutensa ovat lapsille opetetut metsä- ja keruutyöt (taulukko 11). Niihin kuuluu teknisesti hyvin erilaisia töitä, mutta yhteisen tekijän muodostaa erilaisten luonnonvarojen hyödyntämisen opettaminen. Ne tarjosivat lapsille myös sivuansioden hankkimismahdollisuuksia. Varattomammissa perheissä niistä saadut tulot olivat tärkeitä koko perheen toimeentulon kannalta. Ruohostaminen ja risujen sekä polttopuiden keruu

⁶⁴⁷ TYKL 25: Kurikka 1904.

⁶⁴⁸ Talve 1980 b, 457.

⁶⁴⁹ Virrankoski 1994, 256-257; Anttila-Räsänen 1987, 32.

⁶⁵⁰ TYKL 25: Jääski 1921, Parikkala 1914, Punkalaidun 1903; TYKL 44: Joutsa 1922.

⁶⁵¹ TYKL 44: Muolaa 1916.

⁶⁵² TYKL 25: Uusikirkko Vpl. 1900; TYKL 44: Suonenjoki 1902.

⁶⁵³ TYKL 44: Helsingin pit. 1900.

olivat tyypillisiä lapsilla sovitun suuruisina urakoina (summa, tinki) teetettyjä töitä, joissa urakan ylimenevä osa saatettiin myös jotenkin korvata.

TAULUKKO 11.

TAVALLISIMPIEN METSÄ- JA KERUUTÖIDEN OPETTAMISEN ALKAMISIKÄ LAPSILLA 1880-1940 N=118

	6-8 v.	10-12 v.	14-15 v.
Metsä-, uitto-, keruutyöt	3 3 %	11 52 %	2 100 %
Marjojen poiminen	55 58 %	4 19 %	- -
Sienien kerääminen	8 8 %	1 5 %	- -
Pajunparkin kerääminen	11 12 %	3 14 %	- -
Ruohostaminen	13 14 %	2 10 %	- -
Risujen, polttopuiden k	5 5 %	- -	- -
Yhteensä	95 100 %	21 100 %	2 100 %

Yleisintä nuorimmassa ikäryhmässä oli marjojen poimimisen opettaminen. Marjassa olivat lapset jo nuorempinakin, mutta silloin vielä enemmän leikinomaisesti omaan tahtiin poimien kuin pitkäjänteisesti ja tuloksellisesti. Marjat olivat talonpoikaistalouksissa tärkeä ruoanlisa.⁶⁵⁴ Marjojen poimiminen oli myös tavallinen paimenten lisätö.⁶⁵⁵ Vähävaraisemmille perheille marjastaminen oli merkittävä tulonlähde ja varakkaampien perheiden lapsille oman rahan hankkimiskeino. Marjoja myytiin ensisijassa kaupunkiväestölle ja matkustavaisille sekä huvila-asukkaille.⁶⁵⁶ Näennäisesti marjojen poimimisessa ei ole paljonkaan opittavaa. Kuitenkin optimaalisen poimimistekniikan

⁶⁵⁴ Talve 1973, 82-84.

⁶⁵⁵ TYKL 44: Rantasalmi 1914.

⁶⁵⁶ TYKL 44: Kivennapa 1897, Sonkajärvi 1887.

oppiminen edellytti vanhempien opastusta ja harjoittelemista, samoin parhaiten marjastuspaikkojen löytäminen.

*Olin marjassa vanhempien ihmisten kanssa.*⁶⁵⁷

Seuraavaksi yleisintä oli ruohon ja kerppujen, lehdeskimppujen, kerääminen, sitten pajujen kuoriminen nahkureille nahan muokkauksessa käytetyn parkkiliuoksen valmistamista varten. Näidenkin opettaminen alkoi jo nuorimmassa ikäluokassa, harvemmissä tapauksissa vasta 10-12 vuotiaina. Ruohon repiminen ja oksien riipiminen onnistui pienemmiltäkin lapsilta.

*6-7 v. keväällä keruutöryn keruu. Kerppuihin riivittiin lehtiä puista ja vesakoista, nyhdettiin heinää metsästä ja pientareilta, peruna- ja uusista kasvimaista. Annettiin urakka, sen tehtyä pääsi ”summavoittoajalla”so. työajasta säästyneellä ajalla uimaan, ongelle tai pallonpeluuseen.*⁶⁵⁸

*Kansakouluaikana omaa rahaa sain pajun parkista.*⁶⁵⁹

*(Lapset saivat) rahaa ...pajun parkista, tukkimetsästä, varttuneemmat kesäisin tukinuitosta.*⁶⁶⁰

Kerppujen katkaisu ja pajun parkin repiminen edellyttivät teräseiden käyttämistä. Se oli myös opettelemisen aloittamista viivästyttävä tekijä, koska teräviä työkaluja ei tavattu antaa pienimmille lapsille. Aikuiset tai suuremmat lapset hoitivat katkaisun ja pienemmät tekivät nippuja ja toimivat kantajina.⁶⁶¹

---

⁶⁵⁷ TYKL 44: Hauho 1894.

⁶⁵⁸ TYKL 25: Varpaisjärvi 1870.

⁶⁵⁹ TYKL 44: Kaustinen 1897.

⁶⁶⁰ TYKL 25: Pertteli 1880.

⁶⁶¹ TYKL 25: Jaakkima 1879.

Kuva 18. Lapset vetävät parkkikuormaa. Alahärmä 1930. Valok. Samuli Paulaharju. Museovirasto.

*Köyhemmät kuljettivat lapsia apunaan marjassa, parkin kiskonnassa yms. askareissa.*⁶⁶²

Sienien poimimisen opettaminen lapsille keskittyi sekin nuorimpaan ikäluokkaan. Kun sienien kansanomaisen käytön ydinaluetta oli vielä 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä pääosin kaakkoinen osa maata, sen jälkeen niiden käyttö on yleistynyt muuallakin maassa talouskoulujen, kansanopistojen ja yhdistysten neuvontatoiminnan tuloksena.⁶⁶³ Paitsi sienimaastojen, sienien poimimisen ja puhdistamisen opettamista, tärkeää oli opettaa lapset tunnistamaan ruoaksi kelpaavat sienet.

Taulukosta 11 nähdään, että vaativimpien metsä- ja uittotöiden kuten puunkaadon ja -kuljetuksen sekä uittotöiden aloittaminen keskittyi 10-12 vuotiaisiin lapsiin, ensisijassa poikiin. Kuitenkin niihin otettiin mukaan jo 8-10 vuotiaitakin. Tavallisesti mentiin isien ja vanhempien veljien mukaan. Metsätöissä 10-12 vuotiaat joissakin tapauksissa jo nuoremmatkin pojat olivat auttamassa, aluksi ajamassa tukkirekeä ja pinoamassa halkomotteja, voimien karttuessa myös tukkien kaadossa ja tukkikuormien teossa.⁶⁶⁴ Uittotöissä nuorimmat pojat toimivat usein ns. kellopoikina eli viestinviejinä ilmoittamassa

⁶⁶² TYKL 25: Oulunsalo 1912.

⁶⁶³ Talve 1973, 84-85, kartta 8.

⁶⁶⁴ Snellman 1996, 122.

tukkisumien syntymisestä tai vikkeliälikeisinä myös sumien laukaisijoina, joiden tehtävänä oli juosta yli suman ja saada sillä tavalla tukit liikkeelle.

Toimimalla uittokausi toisensa jälkeen erilaisissa aputehtävissä ja fyysisesti vankistuneena poika kykeni vähitellen ottamaan aikuisen paikan tukinuittosakissa.⁶⁶⁵

*(Tilattoman väestön) pojat osallistuivat yli 10 v. isän kanssa metsätöihin, avustamassa, uitoissa vonkamiehinä avustamassa helppotöisessä ”suorassa mutkassa”. Itse koin uittotyöt monena keväänä. n. 15 v. olin puutavaran ajossa veljeni kanssa, veljeni kaatoi ja katkoi, minä ajoin.*⁶⁶⁶

*12 v. isän ja miesten mukana metsätöissä.*⁶⁶⁷

TULKINTOJA LASTEN TYÖKASVATUKSESTA

Työnteko muodosti talonpoikaisyhteiskunnassakin elämisen perustan ja käsitys työnteon välttämättömyydestä välittyi lapsille elämäntapaan kuuluneen jokapäiväisen työnteon kautta. Ruumiillisella työllä on katsottu olleen aikakaudella erityinen itseisarvo.⁶⁶⁸ Tämänkaltaisia mielipiteitä sisältyi kyllä koulunkäynnin yleistymisensä alkuaikoina osakseen saamaan vastustukseen, joka tiivistettynä tarkoittaa sitä, että vain käsillään työtä tekevät ihmiset ovat oikeita ihmisiä kun taas koulu kasvattaa toisten työstä eläviä herroja. Maataloustöiden tekemiseen liittyvä runsas sanallinen aineisto leikki- ja pilkkapuheineen voisi myös joiltakin osin kuvastaa tällaisia kasvatusasenteita, joita jo aikaisempi tutkimus on tuonut esille.⁶⁶⁹ Elämäkokemukseen perustuvaa käsitystä ankaran työnteon välttämättömyydestä on tukenut myös Raamatun opetus: *otsasi hiessä sinun pitää syömän leipäsi*. Työnteon itseisarvoisuuden lähteenä on pidetty Max Weberiltä peräisin olevaa ajatusta *kapitalismin hengestä*.⁶⁷⁰ Työnteon välttämättömyyttä korostavalla talonpoikaisella työkasvatuksella ja Weberin käsitteellä kapitalismin henki on yhteisiä protestanttiseen etiikkaan perustuvia lähtökohtia, jotka korostavat työnteon tärkeyttä Jumalalle otollisena toimintana. Kuitenkin käsite

⁶⁶⁵ Snellman 1996, 120-121; Eenilä 1965.

⁶⁶⁶ TYKL 44: Paattinen 1887.

⁶⁶⁷ TYKL 25: Mikkelin mlk. 1895.

⁶⁶⁸ Korkiakangas 1996, 79.

⁶⁶⁹ Ruoppila 1954, 80 js.

⁶⁷⁰ Korkiakangas 1996, 79-80.

kapitalismin henki menee pidemmälle. Siihen sisältyy talouseetos, joka näkee taloudellisen vaurauden hankkimisen kutsumuksena, jota toteutetaan systemaattisen ja rationaalisen työn avulla.⁶⁷¹ Talonpoikaisessa työkasvatuksessa tällainen ei tule esille.

Toisenlainenkin tulkinta ruumiillisen työn itseisarvosta on mahdollinen. Kun ajatellaan aikakauden työtä yleensä, ruumiillisen työn osuus oli suuri paitsi maataloudessa myös esimerkiksi teollisuudessa. Kuitenkaan jälkimmäisestä ei ole tietoja, että ruumiillista työtä olisi erityisesti arvostettu sen itsensä takia. Olisivatko aikakauden talonpoikaisyhteisöt olleet jonkinlaisia poikkeuksia tässä suhteessa? Voidaan myös kysyä, miksi ruumiillisen työn merkitystä olisi korostettu elämänpiirissä, jossa se oli ainoa vaihtoehto. Toisaalta muistitietokuvauksista kyllä välittyy yleisesti mielipide, että maataloustyö koettiin raskaaksi. Ruumiillisen työn arvon korostaminen, mikäli se olisi ollut yleistä, ei ainakaan ratkaisevasti kyennyt hidastamaan saatikka estämään maatalouden koneistumista.⁶⁷² Joka tapauksessa ruumiillisen työn tekemisellä ja sen reaalilla tasolla koetulla välttämättömyydellä oli suora yhteys aikakauden työkasvatustavoitteisiin. Kuvaava on kasvatusmaksimiksi käsitettävä Katekismuksen ohje, joka kotikasvatuksen kriisitilanteissa saattoi saada konkreettisenkin toteutuksen: *joka ei tahdo työtä tehdä, olkoon myös syömättä*.⁶⁷³

Kulttuurin kannalta mielenkiintoista on, millä tavalla lasten ikä ja käsitykset fyysisen työn merkityksestä näyttäytyvät lasten työkasvatuksessa. Niitä koskevia väittämiä on esitetty aikaisemmassa tutkimuksessa, joka antaa mahdollisuuden tehdä vertailuja hiljaisesta työkasvatuksesta saatuihin tuloksiin. Esimerkiksi Pirjo Korkiakankaan analysoimat vastaajat kuvaavat alkamisikää seuraavasti: *sekä naisista että miehistä kaksi kolmasosaa muisteli olleensa ”vakavammin” mukana työnteossa viiden tai kuuden, joissakin töissä jo kolmen tai neljän ikäisenä*.⁶⁷⁴ Varhaisesta työnteon aloittamisesta on muitakin kuvauksia.⁶⁷⁵ Toisaalla Veikko Ruoppila määrittelee lasten työnteon aloittamisiänsiten, että *mitään täsmällistä rajaa leikki- ja työkauden välillä ei näytä olleen: toisissa perheissä on lapsia ruvettu kovistamaan työhön vasta kymmenvuotiaina ja sitäkin vanhempina, toisissa heidät on valjastettu työkärryjen eteen kohta kun saivat ”mahansa yli kynnyksen” eli jo viisi- ja kuusivuotiaina*.⁶⁷⁶

⁶⁷¹ Weber 1990, 33-56, 59; Kyntäjä 1990, 7.

⁶⁷² Anttila 1974, 63 js.

⁶⁷³ Svebelius 1880.

⁶⁷⁴ Korkiakangas 1996, 80.

⁶⁷⁵ Vrt. Talve 1990, 201-202: 5 v.; Korhonen 2003, 217: 5-7 vuotiaana..

⁶⁷⁶ Ruoppila 1954, 75.

Tarkasteltaessa lasten työnteon alkamisikää käsillä olevan tutkimuksen tulosten valossa havaitaan, että yleisesti töitä erittelemättä työnteon alkamista kuvaavat vastaajat sijoittavat sen varhaisimman alun kehitysvaiheeseen ”kun kynnelle kykeni”, jossa painottui ikäryhmä 3-5 vuotiaat. Kun seurataan työnteon alkamista yksilöityjen töiden osalta, se eriytyy aikakaudella töiden ja niiden raskauden/vaikeuden mukaan ja tapahtuu yleisesti vanhempana. Kevyempiä vakituisia mutta ei erityistä ammattitaitoa vaatineita töitä kuten jotkut aputyöt kotitaloustöissä sekä asiointi-, paimennus- ja peltotyöt teetettiin jo 6-8 vuotiailla, harvemmin sitä nuoremmilla. Tämän ikäkauden työt olivat jatkoa edellisen kauden ns. pienille palveluksille, joita tehtiin enemmän tai vähemmän leikkiin yhdistyneenä. Ne olivat vielä myös yhteisiä pojille ja tytöille. Kuitenkin varakkaammissa ja väkirikkaammissa talouksissa työnteko voitiin aloittaa vasta tätä vanhempina, samoin niissä maattomien talouksissa, joissa ei ollut tarjolla aputehtävien lisäksi muita töitä.

Vakituisesti tehtyjen vaativampien töiden osalta työnteon aloittamisen painopiste oli 10-12 vuotiaiden ikäryhmässä, jolloin ryhdyttiin ottamaan osaa työntekoon ja opettelemaan taitoa vaatineita töitä, jotka eriytyivät sukupuolten välisen työnjaon mukaisesti. Pojilla niitä olivat kevyemmät peltotyöt ja hevostyöt sekä sesonkiluonteisesti tehdyt metsätöissä avustaminen ja uittotyöt. Tytöillä, joiden taitoa vaatineiden naistentöiden harjoittelu alkoi jo jonkin verran nuorempina kuin pojilla, vakituisesti tehtyjä töitä olivat tekstiilityöt, joissa vaativampienkin töiden kuten sukankutomisen harjoittelu tavallisesti alkoi jo 6-8 vuotiaana, samoin taloustöistä kevyempi siivoaminen, avustaminen tiskaamisessa ja pöydän kattamisessa sekä ruoanlaitossa helpommat aputyöt. 10-12 vuotiaana aloitettuja tyttöjen töitä olivat lypsämisen harjoittelu, joka saattoi kestää vuosia, ja karstaamisen sekä rukilla kehräämisen opettelu. 14-15 vuotiaana aloitettiin enää vain harvojen töiden tekeminen, näitä olivat pojilla kodin ulkopuoliset asiointityöt kuten kodin tuotteiden myyminen, käsistöistä vaativammat puutyöt sekä omin päin tehdyt metsätyöt ja maataloustöistä kyntäminen, tytöillä vaativampi ruoanlaitto ja kankaankutominen.

Muistitietokuvauksissa on ristiriita varhaisen ja myöhäisemmän työnteon aloittamisen välillä, kun toiset vastaajat muistelevat sen tapahtuneen jo 3-5 vuotiaana ja toiset 6-8-vuotiaana tai sitä vanhempina. Vuosissa mitattuna erot työnteon alkamisiän määrittelyissä eivät ole suuria, mutta sitä suurempia ne ovat lasten kehityskausissa. Se kuinka työ määritellään rajaa lasten työnteon aloittamisiän. Sinänsä työn käsite on yksiselitteinen kun sillä tarkoitetaan jonkin

tehtävän suorittamista ihmisenergiaa käyttämällä.⁶⁷⁷ Näin määritellen kaikki pienimpienkin lasten vähäisimmätkin toimet kotitalouden piirissä olisivat olleet työtä. Ero perustuu kyselykaavakkeiden kysymysten ohjaavaan vaikutukseen, joka on saanut vastaajat kuvaamaan pieniä palveluksiakin työksi, koska se on ollut ainoa vastausvaihtoehto, johon vastaajat ovat voineet selostuksensa lasten toiminnasta sijoittaa.⁶⁷⁸ Kun tutkitaan aikakauden työkasvatusta, olennaisinta on se, millä tavalla työ määriteltiin talonpoikaisessa elämänpiirissä. Lähteissä on lukuisia kannanottoja, sanontoja ja sananparsia, joissa tarkkaavaiset vastaajat kyselykaavakkeen ohjaavasta vaikutuksesta huolimatta tuovat esille, että talonpoikaisyhteiskunnassa pienempien lasten aikaansaannoksia ei pidetty työnä eikä heidän työnsä tuottoa riittäväksi korvaamaan heistä koituvia kuluja. Kuvaavia ovat sananparret: *Apu lapsesta, kalan perkaa ja kaksi syö,*⁶⁷⁹ *paa lapsi asialle ja mee itte peräsä, lapset tekkee lasten töitä, paskantellee pitkin teitä ja ei lapsista oo sano Rantala mukko paskaa kantamaan.*⁶⁸⁰ 4-vuotiaalle on isä todennut: *et saa koskaan niin paljon perunoita (poimituksi) kuin mitä syöt.*⁶⁸¹

Aikakauden talonpoikaisyhteisöissä työn määrittely perustui sen sisältöön ja keston. Kodeissa elintarvikkeiden hankkiminen ja muu ansiotyö olivat keskeisellä sijalla. Kun varsinkin pienemmät lapset kykenivät tekemään vain pikkupalveluksia ja joitakin vähäisempiä aputehtäviä, ei heidän suorituksiaan pidetty työnä. Muistitiedoissa kuvataan pienempien lasten toimia esimerkiksi ”kipparoinniksi” jolla tarkoitetaan pienempiä palveluksia. Työksi luetusta toiminnasta oli selkeä kuva, tiedettiin minkä verran suunnilleen minkin työn tekeminen kesti, minkälaisissa erissä se tuli suorittaa ja paljonko ihmistyövoimaa sen tekeminen vaati. Työn käsitettä valaisee myös arvio lasten työn taloudellisesta merkityksestä perhetalouden toimeentulolle. Sen määrittelemiseksi on arvioitava lasten työkykyä suhteessa heidän tarvitsemiinsa resursseihin. Kun lapsen fyysisen kasvun edistyessä myös ravinnon tarve kasvoi, pienemmät lapset eivät olleet taloudellisessa mielessä suinkaan ilmaista työvoimaa, kuten on esitetty.⁶⁸² Vasta normaalisti kehittynyt nuori kykeni jossakin kehityksensä vaiheessa omalla työllään tuottamaan niin paljon, että se korvasi hänen ylläpitämisekseen tarvittavat resurssit.⁶⁸³ Jossakin määrin sellaisten nuorempien

⁶⁷⁷ Wilenius 1981, 18-21.

⁶⁷⁸ TYKL 25: kysymys 6; TYKL 44: kysymys 9; Museovirasto kysely A21: kysymys A 1.

⁶⁷⁹ TYKL 25: Pello 1910.

⁶⁸⁰ TYKL 44: Vampula 1898.

⁶⁸¹ TYKL 44: Korpiselkä 1906.

⁶⁸² Korkiakangas 1996, 78.

⁶⁸³ Vrt. Setälä 1990, 84; Pulma-Turpeinen 1987, 26.

lasten työn tuottavuus parani, jotka maatalouden koneistumisen edetessä kykenivät toimimaan koneiden käyttäjänä, johon työhön ei kuitenkaan pienempiä lapsia voitu laittaa.

Sekä Veikko Ruoppila että Pirjo Korkiakangas ovat tulkinneet muistitietoja siten, että joissakin tapauksissa talonpoika laps lapset kykenivät elättämään itsensä jo 6-7 vuotia in omien kättensä työllä. Tähän liittyen Veikko Ruoppila tuo esille yksittäisen tapauksen, jossa 5-vuotia aalle oli määrätty päivittäinen työurakka.⁶⁸⁴ Kuinka yleistä tämänikäisenä säännöllinen päivittäinen työ oli, ei käy ilmi. Se, että jo 6-7 vuoden ikäinen lapsi olisi kyennyt perinteisessä maataloustyössä hankkimaan elatuksensa omien kättensä työllä, perustunee yksittäistapausten yleistämiseen tai muistitietojen virheelliseen tulkintaan. Siinä mielessä em. ikäiset, ensisijaisesti maattomien perheiden lapset, ”elättivät” itsensä, että päästyään vieraan palvelukseen, jossa heidät elätettiin vähäisestä työpanoksesta huolimatta, heidän lapsuudenkotinsa ei enää tarvinnut huolehtia heidän elatuksestaan. Lisäksi jo hyvin pienillä lapsilla lienee joissakin tapauksissa ollut joitakin päivittäisiä tehtäviä, mutta kokopäiväinen työnteko, niin kuin työnteko aikakaudella käsitettiin, oli heillä poikkeuksellista.

Taloihin otetut varattomampien perheiden pienemmät lapset, vaikka eivät kyenneet tekemään ylläpitonsa vaatimaa määrää työtä, olivat täysikasvuisina työvoimaa. Kuitenkin maattomien perheiden pienempien lasten sijoittamisessa taloihin kysymys oli myös monessa tapauksessa vanhalle talonpoika isyhteiskunnalle luonteenomaisesta, kristilliseen perinteeseen pohjautuneesta yhteisvastu uajattelusta.⁶⁸⁵ Mitä tulee huutolaislasten työhön ja sen tuottavuuteen, heidän ylläpidostaan, vaikka heillä teetettiin töitä sijoituspaikassaan, maksettiin aikakauden alkupuolella korvausta pitäjien yhteisistä varoista.⁶⁸⁶ Se viittaa siihen, että lasten ylläpidon ymmärrettiin aiheuttavan heidän työpanoksensa ylittävät kustannukset. Omien kättensä töillä lapset elättivät itsensä vasta silloin kun kykenivät täyttämään täyden työntekijän paikan eli suoriutumaan koti- ja maatalouden monipuolisesta ja monia taitoja vaatineista työvalikoimasta tai niiden valtaosasta. Muuten pienemmät lapset, joilla teetettiin joitakin tehtäviä, olivat myös sijoitus tulevaisuuteen, kun sillä tarkoitetaan täysikasvuisena täyden työpanoksen antavia yksilöitä ja toimeentulon turvaamista, mutta myös vanhuuden turvan hankkimista vanhemmille. Lisäksi osa vastaajista ilmoittaa, ettei mitään kiinteää työhön opettamisen aloittamisikää ollutkaan. Sekin vastaa todellisuutta,

⁶⁸⁴ Ruoppila 1954, 75; Korkiakangas 1996, 78.

⁶⁸⁵ TYKL 44; Kurikka 1904.

⁶⁸⁶ Pulma-Turpeinen 1987, 26, 69-75.

koska opettamisen aloittaminen riippui tietenkin kunkin yksilön kehityksestä, jolloin kertojien kokemukseksi on muodostunut ”epäsäännöllisyys” työn aloittamisiän suhteen.

Aikaisemman tutkimusten korostama ja monien vastaajienkin mainitsema rippikoulu ikärajana,⁶⁸⁷ johon mennessä nuorten oli jo osattava kaikki talouden työt, osoittautuu työkasvatuksen näkökulmasta perusteettomaksi yleistykseksi, vaikka yksilöllisestä kehityksestä riippuen jotkut rippikoulun käyneet saattoivat jo käydäkin täydestä työntekijästä tai olla ainakin hyvin pitkällä erilaisten töiden hallitsemisessa. Se sai vain aikaan ympäristössä odotuksia myös nuorten työkyvyn kehittymisen suhteen, johon kasvattajat usein viittasivat. Lueteltiin mitä kaikkea rippikoulun käyneen olisi jo tullut osata ja vikojen ja puutteiden ilmettyä sanottiin, että rippikoulun käyneillä ei enää sellaisia saisi olla, mitä kehotusta voidaan pitää pikemmin kasvatuksellisenä fictiona kuin todellisen tilanteen arviona. Siten rippikoulun käyminen edusti vain jonkinlaista päämäärää töiden oppimisessa ja yleensä aikuistumiskehityksessä, monien töiden opetteluun jatkuessa vuosia sen jälkeen. Vaikka rippikoulun suorittaminen tarkoitti kirkollisesti ja oikeudellisesti lapsuuden loppumista, kulttuurisesti se ei tarkoittanut aikuisuutta.⁶⁸⁸

Lapsilta odotettiin töiden oppimista ja vähitellen tuottavaa työtä. Ylilyönnitkään eivät olleet harvinaisia, joissakin kodeissa lapsilta vaadittiin heidän voimiinsa nähden liian raskaiden töiden tekemistä, koska naapureissa tällaisiin tapauksiin kiinnitettiin huomiota ja yleisesti varoiteltiin pilaamasta sillä tavalla omia ja toisten lapsia.⁶⁸⁹ Kun eriteltyjen töiden osalta saatuja tietoja lasten työnteon aloittamisiästä verrataan lapsuuden kehityskausista tehtyihin tutkimuksiin huomataan, että niillä on melko hyvä vastaavuus. Lasten vakituisen työn todellinen varhaisin aloittamisikä sopii yhteen sen kanssa mitä tiedetään lasten kehityksestä,⁶⁹⁰ liikkumavaraa on ollut vain myöhäisemmän aloittamisen suuntaan. Lasten työhön oppimisessa ensimmäinen tärkeä kynnys oli yleisesti siinä 6-8- ikävuosien tienoilla, jolloin heidän käsiensä koordinaatiokyky oli riittävän kehittynyt helpompien tehtävien hoitamiseen. Psykkisesti he olivat ”järjen” iässä, jolla tutkimuksessa on tarkoitettu sitä, että tämänikäiset lapset kykenevät tekemään johtopäätöksiä konkreettisista kohteista.⁶⁹¹ Työnteon oppimisessa työvälineiden rakenteen hallitseminen ja niiden käyttämisen vaatima lihasvoima muodostivat

⁶⁸⁷ Talve 1990, 202.

⁶⁸⁸ Päätösvalan osalta, Ruoppila 1954, 28.

⁶⁸⁹ TYKL 25: Kurikka 1904.

⁶⁹⁰ Sääkslahti 1999, 324-325.

⁶⁹¹ Jean Piagetin määritelmä, Elkind 1974, 32-35.

oppimiskynnyksen, joka lasten oli fyysisen ja psyykkisen kehityksensä ja harjoittelun avulla ylitettävä.

Kokonaisuutena aikakauden talonpoikaisväestön sosiaalinen kerrostuneisuus ja elämäntapojen erot tulevat työkasvatuksessa hyvin näkyviin. Kun tilalliset saattoivat pitää lapsensa kotonaan ja huolehtia heidän toimeentulostaan aikuistumiseen tai heidän kotoa pois lähtemiseensä saakka, varattomampi tilaton väestö pyrki lähettämään lapsensa vieraan palvelukseen heti kun se oli mahdollista. Aikakaudella kotoa vieraan palvelukseen jo nuorina tulneiden lasten kohtalo muodostui toisenlaiseksi kuin kotona työkasvatusta saaneiden lasten. Melko yleisesti vieraille lapsille annettu työkasvatus oli vaativampaa kuin omille lapsille annettu kasvatus ja sisälsi lasten työpanoksen maksimointia. Raskaampaa työtä voitiin lapsityöntekijöiltä vaatia nuorempina kuin omilta lapsilta, ja työhön opettamisen tukena käytetyt negatiiviset sanktiotkin olivat monessa tapauksessa ankarampia kuin omiin lapsiin kohdistetut. Varsinkin huutolaislasten ottamista taloihin voidaan pitää useissa tapauksissa taloudellisen hyödyn tavoittelemisena, koska heidän ylläpidostaan maksettiin pitäjien yhteisistä varoista.

Merkille pantavaa on, että tyttöjä alettiin yleensä opettaa työhön nuorempina kuin saman kodin poikia, mikä perustui siihen, että tietoisesti tyttöjä valmennettiin avioliittoon ja siten tavallisesti kotoa pois muuttoa varten. Syynä lieenee ollut myös tyttöjen poikia nopeampi kehitys, joka on mahdollistanut aikaisemman työkasvatuksen aloittamisen. Tyttöjen liittyminen naisten töihin tapahtui luontevasti niin kuin identifioituminen kehityksen myötä naisten rooliin, eikä siihen sisältynyt samanlaista perusteellista käännettä kuin pojilla naisten töistä miesten töihin.

Talonpoikaiseen elämäntapaan kuului, että lapset seurasivat vanhempiaan niissä töissä, joissa heitä voitiin pitää mukana. Melko yleisesti koko aikakauden Raamatun oppien⁶⁹² mukaisesti laiskuutta pidettiin paheisiin johtavana tekijänä ja syntinä.⁶⁹³ Kysymys oli asenteesta, jonka mukaan työnteko koettiin välineeksi kaikkeen pahaan johtavan laiskuuden karsimisessa, sen ohella että se oli myös käytännön sanelema pakko.

---

⁶⁹² Raamattu :Sananlaskut.

⁶⁹³ TYKL 25: Kurikka 1904, Piippola 1907, Punkalaidun 1906; TYKL 44: Hausjärvi 1892, Kaustinen 1897, Keuruu 1898, Kokemäki 1912, Mouhijärvi 1906, Pöytyä 1898, Sonkajärvi 1907.

Varakkaammissakin oloissa, joissa se ei ollut toimeentulon kannalta mitenkään välttämätöntä, lapset voitiin kytkeä työhön verrattain nuorina kasvatuksellisista syistä, joko tekemään joitakin pienempiä töitä tai ainakin oppimaan seuraamalla toisten työntekoa. Toisaalta pienempien lasten kohdalla kysymys oli myös lasten ajankulun ja hoitamisen järjestämisestä.

*Sumiaisissa oli isäntä, joka vaati lapset siitä lähtien kun ”kynnelle kykenivät” istumaan riihipäivinä riihen uunin päällä, jotta oppisivat työhön.*⁶⁹⁴

*(Lapset) heti työhön kun kykeni. Jo silloin kun niistä ei vielä ollut. Oppivat katsomalla mallia tai ohjaamalla.*⁶⁹⁵

Opettamistekniikoita ajatellen kiinnostavia ovat muistitiedoissa ilmaukset *oppivat itsestään*, *ei tarvinnut opettaa* ja *kädestä pitäen* opettaminen. Kaksi ensimmäistä viittaa selkeästi siihen, että opettaminen tapahtui työtä teettämällä, viimeksi mainittu näyttämällä mallia. Työkasvatukselle oli tyypillistä eteneminen helpoimmista vaiheista vaikeampiin. Kaikkein vaikeimpia töitä opetettiin kädestä pitäen ja teettämällä työ tarvittaessa niin monta kertaa uudelleen että tulos tyydytti kasvattajia.

*...sitten piti alkaa lakaisemaan lattiaa, äiti tarkasti (tuloksen), aluksi monta kertaa lakaisemaan uudelleen.*⁶⁹⁶

Työnteon opettamisessa noudatettiin 12-14 vuotiaista alkaen jo jokseenkin selkeää sukupuolten välistä työnjakoa niin, että tytöille opetettiin naisten ja pojille miesten töitä. Työnjako oli kuitenkin jokseenkin joustava ja tarpeen vaatiessa siitä voitiin poiketa niin, että tämänikäiset pojat tekivät vielä naisille kuuluvia töitä, kuitenkin tytöt harvemmin miesten töitä. Tässä kehitysvaiheessa vanhemmat alkoivat kohdistaa poikiin odotuksia vakituisemman työnteon aloittamisesta, kun tytöt tekivät jo vakituisesti erilaisia päivittäisiä

---

⁶⁹⁴ TYKL 25: Konginkangas 1908.

⁶⁹⁵ TYKL 25: Alavieska 1900.

⁶⁹⁶ TYKL 44: Ranua 1899.

askareita äidin avuksi. Tämänikäisillä lapsilla motoriset ja kognitiiviset valmiudet ovat tavallisesti sillä tasolla, että he voivat suorittaa jo melko vaativia tehtäviä mutta eivät kuitenkaan vielä kaikkein vaativimpia puhumattakaan paljon voimaa edellyttävistä töistä. Erityistä taitoa vaativia ja raskaita töitä lapset alkoivat tehdä yleisimmin vasta 14-15 vuotiaina harjoittelun kestäessä vuosikautia.

Lisäksi jo aikakauden alkujaksolla, 1800- ja 1900- luvun vaihteen tienoilla oli koteja, joissa lapset, sekä tytöt että pojat, saattoivat olla vapaana työnteosta 10-12 vuotiaiksi asti tai 14-15 vuotiaiksi. Tapana se poikkesi talonpoikaisyhteisössä yleisistä työkasvatustavoista. Vaikka se oli harvinaisempaa niin kuitenkin se oli tapana joissakin sellaisissa talouksissa, joissa se oli taloudellisesti mahdollista. Se ei vastaa sitä yleistä kuvaa, joka lasten jo hyvin aikaisin alkaneesta työkasvatuksesta on aikaisemmissa tutkimuksissa annettu⁶⁹⁷, ja tietenkin se oli myös yleisesti toisteltujen kasvatusohjeiden vastaista. Osittain se näyttää perustuneen käytännön kokemukseen, että pienempien lasten työpanoksesta ei ollut erityistä hyötyä. Lisäksi kotitalouksissa, joissa oli paljon omaa ja vierasta työväkeä, lapsille ei ollut antaa työtä. Yleiskuva on myös se, että sisarusarjan nuorimmille töitä kertyi vähemmän kuin vanhemmille lapsille.

5. Kun sana ei tehoa

SANKTIOT

Sanktiolla tarkoitetaan seuraavassa sekä positiivisia että negatiivisia menettelytapoja, joita on käytetty kasvatuksen yhteydessä. Kun talonpoikaistalouksissakin erilaisilla kasvatustoimilla pyrittiin jokapäiväisessä kotielämässä ohjaamaan kasvatettavien toimintaa haluttuun suuntaan joko ennakoiden tilanteita tai itse tilanteeseen vaikuttamalla, sanktiot olivat suureksi osaksi reagoimista kasvatettavien toimintaan jälkikäteen. Kuitenkin niihin kuului myös ehdollistaminen, etukäteen annettu lupaus palkitsemisesta ja uhkaus epätoivotun käyttäytymisen negatiivisista seurauksista. Hiljaisessa kasvatuksessa käytettyihin positiivisiin

---

⁶⁹⁷ Anttila-Räsänen 1987; Hämäläinen-Forslund 1987, 223; Virtanen 1988, 112-114.

sanktioihin kuului kasvatettavien toiminnan hyväksyminen, joka tapahtui elein ja konkreettisesti palkitsemalla. Negatiivisia sanktioita olivat erilaiset pakotteet, häpeärangaistukset ja rankaiseminen fyysistä kipua tuottamalla, jota on kutsuttu myös kurittamiseksi, ja myös varottavat ja moittivat eleet. Kotikasvatuksessa käytettyjen sanktioiden päätyypit esitetään taulukossa 12. Käytännössä niitä ja verbaaleja sanktioita käytettiin rinnakkain ja toisiaan täydentävinä samassakin kasvatustapahtumassa.

TAULUKKO 12

SANKTIOT KOTIKASVATUKSESSA 1880-1940.

POSITIIVISET SANKTIOT	Eleillä palkitseminen
	Aineellinen palkitseminen
	Palkka
NEGATIIVISET SANKTIOT	Toruminen
	Rajoitukset
	Pelottelu
	Uhkaaminen
	Häpeärangaistukset
	Ruumiillinen rankaiseminen tai kuritus

Positiivisissa menettelytavoissa tarkastellaan palkitsemista, joka voidaan erottaa palkanmaksusta, vaikka rajaa niiden välille on joissakin tapauksissa vaikea vetää. Eräs tapa määritellä palkitseminen on, että se on vapaaehtoista, esimerkkinä hyvän käytöksen ja joidenkin työsuoritusten huomioiminen palkitsemalla, kun taas palkanmaksu on sopimuksenvaraista, määräsuuruista ja säännöllistä jatkuvasta työstä tai tietyistä tehtävistä. Hiljaisessa kasvatuksessa palkitsemisella mutta myös palkanmaksulla vanhemmat pyrkivät ehdollistamaan kasvatettavien käyttäytymistä. Taulukossa 13 palkitsemistapojen keskinäistä

yleisyyttä on merkitty suhdeluvuilla, joissa yleisintä tapaa ei-palkitsemista on kuvattu luvulla 100.

TAULUKKO 13.

LASTEN PALKITSEMISTAVAT 1880-1940. n=591

Ei-palkitseminen	100
Rahalla palkitseminen kodin ulkopuolisista töistä	77
Esineet, vaatteet	34
Rahalla palkitseminen kotitöistä	31
Makeiset, leivonnaiset	10
Kahvilakkoraha	9
Viikkoraha	8
Vapaa-aika	5
Matkat, vierailut	3
Maatilkku, nimikkoeläin	1

Tarkasteltaessa ryhmään ei- palkitseminen kuuluvia tapauksia havaitaan, että se oli odotuksen mukaisesti yleisintä vähävaraisissa oloissa.

*Ei maksettu palkkaa kotityöstä, vielä palkatta 4 vuotta naimisissa ollessani, vieraan työstä isä nosti palkan.*⁶⁹⁸

*Ei palkkaa kotityöstä, jonkinlaista ruokaa ja kotona tehtyjä vaatteita sai, talollisten palveluksessa tienasivat rippipukunsa.*⁶⁹⁹

Kaikissa hyvin toimeentulevissakaan perheissä lapsille ei maksettu palkkaa kotitöistä, koska vanhemmat katsoivat, että lasten tuli elatuksensa eteen osallistua korvauksetta talon töihin. Sen takana oli yhtäältä säästämispyrkimys. Toisaalta kysymys oli selkeästä

⁶⁹⁸ TYKL 25: Yläne 1897.

⁶⁹⁹ TYKL 25: Pöytyä 1889.

kasvatusperiaatteesta, jonka mukaan palkitseminen ja palkkakin olivat hemmottelua, jolla lapsen luonteenkehitystä ohjattiin väärään suuntaan. Tällainen kasvatusperiaate sisältyi myös joihinkin 1900-luvun alkupuolen kasvatusoppaisiin.⁷⁰⁰

Kuitenkin kodin ulkopuolelta saatujen tulojen suhteen oli vauraammissa kodeissa yleistä, että lapset saivat pitää ansionsa itse tai että ne käytettiin heidän hyväkseen.

*Ei palkkaa kotityöstä, kylässä tehdystä työstä itselleen palkka.*⁷⁰¹

*Ei palkkaa kotityöstä, vaatteet ja ruoka (täysi masu), joskus joku penni pullaan tai säästölippaaseen.*⁷⁰²

*Hyvästä työstä joskus palkittiin, korvausta isommille lapsille työstä, rahaakin pikku tarpeisiin, kodin ulkopuolisilla ansioilla omaa rahaa.*⁷⁰³

*Tunnustus riitti palkaksi tai annettiin 5-10 penniä päivän työstä, lupauksia vanhemmille lapsille lehmästä.*⁷⁰⁴

Palkitsemistavoissa oli suurta vaihtelua eri perheiden kesken ja saman perheen eri lasten kesken ja myös samankin lapsen kohdalla. Paitsi käytettävissä olevista resursseista palkitseminen riippui tilanteista ja kasvattajien mielialasta. Lapset saattoivat saada satunnaisesti myös jonkin verran rahaa, kun talouden tuotteita myytiin tai he viljelivät itse jotakin joko omatoimisesti⁷⁰⁵ tai kerhopalstoilla, jotka liittyivät organisoituun kerhotoimintaan.⁷⁰⁶

---

⁷⁰⁰ Tähtinen 1992, 66.

⁷⁰¹ TYKL 25: Vihanti 1888.

⁷⁰² TYKL 25: Hauho 1895.

⁷⁰³ TYKL 25: Pylkönmäki 1899.

⁷⁰⁴ TYKL 25: Rautu 1926.

⁷⁰⁵ TYKL 25: Nuijamaa 1918, Parikkala 1914, Salmi 1889; TYKL 44: Sakkola 1891.

⁷⁰⁶ Haltia 1949; Ollila 1993.

*Ei palkkaa kotitöistä, vasta aikuisena aloin vaatia. Syötinsian yli 80 kg menevästä painosta sain käyvän hinnan.*⁷⁰⁷

*Mukaan työpaikalle 10-12 v., esim. parkin kiskonnassa piti tehdä päivät kotiin, myöhään illalla sai tehdä omaan laskuun, rahoilla piti ostaa itselle vaatetta, palkkiona pidettiin myös kirkkoon ja sukulaisiin meno.*⁷⁰⁸

*Kiitos palkkana kotitöistä, maatilkun antaminen käyttöön tuli vasta myöhemmin, marttaneuvojat alkoivat levittää kerhotyötä, tuotto itselle, tyttäret kasvattivat lehmän myötäjäisiksi.*⁷⁰⁹

*Kun kaski oli vierretty meidän koko lapsilauman piti kuokkia sitä. Tytöillä oli pienet puukuokat, pojilla rautateräiset kuokat. Osan kaskimaasta sai ”työpalkkana” kylvää nauriiksi.*⁷¹⁰

*Lasten ansiotulot yhteiseen kassaan (vielä lähes rippikouluikäisenä v. 1922), siskolla yli rippikouluiän omaan laskuun pellavamaa.*⁷¹¹

*Ei palkkaa kotityöstä, ulkopuolisilla ansioilla (jos jouti kotoa) puku, polkupyörä tai jotakin tarpeellista, marjojen poimimisessa myytäväksi, rahat itselle, käyttö vanhempien valvonnassa.*⁷¹²

*Taloissa pojat saivat syksyllä viedä kaurakuorman kaupunkiin, useilla talojen pojilla oma hevonen, jolla talvella rahtimetsään tai Helsinkiin lumenajoon hankkimaan omaa rahaa. Tytöt jäivät vähemmälle mutta saivat kotoa kaiken minkä tarvitsivat.*⁷¹³

---

⁷⁰⁷ TYKL 25: Pöytyä 1898.

⁷⁰⁸ TYKL 25: Haapavesi 1898.

⁷⁰⁹ TYKL 25: Salmi 1889.

⁷¹⁰ TYKL 25: Nilsia 1902.

⁷¹¹ TYKL 44: Padasjoki 1907.

⁷¹² TYKL 25: Uusikirkko Vpl. 1900.

⁷¹³ TYKL 25: Nurmijärvi 1902.

Lapset saattoivat saada sukulaisilta tai kummeiltaan esineiden lisäksi myös rahalahjoja, jotka pankkisäästämisen yleistyessä oli usein jo valmiiksi talletettu pankkiin. Tavallisimmin kotityöstä säännöllistä palkkaa maksettiin vasta aikuisille tai varttuneemmille lapsille.

Voitiin menetellä myös siten, että lapset saivat korvauksen tekemästään työstä vuosipalkkana eli työvuoden lopussa samalla tavalla kuin talouden vieraat työntekijät.

*Talolliset maksoivat lapsille palkkaa kuten palkollisillekin vuoden lopussa.*⁷¹⁴

Hyvin yleinen palkitsemistapa oli antaa lapsille vapaata työstä. Kuten jo edellä työkasvatuksen käsittelyn yhteydessä esitettiin, urakkatyön teettäminen lapsilla oli tavallista. Oli tehtävä määrätty määrä työtä esimerkiksi tietty kappalemäärä viljelyhteitä tai metrimäärä ojanpuhdistusta. Joissakin kodeissa ylimenevältä osalta maksettiin palkkaa tai se hyvitetiin muuten, esimerkiksi herkkupaloilla. Pieniä rahasummia voitiin saada kannustukseksi koko työsuorituksestakin. Vapaa-aika liittyi toisinaan annettuun työurakkaan siten, että määrätyn sovittu työmäärän jälkeen lapset saivat pitää lopun työpäivää tai puoli päivää vapaata.

Vapaa-ajan saaminen kotitalouden työstä oli tärkeä erityisesti niille isommille lapsille, jotka silloin kykenivät työskentelemään omaan laskuunsa. Vapaata oli annettava lapsille myös pakottavissa tapauksissa kun havaittiin että he eivät jaksaneet työskennellä täyttä päivää.

*Lapset myös sadonkorjuuseen, määrätty määrä lyhteitä piti päivässä leikata, ”summa”, kun valmis sai levätä.*⁷¹⁵

*Jos leikkasi leikkuupellolla kaksi urakkaa samana päivänä, maksoi isä toisesta saman kuin vieraallekin.*⁷¹⁶

---

⁷¹⁴ TYKL 44: Muolaa 1916.

⁷¹⁵ TYKL 25: Suonenjoki 1897.

⁷¹⁶ TYKL 44: Laukaa 1900.

7 v:sta alkaen jouten ei saanut olla. Lapsille annettiin summatyö kuten aikuisillekin, kerput, keruutöryt konttivasumäärällä. Yli summan sai pienen korvauksen, pullaa, kylämatkan tai muuta hyvää.⁷¹⁷

Vähän isompana sai omaa rahaa kun urakalla leikkasi ohraa sirpillä ja urakan päälle jaksoi leikata vielä maksun edestä.⁷¹⁸

Saimme 5-10 penniä juoksupalkkaa, heinätyöstä saimme palkkaa, samoin viljankorjusta, perunannostosta. Torppareita lukuunottamatta meillä ei ollut vierasta työvoimaa.⁷¹⁹

Yleisimpiä kodin ulkopuolisia lasten ja nuorten ansaitsemiskeinoja olivat marjojen keruu myytäväksi huvila-asukkaille, matkailijoille ja kauppiaille sekä parkin repiminen nahkureita varten. Muita yleisiä ansaitsemiskeinoja olivat veräjien avaaminen teillä kulkeville kun vielä aikakauden alkujaksolla tiet kulkivat aidattujen laidunten läpi, kulkijoiden hevosten juottaminen ja tyhjien pullojen kerääminen apteekkeja varten. Aikakauden vanhempien ehdotonta päättäväisyyttä lastensa asioissa kuvaa, että vanhemmat, useimmiten isä, saattoivat nostaa paitsi pienempien myös täyteen työikään ehtineiden lastensa palkan työnantajalta. Oli myös yleistä, että vieraan palveluksessa työskennelleet vähävaraisten perheiden lapset antoivat joko koko palkan tai ainakin osan vanhemmilleen. Niissä lasten kodin ulkopuolelta saamat tulot jouduttiin käyttämään koko perheen hyväksi elintarvikkeiden ja muiden välttämättömyyksien kustantamiseen.

Kuorimme pajuja, (keräsimme) marjoja, rahat itselle, joskus piti luovuttaa yhteiseen käyttöön, köyhemmillä ruokaan, jotkut perheet panivat kaikki tienistinsä samaan kassaan, jokaiselle ostettiin vuoronperään tarvikkeita ja myös ruokatavaroita.⁷²⁰

---

⁷¹⁷ TYKL 25: Nilsia 1886.

⁷¹⁸ TYKL 44: Sonkajärvi 1899.

⁷¹⁹ TYKL 44: Haapavesi 1897.

⁷²⁰ TYKL 44: Ylistaro 1922.

Ei palkkaa kotityöstä, vieraan työstä palkka kotiin koskemattomana (vanhemmat haki palkan), palkalla vaatteita, tarvikkeita. Oma palkkani naimisiin menoon asti äidille, sitten miehelle.⁷²¹

Ei viikko- tai taskurahaa, ulkopuoliset rahat vanhemmille, miniän ja aikuisen pojankin tienistit isännälle yhteisiin menoihin.⁷²²

9 v. sain kotoa palkkaa pesemällä astiat iltaisin useiden viikkojen ajan. 8-9 v. veljeni alotti vehnänviljelyn (1 vehnätähkystä alottaen), 4-5 v. myöhemmin möi vehnän, osti polkupyörän, joskus keväällä saimme istuttaa itsellemme perunaa, tulot vaatteisiin.⁷²³

Lasten ansiotulot itselle. Tytöt ostivat omilla rahoillaan palmikkonauhat, kiiltokuvia tai ”muistovärssyalbumin”. Ei palkkaa kotityöstä, yli 12 v. saattoivat saada ahkeruuspalkkaa, ostettiin sukset, kelkka tai polkupyörä.⁷²⁴

Edellytettiin, että kaikenlaista tuhlaamista piti karttaa, johon vaikuttivat sekä kokemuksiin perustuneet perinteiset käsitykset että Raamatun opetukset samansuuntaisesti. Vanhempien päättävältä talousasioissa, joka saattoi ilmetä suoranaista itaruutena, saattoi aiheuttaa näkemyseroja ja ristiriitojakin vanhempien ja aikuisten lasten kesken. Sitä on valtamerentakaista siirtolaisuutta tutkinut Anna-Leena Toivonen pitänyt yhtenä aikuisikäisten lasten kaukosiirtolaisuuden syynä.⁷²⁵ Seurauksena vanhempien tiukoista kukkaronnyöreistä oli myös, että lapset myivät vanhemmilta salaa oman talouden tuotteita. Vastaavasti on tunnettua, että talojen emännät esimerkiksi ajan ylellisyystuotteita kuten kahvia ostaakseen myivät isänniltä salaa erilaisia talouden tuotteita kuten esimerkiksi voita, samoin talojen pojat ja tyttäret saattoivat isännältä lupaa kysymättä myydä tai käyttää hyväksi joitakin tuotteita. Tällaista kutsuttiin julkisessa keskustelussa kotivarkaudeksi. Se

⁷²¹ TYKL 25: Impilahti 1907.

⁷²² TYKL 44: Kurkijoki 1906.

⁷²³ TYKL 44: Pielavesi 1911.

⁷²⁴ TYKL 44: Hollola 1906.

⁷²⁵ Toivonen, A.-L. 1963, 12 js.

voidaan nähdä vanhan isävaltaisuuden ja yksilöllisten oikeuksien yhteentörmäyksenä sekä lisäksi erityisesti kysymyksenä naisten asemasta ja oikeuksista isävaltaisessa perheessä.⁷²⁶

*Ei juuri alaikäinen saanut palkkaa, ei kaikissa taloissakaan, ei edes aikuisille lapsille iltamarahaa. Niinpä jotkut myivät halkoja salaa (vanhemmilta) mökkiläisille.*⁷²⁷

Palkitsemiseen kuului lapsille annettuja mahdollisuuksia eri tavoin hyödyntää kotinsa eläintaloutta ja peltoalaa. Nämä seurasivat selvästi naisten ja miesten työnjakoa. Vauraammissa perheissä tytöt saattoivat saada perinteisten tapojen mukaisesti.⁷²⁸, vaikkakaan eivät aivan yleisesti, nimikkoeläimensä, lehmän tai lampaan, myötäjäisiksi ja talosta pois muuttava poika sai viedä mukanaan varsasta kasvattamansa hevosen.⁷²⁹ Samoin vauraammissa kotitalouksissa lapset ja myös työntekijät saivat viljellä jotakin kasvia omaan lukuunsa talon viljelysmailla tai kasvattaa itselleen tai myytäväksi eläimiä, joista kertyneet tulot saivat itse pitää. Raivaamansa maa-alan tuottoa poika saattoi saada nauttia ensimmäisen tai muutaman ensimmäisen sadon, jonka jälkeen se liitettiin tilan viljelyksiin. Oli myös tapana, että täyttä työpäivää tehnyt poika sai myydä jonkin osan sadosta palkakseen. Tytöillä palkitsemista oli myös kapioiden valmistaminen talon materiaaleista. Siihen voitiin ryhtyä jo alun toisella kymmenellä, jolloin oman pellavamaan tuotto valmistettiin langoiksi ja edelleen kankaiksi, kodin tekstiileiksi ja vaatteiksi.⁷³⁰ Myötäjäisten määrällä oli paitsi taloudellinen myös sosiaalinen merkitys. Oli myös toisenlaisia nimikkoeläimiä, sellaisia joita tai joiden tuottoa lapset eivät saaneet itselleen; nimikkous merkitsi vaan sitä, että he saivat niitä hoitaa ja oppia sillä tavalla karjataloustöitä.⁷³¹

Myötäjäiset autoivat toimeentulon alkuun pääsyä uudessa kodissa ja lisäsivät myös miniän arvostusta.

*Tytöt kasvattivat omiin nimiinsä eläimiä, saivat viedä mukanaan naimisiin mennessään myötäjäisinä.*⁷³²

⁷²⁶ Räsänen R. 1998, 322-326.

⁷²⁷ TYKL 44: Nurmeksen pit. 1895.

⁷²⁸ Heikinmäki 1981, 540 js.

⁷²⁹ TYKL 25: Eno 1884, Padasjoki 1888, Pertteli 1880, Uusikirkko Vpl. 1900; TYKL 44: Punkalaidun 1889.

⁷³⁰ TYKL 25: Räisälä 1884, Salmi 1889; TYKL 44: Pöytyä 1899.

⁷³¹ TYKL 25: Kirvu 1901, Konginkangas 1908, Nilsä 1902, Sippola 1900.

⁷³² TYKL 25: Somero 1898.

*Talojen lapsilla tytöillä oli pieni oma pellavamaa, tytöillä lehmä tai lammas, sai viedä miehelään mukanaan.*⁷³³

*Pojat saivat aikuisina myydä kaurakuorman rahoikseen.*⁷³⁴

*Pojat saivat raivata uutta peltoa nimiinsä.*⁷³⁵

*Joissakin taloissa pojat ja tytöt viljelivät peltokappaletta viljaa tai tupakkaa, saivat rahat itselle.*⁷³⁶

Marttaliiton aloitteesta kehitettiin lasten ja nuorten työhön oppimisen tukemiseksi kerhopalstajärjestelmä,⁷³⁷ josta on tietoja 1900-luvun alkupuolelta.⁷³⁸

*Oltiin kerhossa ja viljeltiin. Kasvatettiin ohria ja nimikkoeläimiä, saatiin joskus jotakin myydä, rahat sai pitää. Keräsimme sienä, kerhoneuvoja oli järjestänyt myynnin.*⁷³⁹

Kun perheiden rahavarojen käytöstä päätti tavallisimmin isä, yleisestä poikkeava käytäntö oli niissä perheissä, joissa rahavarat olivat yhteisessä käytössä siten, että kuka tahansa talouden varttuneempi jäsen saattoi käyttää yhteisiä varoja perusteltuihin ostoksiin. Tiedot ovat alueilta, joissa tyypillisiä elinkeinoja olivat aikaisemmin olleet suurkaskenpoltto ja tervanpoltto ja joissa tunnettiin suurperhelaitos. Suurperhe oli näissä töissä tarkoituksenmukainen, koska se tarjosi suuriin hankkeisiin riittävän määrän työvoimaa, ja siinä toteutui sukulaisperheiden ja myös ei-sukulaisperheiden yhteiselämä.⁷⁴⁰ Vaikka lähemmät tiedot suurperheiden perheenjäsenten ja erityisesti lasten oikeudesta käyttää yhteisiä varoja puuttuvat, on ajateltavissa, että jossakin muodossa yhteiskassasysteemi olisi voinut kuulua juuri tällaiseen perheorganisaatioon.

⁷³³ TYKL 25: Sahalahti 1886.

⁷³⁴ TYKL 44: Nurmijärvi 1902.

⁷³⁵ TYKL 25: Somero 1898.

⁷³⁶ TYKL 25: Padasjoki 1883.

⁷³⁷ Haltia 1949; Ollila 1993.

⁷³⁸ TYKL 25: Nuijamaa 1918, Parikkala 1914, Salmi 1889; TYKL 44: Sakkola 1891.

⁷³⁹ TYKL 44: Keikyä 1916.

⁷⁴⁰ Thornberg 1972.

*Talon yhteinen kassa, jokainen sai ottaa tarvitsemansa rahan.*⁷⁴¹

*Ei palkkaa kotitöistä, ulkopuoliset tulot itselle, tarpeeseen yhteiskassasta.*⁷⁴²

*Ei palkkaa kotitöistä, veljeni meni ansiotyöhön, koko palkka kotiin ja sitten yhteisestä kukkarosta sai ottaa tarpeellisiin hankintoihin rahaa.*⁷⁴³

*"Saimme ottaa isän pussista rahaa kun tarvitsimme".*⁷⁴⁴

Aikakaudella rahalla palkitseminen oli lisääntymässä rahan käytön yleistymisen myötä. 1930-luvulta alkaen on joitakin harvoja tietoja myös viikkorahan nimellä lapsille maksetusta rahasta, jolla tarkoitetaan vastikkeettomasti viikoittain annettua rahasummaa.⁷⁴⁵ Viikoittain määräsusma rahaa annettiin myös niille koulua käyville lapsille, jotka kodin etäisen sijainnin takia asuivat koulukortteerissa so. vieraassa majoituksessa ja joutuivat sen takia huolehtimaan itse välttämättömistä ostoksista. Viikkorahaksi kutsuttiin myös viikoittaista rahakorvausta kotitöiden tekemisestä, jolloin itse asiassa kysymys oli palkanmaksusta tai palkitsemisesta.⁷⁴⁶

Esineitä ja vaatetusta käytettiin myös lasten ahkeruuspalkkiona. Tyypillisiä tällaisia esineitä olivat jo edellä työkasvatuksen yhteydessä mainitut nuoremmille lapsille valmistetut pienet työvälineet kuten haravat, viikatteet, lapiot mutta myös sukset ja kelkat, samoin kaupungista tai markkinoilta hankitut soittopelit kuten huuliharppu, myöhemmin taskulamput. Tytöille muotivaatteeksi muodostunutta kansallispukua käytettiin myös palkkiona 1900-luvun alkupuolella.⁷⁴⁷ Kellot ja polkupyörä tulivat nuorison varakkuuden osoittimiksi ja tyypillisiksi palkkioiksi samoihin aikoihin.⁷⁴⁸ Polkupyörän merkitystä nuorille voidaan verrata hevosen omistamiseen vanhempana aikana tai myöhempinä aikoina moottoripyörän

⁷⁴¹ TYKL 44: Ranua 1899.

⁷⁴² TYKL 44: Iisalmen mlk. 1894.

⁷⁴³ TYKL 44: Iisalmen mlk. 1887.

⁷⁴⁴ TYKL 44: Vieremä 1921.

⁷⁴⁵ TYKL 44: Hauho 1911, Kivennapa 1909, Laukaa 1900, Messukylä 1910, Ähtäri 1915.

⁷⁴⁶ TYKL 44: Kangasala 1903.

⁷⁴⁷ TYKL 44: Lappee 1921.

⁷⁴⁸ TYKL 44: Hollola 1906, Pihlajavesi 1911.

ja auton omistamiseen. Polkupyörä avasi entiseen verrattuna laajemman kontaktipiirin. 1930-luvulta alkaen se oli hyvin toimeen tulleissa kodeissa jo yleinen rippilahja. Aikakauden loppupuolella polkupyörä oli vauraammissa kodeissa tavallinen palkinto ja lahja jo nuoremmillekin lapsille, ensisijassa pojille. Toisaalta vähävaraisten perheiden lapset saattoivat saada polkupyörän vasta kun olivat sen omalla työllään vieraan palveluksessa ansainneet.⁷⁴⁹

Palkanmaksu ja palkitseminenkaan eivät olleet aivan yleisiä.

*Ei lapsille palkkaa kotitöistä, ruokapalkka, vaatteet ja jalkineet.*⁷⁵⁰

*Palkkana kotityöstä vaatteet ja jalkineet sekä muut tarpeet kuten aikuisillakin.*⁷⁵¹

Karamelleja ja erilaisia herkkupaloja kuten leivonnaisia, vähempivaraissa oloissa aterioiden välillä annettua voileipääkin, käytettiin palkkioina nuoremmille lapsille. Makeisia saatiin lahjaksikin vierailta, mutta myös kauppiaat antoivat niitä kaupantekijäisiksi. Erityinen tapa oli, että kyläpaikkojen emännät muistivat kotiin jätettyjä lapsia lähettämällä heille vanhempien mukana leivonnaisia tai muuta hyvää.⁷⁵²

Vanhastaan jo pienemmillekin lapsille tarjottiin vauraammissa talouksissa kahvia noudattaen periaatetta, että kaikkeen tarjoiluun nähden talouden jäsenet olivat tasa-arvoisia Jumalalta saatuna lahjana, poikkeuksena alkoholi, jota lapsille annettiin korkeintaan lääkkeeksi. Kuten ruokailutapojen yhteydessä esitettiin, yleisen raittius- ja terveystalouden toimesta alettiin vastustaa lasten kahvinjuontia, koska sen ajateltiin olevan heille erityisen haitallista.⁷⁵³ Kuitenkin kahvinjuonnin suora kieltäminen lapsilta olisi ollut vaikea perustella, kun sitä ilman näkyviä haittoja oli aikaisemmin käytetty. Kasvatuskeinoksi ehkäistä lasten kahvinkäyttöä syntyi jo ruokailutapojen opettamisen yhteydessä käsitelty *kahvilakko*. Tavallisempia ovat olleet osallistuminen lähiyhteisön pitoihin ja vierailut naapureihin ja sukulaisiin.

⁷⁴⁹ TYKL 25: Uusikirkko Vpl. 1900.

⁷⁵⁰ TYKL 44: Kirvu 1898.

⁷⁵¹ TYKL 44: Iisalmen mlk. 1891.

⁷⁵² TYKL 25: Tyrvää 1890.

⁷⁵³ Hytönen 1913.

Lapsille annettiin myös matkoja palkkioiksi.

*Ei palkkaa lapsille kotitöistä, palkkana kylään pääsy johonkin kauemmaksi.*⁷⁵⁴

Palkitseminen painottui selkeästi aineellisiin hyödykkeisiin. Aineellinen palkitseminen oli näkyvää ja sen takia tehokas kasvatuksen motivointikeino ja toimi toivotun käyttäytymisen motivaationa ja kasvatuksen tehokeinona. Toisaalta sen käyttäminen oli mekaanista ja joustamatonta, koska lapset eivät juuri voineet neuvotella palkitsemisen ehdoista eikä palkitsemistavastakaan vanhempiensa kanssa.

Negatiivisten sanktioiden käyttö kuvaa vanhempien reaktioita lasten ei-sallittuun käyttäytymiseen. Hiljaisessa kasvatuksessa käytettyihin negatiivisiin sanktioihin kuuluivat rajoitukset, häpeärangaistukset ja ruumiillinen rankaiseminen, kuten edellä esitettiin. Lisäksi lasten käyttäytymiseen pyrittiin vaikuttamaan erilaisilla pelottimilla kuten esimerkiksi kielteisillä eleillä tai äännähdyksillä tai pitämällä rangaistusväline näkyvässä paikassa. Talonpoikaisessa kotikasvatuksessa, jossa verbaali kasvattaminen oli niukahkoa, eleet ja ilmeet oli se kasvattajien kieli, jota lasten oli opittava tulkitsemaan. Niistä on kuitenkin niukahkosti aineistoa. Kuitenkin joitakin tietoja on kasvattajien ankarasta katseesta tai vilkaisusta näkyvällä paikalla olleeseen vitsaan tai isän tarttumisesta vyöhihnaansa liiallisen äänenkäytön tai muun sopimattomana pidetyn käytöksen hillitsijänä.⁷⁵⁵ Muita yleisiä non-verbaaleja varoittamistapoja olivat rykäisy ja murahdus.⁷⁵⁶ Aikaisemmassa tutkimuksessa on viitattu myös siihen, että muutamilla kotikasvatuksessa käytetyillä negatiivisilla sanktioilla kuten sormille lyömisellä, luunapin antamisella so. sormilla näpäyttämällä ja nurkassa seisottamisella oli samankaltaisuuksia kouluopetuksessa käytettyjen kanssa, ja että ne ilmeisesti olisivat levinneet yleistyvän kansakoulun välityksellä koteihin. Niitä käytettiin yleisesti jo vanhassa kirkollisessa kouluopetuksessa⁷⁵⁷

⁷⁵⁴ TYKL 25: Alatornio 1899.

⁷⁵⁵ TYKL 25: Jalasjärvi 1897, Kalajoki 1879, Kaustinen 1893, Noormarkku 1882, Nurmes 1895, Rautalampi 1886; TYKL 44: Keuruu 1898; TYKL B 16: Nastola.

⁷⁵⁶ TYKL 25: Hirvensalmi 1903, Jalasjärvi 1897, Kivennapa 1889, Noormarkku 1882, Ranua 1901, Valtimo 1899; TYKL 44: Ilomantsi 1913, Keuruu 1898; TYKL B 16: Metsämaa 1918, Mäntsälä 1905, Nastola 1896, Pielavesi 1903, Pylkönmäki 1899, Ähtäri 1917.

⁷⁵⁷ Talve 1990, 201; Egardt 1972.

Negatiivisten sanktioiden ahkera käyttäminen osoittaa myös, että lapset eivät suinkaan aina alistuneet vanhempiensa tahtoon. Lapsuusmuistoihin sisältyy tietoja, jotka osoittavat, että kaikissa rankaisutapauksissa ei ollut kysymys lasten erehdyksistä tai vahingoista. Sekä yksilöinä että joukkona lapset uhmasivat myös tietoisesti vanhempiaan koetellen heidän valtansa rajoja.⁷⁵⁸ Negatiivisiin sanktioihin kuului yleisesti rankaisemisella uhkaaminen. Se oli verbaalasti ilmaistu pakote, joka jäi lasten mieleen ja ehdollisti tulevaa käyttäytymistä.

Esimerkkeinä tyypillisistä uhkauksista seuraavassa on eräässä perheessä käytössä olleita ilmaisuja.

Äiti oli kova läksyttämään ja rähjäämään. Peloteltiin narraamalla, musta koira tulee ja vie, pörkö (mörkö) tulee ja vie. Jos piti suunsa auki sanottiin, varis tulee ja vie kielen. Huutajalle sanottiin, älä huuda, Jumala luulee häräksi ja pistää hännän perseeseen. Jos täitä kammattaessa kiukutteli sanottiin, tukasta tehdään köysi ja vedetään kaivoon. Jos sunnuntaina tasasi kynsiään uhattiin, että sormiin kasvaa lihatikkuja. Jos tappoi hämähäkin varoteltiin, että lehmät rupeavat lypsämään verta. Tyttö löi äitiään, hänelle sanottiin, että käsi kuivaa koukkuun. Pyhäpäivänä roskaajaa uhattiin, että roskat poltetaan pahassa paikassa (kadotuksessa) roskaajan silmien päällä. Raamattuun ja Katekismukseen vedottiin, joutuu tulijärveen jos tekee pahaa ja jättää tekemättä hyvää. Vedottiin sananparsiin.⁷⁵⁹

Monet uhkaukset olivat niin liioittelevan kovasävyisiä että kasvatettavat eivät niihin uskoneet kuten *hakkaan sinut niin että kukko suuremmat (palat) nokkii.*⁷⁶⁰ Usein uhkauksissa vanhemmat turvautuivat näkymättömiin voimiin kuten Jumalaan tai mörköihin, sanottiin *ellet tottele Jumala pudottaa kuumen kiven päällesi.*⁷⁶¹

⁷⁵⁸ TYKL 25: Padasjoki 1907.

⁷⁵⁹ TYKL 44: Alajärvi 1915.

⁷⁶⁰ TYKL B 16: Virrat 1911.

⁷⁶¹ TYKL 44: Jalasjärvi 1895.

*Äiti pelotteli Jumalan rankaisevan, mutta kun Jumala ei antanut vitsaa
eikä pudottanut suurta kiveä taivaasta päähän, ne otettiin
leikkipuheena.⁷⁶²*

Kasvatettavien rikkomuksia luokiteltiin aikakaudella yleensä niiden suuruuden mukaan, ja seuraamusten ankaruus seurasi tavallisimmin sitä, mutta ei kaikissa tapauksissa. Oli myös koteja, joissa ei rangaistu ollenkaan ja niitä joissa pienintäkin rikkomusta seurasi ruumiillinen kurittaminen.

RAJOITUKSET

Rajoituksilla tarkoitetaan toimenpiteitä, joiden avulla lasten läsnäolo-, liikkumis- ja puhevapautta rajoitettiin. Niitä olivat esimerkiksi ulos lähettäminen asuinhuoneista sopimattoman käytöksen takia. Ruokapöydästä lapset lähetettiin pois samasta syystä. Erityisen kriittisesti suhtauduttiin lasten käyttäytymiseen vieraiden aikana ja vieraissa, kuten jo edellä esitettiin. Vieraiden aikana pienempien lasten oli oltava hiljaa, mikäli yleensä saivat olla paikalla. Rikkomuksesta oli seurauksena lähettäminen ulos tai muihin tiloihin, usein vieraiden lähdettyä lisäksi ruumiillinen kuritus. Luvattomasta kyläilystä saattoivat lapset saada kotiaarestia, kyläilykiellon tai jonkin ankaramman rangaistuksen.⁷⁶³ Edellä oli jo puhe, että lasten naapurikontaktien rajoittamisen syynä oli toisaalta se, että lasten pelättiin kertovan naapurissa sellaisia asioita kotielämästä, joita naapureiden ei haluttu tietävän, ja toisaalta vierailuetikettiä taitamattomat lapset saattoivat antaa epäedullisen kuvan koko perheestään. Myös pelättiin lasten saavan tartuntatauteja kuten aikakaudella yleisen tuberkuloosin, ja pienempien lasten kohdalla eksymistä. Muita rajoituksiin kuuluvia toimenpiteitä olivat sulkeminen suljettuun tilaan, jona saattoi toimia komero tai myös jokin pimeä tila esimerkiksi kellari tai sauna.⁷⁶⁴

⁷⁶² TYKL 44: Hirvensalmi 1904.

⁷⁶³ TYKL 25: Kiiminki 1889; TYKL B 16: Alatornio 1929.

⁷⁶⁴ TYKL 25: Rymättylä 1889, Toholampi 1897; TYKL 44: Taivassalo 1901, Loimaan mlk. 1902, Kangasniemi 1909, Kivennapa 1917; TYKL B 16: Alastaro 1902, Alatornio 1929, Kalajoki 1896, Kauhava 1933, Kiiminki 1904, Pyhäntä 1918, Rauman mlk. 1894, Säkkijärvi 1906, Sääksmäki 1907, Viitasaari 1900, Virrat 1911.

HÄPEÄRANGAISTUKSET

Mikä tahansa rangaistus kodin piirissä toimi myös häpeärangaistuksena sen takia, että lapsi rangaistuksen takia yleensä tunsikin häpeää. Tässä häpeärangaistuksilla tarkoitetaan kuitenkin rangaistuksia, joihin liittyi näkyviä ja tarkoituksellisesti häpeää tuottavia järjestelyjä. Näistä tavallisin oli nurkassa seisottaminen, joka tietenkin liittyi myös liikkumisen rajoittamiseen.⁷⁶⁵ Rangaistusnurkkana voitiin käyttää tuvan tai huoneen nurkkaa tai uunin loukkoa, joka oli ovensuunurkassa, jolla oli symbolinen merkitys asuintuvan ala-arvoisimpana paikkana.⁷⁶⁶ Nurkassa rangaistavan oli seisottava, joskus istuttava tuolilla, kasvot nurkkaan päin joko jokin määräaika tai niin kauan, että pyysi anteeksi. Harvinaisempi tapa oli, että nurkassa seisottamisen tehoa lisättiin antamalla rangaistavalle luuta käteen tai käskemällä pitää sitä silmien edessä⁷⁶⁷ tai vaatimalla nurkassa olijaa pitämään kädet ylhäällä, joka lisäsi rangaistuksen raskautta.⁷⁶⁸ Toinen näkyvä mutta harvinaisempi häpeärangaistus oli laittaa rangaistava pöydän tai penkin alle.⁷⁶⁹ Sekä nurkassa seisottamisella että pöydän alle panemisella oli esikuvansa vanhemmassa kirkollisessa kansanopetuksessa, jossa niitä käyttämällä laiskoja lukijoita tai kurittomia oppilaita rangaistiin. Nurkassa seisottaminen lisääntyi aikakauden kuluessa kotien rangaistusmuotona⁷⁷⁰, johon vaikutti se, että sitä käytettiin yleisesti kouluissa.⁷⁷¹

Seuraava esimerkkitapaus liittyy juuri lukemistehtävän laiminlyöntiin.

*Laiska lukija laitettiin nurkkaan, kädet selän taakse, kasvot nurkkaan päin.*⁷⁷²

⁷⁶⁵ TYKL 25: Alavieska 1900, Hauho 1895, Pielavesi 1895, Tyrvää 1889, Viipurin mlk. 1920; TYKL 44: Kivennapa 1900, Pälkjärvi 1904; TYKL B 16: Haapavesi 1897, Hirvensalmi 1914 Jaakkima 1911, Kymi 1896, Sakkola 1901, Soini 1918.

⁷⁶⁶ Ruoppila 1954, 167-168.

⁷⁶⁷ TYKL B 16: Valkjärvi 1897, Kaustinen 1915, Soini 1918.

⁷⁶⁸ TYKL B 16: Kymi 1896.

⁷⁶⁹ TYKL B 16: Keitele 1918.

⁷⁷⁰ Heljala (painamaton) 1981.

⁷⁷¹ Talve 1990, 201; Egardt 1972.

⁷⁷² TYKL 25: Alatornio 1899.

RUUMIILLINEN RANKAISEMINEN

Kasvatuksen yhteydessä ruumiillisella rankaisemisella eli kurittamisella⁷⁷³ tarkoitetaan kasvatettaville tuotettavaa fyysistä kipua. Sitä ovat tutkineet historioitsijat, erityisesti oikeushistorioitsijat, mutta myös kulttuurintutkijat ovat sitä käsitelleet. Tässä voidaan viitata ruotsalaisen etnologin Brita Egardtin kansakoulujen ruumiillista kuritusta koskevaan tutkimukseen ja saksalaisen etnologian piirissä aiheesta tehtyihin tutkimuksiin, jotka ovat Egardtinkin pohdintojen taustana sekä S.R. Steinmetzin Hollannissa julkaisemaan laajaan vertailevaan yleis-etnologiseen tutkimukseen ja toisaalta Michel Foucaultin tutkimuksiin.⁷⁷⁴ Ruumiillisen kurituksen synnylle on annettu erilaisia kulttuurihistoriallisia selityksiä. Melko yleisesti on hyväksytty se kanta, että sillä olisi vanhastaan ollut puhdistava tarkoitus, ”pahan” poistaminen kasvatettavista, kouluopetuksen yhteydessä oppimisen ”henkisten esteiden” poistaminen. Toisaalta on esitetty mielipiteitä, että ruumiillinen rankaiseminen olisi ”luonnollista” ja ”ikäikäistä”.⁷⁷⁵ Tällaisia mielipiteitä on esitetty siitä huolimatta, että useissa kulttuureissa lapsia ei ole saanut kurittaa fyysisesti ollenkaan kuten esimerkiksi eskimo- ja eräissä nomadikulttuureissa. Niissä sen on selitetty perustuneen ajatteluun että lapsissa elää esi-isien sielu, jota ei sovi kurittamalla loukata.⁷⁷⁶

Kehotus lasten ruumiilliseen kurittamiseen sisältyy Raamatun kasvatusohjeisiin, joista yleisesti käytetty oli Sananlaskuihin sisältyvä ohje *joka viitsaa säästää, se lastaan vihaa*. Kurittamista koskevan ohjeen velvoittamina monet lapsiaan rakastaneet vanhemmat kokivat olevansa pakotettuja kurittamaan lapsiaan, mikä selvästikin tuotti tunnontuskaa kurittajille. Toisaalta joidenkin vanhempien mielestä tarve lasten ruumiilliseen kurittamiseen näyttää olleen niin itsestään selvä, että he toimittivat sen tehokkaasti ja ilmeisesti ilman tunnontuskia. Ruumiillinen kuritus oli yleisesti hyväksytty ja käytössä koko aikakauden, vaikka kasvatusvalistus jo 1900-luvun alusta suositteli siitä luopumista. Lisäksi jo sitä ennen psykologisesti orientoitunut kasvatusvalistus oli suositellut sen rajoittamista, mikä tietysti toisaalta merkitsi ruumiillisen kurituksen hyväksymistä.⁷⁷⁷ Kouluillekin kuului vuoteen 1914 saakka oikeus oppilaitten ruumiilliseen rankaisemiseen ja käytännössä sitä käytettiin vielä pitkän aikaa sen jälkeenkin.

⁷⁷³ Husa 1995, 360-361; kuri-sanana alkuperäismerkityksistä ”sola”, ”tapa” jne., Ruoppila 1954, 155-163.

⁷⁷⁴ Egardt 1972; Steinmetz 1928; Pajuoja 1991.

⁷⁷⁵ Egardt 1972 ja siinä selostettu keskustelu.

⁷⁷⁶ Päivänsalo 1947

⁷⁷⁷ Tähtinen 1992, 2

Rankaisemisen alkamisikä ja rankaisemisen syyt

Ruumiillinen kurittaminen kuuluu kulttuurin keinovalikoimissa tyypillisesti mekaanisiin ratkaisukeinoihin. Selvästi maaginen luonne sillä oli ajattelussa, että lapsi sen avulla voidaan puhdistaa pahasta. Lisäksi ruumiillinen rankaiseminen liittyi vallankäyttöön sisältäen ajatuksen rankaisijan suvereenista oikeuksista. Ruumiillisessa rankaisemisessa kasvattajien toimenpiteisiin kussakin kasvatustilanteessa vaikuttivat myös kasvatettavien reaktiot ja kasvattajien kulloinenkin mielentila, jotka ohjasivat valitsemaan tehokkaaksi katsotun rankaisutavan. Kunkin rankaisutavan ankaruus riippui luonnollisesti siitä kuinka se toteutettiin. Esimerkiksi lyöntirangaistuksista oli monenlaisia variantteja kevyestä sormilla annetusta näpätystä, ”luunapista”, ja pienellä vitsalla annetusta kevyestä ripsauksesta solkipäisellä remmillä paljaalle takapuolelle tai selkään annettuun ankaraan kuritukseen. Kivun tuottamiseen liittyi useimmiten myös rangaistun kokema häpeä. Seuraavassa käsittelyssä sovelletaan niitä jokseenkin yhtenäisiä näkemyksiä, jotka informanteilla eri kuritustapojen ankaruudesta on ollut. Rankaisussa käytetyt välineetkin antavat viitteitä siitä, kuinka kovaa kuritusta niiden avulla voitiin antaa. Kuritustavoissa voidaan tehdä huomioita myös siitä, mitkä niistä olivat yleisempiä ja mitkä harvinaisempia. Ruumiilliseen kurittamiseen liittyi edelleen eräitä muita kysymyksiä kuten ketkä olivat oikeutettuja kurittamaan lapsia ja minkä ikäisenä lasta ryhdyttiin kurittamaan ja minkä ikäisenä ja mistä syystä se loppui sekä näyttäytykö sukupuoli jotenkin kurittamisessa.

Yleisesti tyttöjen ruumiillinen kurittaminen oli aikakaudella harvinaisempaa kuin poikien. Syynä on voinut olla heidän roolinsa, joka edellytti suurempaa alistumista kuin poikien rooli. Näkyvä piirre aikakauden ruumiillisella kurituksella uhkaamisessa olivat erilaiset kiertoilmaukset, jotka on selitetty siten, että niiden avulla haluttiin lieventää uhkausta ja antaa lapselle mahdollisuus totella ilman kuritusta.⁷⁷⁸ Niiden käyttöä koskevista kuvauksista saa myös sen vaikutelman, että huumorilla pyrittiin samalla helpottamaan vastenmielisyyttä, jota kasvattajat tunsivat fyysisiä rangaistuksia kohtaan siitä huolimatta, että niiden käyttäminen koettiin välttämättömäksi.

---

⁷⁷⁸ Ruoppila 1954, 165

Mitä ilmeisimmin arvoituksellisilla ja usein humoristisilla ilmaisuilla pyrittiin myös lisäämään uhkauksen tehoa.

Isät ja ukit antoivat piiskan asemasta tupakkimassia ja siinä nahan päässä ollutta piippurassia, se oli "massinlaulua" jota sai "kuunnella", sillä uhattiin. Annettiin "niskatalkkunaa" (tukistusta) ja "koivuniemen herraa" (vitsaa), 15-18 vuotiaille "keppikeittoa" (keppiä), "remmiapelia" (nahkaista housunvyötä tai muita hihnoja kuten hevosvaljaisiin kuuluneita), annettiin "kurkijokelaiselle lauluvuoro".⁷⁷⁹

Näistä ruumiillista kuritusta tarkoittavista kiertoilmauksista muut lienevät jokseenkin selkeitä, paitsi remmiapeli. Apeli on Pekka Leimun selvityksen mukaan alunperin saksankielestä lainattu, sotilasslangiin kuulunut ilmaus, joka on tarkoittanut nimenhuutoa.⁷⁸⁰ Kurkijokelainen puolestaan tarkoitti Kurkijoen pitäjässä valmistettuja hevosraippoja.

TAULUKKO 14.

RUUMIILLISEN RANKAISEMISEN ALKAMISIKÄ LAPSILLA 1880-1889 JA 1920-1940. N N= 169

	Alle 2 v.	3-4 v.	5-7 v.	Yhteensä
1880-1889	75 60 %	38 30 %	13 10 %	126 100 %
1920-1940	17 40 %	7 15 %	19 45 %	43 100 %

Vaikka tavattiin sanoa "viiskuinen vitsan tietää"⁷⁸¹, sen ikäisen vitsominen ei ollut aikakaudella yleistä. Muutaman kuukauden ikäisen lapsen varovaisessa vitsomisessa,

⁷⁷⁹ TYKL 25: Varpaisjärvi 1870

⁷⁸⁰ Leimu 1985, 143-144

⁷⁸¹ TYKL 44: Kiikala 1922.

yleensä vain kerran kevyesti ripsaisemalla, oli kysymys yrityksestä saada jonkinlaisella shokkivaikutuksella lapsen itku loppumaan.

*Omaa sylilastani rippasin kintuille, lakkasi itkemästä.*⁷⁸²

Tunnettiin myös kuritusohje, että puhumatonta lasta ei saa piiskata. Ruumiillisen kurituksen antamisessa jo vauvaikäisille lapsille havaitaan, että siinä seurattiin Raamatun Vanhan testamentin kasvatuseroheita. Ajateltiin, että lapsia on kasvatettava iankaikkista elämää varten poistamalla heistä perisyntin aikaan saama paha. Juhani Tähtisen ja Tarja Kakon tutkimusten mukaan tämänsisältöistä ajattelua esiintyi myös lastenkasvatusta käsittelevässä valistuskirjallisuudessa jossakin määrin 1890-luvulta 1920-luvulle saakka.⁷⁸³ Lisäksi ajatuksena oli patriarkaalista perhejärjestystä noudattaen, että lapset on totutettava mahdollisimman nuorina kunnioittamaan vanhempiaan alistumalla heidät tarvittaessa ruumiillista kuritusta käyttäen.⁷⁸⁴ Tätä kasvatuskäytäntöä voitiin perustella viime kädessä lasten edun huomioimisella kymmenen käskyn hengessä.

Oman kokonaisuutensa on kysymys siitä, minkä ikäiselle lapselle annettiin ruumiillista kuritusta ja kuinka vanhoiksi. Taulukossa 14 on esitetty tiedot ruumiillisen kurituksen alkamisestä erikseen aikakauden kahdelta ensimmäiseltä ja kahdelta viimeiseltä vuosikymmeneltä. Jo noin yksivuotiaasta alkaen lapsia piiskattiin koko aikakauden melko säännöllisesti aloittamisen myöhentyessä aikakauden toisella puoliskolla, kuten taulukosta 14 käy ilmi. 1920-luvulta alkaen ruumiillisen rankaisemisen aloittaminen on siirtymässä myöhemmäksi, toisaalta yli 12-vuotiaiden lasten ruumiillinen rankaiseminen on selvästi vähenemässä. Maininta oikeudesta ruumiillisen kurituksen käyttämiseen poistui laista vuonna 1969.

Kuitenkaan aikakauden alkupuolellakaan sitä ei monissa kodeissa käytetty ollenkaan.

⁷⁸² TYKL 25: Virtasalmi 1888.

⁷⁸³ Tähtinen 1992, 2; Kakko 2005, 94-100.

⁷⁸⁴ Puukko 1954, 212; Kakko 2005, 94-95.

*Ei käytetty ruumiillista kuritusta kovin paljon, oli perheitä, joissa ei käytetty ollenkaan. En muista että (minua) olisi oikein piiskattu.*⁷⁸⁵

Lasten kehityksestä uutta tietoa tuottaneella ja ruumiilliseen kuritukseen kielteisesti suhtautuneella valistuksella lienee ollut oma osuutensa tähän kehitykseen. Kuitenkin myös uskonnollisessa kentässä tapahtui muutos, kun Raamatun kasvatusohjeiden tulkinta muuttui ankarasta vanhatestamentillisesta suvaitsevampaan uustestamentilliseen, lapsen yksilöllistä huomioimista ja merkitystä korostavaan suuntaan, ja ruumiillisen kurituksen käyttäminen maagistyyppisesti lapsen puhdistamiseen pahasta oli menettämässä uskottavuuttaan. Myös lapsen sosiaalisessa ympäristössä tapahtui muutos koulunkäynnin yleistyessä. Osa kasvatusvastuuta siirtyi kouluille, joiden kirjoissa ja käytännössä jokainen lapsi oli yksilö, jonka kouluttamisesta mutta myös hyvinvoinnista opettaja oli vastuussa. Vastavuoroisesti kodeissa oli otettava huomioon koulun mielipiteet ainakin lasten kouluvuosina, mikä varmasti hillitsi lasten kaikkein kovakouraisinta kohtelua, vaikka koulut itsekkin käyttivät ruumiillista kuritusta.

Monessa tapauksessa kuritettavat kokivat rangaistustilanteet pikemmin vanhempien aggressiivisuutena ja pakottamisena tai mielivaltaana kuin heidän parastaan tarkoittavina tapahtumina, näin varsinkin nopeasti ja vihanpuuskassa toimitetun rankaisemisen. Koska monet tiedonantajat kuvaavat näitä tilanteita lapsuusmuistoissaan hyvin yksityiskohtaisesti ja tunnepitoisesti, voi olla, että muut käytössä olleet kasvatukseen peittyvät muistoissa niiden alle. Veikko Ruoppilasta alkaen kotikasvatuksen tutkijatkin ovat tukeutuneet näihin usein melko dramaattisiin kuvauksiin ja vetäneet niistä sen johtopäätöksen, että tällainen olisi ollut yleistä. Kuitenkin oikeana pidetyn rankaisemisen ja pahoinpitelyn välinen erokin tiedostettiin.

Joissakin kodeissa oli periaatteena ja myös käytäntönä, että lasta ei saa vihassa rangaista ja että ruumiillisella rankaisemisella saadaan aikaan vain luonteen kovettumista.

*Kaikki eivät kurittaneet, toisissa paikoissa liiaksikin. Meillä ei käytetty vitsaa, isä vain katsoi pitkään, siitä piti älytä.*⁷⁸⁶

---

⁷⁸⁵ TYKL 44: Alajärvi 1915.

⁷⁸⁶ TYKL 25: Nurmes 1895.

Lasta ei saa piiskata vihassa, se kylvää kirousta, ensin pitkä saarna, miksi pitää rangaista vaikka isälle vaikeaa. Jumala on määrännyt lasta kuritettavan tottelemattomuudesta, teki (isälle) kipeämpää kuin itse piiskaus. Isä: ”Joka vitsaa säästää vihaa lastaan” .⁷⁸⁷

Sanottiin: Ei vitsasta mieltä lähde.⁷⁸⁸

Hyvin tunnettiin sanonta: Lapsi kaltoin kasvatettu, ei tule miehen mieltä oppimaan vaikka varttuisi vartaloltaan ja myös tunnettiin: Kun et lasta lapsena itketä, itkee itse aikuiseksi saatuaan.⁷⁸⁹

Ruumiillinen rankaiseminen oli yleistä, kuitenkin erilaista eri perheissä, toisissa ei rangaistu ollenkaan, opetettiin tottelemaan lujalla sanalla. Ankarammin rangaistiin usein vanhinta lasta.⁷⁹⁰

Rankaiseminen oli toimenpide, jossa myös kasvatettavien reaktiot vaikuttivat käytettyihin menettelytapoihin eivätkä kaikki kasvattajat olleet suinkaan johdonmukaisia menettelytavoissaan. Uhmamielinen käyttäytyminen johti tavallisesti ankarampaan rangaistukseen kuin nöyrä ja katuva käytös, joka saattoi aiheuttaa rikkomuksen anteeksi antamisen ja rangaistuksesta luopumisen. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että rangaistava ei saanut itkeä kurituksen jälkeen, sillä liiallinen itkeminen saatettiin tulkita uhmaks, josta seurasi uusi kuritus.⁷⁹¹ On myös kuvattu luonnetyyppejä ”sydämikkö”, jolla tarkoitettiin lasta, johon kuritus ei tehonnut ollenkaan, vaan aiheutti vain voimakkaita itku- ja uhmareaktioita.⁷⁹² Sellaista lasta ei tavallisesti rangaistu. Syynä rangaistuksesta luopumiseen saattoi olla myös lapsen sairaalloisuus.

Kun tarkastellaan negatiivisiksi määriteltäviä kotikasvatuskeinoja selkeä raja niiden välillä kulkee ruumiillista rankaisemista käyttävien ja niistä pidättäytyvien menettelytapojen

⁷⁸⁷ TYKL 25: Alatornio 1899.

⁷⁸⁸ TYKL 25: Ristijärvi 1897.

⁷⁸⁹ TYKL 25: Salmi 1889.

⁷⁹⁰ TYKL B 16: Rauman mlk. 1894.

⁷⁹¹ TYKL 25: Nilsia 1886; TYKL 44: Kivennapa 1897, Perniö 1900, Loimaan mlk. 1902, Lemi 1909; TYKL B 16: Pielavesi 1926.

⁷⁹² TYKL 25: Salmi 1889.

välillä.⁷⁹³ Taulukosta 15 havaitaan, että ruumiillinen rankaiseminen säilyi käytössä koko aikakauden vähentyen sen loppua kohti. Sen perusteluissa tapahtui kuitenkin oleellinen muutos. Kun aikakauden alkupuolella melko yleisesti ruumiillisessa kurituksessa taustatekijänä oli ajatus perisynnin aiheuttaman pahan poistamisesta, sen loppupuolella kysymys oli yhä selkeämmin rankaisemisesta määrätystä rikkomuksesta.

TAULUKKO 15.

LASTEN RUUMIILLINEN RANKAISEMINEN 1880-1940 N=401

	Ruumiillista rankaisemista käytetty	Ruumiillista rankaisemista ei käytetty	Yhteensä
1880-1889	126 89 %	16 11 %	142 100 %
1900-1919	166 91 %	16 9 %	182 100 %
1920-1940	43 56 %	34 44 %	77 100 %

Taulukkoon 16 on listattu koko perusaineistosta 723 selkeää kuvausta syistä, jotka johtivat fyysiseen rankaisemiseen. Ne on esitetty kyselyvastaajien arvioiden perusteella lievimmästä ankarimpaan. Kun vakavinta rikkomusta eli epärehellisyyttä merkitään luvulla 100 saadaan laskettua suhteellinen asteikko ankarimmasta lievimpään eli yleisimmin ruumiillisen kurituksen aiheuttavasta syystä sen harvemmin aiheuttavaan. Rankaisukäytäntö vaihteli perheittäin ja tilanteittain sekä eri lasten mutta myös samankin lapsen kohdalla suurestikin ääripäiden edustaessa rankaisemattomuutta ja säännöllistä rankaisemista.

---

⁷⁹³ Egardt 1972, 117-118.

TAULUKKO 16.**RUUMIILLISEN RANKAISEMISEN SYYT 1880-1940. N=723**

Epärehellisyys	100
Meneminen kiellettyihin paikkoihin, koskeminen luvattomiin esineisiin	83
Tottelemattomuus	73
Vahingon aiheuttaminen	42
Riiteleminen	39
Kiroileminen	32
Luvaton kyläily	30
Työn jättäminen tekemättä, huonosti tehty työ	24
Kiukuttelu	19
Äänekäs esiintyminen	18
Nauraminen, viheltäminen, pahan ilman päästäminen, erityisesti ruokailtaessa	13
Vaatteiden likaaminen yleensä, ruokailtaessa	8
Itkeminen rangaistuksen jälkeen kiellosta huolimatta	7
Sydämettömyys	7
Tupakanpoltto	6
Sinuttelu	4
Kerskailu	3
Housujen, sängyn kasteleminen	2
Sukupuolileikit, sukupuolielinten kosketteleminen	2
Kanteleminen	2

Rankaisemiseen johtaneissa syistä epärehellisyys oli painavin ja johti ruumiillista rankaisua käyttäneissä perheissä hyvin yleisesti ankaraan tai ankarimpaan rangaistukseen jo melko pientenkin lasten kohdalla. Epärehellisyudessa kysymys oli tavallisimmin valehtelemisesta ja varastamisesta. Samoin niihin kuului tottelemattomuus, joksi luettiin kaikenlainen etukäteen annettujen kieltojen rikkominen, esimerkiksi esineisiin kajoamista koskevan kiellon.

Tavaroiden rikkominen ja muu aineellinen vahingon tekeminen olivat myös vakavina pidettyjä rikkomuksia. Taloudellisten rikkomusten korostuminen rikkomusten syissä on silmiinpistävää. Aikakauden joko kokonaan tai osaksi omavaraistaloudessa eläneissä talonpoikaiskodeissa käyttö- ja muiden esineiden valmistaminen omana työnä vaati suhteellisen paljon työtä. Kun rahavarat ostotavaroiden hankkimiseksi olivat niukat vähälukuisia varakkaita koteja lukuun ottamatta, ostotavaroiden säilyminen ehjänä oli erityisen tärkeää.⁷⁹⁴ Työn jättäminen tekemättä ja huonosti tehty työ liittyivät myös taloudellisiin rikkomuksiin, jotka koettiin perheen toimeentuloa vaarantaviksi. Kysymys oli myös moraalista, jossa laiskuuden katsottiin johtavan erilaisiin paheisiin rikollisuutta myöden. Vahingontekojen painavuutta lievensi jonkin verran kun niiden tekijöinä olivat kaikkein pienimmät lapset, joille ymmärrettävästi vahinkoja sattui helpommin kuin varttuneimmille.

Epärehellisyys oli yleisesti suurin rikkomus.

*Jos valehteli tai näpisteli sai koivuvitsaa.*⁷⁹⁵

*Kuria ja joskus vitsaakin, rehellisyys oli ehdoton vaatimus.*⁷⁹⁶

*Valehtelu ja epärehellisyys olivat (huonon) kasvatuksen tulosta, niistä seurasi selkäsauna.*⁷⁹⁷

*(Lapsille sanottiin), varastaminen on tauti joka johtaa vankilaan. Joka varastaa neulan, se varastaa naulan, joka varastaa naulan, se varastaa naskalin, joka varastaa naskalin, se vastaa muutakin.*⁷⁹⁸

Laiskuudesta, epäonnistumisesta työssä ja sen tekemisestä huonosti voitiin rangaista.

---

⁷⁹⁴ Räsänen R. 1998, 318.

⁷⁹⁵ TYKL B 16: Pöytyä 1899.

⁷⁹⁶ TYKL 44: Laitila 1897.

⁷⁹⁷ TYKL 25: Kalajoki 1896.

⁷⁹⁸ TYKL 25: Pöytyä 1898.

Lapsia opetettiin työhön ja annettiin vitsaa (epäonnistumisesta, laiskuudesta), mutta vaarallisista töistä ei selkäsaunaa.⁷⁹⁹

Alle 10 v. (tyttö) yritti kehrätä värttinällä, meni sotkuun, sai selkäsaunan).⁸⁰⁰

Jo äidin tai isän katseesta oli lapsen lähdeittävä liikkeelle (jotakin palvelusta toimittamaan), muuten tuli koivunrieskaa (koivuvitsaa) äidiltä tai remeliä isältä, auttoi matkantekoon.⁸⁰¹

Riitelemine katsottiin rikkomukseksi isävaltaista harmoniaa tavoittelevaa perhejärjestystä vastaan, samoin kiukuttelu ja tottelemattomuus. Lasten ja varsinkin suurempien lapsijoukkojen kovin äänekäs esiintyminen oli häiriötekijä, josta myös rangaistiin. Omat kokonaisuutensa rikkomusten joukossa muodostivat luvaton kyläily ja kiroileminen.

Varsinkin pienempien lasten kyläilyssä pidettiin ongelmana, että he saattoivat kuljettaa kodistaan epämieluisia tietoja tai sopimattomalla käytöksellään antaa siitä huonon kuvan. Pelättiin myös lasten eksymistä ja tietyillä seuduilla petoeläimiä.

(Piiskaamisen aihe) mm. luvatta kylään meno.⁸⁰²

Rangaistuksen pelko saattoi johtaa valehteluun.

Siskoni sai kylään karkaamisesta ankaran rangaistuksen, johti pelosta valehteluun, pakoiluun ja lisäpelkoon.⁸⁰³

---

⁷⁹⁹ TYKL 25: Rautu 1893.

⁸⁰⁰ TYKL 44: Sonkajärvi 1887.

⁸⁰¹ TYKL 25: Kivennapa 1887.

⁸⁰² TYKL 25: Vihanti 1888.

⁸⁰³ TYKL 25: Somero 1898.

Lapsilla kirosanojen ja myös ruumiinosien naturalististen nimien lausumista ääneen pidettiin rangaistavana tekona. Kiroilun sopimattomuutta perusteltiin lapsille vielä aikakaudella ilmeisenä kasvatuksellisenä fiktiona, että kirosanoja käyttävä kutsuu paholaista luokseen. Lievimpiin rikkomuksiin kuuluivat tupakanpoltto, sinuttelu, kerskailu, lievimpinä housujen ja sängyn kasteleminen, sukupuolileikit ja sukuelinten kosketteleminen ja kanteleminen.

Kiroileminen oli sallittua vain vanhemmille.

Aikuiset kiroilivat mutta lapsilta se oli kielletty. Kiroileminen oli painavin syy ruumiilliseen kuritukseen, varma raipparangaistus, samaa luokkaa sanat vittu ja kyrpä.⁸⁰⁴

6-7 vuotiaana (tyttö) sain isältäni remmiä ”hihnavelliä”, veljeni nuorempinakin kun kiroilivat.⁸⁰⁵

Siivottomuudesta rangaistiin myös melko yleisesti.

Ruumiillista kuritusta jos kasteli sänkynsä, piereskeli sisällä aikuisten aikana, tuhri vaatteensa, pissasi housuunsa, pissasi lumeen rappusten eteen.⁸⁰⁶

Sydämettömyydellä tarkoitettiin ylimielistä tai välinpitämätöntä suhtautumista heikompiin ihmisiin kuten esimerkiksi vanhuksiin mutta myös eläinten rääkkäämistä. Sen selvät osoitukset olivat riittävä syy ruumiilliseen rankaisemiseen. Suhtautuminen tupakanpolttoon muuttui aikakauden kuluessa. Aikakauden alkupuolella se oli sallittu niille pojille jotka kykenivät itse hankkimaan tupakkatarpeensa, jolloin 12-vuotiaat ja sitä nuoremmatkin saattoivat tupakoida. Lisäksi tupakkaa käytettiin yleisesti myös kipulääkkeenä hammassärlyn lievittämiseen. Tupakan kasvattaminen oli lisäksi melko yleinen keskenkasvuisten poikien ansaitsemiskeino. 1900-luvun alussa terveysvalistus ja raittiuskasvatus kävivät tupakanpolttoa vastaan. Kansakoululaitos otti toimintansa alusta alkaen kielteisen kannan

⁸⁰⁴ TYKL B 16: Jalasjärvi 1920.

⁸⁰⁵ TYKL 25: Nurmijärvi 1902.

⁸⁰⁶ TYKL B 16: Mouhijärvi 1919.

tupakoimiseen ja valvoi kieltoa koululaisten taskutarkastuksilla. Kielteinen suhtautuminen vahvistui aikakauden kuluessa ja omaksuttiin yleisesti koteihinkin, joissa myös ryhdyttiin kontrolloimaan lasten tupakointia. Kiinni saataessa siitä rangaistiin.⁸⁰⁷ Jo aikuisetkin lapset saattoivat välttää tupakoimista vanhempiensa aikana. Vaikka alkoholijuomien käyttö aikuisten keskuudessa ennen kieltolakia 1919-1932 oli avointa ja yleistä, lapsille niitä ei tarjottu kuin lääkkeeksi. Ehdotonta raittiutta vaatinut raittiusliike työskenteli tehokkaasti lasten ja nuortenkin keskuudessa.

Kotikasvatuksessa alkoi näkyä valistuksen vaikutuksesta kielteinen suhtautuminen alkoholiin.

*Isä antoi aikamiespojalle selkään (1930-luvun alussa) aamulla
sänkyyn, poika oli ollut juovuksissa.*⁸⁰⁸

On lukuisia kuvauksia siitä, että aikakauden alkupuolella vaadittiin ehdottomasti omien vanhempien ja muiden vanhempien ihmisten teittelyä jo muutaman vuoden ikäiseltä lapselta. Vanhempien teittelyn nähtiin osaltaan toteuttavan vanhempien kunnioittamisesta, jota Raamatussa painotettiin. Vanhempien ihmisten sinuttelu oli rikkomus, josta kodeissa yleisesti rangaistiin.⁸⁰⁹ Vanhastaan se ei ollut käytössä karjalaisella murrealueella.⁸¹⁰ Siellä teittelyä propagoi erityisesti koululaitos.⁸¹¹ Teittely voitiin korvata käyttämällä sanoja isä ja äiti ja yksikön kolmannen persoonan verbimuotoa. Vaatimus vanhempien teittelemisestä säilyy koko aikakauden mutta vähenee sen loppupuolella kodin seurusteluilmapiiriin alkaessa jossakin määrin vapautua.

Lapsilta vaadittu vanhempien teitteleminen oli yksi tapa ylläpitää kasvattajien auktoriteettia.

*Vanhempia tuli kunnioittaa, ei saanut sinutella.*⁸¹²

⁸⁰⁷ TYKL B 16: Pihtipudas 1897, Äänekoski 1913.

⁸⁰⁸ TYKL B 16: Kaustinen 1915.

⁸⁰⁹ Tuominen (painamaton) 1979, Huoso (painamaton) 1980, Helstamo (painamaton) 1980.

⁸¹⁰ Sihvo 1967.

⁸¹¹ Talve 1990, 201; Korhonen 1996, 29 js.

⁸¹² TYKL B 16: Sonkajärvi 1899.

*Sinuttelusta sai tukkapöllöä.*⁸¹³

Ristiriitatilanteissa lapset saattoivat tahallaan ärsyttää ja loukata vanhempiaan sinutteleamalla heitä. Kielellisesti teittelyn oikean käytön oppiminen vaati myös harjoittelua ja verbimuodon sekoittaminen monikon toiseen persoonaan oli tavallista. Teittelyn vaikeudesta johtuen sinuttelu pienempien lasten kohdalla ei ollut kovin suuri rikkomus.

Koska erityisesti aikakauden alkupuolella lapsilta edellytettiin nöyryyttä osoittavaa käytöstä, olisi odottanut, että kerskailu olisi katsottu raskaammaksi eikä vähäiseksi rikkomukseksi. On ilmeistä, että lasten kerskailu koettiin suureksi osaksi harmittomaksi, pikkuvanhaksi käyttäytymiseksi eikä todelliseksi ylpeyden osoittamiseksi. Talvikautena perusteellisempi peseytyminen oli viikoittaisen saunomisen varassa, ja kun asuinitilat saattoivat olla vetoisia ja kylmiäkin, virtsatietulehdukset olivat yleisiä.⁸¹⁴ Rikkomuksista housujen ja sängyn kasteleminen olivat lievemmin rangaistavia, koska ne olivat tavallisia. Kuitenkin virtsavikaa koettiin parantaa myös rankaisemalla, mikä perustui väärinkäsitykseen, että uninen, rakkovikainen lapsi olisi kyennyt hallitsemaan virtsaamista omalla tahdollaan, ja tietenkin myös turhaksi lisätyöksi koettuun pyykinpesuun. Yleinen haukkumanimi sänkynsä kastelijoille oli *kusipukki*.

Lähdekriittisesti sukupuolileikkien ja sukuelinten koskettelemisen kuuluminen lievempiin rikkomuksiin on epäilyttävä. Todellisuudessa niitä lienee pidetty vakavampina mutta niin arkoina asioina, että vastaajat ovat häveliäisyssyistä jättäneet tähän liittyvien seikkojen oikean laidan selostamatta. Suhtautuminen kantelemiseen eli kielimiseen oli kaksinainen. Vaikka kantelemista pidettiin rikkomuksena, toisaalta sitä myös tarvittiin, jotta rikkomusten tekijät olisi saatu selville, joten sellaisissa tapauksissa siitä ei voitu rangaista. Merkittävä muutos ruumiilliseen rankaisemiseen johtaneissa syissä tapahtui aikakaudella kun suhtautuminen lasten nauramiseen, viheltämiseen ja puheliaisuuteen muuttui suvaitsevammaksi ja niistä rankaiseminen väheni merkittävästi aikakauden jälkipuolella.

---

⁸¹³ TYKL B 16: Rauman mlk. 1894.

⁸¹⁴ Ruotsalainen 1948.

Rankaisemisen toimittaminen

Taulukossa 17 on esitetty yleisimmät ruumiillisen rankaisemisen tavat. Vertailussa yleisintä rankaisutapaa eli piiskausta on merkitty sadalla, johon muiden tapojen käytön yleisyys vertautuu.

TAULUKKO 17.

YLEISIMMÄT RUUMIILLISEN RANKAISEMISEN TAVAT LAPSILLA 1880-1940 N=482

Piiskaus	100
Tukistus	57
Lyönti korvalle	22
Pieni vitsa	18
Remmi	17
Luunappi	10
Keppi	6
Ripsaus tukasta	5
Tupakkapussi	2

Yhteiskunnassa tapahtunutta muutosta suhtautumisessa ruumiilliseen kurittamiseen kuvaa se, aikakaudella hyväksytty ja yleisesti käytetty ruumiillinen rankaiseminen olisi kaikissa eri muodoissaan nykyään voimassa olevan lainsäädännön mukaan lasten pahoinpitelyä ja rikos.⁸¹⁵ Kuitenkin aikakaudellakin todella raaka, lasten terveyttä vahingoittanut rankaiseminen oli harvinaista ja ympäristön tuomitsemaa. Äkkipikaisesti toimitetusta rankaisemisesta varoitettiin: lasta ei saa piiskata vihassa. Monissa perheissä oli tapana, että pienempiä lapsia eivät isät kurittaneet, koska pelättiin heidän kurittavan liian kovalla kädellä.

Kasvatettavien käyttäytymisen ohjaamista verrattiin myös kotieläinten käsittelyssä käytettyihin keinoihin.

*Lasten oli opittava ihmistavoille, eihän hevosen varsastakaan tule
hevosta ellei sitä opeteta.*⁸¹⁶

---

⁸¹⁵ Lapsen kaltoinkohtelu 2004, 88.

⁸¹⁶ TYKL B 16: Sonkajärvi 1899.

Vertaus havainnollistaa melko yleisen mekaanisen asennoitumisen ytimen: lapset ovat kohteita, jotka kurituksen avulla on saatava toimimaan kasvattajien haluamalla tavalla. Siinä suhteessa kysymys oli pikemmin pakottamiseen käytetystä kulttuurin välineestä kuin lasta kasvattavasta. Ruumiillisen rankaisuvallan käyttämistä kasvattajat tulkitsivat hyvin eri tavoin, samatkin kasvattajat eri tilanteissa eri tavalla. Koska lasten ruumiillinen kurittaminen oli yleisesti hyväksytty, se antoi vanhemmille vapauden valita kurittamismenetelmät kulloisenkin tapauksen ja mielensä mukaisesti. Oli vanhempia, joilla rankaiseminen perustui äkkipikaisuuteen ja yhtä paljon omiin kiukunpurkauksiin kuin rankaisemiseen. Toisaalta oli vanhempia, jotka noudattivat harkintaa ja tietoista vakituista rangaistuskaavaa, jota noudattamalla sekä rangaistiin että pyrittiin opettamaan.

Seuraavassa kuvataan yleisimmin käytettyjä ruumiillisia rankaisutapoja. Esitettävät rankaisutavat jakautuvat lyöntirangaistuksiin ja tukistamiseen. Lyöntirangaistukset toimitettiin joko lyömällä kädellä kuritettavaa päähän, takapuoleen tai johonkin muuhun ruumiinosaan ja käyttämällä erilaisia apuvälineitä. Lievin rangaistus toimitettiin pienellä vitsalla, useimmiten pelkällä varvulla. Sitä annettiin usein käsille mutta myös paljaalle takapuolelle. Muita lyöntirangaistuksia olivat jokseenkin yleinen korvalle lyöminen. Kaikkein ankarimpia olivat remmin antaminen ja kepillä lyöminen, myös voitiin käyttää mitä tahansa käteen sattunutta esinettä. Remmiä ja keppiä käytettiin useimmiten vähän vanhempien lasten kurittamiseen, yleisimmin 6-7 vuotiaasta alkaen. Tukistamisessa ankarin tapa oli tukasta voimakkaasti pudisteleminen, jopa lapsen nostaminen tukasta ilmaan. Tiedettiin, että ohimolta tukistaminen tuottaa erityistä kipua, koska sillä alueella sijaitsee runsaammin kipupisteitä kuin muilla tukan alueilla. Ripsaus tukasta kuului myös lievempiin rangaistuksiin, joita käytettiin ensisijassa pienempiin lapsiin.⁸¹⁷

Ruumiillisen kurituksen toimittaminen voidaan jakaa edelleen kahteen pääryhmään, joista pikaisesti annetut rangaistukset muodostavat oman ryhmänsä ja monipolvisemmat, rituaalin kaltaiset, omansa. Lisäksi on mainittava harvinainen tapa, että kodin ulkopuolella työskennellyt isä saattoi työmatkalle lähtiessään kurittaa koko lapsijoukkonsa jo ennakolta tulevista rikkomuksista.⁸¹⁸ Melko tavallista oli, että yhden lapsen syyllistyessä johonkin

⁸¹⁷ TYKL 25: Alatornio 1899, Jalasjärvi 1920, Karstula 1893, Karunki 1898, Lumijoki 1895, Nilsä 1886, Pylkönmäki 1899, Pöytyä 1898, Ristijärvi 1897, Saari 1920, Somero 1898, Vihti 1901, Ylistaro 1893; TYKL 44: Joutsa 1922; TYKL B 16: Haapavesi, Keuruu 1898, Kuortane 1905, Kuusamo 1925, Sievi 1907, Simpele 1933, Vampula 1913.

⁸¹⁸ TYKL 25: Leppävirta 1901.

rikkomukseen koko paikalla ollutta lapsikatrasta kuritettiin.⁸¹⁹ Se perustui siihen, että silloin eivät toiset lapset päässeet ilkkumaan rangaistua. Koko lapsijoukon kurittaminen ennakolta ja tapauksissa joissa vain yksi oli syyllinen viittaa siihen, että lapsia käsiteltiin ja heidät miellettiin kollektiivisena joukkona, myös vastustajana, joka tuli lamaannuttaa. Tavallisia äkkipikaistuksissa annettuja rangaistuksia olivat ne jotka voitiin suorittaa ilman ennakkovalmisteluja kuten lyönti päähän tai korvalle eli korvapuusti ja tukistaminen. Lievempi piiskaaminen suoritettiin vaatteiden päälle, ja silloin useimmiten oli kyseessä myös nopea toimitus. Ankarimmillaan – myös rikkomuksen suuruudesta riippuen – piiskaaminen suoritettiin siten, että rangaistavan takapuoli tihkui verta ja saattoi olla pitkään haavaumilla ja mustelmilla. Kipua lisättiin, vaikkakin harvemmin, lehtimällä piiskat, hautomalla vitsoja kuumassa vedessä tai kastamalla ne suolaveteen. Myös piiskattiin nokkosilla kivun lisäämiseksi.⁸²⁰

Oikeus ruumiillisesti rangaista lapsia oli omilla vanhemmilla ja myös isovanhemmilla, joissakin perheissä myös aikuisikäiset vanhemmat sisarukset rankaisivat nuorempiaan. Talouksissa, joissa oli pitkäaikaisia ja luotettuja palvelijoita, näillekin voitiin antaa oikeus kurittaa perheen lapsia. Pienempiä lapsia kuritti tavallisimmin äiti ja suurempia lapsia noin 12-vuotiaasta alkaen kuritti pääsääntöisesti isä. Poikalasten kohdalla kysymys oli siitä, että he kuuluivat isän ja miesten reviiriin mutta myös siitä, että kurittamisessa tarvittiin voimaa, koska varsinkaan suuremmat poikalapset eivät suinkaan aina suostuneet vastaan panematta rangaistaviksi. Suuremmat lapset saattoivatkin muodostaa aikuisille varteenotettavan vastustajan, jonka kanssa rangaistustilanteissa oli kysymys pikemmin keskinäisestä kamppailusta, usein fyysisestä, kuin lasten tahdottomasta tai nöyrästä alistumisesta. Joissakin perheissä kurittajien ja kuritettavien välillä vallitsi jonkinlainen ennalta tiedetty menettelytapa rangaistustilanteissa. Kuritettava karkasi ja hänet yritettiin saada kiinni. Jos se ei onnistunut, oli mahdollista, että asia unohtui tai kurittajan mieli lauhtui, jolloin rangaistus oli lievempi. Toisinaan tulos oli päinvastainen ja karkaajan kurittaminen oli vielä ankarampaa kuin tavallisesti. Karkaamiskuvaukset osoittavat, että näissä perheissä vanhempien auktoriteetti ei ollut niin ehdoton, että lapset olisivat vastaan panematta antautuneet kuritettaviksi. Se voi merkitä myös sitä, että odotettavissa oleva kuritus oli joka

---

⁸¹⁹ TYKL 25: Kurkijoki 1906; TYKL 44: Alajärvi 1915, Iisalmen mlk. 1887; TYKL B 16: Kuortane 1905, Pöytyä 1896, Viitasaari 1900.

⁸²⁰ TYKL 25: Kurkijoki 1907, Lempäälä 1897, Nurmes 1907; TYKL 44: Tyrvää 1911; TYKL B 16: Alatornio 1899.

tapauksessa niin ankara, että karkaamalla oli mahdollisuus sen lievenemiseen tai ainakin rangaistuksen siirtymiseen.

Päättäväinen vastaan paneminen saattoi johtaa siihen, että kuritusta ei annettu, joissakin tapauksissa se merkitsi kurituksen loppumista kokonaan.⁸²¹

*Itse sain vain kerran vitsaa (1910-luvulla). Osasin panna vastaan. Housut repesivät. Isä tuumi, eiköhän ne viisastu itsestäänkin kun ikää karttuu. Vitsan käyttö alkoi hiljalleen laantumaan jo ennen 1920-luvun taitetta.*⁸²²

*Olin 10-vuotias kun äiti yritti piiskata. Sen olisin vielä sietänyt. Mutta kun hän painoi pääni polviensa väliin tykkäsin huonoa ja päätin, että väkisin minua ei piiskata. Purin äitiä mahaan ja hän antoi periksi.*⁸²³

*Sain (poika) vielä 14 v. (1904) kuritusta äidiltäni (kävin oppikoulua), meillä oli kiistaa ruokataloudesta, äitini uhkasi peitota uunihalolla, sieppasin halon ja sanoin: minua ei enää piestä. Kuitenkin vielä opiskelijana (n. 20-vuotiaana) äitini tukisti minua kun heitin silakanpään tuhkaan.*⁸²⁴

Vaikka yleisesti oli tapana, että vain omia lapsia sai kurittaa, joskus siitäkin poikettiin.

Me veljekset ja vieras poika huutelimme kerran (1910-luvulla) venäläisille kesävieraille ”ryssänmullikka, ryssänmullikka”. Isä kuritti

---

⁸²¹ TYKL 25: Padasjoki 1907, Pielavesi 1895, Somero 1898, Viitasaari 1899; TYKL B 16: Hirvensalmi 1903, Ylöjärvi 1900.

⁸²² TYKL 25: Halsua 1910.

⁸²³ TYKL 25: Kuru 1901.

⁸²⁴ TYKL 25: Kaustinen 1890.

*meitä ja vierasta poikaakin rengaspäisellä valjasvyöllä paljaille pakaroille. Vannoimme isälle kostoa.*⁸²⁵

Melko yleinen ruumiillisessa rankaisemisessa, jonkin verran myös muissa rankaisutavoissa kuten esimerkiksi nurkassa seisottamisessa, oli rangaistustapahtuma, jota voisi luonnehtia rituaaliseksi ja joka muistutti oikeudenistuntoa. Kun rikkomus oli tullut ilmi, seurasi kuulustelu ja syyllisen selvittäminen sekä syyllisen tunnustaminen. Sitten rangaistavan oli itse haettava vitsa tai muu rankaisuväline, sen jälkeen seurasi rangaistus, tämän jälkeen rangaistun oli luvattava ettei enää tee pahaa ja otettava rankaisijaa kaulasta kiinni ja kiitettävä kurituksesta. Uskonnollisissa perheissä rankaisutapahtumaan liittyi rukouksia ja rangaistun anteeksipyyntö, ja joskus myös rankaisijan.⁸²⁶

Nöyryyden osoittaminen anteeksi pyytämällä, hakemalla oma-aloitteisesti vitsat tai paljastamalla omatoimisesti takapuoli piiskaamista varten saattoi joissakin tapauksissa johtaa siihen, että kuritus oli joko lievempi tai jätettiin kokonaan antamatta.⁸²⁷

*Minun käskettiin hakea vitsa (en muista syytä) porstuan luudasta, hain, ei sitten lyötykään, puhuttiin jotakin, sain viedä vitsan pois.*⁸²⁸

*Itse oli haettava vitsa äidille (joka tavallisesti piiskasi), itse paljastaa takapuoli. Piiskaaminen lopetettiin heti kun piiskattava pyysi anteeksi ja lupasi ettei vastaisuudessa tee sellaista rikosta.*⁸²⁹

*Sairaalloiselle sisarelle ei annettu piiskoja.*⁸³⁰

*2 v:sta piiskattiin, tukistettiin, pantiin nurkkaan häpeämään, pysy siellä kunnes olet kiltti.*⁸³¹

⁸²⁵ TYKL 25: Padasjoki 1907.

⁸²⁶ TYKL 25: Hiitola 1893, Koivisto 1891, Mikkelin mlk. 1895, Utajärvi 1899, Valtimo 1909, Vihanti 1888; TYKL 44: Ilomantsi 1913, Räisälä 1904, Sääksmäki 1901; TYKL B 16: Alajärvi 1900, Hirvensalmi 1903, Kalajoki 1896, Mouhijärvi 1919, Parikkala 1912, Teisko 1908, Terijoki 1902, Ylöjärvi 1900.

⁸²⁷ TYKL 25: Suomussalmi 1878, Eno 1884, Pälkäne 1888, Haapavesi 1898, Utajärvi 1899; TYKL 44: Sulkava 1890; TYKL B 16: Kalajoki 1896, Valkjärvi 1897, Sonkajärvi 1899, Sysmä 1899; Helstamo (painamaton) 1980.

⁸²⁸ TYKL 25: Räisälä 1889.

⁸²⁹ TYKL 25: Vihanti 1888.

⁸³⁰ TYKL 25: Utajärvi 1899.

⁸³¹ TYKL 25: Toholampia 1897.

Joskus tottelemattomuudesta istuttava nurkkaan päin käännetyllä tuolilla hiljaa korkeintaan 15 minuuttia. Meidän vuokralaisten kodissa henki oli aivan toisenlainen, lapsia piiskattiin pienimmästäkin tottelemattomuudesta, heidän isällään oli piiska kaapissa tai kaapin ja seinän välissä.⁸³²

Piti hakea itse vitsa, epäselvissä asioissa lyhyt kuulustelu, vanhemmat ja isovanhemmat kurittivat, muilta kielletty, ei annettu vieraiden läsnäollessa. Meillä vitsa oli ovenpielessä, remmiä tai keppiä ei käytetty, isoisän laki, ei häpeärangaistuksia, vain nuhde. Uhattiin saippuoittaa suu rumien puhujilta. Naapurissa lapset nurkkaan seisomaan luuta kädessä.⁸³³

Äiti käytti tukkapöllyä, vitsaa ja lyöntejä, joskus kovaakin. Kerran heitti suutuksissaan pienellä halolla veljeäni, joka väisti pakenemalla ulos.⁸³⁴

Sanottiin nuorena vitsa väännettävä, äiti käski itse hakemaan vitsan, itse oli avattava housut, rangaistuksen jälkeen anteeksi pyytäminen ja äidin halaaminen.⁸³⁵

Piiskan haettaminen rangaistavalla, anteeksi pyytämisen edellyttäminen ja siihen liittyvä rankaisijan halaaminen oli tarkoitettu tehostamaan rangaistuksen vaikutusta. Samoin rangaistusten tehoa lisäsivät myös rukoukset. Vitsoilla, remmillä tai kepillä takapuolelle lyöäessä meneteltiin siten, että rangaistavan pää suljettiin rankaisijan polvien väliin niin että vastusteleminen tai pakeneminen oli mahdotonta. Havainnollisesti kuritettiin pienimpiä lapsia piiskaamalla sitä ruumiinosaa, jolla jotakin pahaa oli tehty, useimmiten käsiä, tai lyötiin suulle sopimattomien puhumisesta, metelöinnistä ja vastaansanomisesta.⁸³⁶

⁸³² TYKL B 16: Haapavesi 1897.

⁸³³ TYKL B 16: Valkjärvi 1897.

⁸³⁴ TYKL 25: Hausjärvi 1892.

⁸³⁵ TYKL 25: Kiuruvesi 1895.

⁸³⁶ TYKL 25: Kurkijoki 1906, Kuusamo 1925 Muhos 1904, Nurmijärvi 1902, Ranua 1929, Töysä 1889, Varpaisjärvi 1870, Viitasaari 1909, Virtasalmi 1888; TYKL B 16: Kokemäki 1911, Liminka 1913, Pielavesi 1896.

TULKINTOJA SANKTIOIDEN KÄYTTÄMISESTÄ

Sanktioiden käyttäminen on määriteltävä kuuluvaksi vallankäytön muotoihin. Pirjo Nuutinen on määritellyt käsitteen valta siten, että siinä valtasuhde muodostaa vastavuoroisen mutta epäsymmetrisen riippuvuussuhteen, ja lisäksi se on sekä kasvattajan että kasvatettavan toimintaa säätelevä kehys.⁸³⁷ Määritelmä kuvaa osuvasti myös talonpoikaisperheiden käyttämiä positiivisia ja negatiivisia sanktioita vallankäytön osana. Ne ilmentävät myös sitä, että vanhempiensa yksinvaltaisista pyrkimyksistä huolimatta lapset eivät olleet passiivinen osapuoli kasvatusprosesseissa. Sekä positiivissa että negatiivisissa sanktioissa käytettyjen keinojen valinta riippui hyvin paljon lasten reaktioista. Voidaan myös panna merkille, että negatiiviset sanktiot olivat lasten kannalta melko joustamattomia, vaikka osoitettu nöyryys saattoi niitä lieventää ja vastaan hangoittelu pahentaa, mutta jonkinlainen kielteinen lapsen toiminnan tuomitseva prosessi kuitenkin tapahtui. Positiiviset sanktiot olivat puolestaan lasten kannalta joustavampia, koska heillä oli valinnanvaraa. Jos lapset toteuttivat kasvattajien toiveita heillä oli mahdollisuus tulla palkituiksi, mutta jos he eivät niitä toteuttaneet heitä ei palkittu. Positiivisissa sanktioissa näkyvällä sijalla ovat erilaiset aineelliset hyödykkeet, joita perheen taloudellisen vallan avaimia halussaan pitäneet vanhemmat, pääasiassa isä, antoivat lapsille kehoitus- ja tunnustuspalkkioina sekä ohjasivat heitä toivottuun käyttäytymiseen luomalla odotuksia palkitsemisesta.

Toisaalta monissa perheissä vielä aikakauden lopussakin oli vallitsevana kasvatusasenne, jonka mukaan vanhempien velvollisuudet lasta kohtaan rajoittuvat perustarpeiden tyydyttämiseen, kuten ruoan ja vaatetuksen hankkimiseen, josta kiitollisina lasten oli käyttäydyttävä hyväksyttävällä tavalla ja suoritettava heille annetut tehtävät. Palkitsemisen katsottiin olevan hemmottelua ja sen pelättiin johtavan paheisiin kuten joutilaisuuteen, laiskuuteen, epärehellisyyteen ja jopa rikollisuuteen. Kuuliaisuuteen ei palkitsemisella saanut houkutella, mutta sitä vastaan rikkomisesta oli rangaistava.⁸³⁸ Lasten palkitsematta jättämisessä kysymys oli myös säästäväisyydestä tai jopa saituudesta, koska katsottiin, että hyötyä tuottamattomiin lapsiin ei kannattanut liiemmin panostaa.

---

⁸³⁷ Nuutinen 1995, 323.

⁸³⁸ Puukko 1954, 212, 218, 222.

Joitakin kodeissa käytettyjä rajoitus- ja häpeärangaistuksia on Ilmar Talve Suomen osalta pitänyt kansankoulun yleistymisen mukana koteihin omaksuttuina, kuten edellä esitettiin. Tosin kotien häpeärangaistuksilla oli vieläkin vanhempia malleja kuin kouluopetuksen käyttämiä. Niitä käytettiin jo vanhastaan kirkon soveltamissa rangaistuksissa jalkapuineen ja häpeäpenkkeineen, jotka kuitenkin jo 1800-luvun loppupuolelle tultaessa oli kirkkolain uudistuksen myötä poistettu käytöstä.⁸³⁹ Michel Foucault on tulkinnut häpeärangaistuksia siten, että rikkomuksen tekijän tuominen nähtäväksi asettaa hänet alistussuhteeseen rankaisijaan nähden.⁸⁴⁰ Siten häpeärangaistuksissa isän tai muun rankaisijan kanssarankaisijana todellisuudessa toimi aina myös paikalla ollut kotiväki tai muu ”yleisö”, jonka huomio ja arvostelu kohdistui syylliseen.

Negatiiviset sanktiot olivat kasvattajien pakkovallan käyttöä, jota sovellettiin tilanteisiin, joissa lasten toiminta oli vanhempien tahdon vastaista. Siinä käytettyjä keinoja olivat eri tavoin toimeenpantu lasten toiminnan rajoittaminen, erilaiset häpeärangaistukset ja ruumiillinen rankaiseminen eri keinoineen. Eleillä ja ilmeillä uhkaaminen kuului myös negatiivisiin sanktioihin. Aikakauden kotikasvatuksessa huomiota kiinnittää se, että negatiivisista sanktiot näyttäisivät olleen yleisemmin käytettyjä kuin positiiviset. Osittain kysymyksessä voi olla myös vinoutuma aineistossa. Se voisi kuvastaa muistellun lapsuuden ja muistiin merkitsemisen ajankohdan rangaistuskäytäntöjen välistä kontrastia, jonka takia lapsuuden negatiivisten sanktioiden käyttö olisi jäänyt erityisen hyvin mieleen ja tuottanut sen takia runsaammin sitä koskevia kuvauksia.

Vanhempien rankaisuoikeus oli vahvistettu myös lainsäädännöllä, ja vitsa- ja keppirangaistuksilla oli pitkät perinteet, jotka olivat aikanaan kiinteästi integroituneet yhteiskuntaelämään.⁸⁴¹ Vasta vuodesta 1984 lähtien lasten ruumiillinen kurittaminen määriteltiin pahoinpitelyksi ja rikosoikeudellisesti rangaistavaksi teoksi.⁸⁴² Pitkään vaikuttanut vuoden 1743 Ruotsin valtakunnan laki sisälsi jo selkeästi ajatuksen ”lapset ovat vanhempiensa omaisuutta” todetessaan että jos isä tai äiti kurittaa niin kovasti lastaan, että tämä kuolee, siitä on maksettava sakkoja. Kun sen sijaan esimerkiksi isännän tai emännän kurittaessa palkollisensa hengiltä rangaistus määrättiin ankarammaksi ja samalla tavalla kuin

---

⁸³⁹ Kuuliala 1960, 166.

⁸⁴⁰ Foucault 1980, 211-212.

⁸⁴¹ Egardt 1972, 125, 129.

⁸⁴² Lapsen kaltoinkohtelu 2004, 88.

mistä muusta surmasta tahansa.⁸⁴³ Vakava velvoitus varmistaa lasten taivasosuus antoi vanhemmille käytännöllisesti katsoen vapaat kädet kasvatustoimien valintaan ja suoramaisen pakon käyttöä kovakouraisiakin keinoja lapsissa olevan synnynnäisen pahan poistamiseksi. Aikakauden alkupuolella, jota on nimitetty uskonnollisen kasvatustalouden kaudeksi, pakkokeinojen käyttöä ruumiillista kuritusta myöden pidettiin kasvatustaloudessa paitsi hyväksyttynä myös välttämättömänä.⁸⁴⁴ Se oli mahdollista, koska vanhempien kuritusvalta oli yleisesti hyväksytty ja kotielämä oli melko suljettua ulkopuolisilta sekä sosiaalinen kontrolli vähäistä eikä viranomaisvalvontakaan juuri koteihin ulottunut. Ruumiillisessa rankaisemisessa kaikkein yleisintä oli koko aikakauden, että sille osoitettiin määrätty syy ja harvinaisempaa oli ilman syytä ja vielä harvinaisempaa kollektiivinen kurittaminen, ts. kun joku lapsista oli tehnyt rikkomukset kaikkia lapsia kuritettiin, ja kaikkein harvinaisinta oli etukäteen kurittaminen tulevista rikkomuksista.

Koulunkäynnin vähitellen yleistyessä jakautuu kasvatustaloudella lapsista kodin ja koulun kesken, ja lapset huomioitiin entistä suuremmassa määrin yksilöinä. Se merkitsi myös sitä, että koulu kontrolloi yksityisen lapsen käyttäytymistä, siisteyttä, pukeutumista ja terveyttä, jonka takia kotien oli huolehdittava niistä entistä tarkemmin. Koulun kontrolli vaikutti myös siihen, että lasten rärkeimpiin pahoinpitelytapauksiin voitiin kiinnittää huomiota. Opettajien kannanotoilla oli vaikutusta, koska heidän auktoriteettinsa oli muodostunut kyläyhteisöissä vahvaksi. Kuitenkin uskonnollisissa kasvatustaloudissa, jotka vanhastaan olivat johdonmukaisesti suosineet ruumiillisen kurituksen käyttöä, näkyy jo 1800-luvun loppupuolella sitä vastustavia mielipiteitä.⁸⁴⁵ Silti kohtuuden rajoissa pysytellyt ruumiillinen rankaiseminen oli yleisesti hyväksyttyä aikakauden loppuun saakka, käytettiin sitä kouluissakin.

Väittämä, joka esiintyy melko yleisenä muistitietoa-aineistossa, että huonommin toimeentulevissa perheissä pakkokeinoja olisi käytetty enemmän kuin paremmin toimeen tulevissa, on selitetty aineistossa siten, että pakkokeinot olisivat johtuneet puutteen mutta myös vähäisen sosiaalisen aseman vanhemmille aiheuttamista paineista, jotka purettiin lapsiin. Sekin voi pitää osittain paikkansa. Kun kuitenkin myös hyvin toimentulleissa

---

⁸⁴³ Ruotsin Waltakunnan Laki 1743, 292.

⁸⁴⁴ Tähtinen 1992, 2 js.; Kakko 2005, 94-104.

⁸⁴⁵ Tähtinen 1992, 63; Kakko 2005, 94 js.

perheissä käytettiin ankariakin pakkokeinoja, kysymyksessä oli kuitenkin näkemys ruumiillisen kurituksen välttämättömyydestä, jossa voitiin tukeutua Vanhan testamentin kasvatuserityksiin.⁸⁴⁶ Vielä aikakauden alkupuolella oli melko yleinen käsitys, että lapset ovat Jumalalta saatuja lahjoja, joiden taivasosuus vanhempien oli varmistettava kasvatuksella, jonka yksi tärkeä osa oli poistaa heissä oleva perisyntien aiheuttama paha tarvittaessa ankarankin ruumiillisen kurituksen avulla. Tässä ajattelutavassa oli paljon yhteistä eri kulttuureissa tunnettujen maagisten toimenpiteiden kanssa, joiden tarkoituksena on kurituksen avulla puhdistaa kuritettavasta kaikenlainen paha ja lisätä hänen voimaansa ja terävöittää hänen ajatustaan. Tämän tyyppiseen ajatteluun perustui myös vanhan ajan kouluopetuksessa oppilaiden piekseminen. Se on liitetty myös pyrkimykseen vahvistaa muistia. Esimerkkinä on kaupunkimatkalla ensikertalaisille annettu korvapuusti tai heidän kovakourainen istuttamisensa kiveen, joka on selitetty ensikertalaiselle valmistettuna siirtymäriittinä ja myös siten, että tällä tavalla hän oppi matkareitin.⁸⁴⁷

Kun talonpoikaiskotien kasvatukseen on aikaisemmassa tutkimuksessa liitetty ankaran ruumiillisen kurinpidon leima, aineisto osoittaa, että se ei pitänyt paikkaansa kaikkien perheiden kohdalla. Oli koteja, joissa ei käytetty ruumiillista rankaisemista ollenkaan. Sen lisäksi samassakin perheessä rangaistuskäytäntö vaihteli. Rangaistukset toteutettiin tilanteesta riippuen eri tavoin samoistakin rikkomuksista ja samankin lapsen kohdalla. Tämä on odotuksen mukaista, koska tilanne- ja olosuhdetekijätkin vaihtelivat. Kodeissa pidettiin naapureitten ja muiden vieraiden arviota lasten käyttäytymisestä tärkeänä. Vieraille lasten käytös haluttiin esittää edullisessa valossa, koska se oli myös viesti siitä, että vanhemmat olivat onnistuneet kasvatustyössään ja kodin kunnollisuudesta.

Sisarussarjan nuorempiin lapsiin kohdistettiin yleensä vähemmän negatiivisia sanktioita ja myös ruumiillista kuritusta kuin vanhempiin lapsiin, joista erityisesti esikoiset olivat kaikenlaisten kasvatustoimien ja myös kurituksen kohteena. Tämän on selitetty johtuneen siitä, että sisarussarjassa nuorimmat seurasivat vanhempien sisarustensa esimerkkiä, joten heitä ei tarvinnut samalla tavalla aktiivisesti kasvattaa kuin vanhempia sisaruksia. Kasvattajatkin saattoivat olla nuorempien lasten kohdalla kokeneempia arvioidessaan erilaisten kasvatusmenetelmien tehokkuutta.

---

⁸⁴⁶ Puukko 1954, 212, 218.

⁸⁴⁷ Talve 1960.

Koko aikakaudelle yleinen piirre on se, että poikia kuritettiin fyysisesti enemmän ja ankarammin kuin tyttöjä, vaikka poikkeuksiakin oli. Tämän takana voidaan nähdä tyttöjen ja poikien erilaiset roolit, jotka edellyttivät pojilta enemmän ulospäin suuntautunutta käytöstä ja aloitteiden tekemistä ja johtivat sen takia useimmin konflikteihin kasvattajien ja muun ympäristön kanssa. Tyttöjen roolimalliin kuului naisroolin mukaisesti suurempi alistuminen ja heiltä edellytettiin jo nuorempina kuin pojilta aikuisen roolin mukaista käyttäytymistä mm. kytkemällä heidät työkasvatukseenkin poikia aikaisemmin. Lisäksi poikien ajateltiin paitsi tarvitsevan myös kestäväen enemmän kuritusta kuin tyttöjen. Se näyttäytyy vanhemmassa lainsäädännössäkin, jossa miehille määrätään samasta rikoksesta fyysisesti ankarampi rangaistus kuin naisille.⁸⁴⁸ Kun kaiken kaikkiaan ruumiillinen kuritus ja muut fyysistä kipua tuottaneet tavat kurittaa ovat kulttuurin näkökulmasta hyvin mekaanisia välineitä, on kyseenalaista ovatko ne kasvatusta ollenkaan vaiko vain kasvattajien väkivallan käyttöä pakkotilanteesta selviytymiseksi. Parhaiten sanktiot, sekä positiiviset että negatiiviset, ovat toimineet ehdollistavina tekijöinä kasvatuksessa.⁸⁴⁹

6. Johtopäätökset

Seuraavassa kootaan tutkimustulokset yhteen kasvatustyyleiksi⁸⁵⁰ profiloituina. Sen jälkeen käsitellään kahta kasvatukseen ja kasvamiseen liittyvää tärkeää erilliskysymystä, sukupuolirooliin kasvattamista ja aikuistumisen määräytymistä. Sitten pohditaan kulttuurin murroksesta esitettyä väittämää tämän tutkimuksen näkökulmasta ja aikakauden hiljaista kasvatusta enkulturaation osana. Lopuksi tarkastellaan Veikko Ruoppilan ja häntä seuranneiden tutkijoiden talonpoikaisesta kotikasvatuksesta esittämiä keskeisiä väittämiä hiljaisen kasvatuksen valossa.

KOTIKASVATUSTYYLIT

Aikakaudella talonpoikaiskotien lapset olivat aikuistumiseensa saakka ekonomisesti ja

⁸⁴⁸ Ruotsin Waltakunnan Laki 1743, 347.

⁸⁴⁹ Patoluoto 1984, 119.

⁸⁵⁰ Vrt. Hirsijärvi ym. 1998.

sosiaalisesti riippuvaisia vanhemmistaan tai sijoituskodistaan, mikä merkitsi sitä, että he olivat myös tiedonsaannin suhteen ensisijassa kodin, lähiyhteisön ja kirkon opetuksen ja informaation varassa yleistyvän koulunkäynnin ja kohentuvien kulkuyhteyksien tarjotessa uusia tiedonsaannin väyliä. Ja vaikka aikakaudella toteutettiin monia lastenkin asemaan vaikuttaneita lakiuudistuksia,⁸⁵¹ ja uskontoon kriittisesti suhtautuvat poliittiset ajatukset olivat saamassa vastakaikua talonpoikaisväestön maata omistamattomissa kerroksissa⁸⁵², talonpoikaiskotien elämäntapa ja lastenkasvatus pohjasivat toimeentulon varmistamiseen ja vanhaan kristillispohjaiseen perhejärjestykseen aikakauden loppuun saakka.

Talonpoikaisessa kotikasvatuksessa on tunnistettavissa kolme varsinaista kasvatustyyliä, jotka voidaan nimetä *lasten toimintaa jyrkästi rajoittavaksi*, *rajoittavaksi* ja *sallivaksi kasvatustyyliksi*,⁸⁵³ kun kasvatustyyllillä tarkoitetaan sekä kasvatustavoitteita ja -tietoisuutta⁸⁵⁴ että kasvatuskäytäntöjä, joihin kasvatus nojaa. Vaikka kasvatustyyliessä, niiden tavoitteissa, kasvatustietoisuudessa ja käytetyissä tekniikoissa, on havaittavissa erilaisia painotuksia, ne perustuivat Raamatun opetusten tukemaan patriarkaaliseen perhejärjestykseen, ja niissä korostui aineellisen ja sosiaalisen toimeen tulemisen varmistaminen juurruttamalla lapsiin oikeiksi koetut taitotiedot. Ne elivät rinta rinnan talonpoikaisyhteisöissä. Osa tiedonantajista antaa sen kuvan, että heitä kasvatettiin johdonmukaisesti ja ankarasti, jolloin kyseessä voi olla jyrkästi rajoittava tai rajoittava kasvatustyyli. Vaikka tällaisia lähes puhtaita tyyppitapauksiakin on epäilemättä ollut, kuitenkin osa näitä kuvauksia perustuu muistelijoiden käsityksiin ”hyvästä kodista” tai liioitteluun.

Jotkut vastaajat kertovat uskottavasti, että kasvatuksessa ei noudatettu mitään vakituksia käytäntöjä tai että vanhemmat eivät yksinkertaisesti kyenneetkään ylläpitämään kodissa vakituista järjestystä. Enimmäkseen kasvatuskäytännöt vaihtelivat kotien välillä, samassa kodissa eri lasten välillä ja eri tilanteissa samankin lapsen kohdalla. Suojattu koti oli paikka, jossa yhteisön tapojen ja normien sidonnaisuudesta voitiin poiketa oman väen kesken, mutta vieraiden aikana ja vierailuilla siitä pidettiin myös lasten kohdalla kiinni. Ilmar Talve on luonnehtinut normipoikkeamisten ja kulttuuriperinteen/yhteisön kontrollin suhdetta yleiseltä kannalta: *Kulttuuriperinne edustaa yhteisön piirissä hyväksyttyä käytäntöä, kasautunutta kokemusta, noudatettavia normeja, mutta se on vain eräänlainen yleislinja, jonka*

⁸⁵¹ Talve 1990, 198; Pylkkänen 1991, 98 js.

⁸⁵² Soikkanen 1961.

⁸⁵³ Käytetty myös kaksijakoa: itsekäs kasvatus ja ohjaava kasvatus, Hirsjärvi et al. 1998, 30-31.

⁸⁵⁴ Takala 1998, 9-16.

*normatiivinen paine ei koskaan ole ollut täysin totaalinen.*⁸⁵⁵ Merkittäviksi kasvatuskäytäntöihin vaikuttaneiksi tekijöiksi ovat lisäksi osoittautuneet perheen taloudellinen tilanne, koko ja asuinolot, kasvattajien luonnetekijät, kotielämän tilannetekijät ja myös kasvatettavien luonnetekijät ja ikäjärjestys sisarusarjassa, vaikka niistä on saatu vain yksittäisiä tietoja.

Sekä jyrkästi rajoittavan että rajoittavan kasvatustyylin muotoutumiseen olivat vaikuttaneet maatalouselinkeinon menestyksellisen harjoittamisen so. toimeentulon vaatima pitkäjänteinen työnteko ja työn hyvä organisointi sekä sopeutuminen sosiaalisesti Vanhan testamentin kasvatustyylien kanssa samansuuntaisesti. Kulttuurin välittymisen näkökulmasta Raamatun opetukset olivat kirjallista tietä välittynyttä kulttuurilainaa, bookloorea, historiallisesta juutalaisesta kulttuurista. Niiden juurtumisen syvälle suomalaiseen kulttuuriin selittää se, että ne olivat satoja vuosia dominoivassa asemassa, jolle ei ollut vaihtoehtoja. Erityisesti puhtasoppisuuden kaudelta alkaen propagoitiin tehokkaasti patriarkaalista perhemallia, johon kuului olennaisena osana lasten pitäminen kurissa ja itsestään selvästi ruumiillisen kurituksen käyttäminen.⁸⁵⁶

Sekä jyrkästi rajoittavassa että rajoittavassa kotikasvatustyyliä tavoitteena olivat lasten varhainen sopeuttaminen kotien elämäntapaan, hyväksytyjen tapojen ja työnteon omaksuminen, pahan poistaminen lapsesta ja omapäisyyttä osoittavan lapsen tahdon murtaminen mahdollisimman aikaisin. Lisäksi kasvatustyyliä tulkittiin sananmukaisesti ja monessa tapauksessa mekaanisesti. Yleensä lapset miellettiin ”lapsilaumaksi” ja käsiteltiin kollektiivisena joukkona joka oli kasvatettava ehdottoman kuuliaiseksi maallisessa elämässä Jumalan edustajana toimineille vanhemmilleen, ja kasvatustyyli perustui lasten alistamiseen. Ajatuksena oli, että lasten oli opittava kunnioittamaan ja pelkäämään Jumalaa, jotta heidän taivasosuutensa tulisi turvatuksi. Jyrkästi rajoittava kasvatustyyli näyttäytyi paitsi tapakasvatuksessa myös työkasvatuksessa, jossa korostettiin työntekovelvollisuutta Jumalalta saatuna käskynä, ja samoin vaikutti myös työntekoon velvoittanut vanhempi lainsäädäntö. Mielenkiintoista tässä on se, että lasten elämän suunnittelu on koskenut toisaalta jokapäiväistä elämää tätä hetkeä toisaalta kuoleman jälkeistä elämää, ”tuonpuoleista”, muuten lasten tulevaisuutta on suunniteltu pääasiassa vanhempien työnjatkajan osalta, jota on

---

⁸⁵⁵ Talve 1990, 412.

⁸⁵⁶ Ibid 195-196.

voitu kouluttaa tehtävänsä, jotta hän olisi kyennyt myös turvaamaan vanhempiensa vanhuuden toimeentulon.

Jyrkästi rajoittavan kasvatustyylin taustalla oli ajatus lapsista Jumalan lahjana, mutta heidät käsitettiin myös vanhempiensa maalliseksi omaisuudeksi, jonka kanssa he saattoivat menetellä miten parhaaksi katsoivat eli samalla tavalla kuin heidän muunkin elollisen ja esineellisen omaisuutensa kanssa. Lasten sopeuttamisessa kotielämään kysymykseen tulivat hyvin kovat otteet mukaan lukien ankarin ruumiillinen kuritus, jota voitiin toteuttaa hyvin spontaanisesti ja käyttää rangaistusvälineitä ensimmäiseksi käteen sattuneita esineitä. Yleisemmässä rajoittavassa kasvatustyyliä, jota voidaan luonnehtia jyrkästi rajoittavaan kasvatustyyliin verrattuna Vanhan testamentin kasvatusohjeiden henkisemmäksi tulkinnaksi, lapsia pidettiin lahjana ja lainana Jumalalta, jotka hän otti halutessaan pois ja joita oli kasvatettava ikuista elämää varten ja kohdeltava kohtuutta noudattaen taivaallisena omaisuutena. Lainanäkökohtaa vahvisti hyvin konkreettisella tavalla myös aikakauden suuri lapsikuolleisuus. Ero jyrkästi rajoittavan ja rajoittavan kasvatustyylin välillä oli myös siinä, että rajoittava kasvatustyyli ei ollut yhtä ehdoton ruumiillisen kurituksen käyttämisessä kuin jyrkästi rajoittava ja kuritustapahtumat olivat yleensä rituaalinomaisia kurituksen syyn selvittämiseen ja kurituksen jälkeen kuritettavalta edellytetyine anteeksipyyntöineen. Rajoittavan kasvatustyylin lähimpänä esikuvana voidaan pitää Martti Lutherin kasvatuskäsityksiä, jotka lasten maltillisen kehittämisen ohella suosittelevat tarpeen vaatiessa ankarin kurituksen käyttämistä, mutta edellyttävät, että se tapahtuu kohtuudessa ja että lapsille tehdään selväksi kurituksen syy.⁸⁵⁷

Salliva kasvatustyyli perustui sekin isävaltaiseen perhejärjestykseen, mutta lapset huomioitiin siinä jossakin määrin yksilöinä, ja nimensä mukaisesti salliva kasvatustyyli antoi lapsille enemmän vapauksia kuin rajoittavat kasvatustyyli. Siihen kuului lasten fyysisestä kehityksestä huolehtiminen, terveellisen ravinnon tarjoaminen, raitis ulkoilma, jota aikaisempien uskomuksiin perustuneiden näkemysten mukaan pidettiin lasten terveydelle vaarallisena, mutta myös lapsen luonteenkasvatus vauvakaudesta alkaen säännölliseen vuorokausirytmiiin ja yksin olemiseen. Siinä on tunnistettavissa myös tieteellisperäisen kasvatustieteen vaikutusta.⁸⁵⁸ Sallivan kasvatuksen isänmalli on ollut pikemmin Uuden testamentin rakastavassa isähahmossa kuin Vanhan testamentin etäisessä tuomari-isässä.

---

⁸⁵⁷ Luther 1896.

⁸⁵⁸ Tähtinen 1992, 36, 64.

Sallivassa kasvatustyyliissä lapsilla oli vapaa pääsy kodin ruokapöytään ja oikeus ottaa osaa keskusteluun. Pakotteitakin käytettiin vähemmän kuin rajoittavissa kotikasvatustyyliissä senkin takia, että sääntörikkomuksia ja konfliktitilanteita tapahtui harvemmin. Siinä Vanhan testamentin selkeät kasvatusohjeet olivat menettäneet uskottavuuttaan, pedagogisemmin orientoitunut kasvatus oli vasta tekemässä tuloaan mutta lapsiin kohdistui jo aikaisempaa enemmän huomiota myös yksilöinä, mihin osaltaan vaikutti yleistyvän koulunkäynnin vaikutus lasten yksilöllisempään huomioimiseen. Sallivassa kasvatustyyliissä keskustelun vapautuessa voidaan havaita verbaalin kasvattamisen osuuden kasvavan. Kuitenkaan sallivassa kasvatustyyliissäkään ei ollut kysymys patriarkalisuuden väistymisestä, jonka on arvioitu alkaneen länsimaissa vasta pitkälle 1900-luvulle tultaessa, vaan vasta sen lieventymisestä.⁸⁵⁹

Salliva kasvatustyyli tulee selvimmin esille vasta aikakauden loppua koskevissa muistitiedoissa. Ideoitten historiassa mikään uutuus sekään ei ollut, koska sen pohjana olleita käsityksiä on aikaisemmassa tutkimuksessa todettu esiintyneen jo 1700-luvun teologiassa, kun vanhatestamentillisista lainomaisista seurakuntauskollisuudesta oltiin siirtymässä uustestamentilliseen sovituskseen.⁸⁶⁰ Toteutuakseen aikakauden kodeissa se edellytti kuitenkin uskonnollisen ilmapiirin ja yhteiskunnan muuttumisen sille suotuisaksi, muutosta, joka oli aikakaudella vasta tulolla. Neljäntenä on ”kasvatustyyli”, joka voidaan nimetä kasvattamattomuudeksi, joka tarkoittaa sitä, että vanhemmat eivät joko halunneet tai kenneet ylläpitämään mitään vakituista perhejärjestystä. Se lienee ollut yleisempääkin kuin todellisuutta kaunistelemaan pyrkivät muistitiedot antavat ymmärtää.

SUKUPUOLIROOLIIN KASVATTAMINEN

Talonpoikaisyhteiskunnassa miesten ja naisten välinen rooliraja oli aikakaudella suhteellisen selkeä, joten on odotuksen mukaista, että se näyttäytyi myös hiljaisessa kasvatuksessa. Sukupuolirooliin kasvattaminen näyttäytyi selkeästi paitsi työnjaossa myös lasten vaatetuksen eriytymisessä leikki-iässä tai sen jälkeen. Merkittävä poikkeus

---

⁸⁵⁹ Castells 2000, 138 js.

⁸⁶⁰ Sainio 1953, 9-17, 97.

sukupuoliroolien mukaisesta vaatetuksesta oli poikien kolttukausi, jona aikana he muodostivat ”kolmannen sukupuolen” ja kuuluivat muutenkin pikemmin naisten kuin miesten joukkoon. Sukupuolirooliin kasvattamisen alkua merkitsi pojilla koltun vaihtaminen ensimmäisiin housuihin, luukkuhousuihin. Ne merkitsivät monella miessukupuolensa tiedostaneella pikkupojalla tavoiteltua muutosta elämässä, koska ne erottivat hänet naissukupuolesta ja liittivät jo näkyvämmiin miehiin. Varakkaammissa kodeissa poika sai ensimmäiset housunsa tavallisesti n. 3-4 vuotiaana, vähävaraisissa oloissa jopa vuosia myöhemmin.

Tämän kehitysvaiheen pojilta ei odotettu vakituista työntekoa, mutta koska he kuuluivat äidin ja naisten reviiriin, he alkoivat vähitellen voimien ja taitojen kasvaessa tehdä erilaisia aputöitä kotitaloudessa. Aikakauden loppupuolella, kun kolttuasu oli jäänyt pois käytöstä, pojat saivat polvihousunsa heti kehtokauden jälkeen, ja koltun leimaama vaihe jäi pois. Varsinaisesti sukupuolirooliin kasvattaminen alkoi pojilla ensimmäisten pitkien housujen kaudella, jolloin heidät otettiin miesten joukkoon tekemään erilaisia aputöitä ja opettelemaan vaikeampia. Tässä vaiheessa poikiin iskostuivat jo orastavina olleet miessukupuolen arvot, jotka näyttäytyivät selvästi tilanjaosta työjakoon saakka: tärkeitä miesten ”alueita” olivat ruokapöydässä isän läheiset istumapaikat tai miesten puoli pöytää, ulkotyömaat, talli hevosineen, kodin ulkopuolisten asioiden hoito, maanviljelyskoneet ja myöhemmin moottorit. Vaikka voisi ajatella, että pojilla persoonallisuuden kehittyminen ikään kuin tyttöjen roolin kautta olisi hidastanut heidän pyrkimistään poikien ja miesten rooliin, se näyttää tavallisesti vain lisänneen sitä. Paineita siihen aikaansaivat myös muun kotiväen pilkkapuheet.

Tytöt liittyivät luontevammin omaan sukupuoleensa eikä heidän elämässään tapahtunut samanlaista käänteentekevää muutosta kuin pojilla heidän siirtyessään naisten reviiristä miesten reviiriin. Tytöillä töihin perehdyttäminen alkoi nuorempina kuin pojilla, ja heitä valmennettiin poikia määrätietoisemmin tulevaan elämään, joka useimmilla merkitsi avioliittoa ja muuttamista miehen kotiin. Taitojen lisääntyessä tytöt saivat yhä vaativampia tehtäviä naisten töissä ja oppia naisten reviirin rajat: kotipiiri, navetta, lampola ja ruokapöydässä paikka naisten joukossa. Tytöillä sukupuolten välisen työnjakorajan ylittäminen oli harvinaisempaa kuin vastaavanikäisillä pojilla, mikä johtui siitä käytännöllisestä seikasta, että tytöt olivat yleensä tiiviisti kytkeyty opettelemaan ja tekemään naisten töitä, kun samanikäisten poikien työ oli satunnaisempaa ja vakituinen

työnteko alkoi yleensä myöhemmin. Vielä pitkähousukaudella pojat saivat tarvittaessa tehdä joitakin kotitalouteen kuuluvia töitä, joissakin tapauksessa myös muita naisten töitä. Toisaalta tarvittaessa tytötkin saattoivat tehdä joitakin yleensä miesten töihin kuuluneita töitä, kuten toimia toisen hevosen ajajina kaupunki- ja markkinamatkoilla, jos sopivan ikäisiä poikia ei ole ollut käytettävissä. Kuitenkin aikuisilla naisilla sukupuolten välisen työnjakorajan ylittäminen oli yleisempää kuin miehillä, kuten on todettu aikaisemmassa tutkimuksessa⁸⁶¹.

Avoliittomarkkinoita silmällä pitäen oli tärkeää, että tytölle muodostui yhteisössä hyvän ja taitavan työihmisen maine. Puhuttiin hyvästä leipojasta, lypsäjästä ja käsityöihmisestä. Pojilla muiden nuorten kanssa seurustelu oli vapaampaa kuin tytöillä, joiden kulkemista kontrolloitiin ainakin tyttöjen maineesta huolehtineissa kodeissa hyvinkin tarkasti. Liittyminen kylän nuorisoon merkitsi myös kulttuurin oppimisen kannalta uutta tilannetta, jossa saatiin vaikutteita seurustelutavoista ja jossa alettiin suunnitella omaa itsenäistä elämää ja aviopuolisen valintaa.

MILLOIN NUORI KATSOTTIIN AIKUISEKSI

Talolliskodeissa kotona työskennelleet lapset olivat taloudellisesti riippuvaisia vanhemmistaan kunnes saavuttivat isännyyden tai siirtyivät naimisiinmenon kautta tai muuta tietä omaan talouteen. Tyttöjen asema poikien asemasta sillä tavalla, että vanhemmassa perhejärjestyksessä tytöt olivat pitkään naimisiin menoonsa saakka laillisestikin isän tai jonkun miespuolisen sukulaisen kuten veljen holhouksen alaisia, avioliiton solmittuaan aviomiehensä määräysvallassa. Itsenäisen aseman ja yhtäläisen perintöoikeuden saavuttamisen jälkeenkin tyttöjen epäitsenäinen asema jatkui perinteisten käsitysten säilyessä, ja heitä kasvatettiin hyvin selkeästi avioliittoa varten.

Lapsuus itsessään sisältää ajatuksen ajasta, jolla on takaraja, aikuistuminen. Edellä on jo useassa kohtaa käsitelty aikuistumisen ehtoja. Tässä voidaan todeta yhteenvedonomaaisesti, että kotiin asumaan jääneet lapset, eivät saavuttaneet täyttä aikuisuutta ollenkaan niin kauan kuin isännöys oli isällä, kun aikuistumisen ehtona pidetään oman päättäväisyyden saavuttamista, koska se oli isännällä vielä yleisesti patriarkaalisen perhejärjestyksen luonteen

---

⁸⁶¹ Talve 1990, 198-200.

mukaisesti. Jonkin verran aikaisemmin aikuisen statuksen saivat vieraan palvelukseen siirtyneet. Kaikkiaan aikuisen statuksen saavuttaminen oli pitkä prosessi, jota elämäntavan eri osa-alueita analysoitaessa voitiin seurata. Lapsuuden päätepisteenä on aikaisemmassa tutkimuksessa ja myös monissa muistitietokuvauksissa pidetty rippikoulun käymistä. Aikuisuuden saavuttamisen suhteen normaali-iässä rippikoulun käyneisiin kohdistui vasta odotuksia aikuistumisen kehittämisestä, mikä näkyy selkeästi sekä tapa- että työkasvatuksessa. Kaiken kaikkiaan aikakaudella aikuisuuden ehdoista taloudellinen itsenäisyys, kun ”jalat ovat oman pöydän alla”, osoittautuu painavimmaksi tekijäksi.

KULTTUURIN MURROS HILJAISEN KASVATUKSEN NÄKÖKULMASTA

Suomalaisessa yhteiskunnassa 1860-luvulta lähtien aina 1960-luvulle saakka tapahtumassa olleita hallinnollisia, sivistyksellisiä ja teknistaloudellisia uudistuksia ja niiden aikaan saamia muutoksia on kuvattu aikaisemmassa tutkimuksessa kansanomaisten kulttuurin (kansankulttuurin) murrokseksi.⁸⁶² On perusteltua olettaa, että niiden vaikutukset tulisivat jossakin muodossa näkyviin talonpoikaisten elämäntavassa –sekä sen materiaalisella että sosiaalisella osa-alueella – ja sen siirtämisessä lapsille. Vaikka rahatalous oli aikakaudella yleistymässä ja tavaroiden tarjonta lisääntymässä sekä elintaso varsinkin aikakauden loppupuolelta alkaen yleisesti ottaen paranemassa⁸⁶³, mahdollisuudet hankkia materiaalisia hyödykkeitä olivat koko aikakauden kuluessa hyvin erilaiset. Kun varakkaammissa talouksissa kyettiin seuraamaan aikaa ja modernisoimaan kotitalouden esineistöä, kynnys hankkia materiaalisia uutuuksia oli vähävaraisissa talouksissa korkea, koska kaikki resurssit täytyi käyttää perustoimeentuloon. Varakkaammissa talouksissa kyettiin vähitellen aikakauden kuluessa koneistamaan maataloustyötä, vähävaraisemmissa talouksissa suurin osa työstä tehtiin käsin aikakauden loppuun saakka. Jälkimmäisissä oli myös pyrittävä mahdollisimman suureen omavaraisuuteen. On myös huomattava, että maata omistaneet viljelijätkin olivat varakkuudeltaan hyvin heterogeeninen ryhmä, talollisten varakkain kärki oli hyvin kapea, ja talollisiin kuului myös aikakauden loppupuolella itsenäistyneitä vuokratilallisia, jotka suureksi osaksi koostuivat pientilallisista, joiden toimeentulo oli niukkaa ja mahdollisuudet hankkia materiaalisia hyödykkeitä rajalliset..

---

⁸⁶² Talve 1979, 303 -310; Anttila-Räsänen 1987.

⁸⁶³ Talve 1990, 387

Varakkaimmissa talouksissakin siirtyminen käsin tehdystä työstä hevosvetoisten työkoneiden käyttämään vaikutti työkasvatukseen siten, että nuoremmat lapset eivät voineet niiden avulla työskennellä, koska hevosten hallinta ja raskaat koneet vaativat liian paljon voimia ja taitoja. Höyry- ja polttomoottorivoimin käyviä koneita pienemmätkin lapset, pääasiassa pojat, käyttivät tai olivat niillä työskenneltäessä aputehtävissä. Niissä ei tarvittu niinkään paljon voimia kuin koneenkäyttötaitoja. Työtavan ja –tahdin määräsi kone. Kun pääosassa kotitalouksia suurin osa maataloustöistä tehtiin vielä käsin, lapset totutettiin tekemään erilaisia maataloustöitä perinteisten mallien mukaisesti.

Kun kulttuurin murros jossakin määrin näyttäytyi varakkaampien talouksien elämäntavassa materiaalsen kulttuurin alueella, sen vaikutukset jäivät melko pieniksi sosiaalisessa kulttuurissa. Valtaosassa koteja oli voimassa patriarkaalinen perhejärjestys ja rajoittavat kotikasvatustyyli. Kotikasvatuksen muuttumisesta sallivamman kasvatustyylin suuntaan alkoi tulla merkkejä näkyviin vasta aivan aikakauden lopussa. Koulunkäynnin välityksellä saatuja oppeja otettiin käyttöön kodeissa eri aikataulussa ja sitä mukaa kun kasvattajiksi tuli koulunkäyneitä vanhempia, ensin niissä kodeissa, joiden vanhempien koulunkäynnin heidän lapsuudenkotinsa varallisuus ja koulun suotuisa sijainti olivat mahdollistaneet. Tässä suhteessa suurin muutos tapahtui vasta 1930-luvulle tultaessa kun koulunkäynti oli tullut koskemaan kaikkia oppivelvollisuusikäluokkia. Lapsista tuli koululaisina rekisteröityjä yksilöitä, joista kodin lisäksi myös yhteiskunta oli aikaisempaa enemmän kiinnostunut. Se merkitsi kasvatusvastuun jakautumista kotien ja koulun kesken ja sai aikaan vähitellen uudenlaista asennoitumista kotikasvatukseenkin. Koulunkäyntikään ei dramaattisesti muuttanut kotikasvatustyyliä sen takia, että koulukasvatuksessa noudatettiin samoin kuin valtaosassa koteja patriarkaalista kasvatustyyliä, joka perustui opettajien ehdottomaan auktoriteettiin. Siihenkin kuului järjestyksen pitäminen tarvittaessa ruumiillisen kurituksen avulla.

Olennoisin ero koulu- ja kotikasvatuksen välillä oli opetusten sisällöissä. Kouluopetuksen kautta välittyi kotielämään ajanmukaista tutkimuksellista tietoa, joka alkoi vähitellen syrjäyttää lastenhoitoa ja –kasvatusta koskeneita kansanlääkintään ja perinteeseen perustuneita uskomuksia ja yhtenäistää kotikasvatuksessa olleita alueellisia eroja. Koulujen kautta suodattuivat koteihin lasten terveydenhoitoon liittyneitä uusia käsityksiä ja muutoksia

tapakulttuuriin. Lasten siisteyteen ja ulkoasuun ⁸⁶⁴oli kiinnitettävä entistä enemmän huomiota, erityisesti koululaitos halusi karsia lapsista raittiusihanteiden mukaisesti epäterveellisiä ja epäsoivia tapoja kuten tupakanpolton. Koulukasvatus pyrki vakiinnuttamaan myös kiittämis- ja tervehtimistapoja, jotka nekin alkoivat vähitellen siirtyä myös kotikasvatukseen. Samoin kotikasvatukseen omaksuttiin joitakin kouluopetuksessa käytettyjä rangaistustapoja kuten luunapin antaminen, sormille lyöminen ja nurkassa seisottaminen. Kun tarkastellaan aikakautta kokonaisuutena, merkkejä tulevasta kansanomaisen kulttuurin murroksesta oli olemassa aikakauden lopulla erityisesti materiaallisen kulttuurin osa-alueella, mutta kulttuurimurros arvojen tasolla alkoi vasta sen jälkeen.

HILJAINEN KASVATUS ENKULTURAATION OSANA

Hiljaisessa kasvatuksessa talonpoikaisen elämäntavan sisältöjä on välitetty kasvatettaville vanhempien ja muiden kasvattajien toimenpitein. Talonpoikaista elämäntapaa voidaan luonnehtia siten, että se on sopeutunut vuodenaikoihin ja niiden mukaisiin maatalouden työsesonkeihin, kellonajoista riippumattomaan urakkaluonteiseen työntekoon ja tukeutunut profaaneihin uskomuksiin sekä uskonnollisiin opetuksiin. Ne kuvastavat kasvatustietoisuutta, jonka keskeinen tavoite on ollut kytkeä kasvatettavat työskentelemään yhdessä kotitalouden muiden jäsenten kanssa jokapäiväisen toimeen tulemisen hyväksi, minkä selittävät paitsi uskonnon työnteon tarpeellisuutta korostavat opetukset myös ennen kaikkea paljon työtä vaatinut maatalouselinkeino ja siihen vakituisesti kuulunut vuodontulon epävarmuus. Toisena tavoitteena koko aikakauden talonpoikaisessa lastenkasvatuksessa on ollut kristillisen kasvatuksen avulla turvata lasten taivasosuus.

Talonpoikainen elämäntapa on sisältänyt itsessään kasvatusjärjestelmän. Kasvatuksessa lasten iän karttuminen ja fyysinen kasvu ovat synnyttäneet kasvattajissa tietojen ja taitojen oppimiseen kohdistuneita odotuksia. Hiljaisessa kasvatuksessa kasvatettavat ovat edenneet kohti aikuisten statusta lapsuuden statusportaiden kautta toteuttaen elämäntapaa, jota vanhemmat ovat auktoriteettinsa ja patriarkaalisen perhejärjestyksen antaman vallan avulla ohjanneet. Kasvatettaville on ollut tarjolla elämäntavan välittämänä tietoa sekä näkyvästä

---

⁸⁶⁴ Heikinmäki 1967

aineellisesta sekä sosiaalisesta kulttuurista samoin kuin symbolisista merkityksistä, joiden välittämistä kasvatettaville voidaan kuvata ”kulttuurin kielten” so. merkkikielen, käytöskielen ja esineiden kielen avulla niiden toimiessa erikseen, yhdessä ja myös verbaalin informaation ohella.⁸⁶⁵

Luonteenomaista talonpoikaiselle kasvatukselle on ollut määrätynlainen passiivisuus, kasvatettavat ovat omaksuneet kotielämän toimintojen havaintojensa ja osallistumisensa kautta, kasvatettavien toimintaa kasvattajat ovat seuranneet sivusta ja kasvatustoimenpiteet ovat aktivoituneet silloin kun kasvatettavien käyttäytyminen on poikennut hyväksytystä. Lisäksi kasvatusta on aktivoitunut erityistä huomiota vaativissa tapauksissa. Tällaisia ovat olleet tyttöjen poikia aikaisemmin alkanut totuttaminen naisten töihin taustanaan tyttöjen odotettavissa oleva tulevaisuus aviomiehen kotona ja lapsuuskodin maine. Samoin kasvatusta on aktivoitunut harjaannutettaessa lapsia erityisen vaativiin suorituksiin. Osa hiljaisesta kasvatuksesta on käsittänyt tietoa, jota polanyiilaisittain voidaan kutsua hiljaiseksi tiedoksi eli tiedoksi, jota on ollut vaikea tai mahdotonta verbaalisti välittää, kuten erilaiset symboliset merkitykset ja esineistön käyttämiseen liittyvä informaatio. Osa taas on ollut tietoa, jonka sanallinen välittäminen olisi ollut mahdollista. Tällaista hiljaista tietoa on käytetty siten, että lapsilta on vaadittu hiljaisuutta kodin eri tilanteissa kuten ruokapöydässä ja vanhempien sekä erityisesti vieraiden aikana. Häiriötekijöiden poistamisen ohella hiljaa olemisen vaatimisella on korotettu vanhempien ja lasten arvoeroa. Toisaalta vanhempien niukkasanaisuus on perustunut perinteisiin käsityksiin tarpeesta olla säästeliäs puheen käytössä, jonka avulla on korostettu kulloisenkin puheen tärkeyttä ja myös vanhempien auktoriteettia.⁸⁶⁶

Kun tyttöjen ja poikien kasvatusta kulkee leikki-ikästä saakka samaa polkua, se alkaa vähitellen eriytyä sukupuolten mukaiseksi. Pojat ovat edenneet kohti aikuisuutta neljäksi statusvaiheeksi määriteltävien kehitysvaiheiden kautta: kolttuikä, jolloin kehtolapsi voitettuaan tai ohitettuaan vauvakauden sairaudet vasta ikään kuin noteerattiin ihmiseksi ja liittyi kotiyhteisön jäseneksi, luokku- tai polvihousuikä, joka merkitsi näkyvää irtautumista ”sukupuolettomasta” vaiheesta ja liittymistä miespuolisten perheenjäsenten joukkoon, poikakloppi- tai pitkähousuikä ja, josta on alkanut miesten töiden harjoittelu, ja nuorukaisikä, jolla kuvataan kehityskautta, joka muodosti siirtymävaiheen aikuisuuteen. Tyttöillä statusvaiheet eivät olleet niin monipuolisia eikä muutos kolttuvaiheen jälkeen yhtä

⁸⁶⁵ Gráfik 1998, 9-16; symbolikommunikaatiosta, Kirveenummi 1994, 45.

⁸⁶⁶ Gráfik 1998, 9-16.

dramaattinen kuin pojilla. Heillä koltuiän jälkeen on ollut mekkoikä, jolloin on jo harjoiteltu monipuolisesti naisten töitä, ja sen jälkeen neitoikä, joka samoin kuin pojilla muodosti siirtymävaiheen aikuisuuteen. Avioliiton solminen merkitsi tytöillä naiseen naisen statuksen saamista mutta ei aikuisuutta oman päättäväisyyden suhteen, koska se oli aviomiehellä, ja lisäksi miehen kotiin muuttaneilla oli miniän asema.

Lapsilla tietoisuus saada kuhunkin korkeampaan statukseen kuuluvat suuremmat oikeudet ja niihin liittyvät ulkoiset tunnusmerkit, kuten erilaiset aineelliset hyödykkeet, on toiminut tietojen ja taitojen hankkimisen motivaationa. Motivaationa ovat voineet toimia myös lisääntyvät velvollisuudet, jotka on koettu korkeamman statuksen tunnusmerkeiksi. Kasvatustietoisuus on vaihdellut talouksittain hoitavasta suhtautumisesta, intuitiiviseen kasvattamiseen ja edelleen tietoiseen tapakasvatukseen. Selvää korrelaationsuhdetta näillä ei havaittu olleen sosiaaliryhmään tai varallisuuteen. Intuitiivinen kasvattaminen, jolla tarkoitetaan sääntöjen antamista lapsille ja niiden noudattamisen valvomista sekä kasvattamista mallien ja roolisuhteiden avulla, näyttää olleen yleisintä. Hoitava suhtautuminen, jolla tarkoitetaan lapsen olemassaolon turvaamista ja perheen elämisen kitkattoman jatkumisen näyttäisi liittyneen selvimmin – vaikkakaan ei yksinomaisesti – vähävaraisempien talouksien kasvatukseen. Tietoinen tapakasvatus, jolla tarkoitetaan sitä, että vanhemmat tiedostavat asemansa lapsen toiminnan ohjaamisessa ja pyrkivät huolehtimaan siitä, että lapset oppivat ”oikeat” toimintatavat, näyttää selvimmin liittyneen niihin talouksiin, joiden kasvatustyyliä on edellä luonnehdittu jyrkästi rajoittavaksi tai rajoittavaksi. Yleisistä periaatteista ohjautuva kasvatuksen piirteitä on havaittavissa jonkin verran sallivassa kasvatuksessa.⁸⁶⁷

Suurin osa hiljaista kasvatusta on kasvatustekniikan näkökulmasta ollut opettamista osallistumisen kautta ja teettämällä.⁸⁶⁸ Sosiaalisessa kasvatuksessa se on merkinnyt sitä, että lapsen on ollut ymmärrettävä havainnoimalla elämäntapaan liittyviä tilanteita oma asemansa, statuksensa, ja ne ehdot, joilla hän on kyennyt asemaansa parantamaan. Mekaaniseksi luokiteltava kasvatustekniikka siinä on ollut hiljaisuuden vaatiminen kasvatettavilta. Paitsi että sen takana on ollut käytännöllinen syy, runsaslapsisen joukon metelöinti on voinut olla häiriötekijä, hiljaisuuden vaatimisella lapsilta aikuisten seurassa kuten ruokapöydässä, vieraiden aikana ja vieraisilla on opetettu vanhempien kunnioittamista. Vanhempien

---

⁸⁶⁷ Takala 1979, 35-36.

⁸⁶⁸ Vrt. Patoluoto 1984, 118-119.

vähäpuheisuus puolestaan on vahvistanut heidän auktoriteettiaan ja puheen vaikuttavuutta sekä herättänyt myös pelkoa. Esineiden käytössä kasvattaminen on tapahtunut siten, että esineiden oma rakenne on opettanut niitä käyttämään pantua kasvatettavaa. Jotkut vaativammat tehtävät ovat laukaisseet harjoittamisen hiljaisessa kasvatuksessa, mikä on ilmennyt siten, että kasvatettava on pantu toistamaan jokin tehtävä, kuten esimerkiksi työ tai työvaihe, niin monta kertaa, että hän on siitä suoriutunut. Sanktiot ovat liittyneet kasvatukseen selkeimmin ehdollistamismielessä. Positiivisten sanktioiden avulla on pyritty ennakolta vaikuttamaan kasvatettavia käyttäytymiseen toivottuun suuntaan, kuitenkin siten, että kasvattajat ovat määritelleet ja määränneet kuinka niitä on toteutettu. Negatiivisten sanktioiden käyttäminen, joka useimmiten mielletään kasvatukseksi ja jota kasvattajatkin kautta historian ovat pitäneet kasvatuksena, on ollut mekaaninen vallankäytön väline, jonka avulla lapset on pakotettu jotakin tekemään. Lisäksi niiden käyttämiseen on liittynyt vielä aikakauden alkupuolella melko yleisesti käsitys, että fyysistä kipua tuottamalla lapsista poistetaan perisynnin aiheuttama paha.

TALONPOIKAISEN KOTIKASVATUKSEN MYYTIT

Kotielämän näyttämönä Veikko Ruoppilan tutkimuksessa on pääasiassa vauras tai ainakin hyvin toimeen tuleva talollistalous, jossa lapsia opetetaan kävelemään, istumaan ruokapöydässä omalla paikallaan ja jossa heille opetettiin hyviä tapoja ja työntekoa pienestä pitäen ja jossa heitä aiheellisesti rangaistiin. On totta, että useissakin talonpoikaiskodeissa viljeltiin tällaisia kasvatusihanteita lainaamalla ahkerasti raamatullisia ja profaaneja kasvatusohjeita, ja että niiden mukaisia kasvatustavoitteitakin ja -käytäntöjäkin oli, mutta kuitenkin enimmäkseen kasvatus vaihteli tilanteiden ja kasvatettavien reaktioidenkin mukaan. Että yhteisön kulttuurilla ja sosiaalisella kontrollilla eli sillä ”mitä ihmiset sanovat” oli merkitystä kotikasvatuksessa käy ilmi myös siitä, että useimmissa kodeissa vieraiden aikana lapsilta vaadittiin enemmän ”tapojen mukaista” käyttäytymistä kuin kotiväen kesken. Lisäksi tästä kuvasta puuttuvat ne talollistaloudet, joissa ei noudatettu säännöllistä perhejärjestystä eikä kasvatusta, samoin kuin ne kodit, joissa periaatteellisista tai muista syistä lapsia ei rangaistu. Samoin puuttuvat ne varattomampien maattomien ja maataloustyöntekijöiden kodit, joissa ei ollut antaa lapsille töitä eikä vanhempien kodin

ulkopuolella työskentelyn tai asuintilojen pienuuden takia mahdollista säännöllisen perhejärjestyksen toteuttamiseen kuten esimerkiksi yhteisruokailuihin.

Kun Veikko Ruoppila tukeutuu tutkimuksessaan suuressa määrin maallisiin ja uskonnollisiin kasvatusohteisiin ja esittää ne ikään kuin toteutuneena kasvatuksena, todellisuuskuvasta jää puuttumaan myös se, että talonpoikaiset kotikasvattajat eivät aina itsekään täysin ymmärtäneet viljelemissä elämänviisauksien sisältöä ja symboliikkaa, vaan sovelsivat niitä käytäntöön konkreettisesti. Hyvä esimerkki ovat edellä kuvatut lapsille opetetut leivän käsittelytavat ja niiden perustelut. Veikko Ruoppila esittää työteon alkamisiän suhteen varauksia toisin kuin häntä siteeraavat myöhemmät tutkijat, jotka eivät ota huomioon työn aikakaudenaikaista määrittelyä, vaan sijoittavat työnteon alkamisen virheellisesti jo leikki-ikään tai heti sen jälkeen. Lisäksi Ruoppila ja häntä seuraavat tutkijat otaksuvat lasten tulleen toimeen omien kättensä työllä jo heti leikki-ikää seuranneina vuosina, kun todellisuudessa työkasvatus vasta silloin tositarkoituksessa alkoi, eivätkä lapset vielä kyenneet tuottamaan niin paljon kuin kuluttivat. Myöskään käsitys, että talonpoikaismiljöössä aikuisuus olisi alkanut ja täyttä työkykyä olisi vaadittu rippikouluikäisenä, ei vastaa todellisuutta, vaan se ainoastaan lisäsi vanhemmissa lasten työkyvyn kehittymiseen kohdistuneita odotuksia.

Rippikoulun käyminen merkitsi nuorilla seurakunnallisesti aikuisten kirkonkirjoihin pääsemistä, kun sitä nuoremmat merkittiin vielä lasten kirjoihin. Lainkäytössä sen ikäiset olivat jo vastuussa teoistaan.⁸⁶⁹ Aikuisuuden saavuttaminen kesti kuitenkin paljon pitempään, sen edellytyksenä oli paitsi täyden työkyvyn saavuttaminen ja omillaan toimeen tuleminen myös oma päättäväisyys. Vaativimmat työt ovat voineet edellyttää vielä monen vuoden harjoittelun rippikouluikäisen jälkeen. Lisäksi aikuistuminen toteutui eri talonpoikaisryhmissä eri tavalla, vieraan palvelukseen menneet lapset saavuttivat sen aikaisemmin kuin kotitalalle jääneet. Heidät lähetettiin vieraan palvelukseen heti kun heidät otettiin ja helpottivat sillä tavalla lapsuudenkotinsa toimeentuloa. Aikuisina työntekijöinä he saivat suhteellisen itsenäisen aseman, kun puolestaan tilallisten lapset olivat isän vallan alla isännöyden saamiseen tai talosta pois muuttamiseen saakka. Ruoppilakin tekee varauksia aikuistumisen suhteen ja näkee sen monipolvisempana ja rippikoulun käymisen vasta aikuistumisen esiasteena.

---

⁸⁶⁹ Talve 1990, 201-202.

Ruoppilan ja häntä siteeranneiden myöhempien tutkijoiden käsitys, että 1800-luvun lopun talonpoikainen kasvatusta olisi tietoisesti tähdännyt siihen, että lapsista olisi tullut omalla työllään itsensä elättäneitä ja yhteiskuntaa sopeutuneita kansalaisia on talonpoikaisuutta ihannoiva⁸⁷⁰ eikä vastaa sen kasvatustietoisuutta. Lapset saavuttivat täyden työkyvyn ja sopeutuivat yhteiskuntaan siitä huolimatta, että vanhemmilla oli useissa tapauksissa vain melko hahmottomaton kuva heidän tulevaisuudestaan, pääosin se käsitti velvollisuuden opettaa ja sopeuttaa lapset ”elämään ihmisiksi”. Perheiden tasolla lienee kasvatuksenkin avulla ensisijassa pyritty toimentulon ja jokapäiväisestä elämästä selviytymisen turvaamiseen. Vauraammissa oloissa kysymys oli kuitenkin myös vanhempien oman vanhuuden turvan hankkimisesta sen lapsen avulla, jolle tila luovutettiin ja jota tulevaisuutta varten ainakin jossakin määrin siihen valmennettiin. Tyttöjen kasvatuksessa suunnitelmallisuutta oli enemmän kuin poikien, koska heidän tulevaisuutensa liittyi tavallisesti eläminen vieraissa oloissa so. aviomiehen kotona, jossa varsinkin heidän työkykynsä antoi kuvan heidän lapsuudenkotinsa tasosta ja vaikutti sen maineeseen. Väittämä, että ruumiillinen työ olisi ollut erityinen ihanne talonpoikaisväestön keskuudessa, jolloin se olisi heijastunut kotikasvatukseenkin, osoittautui tarpeettomaksi yleistykseksi. Ruumiillisen työn tekeminen oli luonnollista, koska se ennen ja jälkeenkin maataloudessa käynnistyneen työn koneistumisen oli välttämätöntä.

Kun Ruoppilan kotikasvattajat käyttivät säännöllisesti ruumiillista kuritusta, aikakauden alusta lähtien oli perheitä, joissa minkäänlaisia pakkokeinoja ei käytetty, ei myöskään ruumiillista kuritusta, vaikka se olikin harvinaisempaa. Tällaisen asenteen takana voidaan nähdä sekä periaatteellisia että yksilöllisiä, vanhempien luonteesta johtuneita tekijöitä. Jotkut vanhemmat pitivät ruumiillista kuritusta tarpeettomana koska ”omaa lihaahan siinä hakkaa” kuten he asian ilmaisevat, joissakin perheissä jo vanhempien ja muiden kasvattajien auktoriteetti riitti siihen, että lapset käyttäytyivät hyväksytyllä tavalla eikä rangaistuksia tai muita pakotteita käytetty.

Kun Veikko Ruoppila esittää tutkimuksessaan Kansa lastensa kasvattajana talonpoikaisen kotikasvatuksen vakiintuneita periaatteita ja käytäntöjä noudattavaksi järjestelmäksi ankkuroiden sen voittopuolisesti maanomistajatalollisten elämänpiiriin ja heidän viljelemiensä kasvatustavoitteiden mukaiseksi kuvaksi, hän kuvaa valikoitua todellisuutta Se,

---

⁸⁷⁰ Ruoppila 1954, 182-183; Korkiakangas 1996, 78.

että hän etsii tarkoituksellisesti ihannoivaa näkökulmaa talonpoikaiseen kotikasvatukseen, käy ilmi epäsuorasti jo hänen tutkimuksensa motosta, joksi hän on valinnut J.V.Snellmanin kehotuksen: *Jokaisella kasvattajalla on opittavaa suomalaisen talonpojan pirtissä*. Kun Snellmanin lausuma on todellisuutta ihannoiva, Ruoppilan tutkimuksessa voi nähdä saman pyrkimyksen. Tuloksena on ajanoloon osittain myyttiseksi muodostunut kuva suomalaisen talonpojan kotikasvatuksesta, joka on ymmärrettävissä pyrkimyksenä vahvistaa suomalaisten identiteettiä, jonka tyyppisiä pyrkimyksiä on osoitettu myös Suomen valtiollisen historian määrättyjen vaiheiden tulkinnoissa, joissa menneisyyttä on käytetty kuvausajan ja tulevaisuudenkin hyväksi.⁸⁷¹ Tässä tapauksessa talonpoikaista kasvatusta ihannoiva kuvaus on ollut siihen erittäin sopiva, koska enemmistöllä suomalaisista on agraariset juuret. Kun Ruoppilan kuvaus kartoittaa monia talonpoikaiseen kotielämään ja lasten kasvatuksessa tunnettuja uskomuksia ja alueellisia eroja, yleisesti voidaan todeta, että uskomukset ovat tässä tutkimuksessa tarkasteltavana aikakautena suureksi osaksi väistyneitä ja alueelliset erot tasoittuneita. Jo aikaisemmin on huomautettu siitä, että talonpoikaisuus (talonpoikaiskulttuuri) ei ole talonpoikaissäestön itsensä luoma emic-käsite vaan etic-käsite, tutkimuksen luoma ja sivistyneistön kautta yleiskieleen välittynyt kuten kansankulttuurikin.⁸⁷² Tieteellisessä käytössä niitä ei ole perusteltu täsmällisinä käsitteinä vaan pikemmin strategioina, joiden avulla voidaan luoda järjestystä heterogeenisen yhteiskunnan tutkimukseen.⁸⁷³

---

⁸⁷¹ Myytit, jotka tendenssinomaisesti yleistävät määrättyt asiat, Ferrer 1984, 7; Jussila 2007, johdanto.

⁸⁷² Räsänen 1989, 12; Lönnqvist 2007, 87.

⁸⁷³ Ehn 1990, 29.

LÄHTEET

ARKISTOAINEISTOT

TURUN YLIOPISTON KULTTUURIEN TUTKIMUKSEN LAITOKSEN
KERUUARKISTO, TURKU
(TYKL)

Aukia, Markku: Lasten kotikasvatuksesta. Täydennyshaastatteluja. 1980-1981.
TYKL.
Kansatiede. Turun yliopisto.

Helstamo, Tarja 1980: Lastenkasvatuksesta ja perhesuhteista vuosina 1900-
1930:
Säkkijärvi, Kirvu. Keruutyö. TYKL 1266. Kansatiede, Turun yliopisto.

Huoso, Mirja 1980: Lastenkasvatuksesta ja perhesuhteista Jääskessä ja Myrskylässä
Keruutyö. TYKL 1265. Kansatiede, Turun yliopisto.

Ivonen, Tuula 1980: Lasten kasvatuksesta ja perhesuhteista Perttelissä ja Loimaalla.
Keruutyö. TYKL 1232. Kansatiede, Turun yliopisto.

Tuominen, Lasse 1979: Lasten kasvatus ja perhesuhteet raisiolaisten opettajien
kertomana.
Keruutyö. TYKL 1166. Kansatiede, Turun yliopisto.

TYKL 9: Herätysliikkeet. 1961. Keruukysely.

TYKL 25: Lasten kasvatuksesta ja perhesuhteista entisaikaan. Marraskuu 1965.
Keruukysely.

TYKL 44: Lasten kasvatus ja perhesuhteet II. Huhtikuu 1972. Keruukysely.

TYKL 54: Lapset ja aikuiset. Marraskuu 1977. Keruukysely.

TYKL B 16: Lasten rankaiseminen. Maaliskuu 1978. Keruukysely.

ETNOLOGISKA INSTITUTIONEN VID ÅBO AKADEMI, ÅBO (EIVÅ)

Barn och familj. NR. 34. 1973 . Frågelista.

SANAKIRJASÄÄTIÖ (SS)

Kansanomaisesta lastenkasvatuksesta. 1938. Keruukysely.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS FOLKKULTURSARKIV, HELSINGFORS

(SLS)

Barnets värld. 1972 . Frågelista.

VR-YHTIÖT, ARKISTO, HELSINKI

Aukia, Markku 1985: Suomen rautatieläisyhteisöt. Painamaton käsikirjoitus.

PAINAMATTOMAT OPINNÄYTETYÖT

Adolfsson, Marie-Louise 1979: Barnets värld. Traditioner om barn, könsroller och barnuppfostran i de nyländska och österbottniska svenskbygderna ca. 1900-1920. Pro gradu avhandling i Nordisk Etnologi. Åbo Akademi.

Antola, O. 1951: Länsi- Suomen rukoilevaisten etiikka. Pastoraalikirjoitus. Tampereen tuomiokapitulin arkisto.

Aukia, Markku 1979: Suomenkielisen maaseudun lasten kulttuurinoppimisjärjestelmästä n. 1890-1940. Ensimmäinen oppimiskausi, ruokailutapojen ja työnteon oppiminen. Licensiaatintyö. TYKL 1217. Turun yliopisto.

Harvela. H. 1972: Protestanttinen ruokarukoustraditio Suomessa. Pro gradu. Teologisen tiedekunnan kirjasto, Helsingin yliopisto.

Heikkilä, Tomi 2003: Lasten ruumiillinen rankaisu kotikasvatuksessa 1910-1960-luvulla. Pro gradu-tutkielma. Suomalais-ugrilainen kansatiede. Helmikuu 2003. Helsingin yliopisto.

Heljala, Minna 1981: Palkitseminen ja rankaiseminen Suomen maaseutukansakouluissa n. 1920-1940. Seminaarityö. TYKL 1307. Kansatiede, Turun yliopisto.

Martinkari, Outi 1960: Valkealan vanhoista lastenhoito- ja kasvatustavoista. Seminaarityö. TYKL 217. Kansatiede, Turun yliopisto.

Nykvist, Helena 1976: Barn och familj i svenska Österbotten kring sekelskiftet. Fackuppsats i Nordisk etnologi. Våren 1976: Åbo Akademi.

Seesjärvi, S. (painamaton) 1962: Rukous Länsi-Suomen rukoilevaisten seuroissa. Pro gradu. Teologisen tiedekunnan kirjasto, Helsingin yliopisto.

KIRJALLISUUS

Aaltonen, Esko 1961: Den traditionella bondekulturens undanträngande i Finland. Budkavlen 38. 1959. Åbo: Åbo Akademi.

Aaltosen kenkätehdas O.Y. 1939: Muutamia piirteitä 50-vuotistaipaleelta. Helsinki.

Ahlbäck, Ragna 1945: Kartor över Svenskfinland. Folklivsstudier I. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet.

Ahlman, Erik 1976: Kulttuurin perustekijöitä: kulttuurifilosofisia tarkasteluja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Alapuro, Risto 1995: Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. Porvoo: Hanki ja jää.

Alasuutari, Pertti 1993: Laadullinen tutkimus. Jyväskylä: Vastapaino.

Allardt, Erik 1983: Sosiologia. Juva:WSOY.

Andersen, Ellen 1971: Bordskik. Spisevaner og borddaekning gennem tiderne. Koebenhavn.

Antikainen, Ari-Rinne, Risto-Koski, Leena 2006: Kasvatussosiologia. 3. painos. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Anttila, Veikko 1954: Kansa kasvattajana. Arvostelu teoksesta: Veikko Ruoppila, Kansa lastensa kasvattajana. Kotiseutu 4/1954.

Anttila, Veikko 1968: Äes Suomessa. Suomi 114:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Anttila, Veikko 1974: Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Rauma: Kirjayhtymä.

Anttila, Veikko-Räsänen, Matti 1987: Kansankulttuurin murros. Teoksessa: Suomen historia 7 (toim.Paula Avikainen, Ilari Hetemäki, Eero Laaksonen, Erkki Pärssinen). Espoo: Weilin+Göös.

Ariès, Philippe 1982: Barndomens historia. Avesta: Gidlunds.

Arvastson, Gösta 1990: Det historiska perspektivets betydelse. Teoksessa: Nordisk etnologi och folkloristik under 1980-talet. Etnolore 9. Skrifter från Etnologiska institutionen (red. Anders Gustavsson). Uppsala 1990:Uppsala universitet.

Aukia, Markku 1978: Reikätuoleista leikkikehiin. Sananjalka 20.Turku 1978: Suomen Kielen Seura.

Aukia, Markku 1980: Valkealan Vuohijärvi. Teoksessa: Muuttuva kylä. Tietolipas 84. (toim. Päiviö Tommila ja Ismo Heervä). Vaasa:Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aukia, Markku 1983: Lapsuusajan enkulturaatiomalleja muuttavista kodin ulkopuolisista tekijöistä 1900-luvulla. Teoksessa: Inovaatiot – avaimet kulttuurin muutokseen. Ethnos-toimite 5. Helsinki: Ethnos r.y.

Aukia, Markku 1984: Perinteisestä kotikasvatuksesta Suomen maaseudulla. Teoksessa: Varhaiskasvatustutkimus Suomessa (toim. Mikko Ojala). Helsinki : Lastensuojelun Keskusliitto.

Backman, Herman 1864: Tieteelliselle kannalle perustettu pienten lasten elanto ja hoito. Helsinki.

Baumgartner, Karl 1965: Die Tischordnung im alten mecklenburgischen Bauernhaus. Deutsches Jahrbuch für Volkskunde 1965. Berlin.

Biedermann, Hans 2003: Suuri symbolikirja (suomentanut ja toimittanut Pentti Lempiäinen). Juva: WSOY.

Boalt, Gunnar 1950: Socialpsykologin. Tolv kapitel om människan och miljö. Stockholm 1950: Hugo Gebers förlag.

Bringéus, Nils-Arvid 1979: The Communicative Aspect in Ethnology and Folklore. Ethnologia Scandinavica.

Bruhn, Karl 1935: Uppfostran hos de nordiska nomaderna. Helsingfors: Söderström.

Castells, Manuel 2000: The Power of Identity. Cornwall: Blackwell Publishers.

Durkheim, Emile 1990: Sosiaalisesta työnjaosta. Jyväskylä: Gaudeamus.

Eenilä, Jukka 1965: Uitto ja uittotyöläiset Paimion joen vesistöissä. Varsinais-Suomen Maakuntakirja n:o 20. Turku.

Eenilä, Jukka (toim.) 1971: Ruotiukkoja ja huutolaisia. Muistikuvia entisajan sosiaalihuollosta. Helsinki: Tammi.

Egardt, Brita 1972: Körperliche Züchtigung und Schandstrafe in der schwedischen Volksschule des 19. Jahrhunderts. *Ethnologia Scandinavica*.

Ehn, Billy 1990: Kulturell komplexitet som etnologiskt problem. Teoksessa: Nordisk etnologi och folkloristik under 1980-talet (red. Anders Gustavsson). *Etnolore* 9. Skrifter från Etnologiska institutionen. Uppsala: Uppsala universitet.

Ehn, Billy-Löfgren, Orvar 1994: Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv. Klippan: Gleerups Förlag.

Ehn, Billy- Löfgren, Orvar 1996: Vardagslivets etnologi. Reflektioner kring en kulturvetenskap. Falun.

Eilola, Jari 2006: Etsitty historian ihminen. Autenttinen ihminen. Tulkintoja irtautumisen etnografiasta (toim. B. Lönnqvist & Laura Aro). Jyväskylä: Atena.

Elkind, David 1974: Jean Piagetin kehityopsykologia. Jyväskylä: Gaudeamus.

Eneroth, Bo 1979: Kvalitativ metod för samhällsvetenskaplig forskning. Stockholm: Akademilitteratur.

Erasmus Rotterdamlainen 1961: Cullainen kiria nuorucaisten tapain sijwollisudest. Turku: Helmer Winter.

Eriksson, Gunilla 1960: Att lära sig gå. Kulturen. En årsbok. Lund.

Eriksson, Inrid –Rogers, John 1977: Familj och hushåll i ett svenskt storbruksområde under 1800-talet. Teoksessa: Historieforskning på nya vägar. Studier tillägnade Sten Carlsson

14.12.1977 (red. Lars-Göran Tedebrand). Lund : Studentlitteratur.

Erixon, Sigurd 1958: Eurooppalaisen kansatieteen päämäärät ja metodit. Teoksessa: Kansatieteen ongelmia. Tutkielmia kansatieteen alalta. Tietolipas 12 (toim. Toivo Vuorela). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ferrer, Julio 1984: Moderna myter och gamla brott. En studie om kvinnobrottslighetens villkor. Malmö: P.A. Norstedt & Söners Förlag.

Foucault, Michel 1980: Tarkkailla ja rangaista. Keuruu: Otava.

Fulcher, James & Scott, John 2003: Sociology. Second edition: Oxford University Press.

Friedman Hansen, Judith 1979: Sociocultural Perspectives on Human Learning. An Introduction to Education Anthropology. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Gadamer, Hans Georg 2004: Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteessä ja filosofiassa. Tampere: Vastapaino.

Geertz, Clifford 1993: The Interpretation of Culture: Selected Essays. London: Fontana Press.

Gjerdi, Trond 1975: ”Grensrelevante formkriterier” som etnologisk begrepp. Rg 2/1975.

Gráfik, Imre 1998: Signs in Culture and Tradition. Szombathely: Savaria University Press.

Haaparanta, Leila-Niiniluoto, Ilkka 1993: Johdatus tieteelliseen ajatteluun. Helsinki: Hakapaino Oy.

Haavio, Ari 1965: Suomen uskonnolliset liikkeet. Porvoo: WSOY.

Hajdú, Peter 1951: Die Benennung der Begriffe rechts und links als Ausdrücke der Beziehung zwischen Sprache und Denken. Acta Linguistica I. Budapest.

Hako, Matti (toim.) 1957: Kansanomainen lääkintätietous. SKS:n Toimituksia 229:4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Halila, Aimo 1949: Suomen kansakoululaitoksen historia. Toinen osa. Kansakouluasetuksesta piirijakoon. Porvoo: WSOY.

Halila, Aimo 1950: Suomen kansakoululaitoksen historia. Neljäs osa. Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet (1921-1939). Porvoo: WSOY.

Halila, Aimo 1986: Yhteiskunnallisia uudistuksia ja uusia aatteita. Suomen historia 5. Espoo 1986: Weilin+Göös.

Halmesmaa, Pekka 1976: Kirkkokuri muutoksen kynnyksellä. Kirkkokuria koskevan säännöstön kehittyminen Suomessa vuosina 1818-1847 sekä sen soveltaminen Turun tuomiorovastikunnassa. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 97. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.

Haltia, Maija 1949: Marttatoiminta 1899-1949. Helsinki 1949: Marttaliitto.

Handbuch 1930/1931: Handbuch des deutschen Aberglaubens. Band III. Berlin-Leipzig.

Harris, Judith Rich 2000: Kasvatuksen myytti. Helsinki: Art House.

Harva, Uno 1925: Vänsterhand och motsols. Rg 1925. Stockholm.

Harva, Uno 1935: Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia III:1.

Harviainen, Tapani 1988: Judarna i Norden. Finland. Teosessa: Judisk historia (toim. Karl-Johan Illman, Tapani Harviainen). Religionsvetenskapliga skrifter nr. 14. Tredje utökade upplagan. Åbo: Åbo Akademi.

Hedlund, Märta 1943- 1944: Barnets uppfostran och utbildnin i en storfamilj. Folk-Liv, Acta Ethnologica et Folkloristica Europaea VII-VIII.

Heikinmäki, Maija-Liisa 1967: Mitä hameitten alla. Naisten alushousujen käyttöön tulo Suomessa. Suomi 112:3. Helsinki:Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikinmäki, Maija-Liisa 1978: Inhimillisiä tarpeita. Kotiseutu 3-4/1978.

Heikinmäki, Maija-Liisa 1981: Suomalaiset häätavat. Talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet. Keuruu: Otava.

Heikinmäki, Maija-Liisa 1989: Arkaistisia piirteitä suomalaisessa asumisessa. Teoksessa: Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti. Tietolipas 114. Helsinki 1989: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikkinen, Kaija & Kupiainen, Tarja 1994: Merkilliset merkit: esinekulttuurin semiotiikkaa. Teoksessa: Kulttuurintutkimus. Johdanto. Tietolipas 130 (toim. Jari Kupiainen & Erkki Sevänen): Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Herder Lexikon 1981: Herder Lexikon. Ethnologie. Freiburg im Bresgau.

Hirsjärvi, Sirkka et al. 1998: Kasvatustraditiot ja niiden muuttuminen. Teoksessa: Koti kasvattajana, elämä opettajana. Kasvatus- ja oppimiskulttuurit tutkimuskohteina (toim. Leena Laurinen). Juva:Atena kustannus.

Honigmann, John J. 1976: The Development of Anthropological Ideas. Illinois:The Dorsey Press.

Honko, Lauri 1978: Kulttuurin empiirisestä tutkimuksesta. Teoksessa Humanistisesta tutkimuksesta. Metodeja ja ajankohtaisia kysymyksiä. Jyväskylä.

Huhtala, Liisi 2002: Semmosta se vaan on ollut. Kauheita kertomuksia. Tieteessä tapahtuu

2.2002. Arvostelu teoksesta: Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta (toim.

Anna Makkonen). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hurme, Helena 1981: Life Changes during Childhood. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 41. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Husa, Sari 1995: Pitääkö pahaa piiskata. Kasvatus 4/26. Jyväskylä: Kasvatustieteellinen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.

Hytönen, Viljo 1913: Nautintoaineet ja säästäväisyys. Rahtiuden ystävien kirjasia I, sarja N:o 88. Helsinki: Rahtiuden ystävät.

Hyypä, Markku T. 1987: Ruumiinkieli. Keuruu: Otava.

Häggman, Kai 2003: Suurperhe, ydinperhe, pyhä perhe. Suomen kulttuurihistoria 3 (toim. Anja Kervanto Nevanlinna, Laura Kolbe). Keuruu: Tammi.

Häkkinen, Antti 2005: Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisöissä. Teoksessa: Vieraat kulkijat – tutut talot. Historiallinen Arkisto 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hämäläinen, Albert 1920: Ihmisruumiin substanssi suomalais-ugrilaiden kansojen taikuudessa. Taikapsykologinen tutkimus. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XLVII. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

Hämäläinen-Forslund, Pirjo 1987: Maammon marjat. Entisaikain lasten elämää. Porvoo: WSOY.

Hänninen, Sisko-Liisa 1965: Kätilötyön vaiheita. Helsinki: Otava.

Höirup, Ole 1975: Die Arbeitsteilung zwischen Männern und Frauen in der bäuerlichen Kultur Dänemarks. Ethnologia Scandinavica.

Jallinoja, Riitta 1984: Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin. Teoksessa: Elina Haavio-Mannila, Riitta Jallinoja, Harriet Strandell, Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja. Juva:WSOY.

Jokipii, Mauno 1961: Satakunnan rakennuksista ennen isoavihaa. Satakunta XVIII. Vammala.

Jokipii, Mauno 1985: Kansatieteen historialliset lähteet. Ethnos-julkaisu 1.Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa. Lappeenranta: Ethnos r.y.

Jussila, Osmo 2007: Suomen historian suuret myytit. Juva: WSOY.

Juva, Mikko 1956: Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty. Porvoo:WSOY.

Kakko, Tarja 2005: Kurissa ja Herran nuhteessa. Luterilainen kasvatusaate 1900-luvun vaihteen Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C osa 236. Turku: Turun yliopisto.

Kalela, Jorma 1999: The Challenge of Oral History – the Need to Rethink Source Criticism. Teoksessa: Historical Perspectives on Memory. Anne Ollila (ed.). Studia Historica 61. Helsinki 1999:Suomen Historiallinen Seura.

Karjalainen, Asko ja Siljander, Pauli 1997: Pedagogisen tietoisuuden paradoksi. Teoksessa Kasvatus ja sosialisatio. Tampere: Gaudeamus.

Kaukonen, Toini-Inkeri 1985: Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut. Porvoo: WSOY.

Kianto, Ilmari 2003: Punainen viiva. Helsinki: Otava.

Kirveennummi, Anna 1994: Etnologian arkea ja empiriaa: elämäntapa tutkimuksellisenä ongelmana. Arki ja ympäristö. Scripta Ethnologica Aboensia 41: Turun yliopisto Kansatiede.

Kirveennummi, Anna 1997: Kulttuuri, kansatiede ja kritiikki. Murtumia 1900-luvun lopun tiedonintresseissä ja kulttuurikäsitteissä. Teoksessa: Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen (toim. Teppo Korhonen & Pekka Leimu). Turku: Turun yliopisto, Täydennyskoulutuskeskus.

Kiuru, Elina 1999: Esineet etnologiassa. Teoksessa: Kulttuurin muuttuvat kasvot. Tietolipas 155. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Klingberg, Göte 1971: Så levde barnen förr. Dokument om allvar och lek. Stockholm: Natur och kultur.

Knuuttila, Seppo 1982: Yksilö ja yhteisö – perinnetieteiden yhteiskunta? Toksessa: Kansatiede ja lähitieteet 1900-luvun yhteisötutkimuksessa. Ethnos-toimite 4. Helsinki: Ethnos r.y.

Knuuttila, Seppo 1985: Kansanomaisen maailmankuvan juonteita. Sukupolvien perintö. 2 Talonpoikaiskulttuurin kasvu. Hämeenlinna: Kirjayhtymä Oy.

Knuuttila, Seppo 1994: Tyhjän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. Tietolipas 129. Vaasa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koivunen, Hannele 1997: Hiljainen tieto. Keuruu: Otava.

Koponen, S. 1930: Vanhasta kotitaloudesta Etolassa (Koski Hl.). Kotiseutu: Suomen Kotiseutuliitto.

Korhonen, Teppo 1996: Tervehdys ja hyvästely. Vammala: Suomen Antropologinen Seura.

Korhonen, Teppo 1999: Maaseudun elämäntavan muutos. Teoksessa: Suomi. Maa, kansa, kulttuurit (toim. Markku Löytönen ja Laura Kolbe). Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korhonen, Teppo 1999 b: Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa. Kirjoituksia aineellisesta kansankulttuurista. Tietolipas 162. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korhonen, Teppo 2002: Kansankulttuuri monipuolistuu. Suomen kulttuurihistoria 2 (toim. Rainer Knapas, Nils Erik Forsgård). Keuruu: Tammi.

Korhonen, Teppo 2003: Arjen suuri murros. Suomen kulttuurihistoria 3 (toim. Anja Kervanto Nevanlinna, Laura Kolbe). Keuruu: Tammi.

Korkiakangas, Pirjo 1996: Muistoista rakentuva lapsuus. Kansatieteellinen Arkisto 42. Vammala: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Korkiakangas, Pirjo 1997: Individual, Collective, Time and History in Reminiscence. *Ethnologia Fennica* 1997 Vol 25.

Korkiakangas, Pirjo 1999: Muisti, muistelu, perinne. Teoksessa: Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin. Tietolipas 155 (toim. Bo Lönnqvist, Elina Kiuru, Eeva Uusitalo). Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Korkiakangas, Pirjo 2004: Lapsuus, leikki ja kulttuuri. Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki (toim. Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää, Minna Saarentola-Weiss). Keuruu: Tammi.

Kortekangas, Paavo 1967: Kirkko murroksen vuosina. Tutkimus Hämeen maaseudusta 1899-1917. Porvoo: WSOY.

Kortteinen, Matti 1982: Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.

Kurki, Tuulikki 2002: Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 880. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuuliala, Wiljo-Kustaa 1960: Entisajan talonpoikaisyyhteisö ja kirkko. Porvoo: WSOY.

Kuusanmäki, Lauri 1936: Kulutustavarain leviäminen maalaisväestön keskuuteen. Suomen kulttuurihistoria IV. Jyväskylä:Gummerus

Kuusi, Hilja 1931: Suoniemen vanhaa kotitaloutta. Sanakirjasäätiön toimituksia I. Helsinki.

Kuusi, Matti 1960: Suomen kansan vertauksia. Helsinki :Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kvideland, Reimund 1979: Verbal transmission in the Process of Enculturation. *Ethnologia Scandinavica*.

Kyntäjä, Timo 1990: Max Weberin elämästä ja työstä. Esipuhe teoksessa: Max Weber, Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Juva: WSOY.

Köstlin, Konrad 2005: Archive, Materialien und Projekte. Wissensproduktion und disziplinäres Selbstverständnis. Teoksessa: Volkskundliche Grossprojekte. Ihre Geschichte und Zukunft. Christoph Schmitt (Hrsg.). Münster: Waxmann Verlag.

Laakso, Veikko 2002: Kirkkokurista kunnalliskuriin. Teoksessa: Arki ja läheisyys. Turun Historiallinen Arkisto 55. Vaasa:Turun Historiallinen Yhdistys.

Laasonen, Pentti 1977: Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Lahdes, Erkki 1984: Varhaiskasvatus ja kasvatustiede. Teoksessa: Varhaiskasvatustutkimus Suomessa (toim. Mikko Ojala). Vaasa: Lastensuojelun Keskusliitto.

Lapsen kaltoinkohtelu 2004: (toim. Annlis Söderholm, Ritva Halila, Satu Kiviti-Kallio, Jussi Mertsola, Sirkku Niemi). Helsinki: Duodecim.

Lehtinen, Ildiko-Sihvo, Pirkko 1984: Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin. Helsinki: Museovirasto.

Lehtonen, Juhani U.E. 1972: U.T. Sirelius ja kansatiede. Kansatieteellinen Arkisto 23.
Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Lehtonen, Juhani U.E. 1974: Den typologiska metoden inom etnologin i går och i dag. Rig 1974 årgång 57.

Lehtonen, Juhani U.E. 1985: Kulttuurihistoriallinen näkökulma. Teoksessa: Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa. Ethnos-julkaisu 1. Lappeenranta:Ethnos r.y.

Lehtonen, Juhani U.E. 1985 b): Perinnäisiä tiedeteoreettisia lähtökohtia kansatieteessä. Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa. Ethnos-julkaisu 1. Lappeenranta:Ethnos r.y.

Leimu, Pekka 1983: The Sauna as an Instrument of Socialization. Ethnologia Scandinavica.

Leimu, Pekka 1985: Pennalismismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä. Kansatieteellinen arkisto 33. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Leimu, Pekka 1985 b: Suomalaisen sotilaselämän pennalismismi ja initiaatio. Tiede ja ase. Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 43.

Leimu, Pekka 2004: Kansainvälinen suomalainen sauna. Suomen kulttuurihistoria 4 (toim. Kirsi Saari-Kangas, Pasi Mäenpää, Minna Sarantola-Weiss). Keuruu: Tammi.

Leimu, T ym. 1979: Etnologian sanastoa. Turun Yliopiston Kansatieteen laitoksen Toimituksia 1. Toinen uudistettu painos. Turku: Turun yliopisto Kansatiede.

Leino, Pentti 1983: Nykysuomen rakenne ja kehitys. Teoksessa: Näkökulmia kielen rakenteisiin (toim. Auli Hakulinen – Pentti Leino). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lento, Reino 1951: Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1878-1939. Turku: Väestöpoliittinen tutkimuslaitos.

Lepistö, Vuokko-Nenonen, Marko 1991: Semioottinen näkökulma: merkit ja merkitykset historian tutkimuksessa. Historiallinen Aikakauskirja 4/1991.

Leppo, Markus 1973: Talonpoikaistalot. Porvoo.

Levander, Lars 1946: Barnuppföstran på svenska landsbygden i äldre tid. Stockholm.

Lindström, Ulla 1979: Småbarns tillsyn och träning. Nordiska museets Handlingar 94. Udevalla: Nordiska museet.

Lotman, Juri 1989: Merkkien maailma. Kirjoitelmia semiotiikasta. Helsinki: SN-kirjat.

Loux, Françoise 1980: Das Kind und sein Körper in der Volksmedizin. Stuttgart.

Lujala, Elise 1999: Historian tutkimuksesta paikallisen päivähoidon vaiheisiin. Teoksessa: Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä (toim. Isto Ruoppila, Eeva Hiljala, Kirsti Karila, Jarmo Kinos, Pirkko Niiranen, Mikko Ojala). Jyväskylä: Ateena kustannus.

Lukkarinen, J. 1933: Suomalaisten naimatapoja. Aineksia suomalaisten kansojen avioliiton historiaan I. Helsinki.

Luther, Martti 1896: Huonepostilla. Helsinki: Suomen lutherilainen evankeliumi-yhdistys.

Lyons, John 1992: Semantics 1-2. Cambridge: Cambridge U.P.

Löfgren, Orvar 1990: Etnologisk kulturanalys från sextiotil till nittiotil. Teoksessa: Nordisk etnologi och folkloristik under 1980-talet. Etnolore 9. Skrifter från Etnologiska institutionen (red. Anders Gustavsson). Uppsala: Uppsala universitet.

Löken, Olaug 1908: Lasten hoitajille ja äideille. Helsinki.

Lönnqvist, Bo 1972: *Dräkt och Mode i ett landsbygdssamhälle 1870-1920*. Kansatieteellinen Arkisto 24. Helsingfors: Finska Fornminnesföreningen.

Lönnqvist, Bo 1976: *Stilförebilder för dräkten i social perspektiv*. Kulttuurityyliä ja muotien kansanomaistuminen. Helsingin yliopiston kansatieteen laitoksen toimitteita 2.

Lönnqvist, Bo 1979: *Symbolic Values in Clothing*. *Ethnologia Scandinavica*.

Lönnqvist, Bo 1979 b: *Kansanpuku ja kansallispuku*. Helsinki: Otava.

Lönnqvist, Bo 1981: *Suomenruotsalaiset*. Jyväskylä 1981: Gummerus.

Lönnqvist, Bo 1988: *Det kulturella arrangemanget*. *Nya Argus* 2/1988.

Lönnqvist, Bo 1988 b: *Ritualization of Daily Life. Life of the Gentry at Ratula Manor in Artsjö (Finnish Artjärvi) around 1900*. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology*. XVIII, 2.

Lönnqvist, Bo 1989: *Minne och glömska. Om etnologens identitet*. Teoksessa: *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lönnqvist, Bo 1992: *Ting, rum och barn. Historisk-antropologiska studier i kulturella gränser och gränsöverskridande*. Kansatieteellinen Arkisto 38. Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.

Lönnqvist, Bo 2007: *Loci memoriae-muistin paikat*. Teoksessa: *Hei muistatkos...? Pirjo Korkiakankaalle omistettu 60-vuotisjuhlakirja 10.7.2007* (toim. Maarit Knuuttila, Tiina-Riitta Loppi, Helena Ruotsala & Elina Salminen). Vaasa: Ethnos ry.

Lönnrot, Elias 1839: *Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkäri*. Helsinki.

Magyar Néprajzi Lexikon 1979: (Unkarin kansatieteellinen sanakirja) osa 2. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Manninen, Ilmari 1930: Kätkeystä reikätuoliin. Lasten apu. Porvoo.

Marin, Marjatta 1964: Kasvatusmenetelmien ja –asenteiden alueittainen vaihtelu. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitos.

Markkola, Pirjo 1990: Pirtissä ja pellolla, kotona ja konttorissa. Teoksessa: Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit (toim. Kari Immonen). Keuruu: Otava.

Meyer, Leopold 1895: Pienten lasten hoito. Kuopio.

Middleton, John (ed.) 1970: From Child to Adult 1970. Studies in the Anthropology of Education. New York?

Mikkeli, Heikki – Pakkasvirta, Jussi 2007: Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen. WSOY Oppimateriaalit Oy.

Mäkeläinen, Eva-Christina 1972: Säätyläisten seuralämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Männistö, Tiina 2003: Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890-1972. Historian laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.

Naakka-Korhonen, Mervi 1988: Halpa hinta, pitkä mitta. Vienankarjalainen laukkukauppa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 491. Rauma.

Nazarenko, Kaarina 1986: Suomen mustalaisten korut ja käsityöt (toim. Tenho Aaltonen, Kirsti Laurinolli, Lasse Lyytikäinen ja Kaarina Nazarenko)? Keuruu: Otava.

Neues Wörterbuch der Völkerkunde 1988: (Hrsg. Walter Hirschberg). Berlin.

Niiniluoto, Ilkka 1985: Tieteenfilosofisia näkökulmia kulttuurintutkimukseen. Teoksessa: Teoriaa, aihepiirejä ja näkökulmia kansatieteellisessä tutkimuksessa. Etnos-julkaisu 1. Lappeenranta:Ethnos r.y.

Nikkinen, Reima – Viljanen-Saira, Anna Maria 1986: Kulaiset korvarenkaat: mustalaisten kulttuuri ja käsityöt. Keuruu: Otava.

Numminen, Jaakko 1961: Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Vuodet 1881-1905. Keuruu.

Nuutinen, Pirjo 1995: Valta kasvatuksellisenä ongelmana. Kasvatus 4/26. Jyväskylä: Kasvatustieteellinen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.

Nyberg, Bertel 1931: Kind und Erde. Ethnologische Studien zur Urgeschichte der Elternschaft und des Kinderschutzes. Helsingfors.

Nygård, Toivo 1998: Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

Nygård, Toivo 2001: Erään tapon tarina. Romanien ja talonväen yhteenotto Alajärvellä 1888. Pieksämäki: Atena Kustannus Oy.

Ollila, Anne 1993: Suomen kotien päivä valkenee...Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia Tutkimuksia 173. Helsinki 1993:Suomen Historiallinen Seura.

Pajujoja, Jussi 1991: Varhaiset rikokset ja niiden rankaiseminen. Teoksessa: Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen (toim. Pia Letto-Vanamo). Jyväskylä:Gaudeamus.

Patoluoto, Ilkka 1984: Kasvatus, kulttuuri ja moraali. Toksessa: Varhaiskasvatustutkimus Suomessa (toim. Mikko Ojala). Vaasa: Lastensuojelun Keskusliitto.

Paulaharju, Samuli 1958: Kainuun mailta. Kansallistietoutta Kajaanin kulmilla. Porvoo:

WSOY.

Pedersen, Ragnar 1975: Ljåen – en gjenstandsanalyse. Norge.

Pedersen, Ragnar 1988: Etnologiske perspektiver på sosialiseringssprosessen. Dugnad 2/3 1988 Volum 14.

Pedersen, Ragnar 1990: Nya tendenser i studiet av materiell kultur. Teoksessa: Nordisk etnologi och folkloristik under 1980-talet Etnolore 9. Skrifter från Etnologiska institutionen (red. Anders Gustavsson). Uppsala: Uppsala universitet.

Pedersen, Ragnar 2004: Studying the Materiality of Culture. Ethnologia Scandinavica.

Pelkonen, E. 1933: Beiträge zur volkstümlichen Geburtshilfe in Finnland. Über erste Pflege des Neugeborenen. Suomalaisen Lääkäriseura Duodecimin Toimituksia Ser.B, Tom XVIII. Helsinki:Duodecim.

Peltonen, Matti 1992: Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Vammala 1992: Suomen Historiallinen Seura.

Pfister, Manfred 1977: Das Drama, Theorie und Analyse. München: Wilhelm Fink Verlag.

Pietilä, Veikko 1973: Sisällön erittely. Helsinki: Gaudeamus.

Polanyi, Michael 1964: Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy. New York: Harper Torckbooks.

Polanyi, Michael 2009: The Tacit Dimension. With a new foreword by Amartya Sen. Chicago and London. The University on Chicago Press.

Postman, Neil 1985: Lyhenevä lapsuus. Juva: WSOY

Pulkkinen, Lea 1977: Kotikasvatuksen psykologia. Jyväskylä: Gummerus.

Pulma, Panu-Turpeinen, Oiva 1987: Suomen lastensuojelun historia. Kouvola: Lastensuojelun Keskusliitto.

Puukko, A. F. 1954: Raamatun selitysteos III. Vanhan testamentin opetuskirjat. Porvoo: WSOY.

Pykkänen, Anu 1991: Holhouksen historiaa Teoksessa: Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen (toim. Pia Letto-Vanamo). Jyväskylä:Gummerus.

Pyysalo, Helvi 1975: Kangaspuut. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pyysiäinen, Ilkka 2003: Kulttuuri, mieli ja biologia. Uskontotieteellinen näkökulma emic-etic-keskusteluun. Suomen antropologi 2/2003.

Päivänsalo, Paavo 1947: Sosiologinen tutkimus eskimoiden lastenhoito- ja kasvatustavoista. Hyvinkää: Suomen kasvatustieteellinen yhdistys.

Rantatupa, Heikki 1984: Suurperhe ja suurtalous – havaintoja lappajärveläisestä talousyksiköstä 1700-luvulla. Opuscula historica I. Suomen historian julkaisuja. Jyväskylä:Jyväskylän yliopiston Historian laitos.

Reinilä, Anna-Maria 1972: Lääkintätaito ja -toiminta Suomen pappiloissa. Kotiseutu 4-5/1972.

Renvall, Pentti 1965: Nykyaajan historiantutkimus. Porvoo:WSOY.

Rich Harris, Judith 2000: Kasvatuksen myytti. Helsinki :Art House.

Rogan, Bjarne 1987: Materiell kultur som kommunikasjon. Noen kilde teoretiske perspektiver. Dugnad 2/1987.

Rogan, Bjarne 1992: Fransk etnologi med sideblikk til forskningsutviklingen i Tyskland og Norden. Teoksessa: Kulturforskning i Tyskland och Norden (red. Anders Gustavsson). Uppsala: Uppsala universitet

Roos, J.P. 1981: Elämäntavan muutoksen loppuraportti: kertomus projektin toiminnasta, organisaatiosta, tuloksista ja hyväksikäyttömahdollisuuksista. Helsinki: Suomen akatemia.

Roos, J.P. 1988: Elämäntavasta elämäkertaan: elämäntapaa etsimässä 2.Helsinki: Tutkijaliitto.

Roth, Klaus 1998: Zur Sache! Materielle Kultur und interkulturelle Kommunikation. Teoksessa: Kultuuri möista püüdes (toim. Terje Anepaio – Aivar Jürgenson). Tallinn.

Ruoppila, Veikko 1950: Kuinka lasta opetettiin seisomaan ja kävelemään. Kalevalaseuran vuosikirja 30. Porvoo.

Ruoppila, Veikko 1954: Veikko Ruoppila, Kansa lastensa kasvattajana. Porvoo:WSOY.

Ruotsala, Helena 2002: Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiivissa vuosina 1930-1995. Kansatieteellinen Arkisto 49. Vammala: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Ruotsalainen, Armas 1948: Lasten vuoteenkastelu kansantietouden mukaan. Kalevalaseuran vuosikirja 27-28. 1947-48.

Ruotsin Waltakunnan Laki 1743: Hyväksytty ja noudatettavaksi otettu Waltiopäivillä Vuonna 1743. Ynnä niiden lisäysten muutosten ja selitysten kanssa, jotka ovat voimassa Suomen Suurruhtinaanmaassa. Helsinki 1877.

Ränk, Gustav 1951: Maalaisperheen pöytäjärjestys ja siihen liittyviä kansatieteellisiä probleemeja. Suomen museo 58.

Räsänen, Matti 1980: Savokarjalainen ateria. Keuruu: Otava

Räsänen, Matti 1980 b: Ruoka ja juoma sosiokulttuurisena kuvastimena. Ruokakulttuurin tutkimuksen ongelmia, metodeja ja kehityksen suuntaviivoja. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 11. Jyväskylä.

Räsänen, Matti 1989: Kansankulttuuri kansakunnan identiteetin rakennuspuuna. Teoksessa: Etnisyys ja identiteetti (toim. Teppo Korhonen, Matti Räsänen). Tietolipas 114. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Räsänen, Matti 1991: Etnologisen perhetutkimuksen näkökulmia Suomessa. Scripta ethnologica 40. Turku: Turun yliisto Kansatiede.

Räsänen, Riitta 1998: ”Cuca cotowarcan catzo” - kurkistuksia keskusteluihin kansannaisen himosta tavaraan. Teoksessa: Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä. Tietolipas 158. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Räsänen, Matti 1997: Kansan kulttuurista ihmisen arkeen. Tutkimuksen painopistealueita toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa: Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen (toim. Teppo Korhonen & Pekka Leimu). Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Röhrich, Lutz 1973: Lexikon der Sprichwörterlichen Redensarten I. Breisgau.

Szabó, Mátyás 1970: Herdar och husdjur. En etnologisk studie över Skandinaviens och Mellaneuropas beteskultur och vallningsorganisation. Nordiska museets Handlingar 73.

Szabó, Mátyás 1971: Barnarbete i agrarsamhället. Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 1971.

Sainio, Matti 1953: Kasvatuksen ongelma 1800-luvun suomalaisessa teologiassa. Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun julkaisuja VII. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistoyhdistys.

Salo, Matti 2008: Vilja- ja tervataloudesta voitalouteen. Maatalouden muutos Sievissä ja Kalajokilaaksossa vuosina 1850-1920. Studia Historica Septentrionalia 54. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.

Sammallahti, Leena 1976: Vanhoilliset piirteet lasten huonekaluissa. Teoksessa: Kulttuurityyliä ja muotojen kansanomaistuminen (toim. Niilo Valonen ym.) Helsingin yliopiston Kansatieteen laitoksen toimitteita 2.

Sammallahti, Leena 1979: Museoesine – opetus ja tutkimus. Ethnos-toimite 1 . Helsinki:Ethnos r.y.

Sandin 1986: Bengt Sandin, Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850. Arkiv avhandlingsserie 22. Lund:Arkiv Sättning UN-sats.

Sappinen 2000: Eero Sappinen, Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla. Kansatieteellinen Arkisto 46. Vammala: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Sariola, Sakari 1991: Teoria, arvot ja sosiaalinen todellisuus. Sosiologia nro 28 1/1991: Westermarck Seura.

Sárkány 1985: Mihály Sárkány, Coulture and life-mode as alternative objects of ethnography. Cultural changes. Ethnos-toimite 6 . Helsinki: Ethnos r.y.

Sarmela 1969: Matti Sarmela, Reciprocity Systems of the Rural Society in the Finnish-Karelian Culture Area.FF Communications No. 207. Helsinki:Suomalainen Tiedeakatemia.

Sarmela, Matti 1972: Johdatus yleiseen kulttuuriantropologiaan. Ihminen ja yhteisöt cross-cultural-tutkimuksen valossa. Helsingin yliopisto, Kansanrunoustieteen laitos.

Sarmela, Matti 1979: Suurperhe ja moninaistalous. Suomen Antropologisen Seuran Toimituksia 5. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Schippers 2004: Thomas K- Schippers, Von Sachen-Sammeln zum Dinge-Deuten. Einige Gedanken zum Perspektivenwechsel der Sachkulturforschung in der Europäischen Ethnologie. Hässische Blätter für Volks- und Kulturforschung. Neue Folge 39. Marburg 2004:Jonas Verlag.

Seppälä, Sauli 2002: Koululaitos Suomessa. Narinkka 2002: Helsingin kaupunginmuseo.

Setälä, Päivi 1990: ”Tyttöjä ne on pienet pojatkin”. Naisen elämä. Mistä on pienet

tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit (toim. Kari Immonen). Keuruu:Otava.

Siipi, Jouko 1967: Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Helsinki: Tammi.

Siljander, Pauli 1997: Kasvatus ja sosialisatio. Johdatus aiheeseen. Teoksessa: Kasvatus ja sosialisatio (toim. Pauli Siljander). Tampere: Gaudeamus.

Snellman, Hanna 1996: Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotoista. Scripta Historica 25. Oulun Historiallisen Seuran julkaisuja. Oulu:Pohjoinen.

Soikkanen, Hannu 1961: Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Porvoo:WSOY.

Soininen, Arvo M. 1975: Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 96. Forssa: Suomen Historiallinen Seura.

Steinmetz, S. R. 1928: Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe. Zweite unveränderte Auflage. Gröningen: P.Noordhoff.

Stocklund, Bjarne 1972: Europäische Ethnologie zwischen Skylla und Charybdis. Ethnologia Scandinavica 1972.

Stocklund, Bjarne 2003: Tingenes kulturhistorie. Etnologiske studier i den materielle kultur. København: Københavns Universitet.

Suomen sanojen alkuperä 1995: Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 2. SKS:n Toimituksia 556. Jyväskylä: SKS.

Suomen taloushistoria 1 1980: Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen, Sven-Erik Åström. Helsinki: Tammi.

Suomen taloushistoria 2 1982: Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pälsi, Viljo Rasila. Helsinki: Tammi.

Suomen tieteen historia 2000: Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet. Porvoo: WSOY.

Suominen, Eero 1999: Näkökulmia sosiaaliseen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suominen, Diskurssianalyysi liikkeessä. Jyväskylä 1999: Vastapaino.

Svebelius 1880: Lutheruksen Wähän Katekismuksen yksinkertainen selitys, kysymysten ja vastausten kautta toimitettu Olaus Svebeliukselta. Tampere.

Sääskilahti, Nina 1997: Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos.

Sääskilahti, Arja 1999: Motoristen perustaitojen ja fyysisen aktiivisuuden tutkiminen. Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä (toim. Isto Ruoppila, Eeva Hujala, Kirsti Karila, Jarmo Kinos, Pirkko Niiranen, Mikko Ojala). Jyväskylä: Atena kustannus.

Takala, Martti 1960: Child-rearing practices and attitudes as measured by different techniques. Jyväskylä: Jyväskylä kasvatusopillinen korkeakoulu.

Takala, Martti 1979: Perheen elämäntapa, vanhempien kasvatustietoisuus ja lasten sosiaalinen kehitys. Reports from the Department of Psychology 219. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Takala, Annika.-Takala, Martti 1980: Psykologinen kehitys lapsuusiässä. Porvoo: WSOY.

Talve, Ilmar (I.T.) 1956: Arvostelu teoksesta Veikko Ruoppila, Kansa lastensa kasvattajana. Rig. Årgång 39. Häfte 2.

Talve, Ilmar 1960: Ensimmäinen kaupunkimatka ja siihen liittyviä tapoja. Kalevalaseuran vuosikirja 40. Helsinki: Kalevalaseura.

Talve, Ilmar 1961: Satakunnan uittotyöläisistä. Scripta Ethnologica 10. Turku.

Talve, Ilmar 1963: Suomalainen kansatiede. Tähänastista kehitystä ja tulevaisuuden tehtäviä. Eripainos: Sananjalka 5 - 1963

Talve, Ilmar 1964: Arbeit und Lebensverhältnisse der finnischen Bahnbauarbeiter und Eisenbahner im Lichte der aufgezeichneten Erinnerungen. Turku

Talve, Ilmar 1971: Suomen kulttuurirajoista ja -alueista. Eripainos: Suomalaisen tiedeakatemia esitelmät ja pöytäkirjat 1971. Helsinki 1972.

Talve, Ilmar 1972: Suomalaisen kansanelämän historialliset taustatekijät. Tietolipas 70. Forssa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Talve, Ilmar 1973: Suomen kansanomaisesta ruokataloudesta. Turun yliopiston Kansatieteen laitoksen toimituksia 2. Turku.

Talve, Ilmar 1976: Teoksessa: Tuula Leimu –Ilmar Talve, Kansankulttuurin muuttumisesta Suomen maaseudulla n. 1880-1949. Raportti esitutkimuksesta v. 1976. Turun yliopiston kansatieteen laitos. Monisteita 12. Turku 1976: Turun yliopisto Kansatiede.

Talve, Ilmar 1980: Kansatieteen tutkimusohjelma Suomessa 1980-luvulla. Teoksessa: Ethnos-toimite 2 .Helsinki: Ethnos r.y.

Talve, Ilmar 1980 b: Suomen kansankulttuuri teollistumiskaudella. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 2. Autonomian aika. Porvoo: WSOY.

Talve, Ilmar 1990: Suomen kansankulttuuri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 514. Kolmas, tarkistettu ja täydennetty painos. Mänttä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tamminen, Rauno 1993: Tiedettä tekemään. Jyväskylä: Ateena Kustannus Oy.

Tarasti, Eero 1990: Johdatusta semiotiikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkkijärjestelmistä. Helsinki 1990: Gaudeamus.

Teperi, Jouko 1977: Sudet Suomen rintamaiden ihmisten uhkana 1800-luvulla. Historiallisia tutkimuksia 101. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Therkildsen, Marianne 1974: Bondens børn. Folk og kultur 1974. Köbenhavn 1974: Danmarks Folkemindre.

Thompson, Paul 2006: The Voice of the Past. Oral History. Teoksessa The Oral History Reader. Second Edition. Ed. by Robert Perks and Alistair Thomson. New York: Routledge.

Thornberg, Matleena 1972: Storfamiljinstitutionen i Finland. Nord-Nytt 1972:1.

Toivonen, Anna-Leena 1963: Etelä-Pohjanmaan valtamerentakainen siirtolaisuus 1867-1930. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Toivonen, Timo 1999: Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia. Porvoo: WSOY.

Tommila, Päiviö 1980: Tiedon leviäminen. Suomen kulttuurihistoria II (toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio). Porvoo: WSOY.

Tommola, Birgitta 1955: Yliluonnolliset olennot lastenpelotuksina. Suomi 107:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tuomaala, Saara 2004: Työtä tekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921-1939. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Turpeinen, Oiva 1987: Panu Pulma – Oiva Turpeinen, Suomen lastensuojelun historia. Kouvola: Lastensuojelun Keskusliitto.

Tähtinen, Juhani 1992: Miten kasvattaa pikkulapsia. Kasvatusmoraliteetin ja –suuntausten

lähtökohtien muutoksia Suomessa 1850-1989 suomenkielisten kasvatus- ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
Julkaisuja A:157. Turku:Turun yliopisto.

Ukkonen, Taina 2000: Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Helsinki:Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Valonen, Niilo 1978: Mitä on satakuntalainen ruoka. Satakuntalainen keittokirja.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 290. Vaasa: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Valonen, Niilo – Rácz, István 1963: Suomen kansantaiteen aarteita. Helsinki: Otava.

Valtonen, Pekka 1998: Oppimisen antropologisista ja sosiologisista perusteista. Teoksessa Verkkoyliopistostrategia 2. Oppimiskäsityksistä (toim. Pekka Himanen). Helsinki: Sitra

Vanhaa Satakuntaa 1934: Satakunnan Nuorisoseurain Liiton julkaisuja 1934.

Weber, Max 1990: Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Juva: WSOY.

Weibust, Knut 1969: Deep Sea Sailors. A Study in Maritime Ethnology. Stockholm.

Weibust, Knut (toim.) 1977: Bönders villkor i Europa förr och nu. Stockholm: Liber Läromedel.

Veikkola, Juhani 1977: Kansa katkoo kahleitaan – miten käy kansankirkon. Teoksessa: Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla (toim. Markku Heikkilä ja Eino Murtorinne). Hämeenlinna: Kirjapaja.

Veivo, Harri-Huttunen, Tomi 1999: Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin.
Helsinki:Edita.

Wichmann, V.K.E. 1902: Uppfostran hos fornfinnarne.Tidskrift utgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland 39.Helsingfors.

Wiegelmann, Günter 1975: Bäuerliche Arbeitsteilung in Mittel- und Nordeuropa. Ethnologia Scandinavica 1975.

Wilén, Reijo 1981: Ihminen ja työ. Esitutkimus. Jyväskylä: Gummerus.

Vilkuna, Asko 1952: Hurri-pesye. Virittäjä 1952. Helsinki 1953: Kotikielen Seura.

Vilkuna, Kustaa 1928: Heränneiden körttipuku. Kyrönmaa II. Vaasa.

Vilkuna, Kustaa 1950: Herännäisyys sosiaalisena tekijänä. Vanhaa ja uutta Lapuaa. Kyrönmaa 7. Etelä-Pohjalaisen Osakunnan kotiseutujulkaisuja. Helsinki.

Vilkuna, Kustaa 1961: Diskussionsinlägg. Budkavlen 38.1959. Åbo: Åbo Akademi.

Vilkuna, Kustaa 1971: Die Pfluggeräte Finnlands. Sonderdruck: Studia Fennica 16. Helsinki.

Vilkuna, Kustaa 1978: ”Tavallinen talonpoika”. Kotiseutu 3/1978.

Vilkuna, Kustaa 1988: Isien työ. Kymmenes painos. Helsinki: Otava.

Wilska, Matti 1948: Kansanomaisesta kasvatuksesta. Etupäässä Karjalassa tehtyjen tutkimusten mukaan. Pieksämäki: Matti Wilska Säätiö.

Virrankoski, Pentti 1975: Suomen taloushistoria kaskikaudesta atomiaikaan. Keuruu: Otava.

Virrankoski, Pentti 1984: Talonpoikauskulttuuri. Suomen kulttuurihistoria III (toim. Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio). Porvoo: WSOY.

Virrankoski, Pentti 1994: Käsitöistä leivän lisää. Suomen ansiokotiteollisuus 1865-1944. Historiallisia Tutkimuksia 186. Vammala: Suomen Historiallinen Seura.

Virrankoski, Pentti 2002: Muistitiedon käyttö arkielämän historian tutkimukseen. Teoksessa:

Arki ja läheisyys. Turun historiallinen arkisto 55. Vaasa : Turun Historiallinen Yhdistys.

Virtanen, Leea 1980: Lastenperinne. Helsingin yliopiston kansanrunoustieteen laitoksen toimitte 6. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Virtanen, Leea 1988: Suomalainen kansanperinne. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 471. Porvoo: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Voionmaa, Väinö 1969: Suomen karjalaisen heimon historia. 2. painos. Porvoo: WSOY.

Vuorela, Toivo 1949: Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset. Kyrönmaa 6. Vaasa.

Vuorela, Toivo 1975: Suomalainen kansankulttuuri. Porvoo: WSOY.

Vuori, Hannu 1979: Lääketieteen historia. Sosiaalilääketieteellinen näkökulma. Jyväskylä.

Vuornos, Maija 1971: Lapsen asema Suomessa: tutkimus lapsen aseman ja oikeuksien kehittämisestä Suomessa. Porvoo: WSOY/ Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Åström, Anna-Maria (red.) 1985: Kaskö. Kontinuitet och förändring i en småstad. Folklivsstudier XVI. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Åström, Anna-Maria 1993: 'Sockenboarne': herrgårdskultur i Savolax 1790-1850. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland: Folkkultursarkivet.

Åström, Anna-Maria 1997: The Childhood of Memory. Arvostelu teoksesta: Korkiakangas 1996. Ethnologia Scandinavica.

Åström, Anna-Maria –Sundman, Maud 1990: Hemma bäst. Minnen från barndomshem i Helsingfors. Meddelanden från Folkkultursarkivet nr 10. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Ödman, Per-Johan 2007: Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik. Stockholm: Norstedts Akademiske Förlag.

SUMMARY

TACIT UPBRINGING OF CHILDREN IN PEASANT FAMILIES

THE WAY OF LIVING AS AN INSTRUMENT OF CULTURE

This study deals with the upbringing of children in peasant families. The investigation material is based on childhood memories that describe the turn of the 20th century. Its starting point is the idea that, in terms of enculturation processes, children adopt the contents of their family's way of living as tacit information, which is called tacit upbringing containing tacit knowledge as Michael Polanyi defines it. It is difficult or impossible to be expressed in words. This type of knowledge is part of a family's social situation and it is also included into the technical structure of the objects used in homes. When learning how to use these objects, fine muscle control develops in an indefinable way. The technical structure acts as a learner's "instructions for use" and a "teacher". These elements, together with the respective ergonomic qualities, teamwork and result-oriented norms, contribute to the control of the learning process. Additionally, to teach the children respect according to the prevailing domestic traditions, they are expected to remain silent in situations like sitting at the dining table or at the presence of old people or guests. In addition to this, silence, as

such, has been used as an instrument for upbringing (e.g. parental silence may have acted as a sign of discontent or as a warning).

The main aim of this study is to obtain a picture of the development of the enculturation processes through tacit upbringing: i.e. how children have been instructed to adopt their family's way of living and the assimilation of the behavioural and functional models through parental authority and sanctions. Enculturation has been considered, on the one hand, as a process of cultural learning, i.e. by adaptation to a culture, and, on the other hand, as the learning of a culture by adopting the customs and habits that it conveys. The social situations within families have been considered as an instrument of conveying to learners the information of their position at a given time, i.e. their status and the information and knowledge defined by their parents as symbolic meanings to acquire their position. Each status has been characterised by respective rights and responsibilities as well as such externals as clothes or other articles showing the respective position. In terms of tacit upbringing, the symbolic function has been described according to the semiotic model as a language of signs, a language of behaviour or a language of objects. These have been thought to function both separately and together and also along with verbal information. The preconditions for the acquisition of each status have, additionally, included the use and control of utility articles like clothes and tools.

In this study, upbringing with tacit upbringing as part of it has been compared to science-based upbringing. It is common to all of these that they share the aim of influencing the learners whereas their differences lie in the goals of upbringing and in the educational consciousness. It appears that the aim of science-based upbringing has been represented by the spiritual and physical development of human individuals and by their preparation for a macro-level impact on the enhancement of societies or even the solution of social problems whereas the upbringing of children of peasant families has primarily aimed at making a material and social living and securing a birthright in heaven. This was achieved through encouraging the children to implement the way of living that the community defined and to follow the educational and moral instruction of the Bible. Thus, the behaviour of the children has been presented in the light of how to manage everyday life situations and on how to achieve a share "in the hereafter". In the rest of the cases, have the parents planned the future of their children only by choosing the continuator of their work and giving him or her an education? That is, to secure themselves support in old age.

The tacit upbringing has been investigated in six fields of domestic life that form the main part of the agrarian style of living: basic motor coordination, clothing, table manners, encounters with guests, training for work and the sanctions to strengthen the effect of upbringing. The memory-based traditional collections kept in Archives of the Institute of Cultural Studies of Turku University, Finland, forms the main part of the material that this study is based on. The descriptions herein have been supplemented with material from other Finnish collection archives. Altogether, 722 written memory images and 14 interviews, carried out by the author of this study, have been used. With the exception of Lapland, the material quite evenly covers almost the whole of Finland for the year 1939. As the use of memory-based material means an interpretation of material that has already been processed by the informants, this study provides space for personal descriptions and interpretations of childhood events. This has enabled an illustration of both the informants' own experiences of their childhood providing a child's point of view, too, and presenting some detailed descriptions of the varying styles of bringing up children in peasant families.

Comment [G. T. Wal1]: Finland Collections in the Archive of the Institute...?? < compare <http://www.loc.gov/folklife/guides/Finnish.html>

The outcome of this investigation provides an opportunity for outlining the educational styles of peasant families. The styles have been defined as to the educational awareness, educational aims and techniques used in bringing up children. The training of children for work and the use of sanctions to support the upbringing play an important part in this study. Further on, the study aims at deepening and widening the prevailing views of bringing up children in peasant families. The initiation into the gender roles and the preconditions of becoming adolescent have been investigated separately. The question if the cultural transition taking place in the period which the investigation deals with really takes place is considered from the point of view of domestic life and upbringing.

The tacit upbringing of peasant children is characterized through a passive approach: the parents and other authorities responsible for upbringing instruct children to behave and act appropriately. The children were expected to "behave themselves like human beings", i.e. they were supposed to keep to the way of living that was approved of by the community and the adults. Active educational deeds, hands-on training for work, as well as positive and negative sanctions, have been implemented when needed. Only in such forms of handicraft that required special skills, for example, the learning of the most demanding skills, was "hands-on" instruction required. Children were encouraged through positive sanctions like rewards and gifts to behave and act according to

the will of their parents while negative sanctions have been used if the children's behaviour deviated from the accepted norms thus exceeding the tolerance of the parents.

The ways of using sanctions illustrate differences in the ways of living of the families. While positive sanctions shown as facial expressions and gestures have been usual, poor families living at substance level could not afford positive sanctions. The intentional avoiding of positive sanctions even in well-to-do families indicated that this was based on the educational idea of including the children's services and work performance in their duties and, in a similar way, the parents' duties comprised the maintenance of the children. There were also differences in the implementation of negative sanctions between families intrafamiliarily, and between various children. How a child was sanctioned may vary from one situation to another. There were, on the one hand, homes where even the slightest deviations from the accepted behaviour were punished. In some of the homes punishments took place regularly and were very severe (i.e. punishment causing physical pain belongs to this group). Contrastingly, in some homes physical punishment did not occur at all and this was explained through different arguments. In these cases, a parental disapproval expressed in various ways and, in some cases, facial expressions of sadness or taciturnity were preferred.

The peasant-style upbringing, integrating a richness of individual adaptations, can be divided into three main styles: strictly restrictive, restrictive and permissive. With the last one becoming more and more dominant towards the end of the period investigated, they all occurred simultaneously in peasant communities. The three styles of bringing up children based on a patriarchal family structure. The educational instruction of the Old Testament supported by a good organization and order of work demanded in reaching the necessary income level through farming lay behind the first two. The difference between the strictly restrictive and the restrictive style of upbringing lies in the idea that, in the first mentioned style, the children were considered as objects and they compared to the property of their families that their parents may handle them as they chose. It was characterized by severe physical punishment, which may take place spontaneously and, varying from one case to another, basing on very high-handed causes. In the style presented secondly, the children were seen more clearly as God's gift and a property borrowed from him that had to be taken care of; otherwise it could be taken away from the parents. Both styles of upbringing have in common that children were brought up for both heavenly and earthly life. Behind this permissive style of upbringing, there were more the descriptions of a merciful heavenly father and the child-oriented ideas of the New Testament than the views of the Old Testament of God as a stern father and judge. Children had some more liberties in relation to their parents in the permissive style of

upbringing than in the restrictive styles, in which the children were shown their limited rights as members of a family community through restrictions concerning speech and social life.

Way of living models indicate the economic differences between peasant families. In well-to-do families, the people of the whole household worked, had their meals and spent their leisure time together in a regular daily rhythm that was based on the seasons of an agricultural year. The accommodation facilities enabled common meals round a common table and moments of rest were also spent together. When the living conditions were poor and people worked at other people's service whenever work was available, domestic life did not offer the families many opportunities to spend time together. Meals were taken irregularly even if there was food, and as the families were pressed for space the meals would not necessarily be taken round a common table. On the other hand, as the children of the unpropertied population very often worked away from their own homes, mostly for the farm-owner households, they got influenced by their landlord's way of living. This was often the way they learned many new skills needed in farming, because, due to the poor or non-existent agriculture at home, they had not familiarized themselves with them before.

How children were brought up into gender roles became visible especially in training for work and manner. There were great varieties in household-related and individual usages. With their clothing being similar to the dress-like frock that the girls wore, the young boys belonged to the world of women. It took the peasant children years to learn agriculture-related work, a process that took place phase by phase from acting as a help and gradually proceeding to more demanding tasks according to the level of their development. Depending on the economic status of the family, the employment situation and also the views of the upbringing party, their small work performances included some occasional, game-like services from age of three to four years onwards. The "third gender" individuals became males, boys. Along with this rather a dramatic change, their work changed into work that assisted men in their activities, and the boys started to wear trousers. The girls in flexible way changed over from pre-school activities to a learning process of organized women's work. The change was less visible as their clothes remained similar to those of their previous phase of development. The admittance of boys and girls to the dining table, which was preconditioned by different ages and terms in various homes, signalled a gender-based seat round the table, the boys were seated on the side reserved for men, the girls sat on the women's seats.

When the boys reached the age of five to seven years they were allowed to carry out assistant activities in connection with men's work. This change-over was signalled by the fact that the boys

got their first big boys' clothing: long or semi-long trousers, a jacket or smock as well as footwear suited for outdoor use, which was necessary when working outside farm buildings. When taking part in men's work, the boys were regarded as trainees of whom were not expected any working skills or regular participation, whereas girls of the same age were trained in a more purposeful way to take up women's duties. The aim was to train the girls to be able to perform all women's work of major importance when they married. As far as the boys were concerned, their training had the same aim although it has not the same emphasis in the traditional descriptions. The differences in training boys and girls has been explained by the informants by the idea that the girls' performance had to be enhanced to ensure their reputation as good workers, their fitness for a marriage, and as good daughters-of-law they would thus maintain the good reputation of their childhood homes.

Being confirmed in the church signalled an interval in the youngster's way towards adulthood seen in terms of working skills, economic independence and decision making. It was, however, used as educational fiction to accelerate the children's learning of certain skills. From the point of view of the church, the confirmation meant a transfer from the children's register to the adults' register and, in a social framework, people of this age became legally competent. From a cultural point of view, becoming adult took place later on. It could even take some people several years, which is illustrated through the fact that young people at the age of the confirmation were very seldom fully competent and regarded as skilled workers. Adulthood is measured by the ability to earn a living through work and make independent decisions and it occurred earlier among the children of less wealthy families. They worked outside their homes unlike the farm-owners' children, who stayed at their homes. The latter ones reached the adulthood only after they got their home farm into their possession. The prior Finnish investigation dealing with this period has considered this as a period of transition, a term which includes the turning-points that are clearly noticeable in traditional culture. They appear in social, cultural, technical and economic developments that have influenced peasant families, too. Therefore it is interesting to look through tacit upbringing at the impact of these influences. It turned out that the changes very unevenly influenced the way of living of the families. Wealthier homes have been able to carry out cultural, technical and economic innovations along the growing school attendance of the children, mechanization of farming and the monetary reforms towards the end of the period. Less wealthy families, small farms and tenant farms that had recently become independent were still hindered by poor agricultural gain, which provided restricted possibilities of school attendance and the mechanization of the agriculture and only covered a family's own consumption. The clearest changes appeared in the economy as the earned income grew through the increasing opportunities of additional income offered by forest and log

floating. Seen in terms of tacit upbringing, the changes were fairly small in comparison to the traditional styles of upbringing in this period. Towards the end of the period both strictly restrictive and restrictive style of upbringing came up along some clear signs of permissive upbringing. From the point of view of the values, norms and educational techniques of the way of living and upbringing, a clear turning point of traditional culture does not appear until the period in question.

Along some additions and supplements the present study provides a view of the prevailing picture of upbringing in peasant families. As far as the facilities used in physical upbringing are concerned, the hole-chair that has so far been regarded as a device for helping small children walk is clearly a safety device; only the rare mobile type of hole chair has clearly had a function as a walking aid, too. The hole-chair with its different variants, which had become a symbol of unfavourable physical development of children, had to give way to more flexible protective devices like playpen after a long-lasting instructional arguing. The prior investigation has quite generally placed the start of work for peasant children at the age of four or even less, whereas the results of this study give another picture. The most common starting age was between the ages of six and seven but it could vary from three to four years indicating an occasional game-like activity. The real training activities started at the age of 12 or even later. The question of how to define work is also integrated here: in comparison to the later investigators, who described them from the point of view of their own time small game-like services were not generally regarded as work by contemporary people. Work itself has been described very generally in prior studies that deal with the age of starting work. As the children's training for work was investigated only concentrating on one kind of typical agricultural work at a time it appeared that the training proceeded from easy work phases to more difficult ones, and the practice of the most difficult work continued up to the adulthood. Not every child learned to do all kinds of work (e.g. the most demanding handicraft belonged to this category). This work was usually carried out by skilled craftsmen. Additionally, some work like sowing was seen as part of the farm-owner's duties so even the oldest of the youngster were not allowed to perform it.

The economic status of the family was also visible in the learning process. It was not possible to learn all work related to farming as such work was not available in less wealthy families whereas children of farm-owner families were allowed to practice many kinds of work as soon as they were mature and strong enough to manage. Neither did the confirmation seen as the boundary between childhood and adulthood turn out satisfactorily. It signalled a kind of intermediate phase, after which plain myths still exist that one-sidedly underline the uniform severity and thus indirectly the

Comment [G. T. Wal2]: baby walker?
http://www.vam.ac.uk/moc/collections/childcare/prams_walker/baby_walker/index.html

Comment [G. T. Wal3]: baby walker?
http://www.vam.ac.uk/moc/collections/childcare/prams_walker/baby_walker/index.html

Comment [G. T. Wal4]: baby walker?
http://www.vam.ac.uk/moc/collections/childcare/prams_walker/baby_walker/index.html

toughened character and the high moral of those who have gone through this kind of upbringing. The present study shows that there has been some need to do so to enhance the Finnish identity through presenting selected parts of the life and upbringing styles of the previous generations. It is well known that the effect of this kind of message lies in contrasting the past and present views and usages.